Åke Saldeen

NORSTEDTS

Fastställande av faderskap

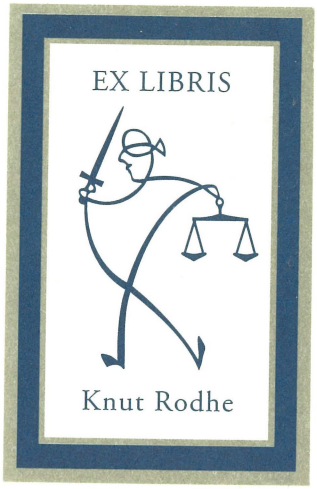
EX LIBRIS
Knut Rodhe

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f43a8

Till Professor Knut Rodhe fr. Åke Saldeen

Åke Saldeen

HANDELSHÖGSKOLAN I STOCKHOLM
BIBLIOTEKET
10 0078044 X

Fastställande av faderskap

Stockholm
P A Norstedt & Söners förlag

Tryckt med bidrag från Humanistisk-
samhällsvetenskapliga forskningsrådet

ISBN 91-1-807271-2
© PA Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1980
Studentlitteratur AB, Lund 1980

Innehåll

Förord 7

Inledning 9

Kap. 1. Faderskapsbevisning och faderskapstalan i äldre tid 12
I. Inledning 12 – II. Faderskapsbevisningen i tiden före 1917 års lag om barn utom äktenskap 14 – III. 1917 års lagstiftning om barn utom äktenskap 19 – IV. Regeln om faderskapsfastställelse i 3:2 FB 22 – V. Reformförslag före år 1969 24 – VI. Sammanfattning 26

Kap. 2. 1969 års lagstiftning om faderskapets fastställande genom dom, förfarandet vid faderskapsfastställelse och faderskapserkännande 29
I. Inledning 29 – II. 1969 års lagstiftning om faderskapsfastställelse genom dom 30 – III. Förfarandet vid fastställande av faderskap och erkännande av faderskap 34 – A. Barnavårdsnämnds faderskapsutredning 34 – B. Erkännande av faderskap 39 – C. Rättegången i mål om fastställande av faderskap 46

Kap. 3. Faderskapspresumtionen 51
I. Inledning 51 – II. Allmänt om presumtionsbegreppet 51 – III. Närmare om den äldre faderskapspresumtionen 54 – IV. Närmare om den nu gällande faderskapspresumtionen 54

Kap. 4. Samlagsrekvisitet 58
I. Inledning 58 – II. Bevisningen i samlagsfrågan 59 – A. Bevismedel och samlagsbevisningen i doktrin och rättspraxis 59 – B. Bör genetisk bevisning användas vid utredande av samlagsfrågan? 73 – III. Samlaget skall ha ägt rum under konceptionstiden 79

Kap. 5. Sannolikhetsbegreppet och den juridiska sannolikhetsbedömningen 84
I. Inledning 84 – II. Sannolikhetsbegreppet. Några terminologiska spörsmål 84 – III. Allmänt om den juridiska sannolikhetsbedömningen 86

Kap. 6. Närmare om sannolikhetsbedömningen enligt faderskapsregeln 92
I. Inledning 92 –. Subjektiva bevis 93 – II. Moderns trovärdighet 93 – III. Moderns menstruationsförhållanden 114 – IV. Preventivmedelsanvändning och ofullbordat samlag 115 – . Objektiva bevis 120 – V. Mannens fortplantningsförmåga 120 – VI. Graviditetslängdsuppgifter 123 – VII. Uteslutning från faderskapet genom blodundersökning 140 – VIII. Blodgruppsstatistiskt faderskapsindex 149 – IX. Utvidgad rättsgenetisk undersökning 169 – X. Sannolikhet enligt faderskapsregeln. Den samlade sannolikhetsbedömningen 184

Kap. 7. Jurimetriska aspekter på fastställande av faderskap 203
I. Inledning 203 – II. Förhållandet mellan antalet fall där faderskapstalan ogillats och det med hänsyn till blodundersökningsresultatet uppskattade antalet fall där faderskapstalan borde ha ogillats 205. 1. Metoden 205 – 2. Material och resultat 207 – III. Jurimetrisk undersökning av underrättspraxis i mål om fastställande av faderskap 210 1. Inledning 210 – 2. Material 211 – 3. Registrerade variabler 212 – 4. Metod 214 – 5. Den styrda trädanalysen 215 – 6. AID-analys 221 – IV. Underrättsfallen i det »gamla» materialet fördelade med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut 227 – V. Diskussion och sammanfattning 229

Kap. 8. En modifierad modell för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex 235
I. Inledning 235 – II. Bestämning av aposteriorisk faderskapssannolikhet enligt bayesiansk teori 238 – III. Modifierad bestämning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex 240 – IV. Tillämpning av den föreslagna modellen på ett underrättsmaterial 245 – V. Diskussion och sammanfattning 246

Kap. 9. Sammanfattning 249

Förkortningar 260

Citerad litteratur 262

Citerade rättsfall 278

Sakregister 280

Förord

Mitt intresse för problematiken rörande fastställande av faderskap väcktes ursprungligen av att jag här ansåg mig ha funnit ett område som var lämpat för den typ av forskning inom juridiken, som jag särskilt kommit att engagera mig i, nämligen *jurimetriken*. Från början var mina planer att i uppsatsform presentera ett antal jurimetriska undersökningar på det aktuella området. Redan under arbetet på den tidigaste undersökningen, om värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap (SvJT 1971, s. 538 ff.), kom jag dock till den uppfattningen att frågan om fastställande av faderskap förtjänade en större samlad juridisk framställning.

Jag har många att tacka för detta arbetes tillkomst. Professor Gunnar Eklund tackar jag för ovärderlig hjälp vid den statistiska bearbetningen. Fil.dr. Olivier Guilbaud har granskat kap. 8 och gjort många värdefulla påpekanden. Jag är tacksam för de diskussioner i biologisk-statistiska frågor, som jag haft förmånen att få föra med docent Jack Valentin. Utkast till arbetet har granskats av flera kolleger. Jag vill här särskilt tacka professor em. Per Olof Ekelöf.

Till utgivandet av arbetet har jag erhållit ekonomiskt bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Nämnda forskningsråd, Juridiska fakulteten, Stockholms universitet samt Justitierådet Edvard Cassels stiftelse har lämnat ekonomiskt bidrag till undersökningarna.

Uppsala i november 1979
Åke Saldeen

Inledning

Frågan om fastställande av faderskap till de barn betr. vilka faderskapet inte följer av den s.k. pater est-regeln eller blir fastställt genom frivilligt erkännande av den presumtive fadern är inte sällan ett ganska svårlöst juridiskt problem. Den medicinska vetenskapen lämnar visserligen ofta förnämliga bidrag till lösandet av faderskapsfrågan men det definitiva ställningstagandet lämnas åt domstolen.

Att domstolarna här ofta ställes inför betydande bevisproblem torde vara alldeles uppenbart. Här behöver endast pekas på den vanskliga uppgiften att bedöma trovärdigheten av parternas utsagor samt på den inte lätta uppgiften att tolka de medicinska utlåtandena, att bedöma värdet av den medicinska bevisningen samt att ställa samman denna med den övriga bevisningen i målet.

Forskningen och utvecklingen inom den medicinska faderskapsdiagnostiken är betydande och den medicinska litteraturen på området är också internationellt sett mycket omfattande. Från rättsvetenskapligt håll har dock enligt förf:s mening frågan om fastställande av faderskap inte ägnats den uppmärksamhet den förtjänar. En orsak härtill kan möjligen vara, att den tvärvetenskapliga forskningen ännu inte fått något särdeles starkt fotfäste inom rättsvetenskapen. Om den rättsvetenskapliga forskningen skall kunna lämna några väsentliga och nya bidrag på detta område bör nämligen enligt förf:s åsikt denna inte enbart bedrivas strikt rättsdogmatiskt utan krävs i stället att man i hög grad arbetar med tvärvetenskaplig – *jurimetrisk* – forskningsmetod.

I föreliggande arbete söker förf. att behandla frågan om fastställande av faderskap med inte blott traditionell rättsvetenskaplig metod utan även med jurimetrisk sådan. Det är förf:s förhoppning att de vetenskapliga bidrag som här lämnas skall kunna få betydelse inte endast på det aktuella ämnesområdet utan att de även skall i någon mån främja utvecklingen av den jurimetriska forskningen. För denna utveckling torde det nämligen vara av betydelse, att olika

områden inom juridiken penetreras, eftersom den nya metoden i stor utsträckning måste bygga på empiri och inte enbart på rent teoretiska resonemang.

Arbetet är disponerat som följer.

Kapitel 1. I en samlad juridisk framställning av frågan om fastställande av faderskap må det vara motiverat att erinra om rättsutvecklingen på området. I detta kapitel lämnas därför en översiktlig – huvudsakligen laghistorisk – redogörelse för faderskapsbevisning och faderskapstalan i äldre tid. Avslutningsvis berörs de förslag till reformer, som framlades före 1969 års lagstiftning. I notapparaten till detta kapitel lämnas en del upplysningar om utländsk rätt.

Kapitel 2. I detta kapitel lämnas en redogörelse för förarbetena till 1969 års lagstiftning. – Även om föreliggande arbete i huvudsak är inriktat på frågan om faderskapets fastställande genom dom har det ansetts motiverat att också orientera om barnavårdsnämnds faderskapsutredning och erkännande av faderskap.

Kapitel 3. Frågan om bevisbördan för faderskap har avgjorts genom uppställandet av en s.k. *legal presumtion.* I detta korta kapitel redogörs först allmänt för presumtionsbegreppet som sådant, varefter innebörden av äldre och nu gällande faderskapspresumtion närmare diskuteras.

Kapitel 4. För att faderskap skall kunna fastställas genom dom krävs dels att det är utrett att den instämde mannen haft samlag under konceptionstiden med barnets moder, dels ock att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats av honom. Här diskuteras samlagsrekvisitet. Kapitlet innehåller bl.a. en granskning av olika uttalanden i doktrinen ang. samlagsrekvisitet och en relativt ingående redovisning av rättspraxis. Vidare diskuteras olika möjligheter att söka förbättra bevisningsläget då det gäller samlagsfrågan. – I litteraturen förekommer uttalanden enligt vilka man bör kunna använda genetisk bevisning vid utredande av samlagsfrågan. Rättspraxis ger också exempel på att man ansett sådan bevisning kunna vara av betydelse redan vid bedömningen av samlagsfrågan. Förf. anser dock för sin del att denna fråga är värd en mera ingående diskussion och ägnar den därför ett särskilt avsnitt.

Kapitel 5. I detta kapitel lämnas en kortfattad redogörelse för sannolikhetsbegreppet som sådant och några synpunkter på den juri-

diska sannolikhetsbedömningen i allmänhet. Detta korta kapitel har närmast karaktären av en inledning till det följande kapitlet.

Kapitel 6. Detta kapitel, bokens mest omfattande, behandlar frågan om sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål. De olika omständigheter som kan vara av betydelse vid denna ägnas först var för sig en ingående diskussion och slutligen diskuteras den samlade sannolikhetsbedömningen. I ett av avsnitten presenterar förf. en av de jurimetriska undersökningarna, nämligen om värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap.

Kapitel 7. Kapitlet innehåller olika jurimetriska undersökningar på det aktuella området. Först presenteras och tillämpas en metod varigenom det är möjligt att kontrollera överensstämmelsen mellan antalet rättsligt fastställda och biologiska faderskap. Därefter redovisas olika kvantitativa analyser av underrättspraxis. Vidare redogör förf. bl.a. för en undersökning där avsikten är att studera vilken vikt som bör tilläggas den icke-medicinska bevisningen.

Kapitel 8. Vid utredande av faderskap har blodgruppsstatistiskt faderskapsindex stor betydelse som bevis. På grundval av sådant index kan man beräkna en blodundersökt mans teoretiska faderskapssannolikhet, varvid man utgår från en apriorisk sannolikhet för mannen å 0,50. I detta kapitel presenterar förf. en modifierad modell för beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex och där den aprioriska sannolikheten inte postuleras vara 0,50 utan där denna i stället anges till ett mera realistiskt värde, baserat bl.a. på den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen.

Kapitel 9. I detta avslutande kapitel söker förf. sammanfatta undersökningens resultat.

Kapitel 1.

FADERSKAPSBEVISNING OCH FADERSKAPSTALAN I ÄLDRE TID

I. Inledning

Då det gäller frågan om klarläggandet av ett barns härstamning är det av lättförklarliga skäl vanligtvis fastställandet av faderskapet, som kan vålla problem – *mater semper certa est* (jfr dock nedan om denna sats) – vilket medfört, att särskilda regler härutinnan uppställts i de olika lagstiftningarna. Reglerna om faderskapet har allmänt i de olika rättsordningarna kopplats samman med de regler, som bestämmer huruvida ett barn är att anse som barn i eller utom äktenskap. Man har därvid gängse följt den ordningen, att i lag särskilt angivits när äktenskaplig börd föreligger, varav e contrario kan slutas, när utomäktenskaplig börd är för handen. Gränsdragningen i fråga kan variera mellan olika rättsordningar men kan också ha skiftat inom en och samma rättsordning under historiens gång.

I svensk rätt gällde under tiden 1918[1]–1976 att barn, som fötts under äktenskap eller å sådan tid efter dess upplösning, att det kunde vara avlat dessförinnan (*pater est quem nuptiae demonstrant (pater est-regeln* eller *faderskapspresumtionen))* eller vars föräldrar

1. I äldre rätt drogs gränsen mellan äktenskaplig och utomäktenskaplig börd på ett för barnet förmånligare sätt. Sålunda räknades enligt flertalet landskapslagar som äkta inte endast barn, som avlats i äktenskap eller vars föräldrar efter avlelsen ingått äktenskap med varandra, utan bl.a. även barn, som avlats i fästning (trolovning). (Enligt yngre västgötalagen räknades barnet som äkta t.o.m. i det fallet att föräldrarna först efter avlelsen ingått trolovning.) Enligt de flesta landskapslagar ansågs vidare barn avlade i våldtäkt som äkta. Jfr t.ex. Bäärnhielm. Utomäktenskapliga barns ställning (i Minnesskrift ägnad 1734 års lag. II, s. 7 ff.), Delin, Om oäkta börd samt om oäkta barns rättsställning enligt äldre svensk rätt, s. 9 ff., Hafström, Den svenska familjerättens historia, s. 83 f. och Lagus, Om oäkta barns rättsförhållande till familjen, s. 22 ff. – Nu anförda regler gällde även enligt 1734 års lag. Denna lag gav dock dessutom äktenskaplig börd åt barn, som avlats under enkelt äktenskapslöfte eller vars fader efter avlelsen lovat modern äktenskap. (För att efterföljande enkelt äktenskapslöfte skulle verka legitimerande krävdes dock, att anledningen till att äktenskapslöftet ej övergått i vigsel eller trolovning var ena kontrahentens död.) Jfr t.ex. Bäärnhielm a.a. s. 8, Lagus, Naturliga Barns Rätt, s. 25 ff., Malmström, Föräldrarätt, s. 9 f., Schrevelius, Civilrätt, s. 150 f., Winroth, Svensk Civilrätt III. Föräldrarätt, s. 6 ff. och LB III, s. 192 f.

efter barnets födelse ingått äktenskap, var att anse som barn i äktenskap. I det sistnämnda fallet krävdes dock dessutom att mannens faderskap tidigare fastställts genom erkännande eller dom.

Sedan den 1 januari 1977 görs dock i svensk rätt inte längre någon skillnad mellan äktenskaplig och utomäktenskaplig börd; termerna barn i resp. utom äktenskap har nämligen helt utmönstrats ur lagstiftningen.[2] Pater est-regeln eller faderskapspresumtionen har dock icke upphört att gälla även om dess tillämpningsområde inskränkts.[3] Sålunda stadgas i 1:1 FB att om vid barns födelse modern är gift, »skall mannen i äktenskapet anses som barnets fader, om ej annat följer av 2 §. Detsamma gäller, om modern är änka och barnet födes inom sådan tid efter mannens död att det kan vara avlat dessförinnan». (I 1:2 FB ges regler ang. hävande av faderskapspresumtionen enligt 1:1 FB.) Faderskapspresumtionen gäller sålunda icke längre för det fall, då kvinna föder barn å sådan tid efter äktenskapsskillnad att barnet kan vara avlat av den tidigare äkta mannen. I gällande rätt måste tydligen faderskapet fastställas i särskild ordning – genom erkännande eller dom (1:3 FB) – om modern inte var gift vid barnets födelse och ej heller nybliven änka. Har faderskapspresumtionen för den äkta mannen hävts enligt reglerna i 1:2 FB[4] måste också faderskapet fastställas genom erkännande eller dom.

I detta kapitel skall lämnas en översiktlig redogörelse för faderskapsbevisning och regler om faderskapstalan i äldre tid. Några särskilda rättsregler för bestämmande av moderskapet synes aldrig

[2] Se prop. 1975/1976:170 (Faderskap och vårdnad), s. 157 f. Jfr Agell, Barnrätt, s. 12 ff. och Walin, FB 1979, s. 21 ff.

[3] Det kan nämnas, att lagutskottet vid behandlingen av i not 2 anförda prop. diskuterade frågan om inte pater est-regeln borde helt avskaffas. Därigenom skulle bl.a. ytterligare jämställdhet skapas mellan alla barn oavsett familjerättslig status. Flera skäl ansågs dock tala emot ett hävande av all faderskapspresumtion och utskottet anslöt sig därför till förslaget i prop., dvs. att faderskapspresumtionen skulle fortsätta att gälla men endast för det fall då modern vid barnets födelse är gift eller änka. Se lagutskottets betänkande 1975/1976:33, s. 73. – I ett år 1977 avgivet *norskt* betänkande (NOU 1977:35) föreslås dock, att pater est-regeln avskaffas och att erkännande i stället alltid blir den primära metoden för faderskaps fastställande. – Ang. kritiska synpunkter på pater est-regeln, se Lødrup, Dumme menn og troll til kjerringer (i Nordisk Gjenklang, s. 711 ff.). Jfr härtill Arnholm i Arnholm & Lødrup, Familieretten, s. 237 ff. och Saldeen i TfR 1977, s. 500 f.

[4] Det bör anmärkas, att det genom 1976 års ändringar i FB blivit möjligt att häva faderskapspresumtionen inte blott genom rättegång och dom utan även genom att den äkta mannen skriftligen godkänner ett av annan man formenligt avgivet faderskapserkännande. Dessutom krävs dock att modern lämnat ett skriftligt godkännande (1:2 FB in fine). Jfr härom Agell, Barnrätt, s. 22 f. och Walin, FB 1979, s. 33.

ha funnits i svensk rätt. Sådana regler har ansetts obehövliga på grund av den redan nämnda satsen »mater semper certa est»[5]. Denna sats gäller dock icke undantagslöst och någon enstaka gång kan därför förekomma, att frågan om moderskapet blir föremål för rättslig prövning.

Osäkerhet om moderskapet kan bl.a. föreligga, då fråga är om s.k. hittebarn och barnförväxling å sjukhus' barnbördsavdelning.[6] Det sistnämnda var fallet i *NJA 1949 s. 144* (det s.k. *Bureåfallet*).[7] Orsaken till osäkerheten i fråga om moderskapet kan någon gång också tänkas vara den anonymitetsrätt för ogift moder, som infördes genom ett kungligt brev den 17/10 1778 ang. några författningar till förekommande av barnamord. Denna anonymitetsrätt, som fortfarande lär ha begagnats i relativt många fall under början av 1900-talet och som ej upphörde förrän år 1917[8], var möjligen orsak till att moderskapet var okänt i rättsfallet *SvJT 1968 rf. s. 89.*[9]

II. Faderskapsbevisningen i tiden före 1917 års lag om barn utom äktenskap

Vår rätts första bestämmelse om en rent *civilrättslig* paternitetstalan återfinns i 1917 års lagstiftning om barn utom äktenskap (26 §).

[5] Moderskapet blir regelmässigt tillfredsställande styrkt genom utdrag ur kyrkobokföringen. Enligt 30 § i 1967 års folkbokföringsförordning skall barns födelse anmälas till pastorsämbetet i födelsehemorten, om det är fött inom riket eller fött utom riket av kvinna som är kyrkobokförd här eller är bosatt här och upptagen i obefintligregister. Sker förlossningen på sjukhus (vilket är det vanliga) eller på enskilt sjukhem har sjukhuset resp. sjukhemmet att göra (skriftlig) födelseanmälan, vilket skall ske ofördröjligen. Biträder barnmorska vid förlossning, som inte sker å sjukhus eller enskilt sjukhem, har denna att göra födelseanmälan. I andra fall än nu nämnda har vårdnadshavaren att inom en månad efter barnets födelse göra födelseanmälan.

[6] Numera söker man förhindra barnförväxling å sjukhus genom att man omedelbart efter barnets födelse (och innan navelsträngens avklippande) å moderns resp. barnets handled fäster ett numrerat band.

[7] Jfr om detta fall nedan i kap. 6, s. 171. Se också Beckman & Höglund, Svensk familjerättspraxis, s. 97 f.

[8] Ang. statistiska uppgifter om antalet okända mödrar, se LB III, s. 181. – Här kan nämnas att enligt av statistiska centralbyrån utarbetad statistik omfattande hela riket för fyraårsperioden 1908–1911 utgjorde de okända mödrarna 3 850, motsvarande 5,49% av samtliga mödrar med barn utom äktenskap. – Se om anonymitetsrätten (förutom LB III, s. 177 ff.) särskilt Anners, Humanitet och rationalism, s. 207 ff. Se också Hafström a.a. s. 86 ff. och Furuhjelm, Hafström & Petrén, Om insemination från etisk, medicinsk, juridisk och psykologisk synpunkt, s. 42 ff. – Upphävandet av anonymitetsrätten skedde genom 36 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap, som trädde i kraft den 1/1 1918.

[9] Jfr SvJT 1956 rf. s. 33.

Betr. faderskapsbevisningen i äldre rätt må följande anmärkningar göras.[10]

Den gamla *nordiska* rätten erkände blodsbandet mellan fader och utomäktenskapligt barn (även om rättsverkningarna var relativt inskränkta)[11] och frågan om faderskaps- eller paternitetsbevisningen kom därför att spela en stor roll. Detta till skillnad mot förhållandet i *romersk* rätt, som endast godtog det å äktenskapet grundade faderskapet (de utomäktenskapliga barnen var *liberi sine patre*) och som därför inte alls befattade sig med frågan om faderskapsbevisningen.[12]

[10] Se om faderskapstalan och faderskapsbevisning i den äldsta rätten särskilt Delin, Om oäkta börd samt om oäkta barns rättsställning enligt äldre svensk rätt. Jfr t.ex. Bäärnhielm a.a. s. 23 och Westring i SvJT 1917, s. 8 f. Se om rättsläget under 1734 års lags tid Lagus, Naturliga Barns Rätt, s. 87 ff., Bäärnhielm a.a. s. 23 f., Schrevelius a.a. s. 158 ff., Westring a.a. s. 9 ff., Winroth a.a. s. 13 ff. och LB III, s. 157 ff.

[11] Se om de utomäktenskapliga barnens rättsställning t.ex. Delin i not 10 a.a. och Lagus, Om oäkta barns rättsförhållande till familjen. Jfr t.ex. Bäärnhielm a.a. s. 10 ff., Hafström a.a. s. 84 ff., Malmström, Föräldrarätt, s. 1 ff., Westring a.a. s. 6 ff. och LB III, s. 56 ff.

[12] Betr. de utom äktenskapet födda barnen gällde satsen *pater semper incertus est.* – I gammal romersk rätt var det utomäktenskapliga barnet *filius nullius,* dvs. det stod icke i familjerättsligt förhållande till någon av föräldrarna. – Principen om *filius nullius* gällde även enligt *engelsk* common law. Genom fattigvårdslagstiftningen blev dock småningom modern underhållsskyldig mot barnet. Det var dock först genom »the Poor Law Amendment Act» (1844), som modern kunde få fadern förpliktad att utge underhållsbidrag. Genom »the Bastardy Laws Amendment Act» (1872) och därefter genom »the Affiliation Proceedings Act» (1957) förbättrades de utomäktenskapliga barnens underhållssituation ytterligare. Enligt 1957 års lagstiftning kan domstol förklara en man vara förmodad fader till barnet (»adjudge the man to be the putative father»). Genom »the Family Law Reform Act» (1969) har införts ömsesidig arvsrätt mellan å ena sidan det utomäktenskapliga barnet och dess avkomlingar och å andra sidan barnets föräldrar. Eftersom laglottsrätt saknas i England kan dock denna arvsrätt upphävas genom testamente. Se om engelsk rätt t.ex. Bromley, Family Law. – Även i de flesta av staterna i *USA* härskade tidigare principen om filius nullius. Vissa stater frångick dock redan tidigt principen i fråga och gav t.o.m. i några fall barnet arvsrätt efter fadern. Några stater (så Idaho och Texas) upprätthåller dock fortfarande principen om filius nullius, så tillvida att man frånkänner det utomäktenskapliga barnet rätt till underhåll av fadern. Annars är förhållandet numera det, att de flesta stater – om man bortser från arvsrätt efter fadern – tillerkänner det utomäktenskapliga barnet samma rättigheter som det inomäktenskapliga. Se om amerikansk rätt t.ex. Krause, Illegitimacy: Law and Social Policy. Se också Lee, The Changing American Law Relating to Illegitimate Children (i Bates, ed., The Child and the Law, vol. II, s. 461 ff.) Se också särskilt betr. fastställande av faderskap Schatkin, Disputed Paternity Proceedings. – I detta sammanhang må även erinras om den *franska* rättens ståndpunkt enligt code civil i dess ursprungliga lydelse. Då gällde nämligen regeln: *la recherche de la paternité est interdite.* Talan om fastställande av faderskap kunde endast föras mot man, som visade sig ha bortfört modern vid tidpunkten för avlelsen (med bortförande likställdes i praxis våldtäkt). I motsats till vad som gällde enligt romersk rätt var det dock enligt fransk rätt möjligt att genom ett av fadern i viss form avgivet faderskapserkännande konstituera ett faderskap i rättslig mening, varvid barnet fick rätt till såväl underhåll av som en begränsad rätt till arv efter fadern. Reglerna om de utomäktenskapliga barnen i code civil – vilka regler för övrigt kom att bli förebild för lagstiftningen i flera andra europeiska länder, såsom

Medan äldre *dansk* rätt inte innehöll några särskilda regler om faderskapsbevisningen,[13] så innehöll såväl *isländsk* som *norsk* rätt utförliga regler härom.[14] Särskilt isländsk rätt lade stor vikt vid att

Italien, Nederländerna och Belgien – var dikterade av Napoleon Bonaparte personligen. (Bekant är dennes yttrande: »L'État n'a aucun intérêt à ce que la filiation des enfants naturels soit constatée».) År 1912 upphävdes det principiella förbudet mot faderskapstalan i fransk rätt. Möjligheten att föra faderskapstalan var dock enligt 1912 års lagstiftning – och är så fortfarande enligt nu gällande lagstiftning från år 1972 – begränsad till vissa i lagen särskilt angivna fall. En redogörelse för 1972 års franska lagstiftning, som syftar till att skapa rättslig likställdhet för alla barn oavsett om de är födda inom eller utom äktenskapet, ges av Forssius i SvJT 1973, s. 80 ff. Betr. rättsutvecklingen på området i fransk rätt, se bl.a. Mattila i JFFT 1975, s. 334 ff. – Även i Italien, Nederländerna och Belgien har reglerna om de utomäktenskapliga barnens rättsställning reformerats.

[13] Detta berodde på, att det endast var det av fadern frivilligt och offentligt erkända barnet utom äktenskap (»kuldlysning»), som kom i en rättslig ställning i förhållande till fadern. Danmarks allmänna lag av år 1683 innebar ingen förändring härvidlag. Det var först genom en (för Danmark och Norge gemensam) förordning från år 1763, som fader till barn utom äktenskap blev underhållsskyldig gentemot barnet. Underhållsplikten var dock enligt denna förordning starkt begränsad men kom sedermera att utvidgas. Hade modern haft samlag med flera män under konceptionstiden fick de alla deltaga i underhållskostnaden. Ännu i början av 1900-talet var reglerna om underhållsskyldighet det centrala i rättsreglerna om barn utom äktenskap i dansk rätt (jfr det tyska »Zahlvaterschaft»). Genom en lag 1937 om »børn udenfor aagteskab» och en samtidig ändring i arvslagstiftningen företogs väsentliga ändringar i dansk rätt i fråga om de utomäktenskapliga barnen. Enligt 1937 års danska lagstiftning, vilken hade de norska s.k. »castbergske barnelover» till förebild (jfr härom nedan i not 14), skulle faderskapet om möjligt fastställas. Vid fastställt faderskap fick barnet rätt till faderns släktnamn och rätt till arv efter fadern och dennes släkt. Kunde faderskapet inte fastställas men var samlag under konceptionstiden styrkt blev den instämde mannen underhållsskyldig. Hade modern haft samlag med flera män blev alla bidragsskyldiga. År 1960 ändrades de danska reglerna ånyo (lag 1960 om »børns retsstilling») varvid möjligheten att enbart döma till bidragsplikt avskaffades. Se om dansk rätt Andersen, Familieret, s. 242 ff. och Bitsch, Lov om børns retsstilling. Se också nedan i not 33.

[14] I den äldre norska rätten gjordes ingen större skillnad mellan barn i och utom äktenskap, då det gällde barnets familjerättsliga ställning till fadern, vilket förklarar att lagarna innehöll relativt utförliga regler om faderskapstalan och faderskapsbevisning. År 1687 infördes emellertid i norsk rätt den danska principen (se ovan i not 13) om att något familjerättsligt förhållande inte bestod mellan fadern och det utomäktenskapliga barnet, såvida inte »kuldlysning» ägt rum. Genom den ovan i not 13 för Danmark och Norge gemensamma förordningen från år 1763 blev dock fader till barn utom äktenskap ånyo underhållsskyldig och denna underhållsskyldighet blev i senare författningar vidareutvecklad. År 1915 genomfördes i Norge – och på initiativ först och främst av Johan Castberg – en då i förhållande till övrig europeisk rätt mycket radikal lagstiftning, de s.k. »castbergske barnelover». Genom denna lagstiftning kom nämligen det utomäktenskapliga barnet att intaga samma familjerättsliga ställning i förhållande till fadern som barn i äktenskap, dvs. fick samma rätt till underhåll av och arv efter fadern som det inomäktenskapliga barnet och fick rätt att välja mellan faderns och moderns släktnamn. Denna lagstiftning nödvändiggjorde, att man skapade garantier för att faderskapet inte blev med orätt fastställt. Invändning från den instämde mannens sida om att modern haft samlag även med annan man eller andra män medgavs därför. Kunde sådant förhållande göras antagligt fastställdes inte faderskapet men samtliga de män, som hade haft samlag med modern under konceptionstiden förpliktades deltaga i barnets underhåll. Genom den fortfarande gällande år 1956 genomförda lagstiftningen avskaffades dock möjligheten att

faderskapet blev fastställt, främst för att fadern skulle fullgöra sin underhållsskyldighet. Bevismedlen vid fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap mot den utpekade mannens bestridande var gudsdom (bl.a. järnbörd) eller (vanligare) kvidsutsaga (isländsk rätt) resp. svarandens med edgärdsmän förstärkta värjemålsed (norsk rätt). Några särskilda regler om exceptio plurium concumbentium (dvs. invändning om samlag med flera) gavs inte utan frågan om vilken verkan en sådan invändning kunde ha var en quaestio facti, dvs. beroende på omständigheterna i det särskilda fallet.

I den under landskapslagarnas tid gällande *svenska* rätten var rättstillståndet enligt *götalagarna* nära överensstämmande med äldre dansk rätt medan rätten enligt *svealagarna* liknade isländsk och norsk rätt. Den lägersmålstalan, som förekom i götalagarna hade till enda syfte lägersmålsböternas utkrävande. Då enligt svealagarna förhållandet mellan fader och utomäktenskapligt barn var förenat med viktiga rättsverkningar och då dessa lagar därför lade stor vikt vid att faderskapet blev rättsligen fastställt meddelades där ingående föreskrifter ang. faderskapsbevisningen. Enligt UL och HL – de av svealagarna mest utvecklade på området i fråga – hänsköts frågan om faderskapet till en särskild nämnd, som efter en prövning av omständigheterna in casu hade att fatta sitt avgörande. Några särskilda regler ang. de grunder avgörandet skulle bygga på fanns inte och frågan om vilket avseende som skulle fästas vid en exceptio plurium var därför en quaestio facti.

Enligt *landslagarna* var förhållandet mellan fader och utomäktenskapligt barn liksom enligt svealagarna förenat med viktiga rättsverkningar men då några särskilda regler om faderskapstalan inte fanns är man i fråga om faderskapsbevisningen hänvisad till reglerna om lägersmålstalan. I ÄB stadgades att den instämde mannen vid lägersmålstalan hade att med tolv mäns ed neka till barnet och hävdandet. Sedan edgärdsmannainstitutet genom en kungl. förordning år 1695 avskaffats fick han i stället värja sig med egen ed.

enbart ådöma bidragsplikt (jfr ovan i not 13 ang. 1960 års danska lagstiftning). – Se om gällande norsk rätt Arnholm & Lødrup, Familieretten, s. 214 ff. Se också i not 33 nedan. – Vad gäller *Island* kan nämnas att där blev det utomäktenskapliga barnet väsentligen likställt med det inomäktenskapliga genom lagstiftning år 1947. Jfr härom och om utvecklingen inom det europeiska rättsområdet i övrigt Leivestad, Ugift far og barn (i Nordisk Gjenklang, s. 693 ff.). – I *Finland* förelåg redan år 1913 ett lagförslag som skulle göra de utomäktenskapliga barnen likställda med de inomäktenskapliga i familjerättsligt hänseende. En sådan lagstiftning kom dock till stånd först år 1975. Jfr Mattila a.a. s. 334 ff. (Mattila gör för övrigt en intressant jämförelse mellan finsk och fransk rätt vad gäller utvecklingen av utomäktenskapliga barns rättsliga ställning.) Jfr om finsk rätt nedan i kap. 4, s. 79, kap. 5 s. 85 och i kap. 6, s. 113 och s. 138.

Landslagarna innehöll en regel om att lägersmålstalan preskriberades om inte kvinnan nedkom inom 40 veckor från samlaget. Samtidigt stadgades att barn som änka födde inom tio månader efter mannens död var äkta. I förra fallet sattes sålunda gränsen mitt inne i konceptionstiden, där sannolikhet för kausalitet är störst. Inom den rättshistoriska forskningen har dock gjorts gällande, att nämnda regel inte gärna kan antagas ha tillämpats efter sin ordalydelse då det gällt faderskapets fastställande utan att frågan om konceptionstiden i stället avgjorts in casu. Blev den instämde mannen fälld vid lägersmålstalan, torde han nämligen inte blott haft att erlägga böterna utan ansågs han förmodligen därjämte som barnets fader.[15]

I *början* av *1700-talet* gällde i praxis, att om mannen erkände, att han haft samlag med modern under konceptionstiden, så ansågs han såsom fader, såvida han ej kunde bevisa motsatsen. Rådde tvist mellan honom och modern ang. tidpunkten för samlaget, ägde han med ed bekräfta sitt uttalande härom. Hade flera män haft samlag med modern och ville ingen av dem erkänna sig vara fader, hade modern rätt att med ed förklara vem av männen som var barnets fader. Kunde hon däremot ej avlägga eden, medförde ovissheten i faderskapsfrågan, att samtliga utpekade män gick fria.

1734 års lag saknade liksom landslagarna särskilda regler om faderskapstalan och faderskapsbevisning. I praxis tillämpades dock den huvudprincipen att den man, som kunde visas ha haft samlag med modern under konceptionstiden ansågs som fader och fick i denna egenskap betala underhåll (uppfostringsbidrag). Vad angår verkan därav att flera män haft samlag med modern under konceptionstiden var läget i början av lagens tid det, att om det ej kunde klarläggas vem av männen i fråga som var fader, så fick alla deltaga i underhållskostnaden.[16] Förklaringen härtill är, att underhållsskyldigheten ansågs grundad å brottslig handling. Barnuppfostringsmålen behandlades nämligen sedan äldsta tider i svensk rättspraxis som brottmål, dvs. frågan om underhåll handlades i samband med talan om utomäktenskapligt lägersmål eller lönskaläge.[17] Senare under

[15] Jfr Delin a.a. s. 88 ff.

[16] Se t.ex. Nehrman, Föreläsningar öfwer ärfdabalken, s. 120 och Lagus, Naturliga barns Rätt, s. 89. Jfr dock Schrevelius a.a. s. 160 f.

[17] Efter tillkomsten av en kungl. förordning den 30/1 1779 genom vilken bestämmelser om åtalspreskription infördes i svensk rätt uppstod delade meningar i praxis och doktrin ang. frågan om faderskapsbevisning var tillåten eller ej sedan tiden för väckande av åtal för lägersmål gått till ända. Efter tillkomsten av en kungl. förordning den 10/6 1841 var det dock klart, att faderskapsbevisning för underhålls utkrävande var tillåten även om rätten att väcka åtal för lägersmål preskriberats. Se härom Lagus, Naturliga Barns Rätt, s. 87 ff. Jfr Schrevelius a.a. s. 159. – Det kan i detta sammanhang nämnas, att i gällande rätt finns inte någon regel om preskription av rätten att föra talan om fastställande av faderskap.

1734 års lags tid började dock uppfattningen om underhållsskyldighetens civilrättsliga karaktär att tränga igenom och praxis betr. exceptio plurium utvecklades då också i annan riktning.[18] Kunde det visas, att den instämde mannen haft samlag med modern under konceptionstiden, ansågs han som fader och blev underhållsskyldig, alldeles oavsett om modern haft samlag jämväl med annan man under konceptionstiden; exceptio plurium avvisades såsom inte på saken inverkande och bevisning härom tilläts följaktligen ej längre.

Betr. slutligen de olika lagförslagen på civilrättens område under 1800-talet (här närmare bestämt lagkommitténs förslag till ÄB (1818) och till civillag (1826) samt lagberedningens förslag till ÄB (1847)) kan konstateras, att även dessa saknade särskilda regler om paternitetstalan och paternitetsbevisning.

III. 1917 års lagstiftning om barn utom äktenskap

1. Som ovan under I omnämnts infördes genom en författning år 1778 rätt för ogift moder att vara anonym, varvid barnet i kyrkoböckerna antecknades som fött av okänd moder. Denna anonymitetsrätt, som syftade till att förhindra barnamord, blev redan tidigt, framförallt från prästeståndets sida, föremål för kritik och under 1800-talets ståndsriksdagar väcktes åtskilliga motioner om anonymitetsrättens upphävande.[19] Det var dock först år 1906, som riksdagen hemställde om utredning i frågan, varvid anfördes att barnet inte blott hade ett rent personligt intresse att få veta sin härkomst utan att moderns rätt till anonymitet dessutom medförde, att barnet gick miste om sina på blodsbandet grundade rättigheter. Frågan om anonymitetsrätten hänsköts till lagberedningen, som år 1909 erhållit i uppdrag att omarbeta GB m.m. Lagberedningen, som föreslog regler, som väsentligt skulle förbättra de utomäktenskapliga barnens villkor, ansåg det givet att anonymitetsrätten måste avskaffas så att de utomäktenskapliga barnen verkligen kom i åtnjutande av de förbättrade villkoren. Upphävandet av moderns anonymitetsrätt skedde, som redan tidigare framgått, år 1917. Lagberedningen hade dock ej endast fått i uppdrag att se över frågan om *moderns* anonymitetsrätt. Sedan vid olika riksdagar (tidigast 1828–30) motioner väckts även om avskaffande av *faderns* faktiska

[18] Mål om underhåll till barn utom äktenskap behandlades dock ända fram till 1917 års lagstiftning om barn utom äktenskap i processuellt hänseende som brottmål.

[19] Jfr Hafström a.a. s. 87.

anonymitet hemställde 1913 års riksdag, att lagberedningen också skulle få i uppdrag att utreda om, och i så fall på vilket sätt, det utom äktenskapet födda barnet kunde erhålla bättre möjligheter än dittills att få kännedom om sin fader.[20] På lagberedningens förslag infördes genom 1917 års lag om barn utom äktenskap (13 §) en regel om att för varje utomäktenskapligt barn skulle förordnas en *barnavårdsman,* som det bl.a. ålåg att tillse att barnets börd fastställdes.[21] Härigenom blev, som det sagts, »även faderns anonymitet principiellt» avskaffad i svensk rätt.[22]

2. Betr. frågan om faderskapsbevisningen ansåg lagberedningen, att denna inte lämpligen borde som dittills få bero uteslutande på doktrin och rättspraxis utan att i stället uttryckliga regler härom ur rättssäkerhetssynpunkt borde införas i lagstiftningen. Med hänsyn till omöjligheten att vinna ett direkt bevis för viss mans faderskap, var det därvid alldeles nödvändigt att i framtiden som huvudregel bibehålla den *presumtionen,* att den man, som haft samlag med modern under konceptionstiden var barnets fader. Presumtionen borde dock inte göras absolut utan i lagen skulle anges, att den – liksom förhållandet var i främmande rätt – genom särskilda omständigheter kunde brytas. Givet var till en början, att presumtionen för den instämde mannens faderskap måste falla, om det på grund av någon särskild omständighet var omöjligt eller *uteslutet,* att han var barnets fader. Det skulle åligga svaranden att styrka sådan omständighet, t.ex. att han vid tiden för samlaget var impotent, att modern var gravid redan före samlaget eller att barnet företedde sådana rasegendomligheter, att mannen omöjligt kunde antagas vara dess fader.

Betydligt svårare var enligt lagberedningen att taga ställning till frågan om, och i så fall i vilken utsträckning, avseende vid faderskapsfrågans avgörande borde fästas vid omständigheter som väl inte kullkastade presumtionen men som dock gjorde den utpekade mannens faderskap osannolikt. Särskilt avsågs den omständigheten att det styrkts, att modern haft samlag även med annan man under konceptionstiden. Då den medicinska sakkunskapen förklarat, att det ännu inte var möjligt att söka bedöma huruvida den enes faderskap var mera sannolikt än den andres, kunde det inte bli fråga

[20] Jfr Hafström a.a. s. 88.

[21] Se närmare LB III, s. 133.

[22] Hafström a.a. s. 89.

om att införa en regel, som överlät åt domstolarna att söka företaga en dylik sannolikhetsbedömning. Att i stället lösa frågan på det sättet, att faderskapet i sådant fall inte fastställdes men samtliga lägersmän förpliktades bidraga till barnets underhåll, innebar en ordning, som i vårt land utan tvekan skulle verka synnerligen stötande. Lagberedningen anförde sålunda härom:

Den, som för närvarande dömes att betala uppfostringsbidrag, anses i allmänna uppfattningen såsom barnets fader. Det skulle för denna uppfattning förefalla ytterst främmande, om flera män komme i den ställningen. Erfarenheten från Danmark lär ock, att ett sådant förhållande är ägnat att skada barnet. Både dess eget känsloliv och dess sociala anseende lida därav.[23]

Emellertid befanns det lika otillfredsställande om ingendera av männen skulle kunna åläggas de skyldigheter, som följer med faderskapet. Härom uttalade lagberedningen:

Barnets och moderns ömmande behov samt det allmännas intresse att icke onödigt belastas med underhåll av faderlösa barn väga tungt emot konkumbentens anspråk att befrias från förpliktelserna. Han har dock fullbordat vad som enligt naturens ordning kan hava givit upphov åt barnet. Detta må vara tillräckligt, då bättre utredning icke står att nå och rättsföljderna av faderskapet i det väsentliga inskränka sig till att han blir underhållsskyldig. En annan regel skulle strida emot reformsträvandena å detta område, vilka gå ut på en utvidgning av barnens och mödrarnas rättigheter. Förhållandet vore ett annat, om barnet finge arvsrätt efter fadern och hans släkt och sålunda ett fastställande av faderskapet kunde hava avsevärda rättsverkningar även till nackdel för tredje man. Då vore det nödvändigt skaffa åtminstone den garanti mot misstag i avseende å faderskapet, att invändning om flera konkumbenter finge göras. Att det, när sådan invändning ej tillåtes, i själva verket blir kvinnan, som får välja, vilken bland flera konkumbenter skall anses såsom fader, är väl en olägenhet; men den kan icke undgås, då man av förut angivna skäl icke vill lägga underhållsskyldigheten på flera konkumbenter.[24]

[23] LB III, s. 161. – Jfr om dansk rätt ovan i not 13 och om norsk rätt ovan i not 14. – Vid det nordiska juristmötet i Köpenhamn 1948, då ämnet »Om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning» behandlades, framfördes från flera svenska deltagares sida – så t.ex. Folke Schmidt och Gösta Walin – kritiska synpunkter på det dansk-norska systemet med flera underhållsskyldiga män. Se Forhandlingerne på det attende nordiske juristmøde i København den 26.–28. august. 1948, s. 160 ff. Jfr t.ex. Erik Lind i TfR 1933, s. 162 och Gärde Widemar i SvJT 1950, s. 561. – Det har dock i vårt land funnits förespråkare för tanken att man i flermansfall inte borde förklara någon av männen som fader utan i stället endast ålägga samtliga män underhållsskyldighet. Här kan hänvisas till ett uttalande av Hedrén i SvJT 1932, s. 203.

[24] LB III, s. 161 f.

Med hänsyn till det nu anförda fann sig lagberedningen böra föreslå ett bibehållande av den då redan i praxis undantagslöst tillämpade regeln om att en invändning om samlag med flera saknade all betydelse vid faderskapsfrågans avgörande. För fullständighetens skull bör nämnas, att även risken för att svaranden skulle missbruka rätten till en sådan invändning till att draga ut på rättegången eller kasta ogrundad skugga på modern samt det förhållandet att utredningen ofta måste bli av anstötlig art, påverkade lagberedningens ståndpunktstagande.

Icke heller annan omständighet, som gjorde svarandens faderskap tvivelaktigt – t.ex. att hans samlag med modern infallit nära ena yttergränsen för konceptionstiden – kunde enligt lagberedningen tillmätas betydelse.

Den av lagberedningen föreslagna, och i 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap införda, regeln om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap hade följande lydelse:

Varder utrett, att svaranden haft samlag med modern å tid, då barnet kan hava avlats, skall han anses såsom fader, där ej *uppenbart* är, att barnet ej avlats vid det samlag.[25]

Avslutningsvis bör nämnas att vår rätts första lagregel om *erkännande* av faderskap på lagberedningens förslag infördes i 1917 års lag om barn utom äktenskap (20 §). Se närmare härom i kapitel 2 avsnitt III:B.

IV. Regeln om faderskapsfastställelse i 3:2 FB

Vid tiden för tillkomsten av 1917 års lagstiftning hade den blodgruppsserologiska forskningen ännu ej nått därhän, att dess resultat kunde utnyttjas vid utredning i faderskapsärenden. Utvecklingen på detta område skedde dock därefter relativt snabbt och i flera rättsfall från slutet av 1920-talet och början av 1930-talet ansågs resultatet av blodundersökning (ensamt eller tillsammans med andra omständigheter) tillräckligt för att utesluta den instämde mannen från faderskapet.[26] Ärvdabalkssakkunniga fann i sitt förslag till FB, att någon saklig erinran icke kunde riktas mot den betydelse blodundersökningen fått i praxis som ett medel att utesluta påstått

[25] Ang. tolkningen av denna regel, se bl.a. NJA II 1950, s. 38 ff., Malmström, Föräldrarätt, s. 68 f. och Beckman & Höglund a.a. s. 117 ff. – Ang. medicinska synpunkter på frågan om faderskapsfastställelse enligt 1917 års lagstiftning, se Hedrén a.a. s. 193 ff.

[26] Jfr nedan i kap. 6, s. 148.

faderskap. Emellertid lät sig denna utveckling endast med viss svårighet förena med ordalydelsen i 26 § i 1917 års lag, enär det enligt denna regel för faderskapstalans ogillande krävdes, att varje möjlighet till faderskap var utesluten. Ärvdabalkssakkunniga anförde ytterligare härom:

Slutsatserna av blodundersökning grundas ju på forskningsresultat som enligt sakens natur icke kunna anses definitiva samt på statistiska beräkningar. Liksom vid andra biologiska undersökningar ger resultatet icke full visshet. Det synes vara ett önskemål, att nämnda praxis erhåller bättre språkligt stöd i lagen. En jämkning av ordalagen är fördenskull önskvärd. Härtill kommer, att en lydelse av lagrummet som är mindre sträng i fråga om förutsättningarna för faderskapspresumtionens hävande även eljest framstår som angelägen, om alla möjligheter att komma sanningen så nära som möjligt skola kunna utnyttjas.[27]

Betr. verkan av blodundersökningsresultatet, som visserligen icke uteslöt svaranden men gjorde hans faderskap mindre sannolikt, uttalade ärvdabalkssakkunniga följande:

I vissa av de fall, då blodundersökning icke ger sådant resultat att det får anses uteslutet att svaranden är fader till barnet, kan undersökningen likväl – ehuru i mindre mån – anses tyda på att han ej är fader till barnet, och även andra antropologiska undersökningar kunna mer eller mindre bestämt tala i samma riktning. Att alla antropologiska undersökningar få komma till användning i faderskapsprocessen synes vara ett krav som icke längre får avvisas. Otvivelaktigt kan indiciebevisningen på denna väg avsevärt förbättras. För att indiciebevisningen skall komma till sin rätt *fordras emellertid, att lagen tillerkänner sannolikhetsbedömningar större betydelse än nu.* Öppnas möjlighet härtill, kan man givetvis icke stanna vid att tillåta vissa slag av indicier men utesluta andra. Alla omständigheter som medföra, att det framstår som mer eller mindre osannolikt att barnet avlats av svaranden i faderskapsmål, måste få andragas (kurs. här).[28]

Godtogs denna ärvdabalkssakkunnigas ståndpunkt var det också tydligt, att bevisning om att modern under konceptionstiden haft samlag jämväl med annan man icke kunde frånkännas betydelse.[29] Härom anförde ärvdabalkssakkunniga:

[27] NJA II 1950, s. 42.

[28] NJA II 1950 ibid.

[29] Som Malmström, Föräldrarätt, s. 61 vid not 7 framhåller, förefaller det med hänsyn till FB:s inställning, grundad på sakkunnigförslaget år 1946, överraskande att idén om exceptio plurium nära nog fick stämpeln av något mot svensk ordre public stridande i rättsfallet NJA 1946 s. 310 (se särskilt JustR Linds yttrande, s. 314).

I den mån särskilda omständigheter tala emot att svaranden, oaktat han haft samlag med modern under konceptionstiden, är fader till barnet, innebär ju detta självfallet ett indicium på att barnet avlats vid samlag som annan under samma tid haft med modern. Om sådant samlag kan direkt styrkas, stödjas tydligen tvivelsmålen om svarandens faderskap. Detta förhållande torde vara av viss betydelse redan vid tillämpning av nu gällande lag t.ex. vid bedömande av blodundersökning som icke helt utesluter men gör det mer eller mindre osannolikt att svaranden är barnets fader. Det förefaller också som om H.D. åtminstone i rättsfallet NJA I 1937 s. 430, där fyrgensteorien tillämpades, vid åberopande av »övriga omständigheter» i målet syftat bl.a. på det förhållandet att modern erkänt samlag med andra män. I övrigt kan nämnas, att om det är styrkt att modern under konceptionstiden haft samlag med flera, en sådan omständighet som att vid samlag med svaranden preventivmedel använts kan tänkas göra det mindre sannolikt att denne är fader till barnet. Vidare kan en jämförelse mellan tiderna för samlag med den ene och den andre samt barnets utvecklingsgrad peka i en viss riktning. Jämväl en sådan omständighet som att modern mera regelbundet haft samlag med en viss man och endast vid ett enstaka tillfälle med annan torde i vissa fall kunna tillmätas betydelse.[30]

Med hänsyn till det anförda stannade ärvdabalkssakkunniga vid att förorda en regel, enligt vilken faderskapspresumtionen skulle kullkastas, om svarandens faderskap framstod som *»uppenbart osannolikt»* med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter. Betr. den av ärvdabalkssakkunniga föreslagna regeln gjorde departementschefen i propositionen den ändringen, att det för presumtionens hävande skulle vara tillräckligt, att det framstod som *»osannolikt»* att svaranden var barnets fader. Ordet »uppenbart» hade sålunda fått utgå vilket dock enligt departementschefen icke innebar någon större saklig skillnad.[31] Regeln om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap fick i 3:2 FB följande lydelse:

Varder utrett, att mannen haft samlag med modern å tid, då barnet kan vara avlat, skall han anses såsom fader, om det ej är *osannolikt* att barnet avlats vid samlaget.

V. Reformförslag före år 1969

För realiserandet av de i vårt land sedan lång tid tillbaka diskuterade planerna på genomförandet av en utvidgad arvsrätt för de tidigare

[30] NJA II 1950, s. 42 f.

[31] I riksdagsmotioner hade i stället föreslagits ärvdabalkssakkunnigas formulering »uppenbart osannolikt». Första lagutskottet föredrog dock formuleringen i propositionen, dvs. »osannolikt», »enär det knappast synes lämpligt att söka i lagtext införa en närmare gradering av det osannolika», se NJA II 1950, s. 52. – Om möjligheten av en sådan gradering, se Bolding, Bevisbördan, s. 175 f. Se också Malmer i SvJT 1951, s. 743 (särskilt vid not 2).

s.k. utomäktenskapliga barnen, har givetvis frågan om faderskapsbevisningens utformning varit av största betydelse. Även om naturligtvis regeln i 3:2 FB skapade bättre förutsättningar än 26 § i 1917 års lag för att det rättsligen fastställda faderskapet verkligen överensstämde med det biologiska, kunde dock dessa förutsättningar icke anses så goda, att denna regel (3:2 FB) kunde bibehållas oförändrad vid genomförande av en arvsrättsreform. Frågan uppmärksammades av ärvdabalkssakkunniga redan år 1954 i dess då avgivna förslag till ÄB.[32]

För att förbättra säkerheten vid faderskapsfastställelse föreslog ärvdabalkssakkunniga (efter överläggningar med representanter från Danmark, Finland och Norge, där reglerna om faderskapsfastställelse också var föremål för översyn) en bestämmelse, som skulle ersätta regeln i 3:2 FB. Denna bestämmelse bestod *dels* av en huvudregel, som till innehållet principiellt överensstämde med regeln i 3:2 FB, *dels ock* en tilläggsregel innebärande, att om det blivit utrett i målet, att modern under konceptionstiden haft samlag med två eller flera män, icke någon av dem skulle förklaras som fader, såvida det icke förelåg större sannolikhet för att barnet avlats av en av männen än av den andra eller de andra männen. Då emellertid lagrådet av olika skäl icke kunde tillstyrka förslaget, ansåg departementschefen att frågan om en ändring av 3:2 FB borde anstå tills man slutgiltigt kunde taga ställning till spörsmålet om en utvidgad arvsrätt för de utomäktenskapliga barnen.[33]

År 1963 uppdrogs åt en särskilt tillkallad utredningsman (F. Nyquist) att företaga en översyn av reglerna om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap och därmed sammanhängan-

[32] SOU 1954:6.

[33] Jfr härom SOU 1965:17, s. 45. – I *norsk* rätt infördes dock genom 1956 års lag om »born utanom ekteskap» och i *dansk* rätt genom 1960 års lag om »børns retsstilling» regler om negativ sannolikhetsbedömning i enmansfall och positiv sannolikhetsbedömning i flermansfall. I norsk rätt stadgas sålunda i 21 §, st. 1 i 1956 års nämnda lag att den man, som haft samlag med modern under konceptionstiden skall förklaras som fader, såvida det inte föreligger omständigheter, som gör det »lite truleg», att han är barnets fader. Har modern haft samlag med flera män under konceptionstiden kan enligt st. 2 i nämnda regel faderskapet för en av de möjliga fäderna endast fastslås när det är »monaleg meir truleg», att han är fader än att någon annan är det. Se om norsk rätt Arnholm & Lødrup a.a. s. 250 ff. och Endresen i TfR 1969. s. 456 ff. – I dansk rätt stadgas i 6 §, st. 1 i lagen om »børns retsstilling» att den man, som haft samlag med modern under konceptionstiden skall förklaras som fader, såvida det inte »foreligger omstændigheder, som gør det lidet sandsynligt, at han er barnets fader». I st. 2 i nämnda regel stadgas så: »Har moderen indenfor avlingstiden haft samleje med flere mænd, kan en sagsøgt dog kun anses som fader til barnet, såfremt det er væsentlig større sandsynlighed for, at barnet er avlet af ham end af en anden». Se om dansk rätt Andersen, Familieret, s. 244 ff., Bitsch a.a. s. 52 ff., Ryhave i Juristen 1963, s. 233 ff., Mikkelsen i Juristen 1963, s. 351 ff., Kihlström i Juristen 1964, s. 159 ff. och Funch Jensen i Juristen 1966, s. 253 ff.

de frågor. I det av utredningsmannen år 1965 avgivna förslaget bestod regeln om fastställande av faderskap – liksom ärvdabalkssakkunnigas nyss nämnda förslag på denna punkt – av *dels* en huvudregel av samma innebörd som regeln i 3:2 FB, *dels ock* en tilläggsregel för det fall att modern haft samlag med flera män under konceptionstiden.[34] Den föreslagna regeln hade följande lydelse:

Den som haft samlag med modern å tid, då barnet kan vara avlat, skall anses som fader, om det ej *framstår såsom* osannolikt att barnet avlats vid samlaget. *Är sådant fall för handen jämväl beträffande annan, skall den för vars faderskap övervägande skäl tala anses som fader.*

Enligt den föreslagna tilläggsregeln skulle, vid samlag med flera under konceptionstiden, faderskapsfrågan prövas i en och samma rättegång betr. alla männen och som fader skulle sålunda den anses för vars faderskap övervägande skäl talade (*positiv* sannolikhetsbedömning). Kunde inte någon av männen anses mera sannolik än de andra, skulle faderskapstalan ogillas mot envar av dem.

Vid remissbehandlingen rönte förslaget ett genomgående positivt mottagande. Inom justitiedepartementet skedde likväl en omarbetning av förslaget och i prop. 1969:124 fick regeln om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap, som skall visas i följande kapitel, ett annat innehåll.

VI. Sammanfattning

Den översiktliga historiska redogörelsen har visat, att det var först genom 1917 års lag om barn utom äktenskap, som en lagregel om civilrättslig paternitets- eller faderskapstalan infördes i svensk rätt. Redan dessförinnan gällde dock i praxis den regeln att den man, som visades ha haft samlag med modern under konceptionstiden ansågs som fader och blev i denna egenskap underhållsskyldig. Lagberedningen var av den uppfattningen, att de utomäktenskapliga barnens levnadssituation måste starkt förbättras och att detta icke kunde ske på annat sätt än att det bättre än dittills sörjdes för att faderskapet blev fastställt. Den ekonomiska hjälp samhället kunde erbjuda de utomäktenskapliga barnen var helt otillräcklig på grund av den dåligt utvecklade fattigvården. På lagberedningens förslag infördes därför regler om underhållsskyldighet, som gav det utomäktenskapliga barnet rätt till i princip samma underhållsstandard

[34] Se härom SOU 1965:17, s. 49 ff.

som det inomäktenskapliga barnet, en regel om att barnavårdsman skulle förordnas för varje utomäktenskapligt fött barn med uppgift bl.a. att verka för att frågan om barnets börd blev utredd, en regel om erkännande av faderskap samt en materiell regel om faderskapets fastställande genom dom. Sistnämnda regel var, med hänsyn till de mycket begränsade möjligheterna att medicinskt bedöma faderskapsfrågan och till det stora behovet ur underhållssynpunkt av att barnet rättsligen fick en fader, så utformad att en faderskapstalan mot en man, som visades ha haft samlag med modern under konceptionstiden[35] praktiskt taget nästan alltid kunde bifallas. Var samlag styrkt hade nämligen mannen för att talan skulle ogillas att visa, att det var »uppenbart», att han ej var barnets fader, något som han – särskilt med hänsyn till den medicinska vetenskapens dåvarande ståndpunkt – givetvis blott mycket sällan var i stånd till. Effekten av 1917 års lagstiftning blev också naturligt nog, att faderskap till barn utom äktenskap kunde fastställas i det alldeles övervägande antalet fall.[36] Att det rättsligen fastställda faderskapet i en del fall dock sannolikt icke överensstämmer med det biologiska behöver väl knappast sägas.[37] Läget har dock av lagstiftaren icke bedömts vara allvarligare ur rättssäkerhetssynpunkt än att den år 1969 införda rätten för de tidigare s.k. utomäktenskapliga barnen till arv efter fader och fädernefränder även fått gälla i sådana fall, där faderskapet fastställts enligt 26 § i 1917 års lag (och senare enligt 3:2 FB).[38]

[35] Ang. samlagsbevisningen, se nedan i kap. 4.

[36] Jfr t.ex. SOU 1965:17, s. 46.

[37] Jfr t.ex. Malmer i SvJT 1951, s. 737 ff.

[38] I förarbetena till arvsrättsreformen uttalade departementschefen bl.a. följande: »Invändningen om risken för felaktigt fastställda faderskap med hittillsvarande regler på området kan givetvis inte frånkännas betydelse i sammanhanget. I det stora flertalet fall torde det emellertid inte råda någon tvekan om att faderskapen är riktigt fastställda. Att nu införa möjlighet till omprövning av redan fastställda faderskap är praktiskt omöjligt . . . Valet står då mellan att offra intresset av arvsrätt för det stora flertalet utomäktenskapliga barn med riktigt fastställda faderskap eller att acceptera risken av att arvet ibland kan komma att kanaliseras till ett barn som i själva verket inte är släkt med sin rättsligt utpekade fader. Jag föredrar den senare lösningen». Se prop. 1969:124, s. 91. – Betr. barn som fötts före arvsrättsreformens ikraftträdande stadgas i övergångsbestämmelserna, att barnet och dess bröstarvingar ärver »fadern och dennes släktingar endast under förutsättning att annan dödsbodelägare, boutredningsman eller den som sitter i boet inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen fått kännedom om arvingen eller anteckning om barnet före arvfallet gjorts i personakt för arvlåtaren eller annan från vilken arvingen härleder sin arvsrätt». Fr.o.m. den 1/1 1968 antecknas alla barn i personakt. Tidigare var registreringen av utomäktenskapliga barn sådan, att det kan vara svårt (betr. förhållandena före 1918 omöjligt) att utreda

Regeln om faderskapsfastställelse i 26 § i 1917 års lag ersattes år 1950 av regeln i 3:2 FB. Genom den medicinska vetenskapens framsteg, främst givetvis utvecklingen av blodgruppsforskningen, hade det blivit möjligt att på ett helt annat sätt än vid tillkomsten av 1917 års lagstiftning företaga sannolikhetsbedömningar i faderskapsfrågor. Detta förhållande blev beaktat i regeln i 3:2 FB. Var samlag under konceptionstiden mellan modern och den instämde mannen styrkt skulle faderskapstalan ogillas om den instämde mannen lyckades visa, att det var »osannolikt», att han var barnets fader. Medan ståndpunkten i 1917 års lag var, att exceptio plurium concumbentium inte kunde tillåtas så tilläts den instämde mannen enligt 3:2 FB att i *undantagsfall*, nämligen om det kunde antagas vara av avgörande betydelse för bedömningen av osannolikheten av hans faderskap, att föra bevisning om att modern haft samlag även med annan man eller andra män under konceptionstiden. Regeln i 3:2 FB syftade till att åstadkomma säkrare avgöranden i faderskapsmålen än som varit möjligt med 1917 års lagstiftning. Regeln i fråga tolkades dock i rättspraxis mycket strängt mot svaranden; var samlag under konceptionstiden styrkt fordrades det för att faderskapstalan skulle ogillas att mycket starka skäl talade emot svarandens faderskap.[39] Redan år 1955 framlade ärvdabalkssakkunniga och år 1965 en särskilt tillkallad utredningsman förslag till ändrade regler ang. fastställande av faderskap till barn utom äktenskap. Förslagen ledde dock ej till lagstiftning utan det var först år 1969 som en sådan kom till stånd.

om en avliden man hade barn fött utom äktenskap. Jfr härom Walin, ÄB, s. 56 f. – Ang. arvsrättsreformens betydelse då det gäller tolkningen av den nya faderskapsregeln, se nedan i kap. 6:X, s. 184. – Jfr också om arvsrättsreformen nedan i kap. 2 vid not 11.

[39] Jfr prop. 1969:124, s. 78.

Kapitel 2.

1969 ÅRS LAGSTIFTNING OM FADERSKAPETS FASTSTÄLLANDE GENOM DOM, FÖRFARANDET VID FADERSKAPSFASTSTÄLLELSE OCH FADERSKAPSERKÄNNANDE

I. Inledning

År 1969 blev regeln om fastställande av faderskap genom dom föremål för en genomgripande ändring och placerad i 3:3 FB. I samband med de ändringar, som företogs år 1976 i FB, varigenom bl.a termerna barn i resp. utom äktenskap utmönstrades ur lagstiftningen, blev 1969 års regel om faderskapsfastställelse föremål för en mindre redaktionell jämkning och i stället placerad i 1:5 FB.

I samband med 1969 års ändringar i FB infördes också en särskild lag om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap (den s.k. faderskapslagen), som *dels* utförligt reglerade barnavårdsmans (fr.o.m. den 1 januari 1974, barnavårdsnämnds)[1] uppgifter vid faderskapsutredningen, *dels* innehöll regler om rättegången i faderskapsmål. Genom 1976 års ändringar i FB har reglerna i faderskapslagen inarbetats i FB.

I föreliggande kapitel skall som bakgrund till den närmare undersökningen av frågan om faderskapsfastställelse, som inleds med kapitel 3, i korthet redogöras för 1969 års lagstiftning i fråga om faderskapets fastställande genom dom samt för förfarandet vid faderskapsfastställelse, dvs. barnavårdsnämnds utredning och rättegången i faderskapsmål. I samband med redogörelsen för barnavårdsnämnds

[1] Den 1/1 1974 avskaffades – efter förslag av den år 1971 tillkallade barnavårdsmannautredningen (SOU 1972:65) – det dåvarande barnavårdsmannainstitutet, enär detta ansågs vara föråldrat och innebära ett opåkallat förmynderskap och en särbehandling av barn utom äktenskap, som inte var förenlig med dagens socialpolitik (prop. 1973:100.) De uppgifter i fråga om faderskapsfastställelse, som låg på barnavårdsmannen överfördes därvid på barnavårdsnämnden. (I samband med avskaffandet den 1/1 1974 av barnavårdsmannainstitutet infördes i 3 a § i barnavårdslagen en regel om att barnavårdsnämnden skall lämna vårdnadshavare stöd och hjälp vid utövandet av vårdnaden. På vårdnadshavares begäran »skall barnavårdsnämnden i den kommun där denne är kyrkobokförd utse särskild tjänsteman eller förtroendeman hos nämnden eller annan lämplig person (barnavårdsman) att lämna honom» bistånd vid utövandet av vårdnaden. Beteckningen *»barnavårdsman»* används sålunda fortfarande i lagstiftningen men tydligen i en annan mening än tidigare.)

faderskapsutredning har det ansetts lämpligt att även behandla frågan om erkännande av faderskap, det sätt på vilket faderskapet i praktiken oftast fastställs.[2]

II. 1969 års lagstiftning om faderskapsfastställelse genom dom

I kapitel 1 har omnämnts att det förslag till ändrad regel om faderskapsfastställelse, som avgavs år 1965 av enmansutredaren F. Nyquist rönte ett genomgående positivt mottagande vid remissbehandlingen men att en omarbetning av förslaget likväl ägde rum inom justitiedepartementet. Det omarbetade förslaget framlades för riksdagen år 1969 i prop. 1969:124 med förslag till lag om ändring i FB.

I nämnda proposition konstaterade departementschefen, att det enligt hans mening inte längre kunde bli tal om att än en gång uppskjuta frågan om de utomäktenskapliga barnens arvsrätt i avbidan på resultatet av nya utredningar men att detta dessbättre ej heller var nödvändigt, då lagändringar, som skapade förutsättningar för säkrare avgöranden i faderskapsfrågor var en rättssäkerhetsreform av självständigt intresse och som kunde genomföras på grundval av redan föreliggande material. Departementschefen anförde därefter – sedan han framhållit, att de sociala motiv som låg bakom de mot svaranden i faderskapsmål stränga reglerna i 1917 års lag och i 3:2 FB icke längre gjorde sig gällande med samma styrka, enär de utomäktenskapliga barnens sociala situation genom olika reformer starkt förbättrats[3] – bl.a. följande:

Lagändringar som främjar säkrare avgöranden i faderskapsmål måste gå ut på en *uppmjukning av faderskapspresumtionen*. Vetenskapen har inte hunnit så långt att det alltid är möjligt att få fram utredning som ger full visshet beträffande faderskapet, och en presumtionsregel av något slag måste man därför ha även i en framtida lagstiftning. Den springande punkten är emellertid om man vill *övergå från en negativ till en positiv sannolikhetsbedömning* och vid

[2] I prop. 1969:124, s. 83 konstaterade departementschefen, att faderskapet dittills i c:a 80% av fallen fastställts genom erkännande.

[3] Om sociala förmåner av olika slag, som är av betydelse för barns underhållssituation, se nu Familjelagssakkunnigas delbetänkande »Underhåll till barn och frånskilda» (SOU 1977:37). Se också Sundberg, Familjerätt i omvandling. – Vid juridiska institutionen vid Uppsala universitet pågår, under ledning av professor Anders Agell, ett omfattande forskningsprojekt med titeln »Underhåll och socialförmån». Se härom Agell, Underhåll och socialförmån. En forskningsrapport (i Regeringens prop. 1978/79:12 »Underhåll till barn och frånskilda». Bil. 3, s. 321 ff.)

behov *tillåta en allsidig jämförelse i samma process mellan flera faderskapsmöjligheter.* För min del tvekar jag inte att nu ta detta steg (kurs. här).[4]

Departementschefen var ingalunda omedveten om, att en process med flera instämda män kunde innebära obehag och påfrestningar främst för modern. Han menade dock, att problemets räckvidd kunde begränsas genom olika åtgärder, såsom genom att faderskapsprocessen ordentligt förbereddes genom blodundersökning eller på annat sätt, så att man i möjligaste mån undvek att draga in mera än en man i rättegången. Ibland kunde det vidare tänkas vara lämpligare att avstå från faderskapets fastställande framför att utsätta modern för psykiska lidanden. Möjligheten att hålla rättegången inom stängda dörrar medförde också ett visst skydd för modern. Vidare kunde inte förnekas att även ordningen vid tillämpningen av 3:2 FB kunde medföra obehag för modern, enär svaranden kunde påkalla vittnesförhör med andra män[5] och då en ogillad talan mot en man kunde föranleda av ny rättegång mot en annan man.

Vid remissbehandlingen hade befarats att en »uppmjukning av faderskapspresumtionen» bl.a. skulle leda till ett ökat antal fall, där faderskapet inte kunde fastställas.[6] Departementschefen ville icke bestrida, att så kunde bli fallet men anförde härom:

> Det kommer emellertid att vara fråga om fall där det kvarstår en betydande ovisshet om vem som är fader till barnet i fråga. I dessa fall är det enligt min uppfattning riktigare att samhället tar på sig en extra kostnad för barnets försörjning genom att utge bidragsförskott än att underhållsskyldighet läggs på en man som med ganska stor sannolikhet inte har släktskap med barnet. Vi befinner oss i dag inte i samma tvångssituation som tidigare när det enda alternativet till underhållsbidrag var fattigvård. Inte heller tror jag att det från sociala eller psykologiska synpunkter är någon olycka om det blir något fler barn än nu som saknar en fader i rättslig mening. För barnets del måste värdet av att det finns en man som det har rätt att räkna som sin fader rimligen vara beroende av att mannen också uppfattar sig som fader och visar intresse för barnet. Nya regler som ger större säkerhet för riktiga avgöranden i faderskapsfrågor bör på det hela taget vara ägnade att förbättra förhållandena härvidlag.[7]

Betr. den närmare utformningen av faderskapspresumtionen var dock, som tidigare antytts, departementschefen inte helt ense med

[4] Prop. 1969:124, s. 80.

[5] Numera är uttryckligt lagstadgat, att vittnesförhör ej får äga rum i syfte att styrka att vittnet har haft samlag med modern å tid då barnet kan vara avlat (3:9, st. 2 FB).

[6] Jfr ang. denna fråga kap. 7, s. 204.

[7] Prop. 1969:124, s. 81 f.

utredningsmannen (F. Nyquist) i det år 1965 avgivna förslaget till ändrad regel om faderskapsfastställelse.[8]. Härom anförde departementschefen sålunda i propositionen:

Enligt hans (utredningsmannen, förf:s anm.) förslag skall domstolen göra en negativ sannolikhetsbedömning när utredningen visar på bara en aktuell man för faderskapet och i andra fall en positiv bedömning av vem som är mest sannolik. Denna skillnad är enligt min mening logiskt inte fullt försvarlig, och den är inte heller praktiskt behövlig. Den skulle, som remissbehandlingen visar, ibland kunna ge upphov till tolknings- och gränsdragningssvårigheter. Det inträffar inte så sällan att en instämd man kan göra sannolikt men inte bevisa att modern haft samlag under konceptionstiden också med annan man. Oavsett hur det ligger till med bevisningen på den punkten bör enligt min mening bedömningen i presumtionsfrågan i princip alltid ske efter samma regel. Bestämmelserna i ämnet i 3 kap. föräldrabalken kan lämpligen utformas så att en man skall förklaras vara fader till ett utomäktenskapligt barn, om det är utrett att han haft samlag med modern under tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats av honom.

Innebörden av den av mig föreslagna presumtionsregeln kan belysas genom ett par exempel. Antag att modern utpekar en viss man som fader och att det utreds att han haft samlag med henne under konceptionstiden. Han kan inte uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. Utredningen visar inte att modern haft samlag med någon annan man under konceptionstiden. Slutsatsen måste då i allmänhet bli att den utpekade mannen är sannolik som fader. Om blodundersökningen skulle visa en så låg sannolikhet för faderskapet som i det förut omnämnda högstadomstolsavgörandet från förra året (NJA 1968 s. 558, där en man förklarades som fader till ett barn utom äktenskap trots att sannolikheten för den blodgruppskonstellation, som fanns hos honom, modern och barnet enligt statistiska beräkningar uppgick endast till 1,2%, förf:s anm.) bör faderskapstalan dock kunna bifallas endast om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner stöd av annan utredning, t.ex. antropologisk undersökning.

Om man i stället har en faderskapsprocess där två män visas ha haft samlag med modern under konceptionstiden och ingen av dem är utesluten från faderskap enligt företagna blodundersökningar, får en jämförelse mellan männen göras med ledning av alla omständigheter som kommer fram i målet. Hänsyn kan behöva tas till sådana skillnader som att den ene mannen haft stadigvarande förbindelse med modern medan den andre bara haft ett enstaka samlag med henne. Trovärdiga uppgifter om preventivmedel kan inte heller lämnas obeaktade. Ibland kan utredning om blodgruppsstatistiska differenser eller antropologiska undersökningar fälla utslaget. Den samlade bedömningen i målet måste bli en fråga om övervägande sannolikhet för det ena eller andra faderskapet. Men om faderskapstalan skall kunna bifallas mot någon av männen får skillna-

[8] SOU 1965:17.

den i sannolikhet inte vara så liten att den ter sig praktiskt ganska obetydlig. I så fall skall faderskapstalan ogillas mot båda männen.

I ett mål där utredningen visar att modern haft samlag med tre eller flera män under konceptionstiden beror möjligheterna att nå fram till ett positivt avgörande i faderskapsfrågan i hög grad på resultatet av blodundersökningar och eventuella antropologiska undersökningar. Om det inte går att nå resultat genom sådana undersökningar och man inte heller på annat sätt kan nå fram till en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för en av männen bör faderskapstalan ogillas mot alla. I sådana fall som det här är fråga om kan hänsynen till moder och barn ibland tala för att man avstår från att överhuvudtaget anställa rättegång i faderskapsfrågan.[9]

Den av departementschefen i prop. 1969:124 föreslagna regeln om faderskapsfastställelse genom dom[10], vilken innebar en övergång från negativ till positiv sannolikhetsbedömning, infördes i 3:3 FB och trädde i kraft den 1 januari 1970 vid vilken tidpunkt alla barn, oavsett familjerättslig status, blev likställda i arvsrättsligt hänseende.[11] Som inledningsvis framhållits kom denna faderskapsregel att i samband med år 1976 företagna ändringar i FB, efter viss mindre redaktionell jämkning föranledd av utmönstrandet ur lagstiftningen av termen barn utom äktenskap, flyttas till 1:5 FB och har där (fr. o.m. den 1 januari 1977) följande lydelse:

Skall faderskap fastställas genom dom, skall rätten förklara en man vara fader, om det är utrett att han har haft samlag med barnets moder under tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom.

[9] Prop. 1969:124, s. 82 f.

[10] Det kan här nämnas, att redan år 1949 propagerade Folke Schmidt i en kritisk studie av ärvdabalkssakkunnigas förslag till FB för införande i svensk rätt av principen att domstol i flermansfall skall ogilla faderskapstalan, såvida det inte går att konstatera en klar sannolikhetsövervikt för en av de instämda männens faderskap. Om talan ogillades skulle enligt Schmidt det allmänna inträda för att säkerställa barnets underhåll. Se Schmidt i Sociala Meddelanden 1949:1, s. 13. Samma synpunkter framförs av Gärde Widemar i SvJT 1950, s. 563 f.

[11] Det kan mot den genomförda arvsrättsreformen invändas, att den synes stämma illa överens med vad som numera anses utgöra grunden för skyldemans arvsrätt, dvs. inte endast blodsbandet utan den å blodsbandet grundade sociala och ekonomiska samhörigheten mellan arvlåtare och arvinge. Departementschefen menade dock, att bortsett från det faktum att samhörigheten mellan fader och utomäktenskapligt barn inte alltid behöver vara mindre god, själva släktskapet bör väga tyngre, när fråga är om så nära anförvanter som egna barn. – Detta arguments tyngd kanske dock inte är så uppenbar, om man betänker, att arvsrätten för utomäktenskapliga barn kom att gälla inte blott fadern utan även i förhållande till dennes släktingar. Jfr om arvsrättsreformen kap. 1 vid not 38 och kap. 6:X, s. 184.

III. Förfarandet vid fastställande av faderskap och erkännande av faderskap

A. Barnavårdsnämnds faderskapsutredning

1. I kapitel 1 framhölls att barnavårdsmannainstitutionen infördes år 1917 på lagberedningens förslag och att barnavårdsmannens uppgift bl.a. var att verka för att frågan om barnets börd blev utredd. Före år 1969 fanns inga särskilda regler om hur faderskapsutredningen skulle bedrivas men detta år tillskapades en lag om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap (faderskapslagen), som utförligt reglerade barnavårdsmannens uppgifter i fråga om faderskapsutredningen. År 1974 upphävdes reglerna i FB om barnavårdsman varvid barnavårdsmannens uppgifter i samband med faderskapsfastställelse överfördes på barnavårdsnämnden.[12] I samband med 1976 års ändringar i FB upphävdes faderskapslagen och de bestämmelser i denna lag, som reglerade barnavårdsnämndens utredning i faderskapsfrågor upptogs, med vissa smärre ändringar, i kapitel 2 i FB.

Den följande redogörelsen för barnavårdsnämndens faderskapsutredning är i huvudsak begränsad till sådana frågor, som på ett eller annat sätt aktualiseras i den fortsatta undersökningen i detta arbete.

2. Barnavårdsnämndens skyldighet att försöka utreda faderskapsfrågan och sörja för att faderskapet fastställs i sådana fall där pater est-regeln eller faderskapspresumtionen enligt 1:1 FB (jfr härom ovan i kapitel 1:1) ej gäller fastslås i 2:1 FB. Motivet bakom denna regel är att barnet måste antagas normalt sett ha ett starkt intresse såväl i ideellt (personligt) som ekonomiskt hänseende att erhålla kännedom om vem som är dess fader.

Den tjänsteman, som har att å barnavårdsnämndens vägnar göra faderskapsutredningen,[13] vilken givetvis skall vara objektiv, skall införskaffa ett så fullständigt utredningsunderlag, att han självständigt kan bedöma om erkännande bör komma i fråga, om i stället talan vid domstol om faderskapets fastställande bör föras eller

[12] Jfr härom ovan vid not 1.

[13] I prop. 1973:100, s. 65 framhålls att det i princip bör ankomma på *en bestämd tjänsteman* i kommunen att sköta faderskapsutredningar, eftersom dessa ej sällan är komplicerade och därför kräver att den, som utför utredningen, har goda kunskaper på området. I enklare fall kan det dock vara lämpligt, att om kvinnan tidigare haft kontakt med en socialassistent denne får svara för utredningen och faderskapets fastställande. Jfr Fahlberg & Widén, Samhället och barnen, s. 33.

om nämnden bör lägga ned utredningen.[14] I utredningen ingår inte endast att höra modern och av henne utpekad man eller utpekade män (och eventuellt andra personer, som kan tänkas lämna upplysningar av betydelse i sammanhanget, såsom vänner och bekanta till moder och utpekade män) (2:4 FB). Enligt 2:6 FB bör barnavårdsnämnden också »verka för att blodundersökning äger rum beträffande modern, barnet och den som kan vara fader till barnet, om denne begär det eller anledning finns till antagande att modern haft samlag med mer än en man under tid då barnet kan vara avlat» Det är dock ej möjligt att i utomprocessuell ordning framtvinga blodundersökning, varför saken får hänskjutas till rättslig prövning om t.ex. någon av de utpekade männen vägrar att medverka till sådan undersökning.[15] I allmänhet lyckas dock barnavårdsnämnderna att få parterna att medverka till blodundersökning, var-

[14] Beslutanderätten i frågor som rör godkännande av faderskapserkännande (jfr nedan vid not 28) och förande av talan om faderskaps fastställande kan dock av barnavårdsnämnden ha delegerats till tjänstemannen. Enligt 7 § barnavårdslagen äger nämligen barnavårdsnämnden till ledamot eller suppleant hos barnavårdsnämnden eller till *tjänsteman* hos kommunen delegera nämnda uppgifter. Uppgiften att nedlägga påbörjad faderskapsutredning får dock genom en lagändring år 1977 ej längre delegeras. – Betr. barnavårdsnämnds faderskapsutredning gäller inte blott 2 kap. FB utan även kungl. kungörelse den 16/11 1973 om barnavårdsnämnds medverkan vid fastställande av faderskap m.m. Det ankommer på socialstyrelsen att meddela barnavårdsnämnderna närmare anvisningar i frågan, vilket bl.a. sker i socialstyrelsens Råd och anvisningar (RoA). Se RoA 1970:11 och 1975:48. Se också Bilaga till socialstyrelsens författningssamling (»Ändrade regler om faderskap m.m.»), SOSFS(S) 1978:3 samt socialstyrelsens Meddelandeblad nr:is 4/76, 16/76,23 och 24/76, 23/77, 2/78 och nr 19/78. – Väsentlig vägledning för barnavårdsnämnderna torde också Justitieombudsmännens ämbetsberättelser (JO) utgöra. Se t.ex. JO 1969, s. 233 ff. och 1973, s. 207 ff. – Barnavårdsnämndens utredning skall givetvis bedrivas med takt och omdöme. I JO 1969, s. 233 ff. hade en socialassistent vid efterforskandet av en okänd fader i G. tillställt samtliga elever med förnamnet T. vid sjöbefälsskolan i G. en skrift, vari de uppmanades dels att tillställa socialassistenten sitt fotografi med identitet bestyrkt, dels ock att ifylla och återsända ett formulär med personliga frågor. (Enligt formuläret skulle mottagaren angiva om han erkände sig ha haft samlag med viss angiven kvinna, om han var gift och hade barn i äktenskapet, om han hade barn utom äktenskapet samt under vilka ekonomiska omständigheter han levde.) JO fann, att utredningen inte skett med takt och omdöme i detta fall.

[15] Se 1958 års lag om blodundersökning, som sedan den 1/1 1977 har rubriken: Lag om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap. – Domstols förordnande om blodundersökning eller annan antropologisk undersökning kan enligt denna lag, vad gäller mål om fastställande av faderskap, endast avse moder, barn och man, som är instämd i målet samt annan man, som kan antagas ha haft samlag med modern under konceptionstiden. I vissa fall kan det dock vara önskvärt, att den rättsgenetiska undersökningen utvidgas till att omfatta t.ex. även föräldrarna till moder resp. man eller män. Tanken på att genomföra undersökningsplikt även för personer, som inte är direkt inblandade i faderskapsfrågan avvisades dock av departementschefen i prop. 1969:124. – Om blodundersökning och annan antropologisk undersökning i faderskapsärenden, se Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4). Se också nedan i kap. 6.

för ock betr. flertalet av de faderskapsärenden som inkommer till Statens rättskemiska laboratorium, där undersökningar av denna typ centralt utföres, det är barnavårdnämnd, som begärt undersökningen.[16] Bl.a. med hänsyn till att utredningen inte behöver föras vidare betr. en utpekad man, som uteslutits från faderskapet genom blodundersökningen är det också givetvis av stort värde, att blodundersökning kan ske redan i samband med barnavårdsnämndens utredning. Som kommer att diskuteras närmare i kapitel 6 kan dock med nuvarande ordning blodundersökningen icke på ett effektivt sätt användas som påtryckningsmedel mot modern, då det gäller att förmå henne att lämna sanningsenliga upplysningar om tänkbara faderskapsmöjligheter.[17]

I detta sammanhang må nämnas att barnavårdsnämnden faktiskt har ett annat påtryckningsmedel mot modern, då det gäller att förmå henne att medverka till att faderskapsfrågan utreds. Sålunda stadgas i 2 § a i lagen om bidragsförskott, att bidragsförskott inte utgår om vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få faderskapet fastställt.[17a] Detta barnavårdsnämndens påtryckningsmedel har nyligen, bl.a. mot bakgrunden av rättspraxis på området, diskuterats ingående av *Lavin*.[18] Frågan om *lämpligheten* av detta påtryckningsmedel skall beröras i annat sammanhang[19] men redan här må sägas, att det kan nog, som Lavin framhåller, »uppfattas som rentav stötande, att ett barns behov av ekonomisk hjälp ställes i motsats till det allmännas intresse av att faderskap fastställes och att sam-

[16] År 1972 uppgick antalet faderskapsärenden vid Statens rättskemiska laboratorium till c:a 2 600 (omfattande c:a 11 000 blodprov). I c:a 70% av fallen hade undersökningen begärts av barnavårdsnämnd. I c:a 23% av fallen hade domstol förordnat om blodundersökning och i c:a 7% av fallen hade blodundersökning begärts av enskild. Se Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 26 f.). Jfr nedan i kap. 7 samt Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 61.

[17] Se kap.6, s. 112 f.

[17a] Jfr prop. 1969:124, s. 104. – I *dansk* rätt lär »børnetilskud» enligt 1967 års »lov om børnetilskud og andre familieydelser» i praktiken utgå även om modern utan »overøvrighedens (justitsministeriets)» tillstånd nekat att uppge faderns namn, se närmare härom Lundgaard i Juristen 1973, s. 347. (I sin art. i Juristen 1973, s. 345 ff. diskuterar Lundgaard frågan om inte modern borde ges rätt att själv alltid avgöra om faderskapsfrågan skall utredas eller ej. Lundgaard synes, bl.a. pga. sin erfarenhet som »mødrehjælpsjurist» närmast intaga den ståndpunkten att modern bör ges sådan rätt. Jfr ang. svensk rätt nedan s. 38 f. – Om norsk ratt, se NOU 1977:35, s. 21 ff.)

[18] Lavin, Bidragsförskottsinstitutet, s. 52 ff.

[19] Kap. 6, s. 112.

hället inte åsamkas onödiga kostnader».[20] Bland de fall där det kan bli aktuellt att göra gällande, att modern underlåtit att medverka till åtgärder för att få faderskapet fastställt är enligt förf:s mening särskilt det av stort principiellt intresse där modern bestämt förnekar, att hon haft samlag under konceptionstiden med någon annan man än den, som uteslutits från faderskapet genom blodundersökning. Denna problematik kommer att närmare uppmärksammas i kapitel 6 då tillförlitligheten vid faderskapsanalyser diskuteras.[21]

3. Enligt 2:7 FB kan barnavårdsnämnden i *fyra* olika där angivna fall besluta att lägga ned påbörjad faderskapsutredning,[22] nämligen om det (1) visar sig omöjligt att få erforderliga upplysningar för bedömning av faderskapsfrågan, (2) framstår som utsiktslöst att försöka få faderskapet fastställt av domstol, (3) föreligger samtycke av modern eller särskilt förordnad förmyndare enligt 4:5 FB till adoption av barnet eller (4) det av särskilda skäl finns anledning till antagande att fortsatt utredning eller rättegång skulle vara till men för barnet eller utsätta modern för påfrestningar, som innebär fara för hennes psykiska hälsa. Det första fallet behöver knappast kommenteras på annat sätt än att man givetvis inte kan anställa rättegång om man inte vet vilken man som skall instämmas. Det andra fallet avser bl.a. den situationen, att modern har utpekat flera män, som ej kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökning och det inte på grundval av s.k. blodgruppsstatistiskt index eller andra omständigheter går att uppnå en sådan sannolikhetsövervikt för någon av dem att domstol kan förväntas bifalla en faderskapstalan. En annan situation kan vara, att det är klart, att modern haft samlag med flera män under konceptionstiden men det går av någon anledning inte att få kontakt med samtliga män. I sådant fall är det ju inte möjligt att företaga den allsidiga prövning av alla tänkbara faderskapsmöjligheter i det konkreta fallet som är meningen enligt den nya faderskapslagstiftningen. Regeln om att utredningen kan nedläggas då samtycke av modern eller särskilt förordnad förmyndare föreligger till adoption av barnet (det tredje fallet) infördes på förslag av lagrådet. Enligt lagrådets mening borde regeln i fråga icke bli föremål för en extensiv tolkning.[23] Om någon

[20] Lavin a.a. s. 52.

[21] S. 146 f.

[22] Om möjligheten för barnavårdsnämnd att delegera beslutanderätten i denna fråga, se ovan vid not 14.

[23] Se NJA II 1969, s. 388.

tvekan inte föreligger i faderskapsfrågan bör faderskapet fastställas och fadern beredas tillfälle att yttra sig i adoptionsfrågan. Men om faderskapsfrågan framstår som komplicerad är det, menade lagrådet, meningslöst att fullfölja utredningen och eventuellt anställa rättegång i ett fall där det är aktuellt med adoption av barnet. Vad slutligen gäller det fjärde fallet nämns i förarbetena som exempel härpå att barnet avlats i incest eller i samband med våldtäkt.[24]

Betr. frågan om barnavårdsnämnds rätt enligt 2:7 FB att besluta nedlägga påbörjad faderskapsutredning må nämnas att det gjorts gällande, att denna rätt i praktiken utnyttjas i en omotiverat stor omfattning. Sålunda påstås i en anmälan till JO år 1977, att barnavårdsnämnderna allt oftare godtager, att modern »glömt» vem som är barnets fader. Medan mödrarna tidigare vid domstol hade att under sanningsförsäkran förklara, att de icke visste vem som var barnets fader så läggs utredningarna numera på ett tidigt stadium ned med beteckningen »fader okänd», påstås det i nämnda JO-anmälan.[25]

Nämnda JO-anmälan var närmast föranledd av ett då aktuellt fall i Lund. Med anledning av detta fall kom också en riksdagsledamot att samma år ställa följande fråga till chefen för socialdepartementet:

»På senare år har en tendens till ökning av antalet icke fastställda faderskap kunnat iakttagas på en del håll i landet. Inom vissa socialförvaltningar, bl.a. i ett aktuellt fall i Lund, har man motiverat förhållandet med kvinnans ökade självständighet, hennes större förmåga att själv försörja sig och en vilja att själv klara sig som ensam mor. Ur barns synvinkel måste denna utveckling betraktas med största oro. Varje barn måste kunna lita på att samhället gör allt som är möjligt för att fastställa vem som är fadern.

Jag vill därför fråga socialministern:

Anser statsrådet att det är rimligt om de sociala myndigheterna minskar sina ansträngningar att fastställa faderskap med hänvisning till kvinnors frigörelse och jämställdhet?»[25a]

Chefen för socialdepartementet anförde bl.a. följande i sitt svar:

»Det är naturligtvis av största vikt för barnet att få faderskapet fastställt och att få veta vem som är fader, med de möjligheter till kontakter med denne som detta i skilda skeden av livet kan leda till. Också ur faderns synpunkt är det av samma skäl viktigt att få faderskapet fastställt.

Det har vidare betydelse för barnets ekonomiska situation, bl.a. beträffande underhållsbidrag och rätt till framtida arv. Det är samtidigt av intresse för samhället att få faderskapet fastställt, så att faderns underhållsskyldighet kan utredas och fastställas.

[24] Jfr ang. nedläggande av faderskapsutredning nedan i kap. 7, s. 209.

[25] Uppgiften hämtad från Sydsvenska Dagbladet den 3/8 1977.

[25a] Fråga (1977/78:43) av Pehr Gahrton (fp) till socialministern om åtgärderna för att fastställa faderskap. Riksdagens protokoll 1977/78: Nr 4, s. 69.

Det kan enligt min uppfattning inte godtas att de sociala myndigheterna minskar sina ansträngningar att fastställa faderskap med hänvisning till kvinnors frigörelse och jämställdhet. Svaret på den ställda frågan måste alltså bli nej.»[25b]

Med anledning av detta uttalande har socialstyrelsen i meddelande till landets barnavårdsnämnder framhållit, att det fortfarande är en mycket angelägen uppgift för nämnderna att få faderskapet till barn fastställt.[25c]

I flertalet fall ger dock faderskapsutredningen grund för att viss man bör beredas tillfälle att erkänna faderskapet eller att rättegång bör inledas i faderskapsfrågan. I följande avsnitt skall först redogöras något för *erkännande* av faderskap (B) och därefter för *rättegången* i mål om faderskapsfastställelse (C).

B. Erkännande av faderskap

1. Som omnämnts i kapitel 1:III infördes på lagberedningens förslag i 1917 års lag om barn utom äktenskap (20 §) en regel om erkännande av faderskap. Efter att ha konstaterat att det i främmande rätt förekom, att ett i viss form avgivet erkännande av faderskap verkade som ett slags legitimation, så att barnet därigenom kom i familjerättsligt förhållande till fadern (i vissa länder även till hans släkt) men att erkännande enligt svensk rätt endast betraktades som ett bevisfaktum utan särskild konstitutiv verkan, anförde lagberedningen bl.a. följande:

Det ligger både i barnets och moderns intresse att rättegång om faderskapet ej må behöva anställas. Därigenom undvikas kostnader och tidsutdräkt. Den offentlighet, som en rättegång giver åt de ifrågavarande ömtåliga förhållandena, måste ock icke blott för modern utan även för fadern i regel vara obehaglig och ofördelaktig. Härtill kommer, att på godvillighetens väg ej sällan torde nås ett resultat, som icke kunnat vinnas genom rättegång. Mången man, som i en stund, då hans ansvarskänsla är väckt, kan förmås att erkänna faderskapet, gör däremot, ställd inför rätta, allt vad i hans makt står för att dölja sanningen och undandraga sig sina förpliktelser. Och därest han mot sitt bestridande varder övertygad om att vara barnets fader, kvarstår lätt i hans sinne en ovilja mot modern och barnet, vilken gör honom obenägen att uppfylla de moraliska och juridiska förpliktelser, som faderskapet medför. Den i 13 § stadgade skyldigheten för barnavårdsmannen att sörja för fastställande av faderskapet kan i de flesta fall otvivelaktigt bäst fullgöras därigenom att denne på godvillighetens väg förmår den man, som enligt moderns uppgift är barnets fader, att erkänna faderskapet. Även den fader, som icke av sin ansvarskänsla förmås att avgiva ett

[25b] Riksdagens protokoll 1977/78: Nr 7, s. 34. – Jfr Lundgaards synpunkter ovan i not 17a.

[25c] Se socialstyrelsens Meddelandeblad nr 2/78. – Jfr ang. delegation ovan vid not 14.

sådant erkännande, torde i allmänhet drivas därtill av önskan att undvika en faderskapsprocess.[26]

Fördelarna med ett faderskapserkännande skulle dock enligt lagberedningen väsentligt reduceras om sådant erkännande inte blev gällande som konstituerande för barnets rättsliga status. För att erkännandet skulle få sådan verkan måste i lagen uppställas särskilda formkrav betr. detsamma. På lagberedningens förslag infördes i 20 § i 1917 års lag följande alternativa former för erkännande av faderskapet:

(1) Muntligen inför den präst, som förde kyrkoböckerna i församling där barnet var kyrkobokfört, (2) i tillkallat vittnes närvaro inför kronofogde, länsman eller notarius publicus och (3) skriftligen genom avtal om underhållsbidrag till barnet, vilket avtal skulle vara bevittnat av två personer och godkänt av barnavårdsman (eller barnavårdsnämnd). Erkännandet skulle dessutom på samma sätt vitsordas av modern.[27] Dessa formföreskrifter upptogs i huvudsak oförändrade i 3:4 FB. Den viktiga ändringen infördes dock i 3:4 FB, att skriftligt erkännande av faderskapet ej längre behövde ha samband med avtal om underhållsbidrag.

2. Numera gäller enligt 1:4, st. 1 FB att erkännande av faderskap kan ske endast i en form, nämligen *skriftligen*. Det skriftliga erkännandet skall dessutom bevittnas av två personer och skriftligen godkännas av barnavårdsnämnden samt av modern eller särskilt förordnad förmyndare för barnet.[28] Denna regel infördes genom 1969 års lagstiftning och placerades då i 3:2 FB men blev genom 1976 års ändringar i FB sålunda flyttad till 1:4 FB.

I prop. 1969:124 uttalade departementschefen, att reglerna i 3:4 om att erkännande kunde ske muntligen bl.a. inför präst (jfr härom ovan) icke kunde få stå kvar oförändrade i den nya lagstiftningen. Denna syftar ju till att endast den man som är sannolik som fader till barnet skall kunna förklaras som fader,

[26] LB III, s. 147.

[27] Ang. bevisvärdet av anteckning i födelse- och dombok om barn utom äktenskap fött år 1920, se NJA 1973 s. 442.

[28] För faderskapserkännande, som i regel upprättas i tre exemplar (ett för moderns, ett för faderns och ett för barnavårdsnämndens räkning) används i regel en särskild av socialstyrelsen fastställd blankett, som tillhandahålls av Kommunsamköp. (Blanketter för faderskapserkännande med tvåspråkig text (svenska och ett främmande språk) finns och bör givetvis användas när mannen är utlänning och ej är svenskspråkig.) – Sin uppgift att godkänna faderskapserkännande kan barnavårdsnämnden delegera till särskild avdelning inom nämnden, till ledamot eller suppleant i nämnden eller till tjänsteman hos kommunen, jfr ovan vid not 14.

vilket enligt departementschefens mening borde återspeglas även i reglerna om faderskapserkännande. Det var sålunda nödvändigt, att man fick till stånd åtminstone viss prövning av att sådant erkännande överensstämmer med verkliga förhållandet. Eftersom erkännande av faderskap oftast lämnades i samband med att barnavårdsmannen sökte utröna barnets börd, borde prövningen också ankomma på barnavårdsmannen. Med hänsyn till de betydelsefulla rättsverkningar, som ett erkännande får, framstod det enligt departementschefens uppfattning som naturligt att kräva att erkännandet alltid skall lämnas skriftligen.[29]

Något krav på att fadern måste vara myndig för att avge giltigt erkännande torde ej föreligga men han måste givetvis ha nått sådan intellektuell mognad, att han kan bedöma erkännandets innebörd och konsekvenser.[30] Modern, som skall godkänna erkännandet, behöver ej heller vara myndig. (Ang. frågan om barnavårdsnämndens godkännande, se nedan under 3.) Har barnet uppnått myndig ålder, dvs. 18 år, krävs endast, att barnet självt godkänt erkännandet. Detta kan synas vara en diskutabel ordning, eftersom någon prövning från det allmännas sida av frågan om erkännandet är materiellt riktigt ej kommer till stånd i sådant fall.[31]

Betr. vittneskravet gäller, att det är endast faderns erkännande – sålunda icke moderns och barnavårdsnämndens godkännanden – som behöver bevittnas. (Om faderskapserkännandet, som vanligt är fallet, är kombinerat med avtal om underhållsbidrag krävs dock att även moderns namnteckning bevittnas.) Vittnena är s.k. solennitets-

[29] Prop. 1969:124, s. 83.

[30] Jfr SvJT 1930 rf. s. 17 och 1963 rf. s. 54. Jfr också bl.a. Walin, FB, s. 54. – Lagen innehåller ej någon regel om att om mannen är underårig dennes förmyndare skall medverka vid faderskapserkännandet eller godkänna detta. Den blankett barnavårdsnämnderna regelmässigt använder för faderskapserkännande (jfr ovan vid not 28) upptar emellertid också avtal om underhållsbidrag till barnet, varvid plats lämnats för förmyndarens godkännande (»Ovanstående avtal om underhållsbidrag till barn och moder godkännes»). Frågan är om det är nödvändigt med förmyndares godkännande av underhållsavtal, när fadern är underårig. Enligt några hovrättsavgöranden, se särskilt SvJT 1963 rf. s. 54 (jfr SvJT 1970 rf. s. 84), synes mannen även om han är underårig kunna träffa bindande avtal om underhåll. Jfr Walin, FB, s. 151 f. och Gunvor Wallin, Föräldrar och barn, s. 19. Nämnas kan dock, att JO Wennergren uttalat, att han, så länge ett prejudicerande avgörande från HD inte föreligger, för sin del anser frågan om i vad mån förmyndares medverkan erfordras vid underårigs underhållsavtal så oviss, att barnavårdsnämnd inte bör lämna sitt godkännande av ett sådant underhållsavtal, om det inte undertecknats av såväl den underårige själv som hans förmyndare, se JO 1974, s. 278 ff. Se nu också Walin, FB 1979, s. 166 ff.

[31] I Fahlberg & Widén anföres dock i stället att det »förefaller naturligt» att barnavårdsnämndens godkännande av erkännandet ej krävs i detta fall. »Mera egendomligt är i sådana fall att inte modern behöver skriva på erkännandet. Det finns inte ens några bestämmelser om att hon måste höras». Fahlberg & Widén a.a. s. 23.

vittnen, dvs. de utgör en nödvändig förutsättning för rättshandlingens giltighet.[32]

Erkännandet kan ske redan före barnets födelse (1:4, st. 2 FB).[33] Huruvida erkännandet kan äga rum även efter barnets död ger lagtexten icke besked om. Inom doktrinen synes dock den allmänna meningen vara, att erkännande *inte* kan ske sedan barnet avlidit.[34]

3. Ang. frågan om barnavårdsnämndens godkännande av faderskapserkännande må följande anmärkas.[35] I kapitel 2 i FB, som handlar om barnavårdsnämndens faderskapsutredning, föreskrivs att om faderskapsfrågan kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grund av barnavårdsnämndens utredning, bör nämnden bereda den som antages vara fader till barnet tillfälle att erkänna faderskapet. Om barnavårdsnämndens godkännande av erkännande av faderskap stadgas i 1:4, st. 1, p. 4 FB att sådant får lämnas »endast om det kan antagas att mannen är fader till barnet». Denna regel, som infördes genom 1969 års lagstiftning, syftar givetvis till att öka garantin för att erkännandet är materiellt riktigt.

Tidigare lär det ha varit synnerligen sällsynt, att barnavårdsmannen vägrade att godkänna ett erkännande på den grund att han ansåg det vara materiellt oriktigt.[36] Dessutom är att märka, att även om barnavårdsmannen i och för sig

[32] Betr. vittnenas kvalifikationer gäller lag 1946 med särskilda bestämmelser ang. vittnen vid vissa rättshandlingar. Den tidigare i rättspraxis gällande regeln om att barnavårdsman inte ägde bevittna faderskapserkännande i fråga om barn som han var förordnad för torde numera även gälla i fråga om tjänsteman, som pga. delegation har rätt att godkänna erkännande. Behörighet att bevittna faderns namnteckning saknar även modern (eller särskilt förordnad förmyndare för barnet). – Jfr ang. bevittning av sådana underhållsavtal, som barnavårdsnämnd medverkar vid, Beckman & Höglund a.a. s. 175 f.

[33] Denna regel fanns redan före 1969 års lagstiftning. Det kan möjligen ifrågasättas om inte regeln borde ha slopats i den nya lagstiftningen med hänsyn till vikten av att i möjligaste mån endast materiellt riktiga faderskapserkännanden skall komma till stånd. Särskilt bör observeras att blodundersökning inte kan äga rum i detta fall. I RoA 1975:48, s. 6 framhåller dock socialstyrelsen, att barnavårdsnämnden i fall där faderskapserkännande skett före barnets födelse bör vänta med godkännandet till efter barnets födelse. (Jfr 3:9, st. 3 FB där det stadgas, att *talan* om faderskapets fastställande ej får prövas slutligt före barnets födelse.)

[34] Walin, FB 1979, s. 35, Malmström, Föräldrarätt, s. 74 och Lind, Faderskap, s. 54 f., som innehåller den mest utförliga diskussionen i frågan. – Den man som menar sig vara fader till det avlidna barnet torde väl främst ur arvssynpunkt ha intresse av att faderskapet fastställs. Då faderskapstalan ej heller torde kunna komma i fråga i detta fall (jfr Lind, Faderskap, s. 74 f.) får väl faderskapsfrågan i stället tagas upp som en prejudicialfråga i mål om rätt till arv.

[35] Ang. möjligheten för barnavårdsnämnd att delegera sin uppgift att godkänna faderskapserkännanden, se vid not 28 ovan.

[36] Lind, Faderskap, s. 52.

kunde vägra att godkänna ett skriftligt erkännande han dock icke kunde hindra, att mannen i stället muntligen erkände faderskapet inför exempelvis präst. I sådana fall där blodundersökning kom till stånd före erkännandet hade man väl dock en viss garanti för att detta var materiellt riktigt.

Även om mannens erkännande som sådant regelmässigt måste sägas ha ett betydande bevisvärde räcker det sålunda ej i gällande rätt med mannens nakna förklaring, att han är barnets fader utan övriga omständigheter måste göra detta sannolikt. Med hänsyn härtill måste barnavårdsnämnden ha både rättighet och skyldighet att höra modern och den utpekade mannen ang. sådana förhållanden, som kan vara av betydelse vid denna sannolikhetsbedömning.

I en skrivelse till JO klagade modern till ett år 1970 utom äktenskapet fött barn över bl.a. att barnavårdsnämnden vägrat godkänna ett redan undertecknat och bevittnat faderskapserkännande, enär hon och mannen i fråga inte besvarat vissa frågor, som hon menade alltför mycket inkräktade på privat- och familjeliv. (Frågorna gällde när parterna träffats första gången, om de haft samlag under konceptionstiden, om modern under konceptionstiden haft samlag med andra män och om parterna fortfarande hade kontakt med varandra.) JO anförde bl. a. följande:

»De frågor av barnavårdsmannen som (modern) vägrat besvara, faller naturligen inom ramen för frågor som barnavårdsmannen får och bör ställa till modern. Utan svar på sådana frågor kan barnavårdsmannen svårligen ta ställning till faderskapsfrågan. För den händelse modern vägrar lämna närmare uppgifter och annat utredningsmaterial saknas, torde barnavårdsmannen i regel ej kunna godkänna det blanka faderskapserkännandet.

I ärendet är ostridigt, att (modern) av principiella skäl hittills vägrat besvara frågor om samlag under konceptionstiden m.m. Som framgår av det förut anförda var barnavårdsmannen befogad kräva svar på de angivna frågorna och, då svar uteblev, vägra att godkänna faderskapserkännandet».[37]

Hur pass ingående utredning som krävs för att barnavårdsnämnd skall kunna godkänna ett faderskapserkännande måste bero på omständigheterna in casu. Av särskilt intresse är frågan om hur långt utredningen bör drivas i de alltmera vanliga fallen med fri samlevnad, dvs. i fall där parterna levt samman under äktenskapsliknande förhållanden. Självklart måste det i regel framstå som obefogat, och av parterna uppfattas som kränkande, om en ingående utredning görs i sådant fall. Som departementschefen framhåller i prop. 1975/76:170 måste dock barnavårdsnämnden även i detta fall ställa vissa frågor för att få underlag för en bedömning av faderskapsfrågan.

[37] JO 1973, s. 207 ff.

»Ett felaktigt erkännande av faderskapet kan nämligen leda till olyckliga konsekvenser för parterna längre fram».[38] – I andra fall måste det naturligtvis vara av största betydelse att utredningen verkligen bedrives så, att den kan ge svar på frågan om det föreligger flera faderskapsmöjligheter eller om det finns anledning att misstänka att sådana föreligger. Är det klart, att modern haft samlag med två eller flera män under konceptionstiden skall naturligtvis barnavårdsnämnden som regel inte godkänna ett erkännande från en av männens sida, såvida inte den andra mannen eller de andra männen uteslutits från faderskapet genom blodundersökning. Det kan nämligen som regel inte vara riktigt, att barnavårdsnämnden söker genomföra den nödvändiga sannolikhetsbedömningen i flermansfallen. I dylikt fall måste i stället rättegång anställas, såvida inte förutsättningar för beslut om nedläggande av faderskapsutredningen föreligger (jfr härom ovan under III:A:3). Vad nu sagts torde även böra gälla det fall då endast misstanke om flera faderskapsmöjligheter föreligger.[39]

[38] Departementschefen förutsatte, att undersökningen »görs med all den respekt för de inblandades integritet som ämnet kräver». Prop. 1975/76:170, s. 140. – Lagutskottet uttalade i denna fråga också, att det självklart är viktigt, att nämnden har tillräckligt underlag för sin bedömning av faderskapsfrågan, eftersom ett felaktigt erkännande senare kan få olyckliga konsekvenser för parterna. I samlevnadsfallen borde dock enligt lagutskottets mening utredningen kunna göras mycket enkel och i många fall kunna inskränka sig till ett konstaterande av att modern och den uppgivna fadern levt samman under konceptionstiden. Se lagutskottets betänkande 1975/76:33, s. 78. – Vid utarbetandet av de protokoll för utredning av faderskap som barnavårdsnämnderna numera använder har socialstyrelsen beaktat, att utredningen kan göras mycket enkel i samlevnadsfallen. Det protokoll (protokoll S), som används i dessa fall upptager i fråga om själva faderskapsutredningen endast frågor om parterna varit sammanboende under hela konceptionstiden samt om de är övertygade om att barnet är deras gemensamma. Svarar parterna ja på dessa frågor, sker inte någon vidare utredning. Det protokoll (protokoll MF), som används i fall då parterna ej levt samman under konceptionstiden innehåller enligt sakens natur ett flertal frågor – och som sålunda inte anses behöva eller böra ställas i samlevnadsfallen –, såsom rörande moderns eventuella sexuella umgänge med andra män under eller i anslutning till konceptionstiden. Detta protokoll skall dock i vissa fall användas även i samlevnadsfallen, nämligen om mannen inte är helt säker på att han är barnets fader eller om modern uppger sig ha haft samlag även med annan man under konceptionstiden. Se socialstyrelsens Meddelandeblad nr 19/78. – Antalet fall där vid barnets födelse föräldrarna är ogifta sammanboende är numera betydande. I c:a 75% av de fall där ogift moder födde barn år 1971 sammanlevde hon med barnets fader. Se Agell, Barnrätt, s. 10. Från år 1965 har den andel av samtliga levande födda barn där modern är ogift vid barnets födelse ökat markant. År 1976 utgjorde denna andel inte mindre än c:a 33%. Förklaringen till denna ökning kan vara, att sammanboende utan äktenskap blivit en alltmera vanlig företeelse i dagens Sverige. Se Att sambo och gifta sig. Fakta och föreställningar. Rapport utgiven av familjelagssakkunniga (SOU 1978:55, s. 44).

[39] Jfr prop. 1969:124, s. 83 f.

4. Ett faderskapserkännande kan på olika grunder komma att förklaras ogiltigt. Sålunda stadgas i 1:4, st. 3 FB att om det visas »senare att den som har lämnat erkännande ej är fader till barnet, skall rätten förklara att erkännandet saknar verkan mot honom». En dylik regel fanns redan i 1917 års lag om barn utom äktenskap (20 §). Lagberedningen hade dock den uppfattningen, att det mycket sällan kunde komma i fråga att den man, som erkänt faderskapet lyckades visa, att han ej var barnets fader. Utvecklingen inom blodgruppsforskningen har dock lett till att det blivit väsentligt lättare för mannen att fullgöra bevisskyldigheten än vad lagberedningen hade anledning tro. Grunden för ogiltigförklarande av faderskapserkännande enligt nyss nämnda regel är nämligen vanligen, att mannen vid (ny) blodundersökning kunnat visa, att det är uteslutet, att han är barnets fader.[39a] För att undvika att ett erkännande kommer att förklaras ogiltigt efter kanske ganska lång tid är det därför önskvärt, att faderskapserkännandet alltid föregås av blodundersökning, om minsta tvekan föreligger i faderskapsfrågan.[40] (Att mannen icke blivit utesluten från faderskapet genom blodundersökning ger dock naturligtvis ingen fullständig garanti för att han verkligen är barnets fader, eftersom den s.k. teoretiska uteslutningsfrekvensen icke är 100%[41].)

Ett faderskapserkännande kan komma att ogiltigförklaras även på annan grund än ovannämnda, nämligen enligt allmänna ogiltighetsregler (tvång, svek, villfarelse etc.). Någon lagregel härom har visser-

[39a] I fråga om ogiltigförklarande av faderskapserkännande enligt 1:4, st 3 FB upprätthålls stränga bevisningskrav. (1969 års nya regler om faderskapsfastställelse har inte medfört någon bevislättnad för mannen.) Jfr rättsfallet NJA 1977 s. 545. HD yttrade i detta fall: »Den i målet verkställda blodundersökningen och de uttalanden av sakkunniga som gjorts i anslutning därtill ger vid handen, att det föreligger en viss, ehuru mycket begränsad möjlighet att (A) kan vara (B:s) fader. Sannolikheten härför kan emellertid inte anses så ringa att den – mot bakgrund av de stränga bevisningskrav som uppställts i lagstiftningens förarbeten (se särskilt NJA II 1950, s. 55) – kan lämnas obeaktad. Med hänsyn härtill och på de skäl som hovrätten i övrigt anfört finner Högsta domstolen icke visat, att (A) ej är fader till (B)». – Ang. tidigare rättsfall på området, se t.ex. Beckman & Höglund a.a. s. 109 f.

[40] Enligt en art. i tidningen Expressen den 10/3 1977 har en advokat uttalat följande: »Det händer rätt ofta att fel pappor pekas ut. Unga pojkar pratas omkull av socialassistenter och skriver på faderskapsintyg. Av psykologiska skäl och för trygghetens och trevnadens skull på lång sikt är det klokast att hellre ta ett blodprov i onödan än inget alls.» – Oavsett vilket verklighetsunderlag det finns för den uppfattning, som kommer till uttryck i de två första meningarna i citatet, så vill förf. för sin del instämma i vad som fortsättningsvis uttalas av advokaten i fråga.

[41] Se närmare om den teoretiska uteslutningsfrekvensen nedan i kap. 6, s. 141.

ligen aldrig förelegat i svensk rätt men det torde få anses följa av allmänna rättsgrundsatser.[42]

C. Rättegången i mål om fastställande av faderskap

1. Reglerna om rättegången i mål om fastställande av faderskap återfinns, efter faderskapslagens upphävande, i kapitel 3 i FB och inleds där med 5 §. Det är här inte avsikten att lämna någon uttömmande redogörelse för rättegången i faderskapsmål utan framställningen är i huvudsak begränsad till sådana frågor, som aktualiseras i den undersökning av frågan om fastställande av faderskap som inleds med kapitel 3.

2. Part i målet är på kärandesidan barnet men eftersom detta vid tidpunkten för processen oftast är omyndigt förs talan regelmässigt av en ställföreträdare för barnet.[43] Enligt 3:5, st. 2 FB är *barnavårdsnämnden* ålagd att såsom barnets ställföreträdare föra barnets talan. Emellertid får även modern (även om hon är omyndig) föra barnets talan. (Talan får vidare alltid föras av särskilt förordnad förmyndare för barnet.) Nu nämnda ställföreträdare har lika rätt att föra barnets talan. I praktiken är det dock vanligen barnavårdsnämnden som gör detta. Skyldigheten för barnavårdsnämnden att väcka talan å barnets vägnar inträder så snart den förberedande utredningen är avslutad, vilket den bör vara så snart som möjligt och normalt senast inom ett år från barnets födelse.[44]

Huruvida en man, som anser sig vara fader till barnet och som exempelvis med hänsyn till utsikten till arv kan ha intresse av att faderskapet fastställs, har rätt att föra talan om faderskapets fastställande ger lagen ej upplysning om.

I doktrinen har *Lind* hävdat, att mannen bl.a. med hänsyn till utsikten till arv efter barnet har ett sådant rättsligt intresse av att få faderskapet fastställt »att han bör kunna få väcka talan därom, ifall modern eller barnavårdsnämnden – eller barnet om det är myndigt – inte velat godkänna ett av mannen lämnat faderskapserkännande».[45]

I rättsfallet *NJA 1970 s. 347* fann dock HD, att en presumtiv fader inte kan föra talan om faderskapets fastställande. Faderskapslagens rättegångsbestäm-

[42] Jfr NJA 1965 s. 333 där ett faderskapserkännande förklarades ogiltigt pga. vilseledande. – I NJA 1975 s. 655 förklarades en *testamentstagare* icke äga rätt att föra talan om ogiltigförklarande av ett av testator avgivet faderskapserkännande.

[43] Faderskapstalan torde inte kunna föras efter barnets död. Jfr t.ex. Lind, Faderskap, s. 74 f. Jfr om faderskapserkännande efter det barnet avlidit ovan s. 42.

[44] Se 2:8, st. 2 FB. – Jfr betr. ett av förf. studerat material bestående av år 1970 inledda faderskapsutredningar nedan i kap. 7.

[45] Lind, Faderskap, s. 82.

melser gav, som helhet betraktade, vid handen, att faderskapstalan endast kan föras för barnets räkning. (Se JustR. Mannerfelts ingående diskussion i frågan.)

Efter detta HD:s avgörande har frågan ånyo aktualiserats, nämligen under remissbehandlingen av det departementsförslag, som låg till grund för prop. 1975/76:140 (Faderskap och vårdnad). Som skäl för att det kunde ifrågasättas om inte en presumtiv fader borde ha rätt att föra talan om faderskapets fastställande anfördes därvid, att mannen går miste om möjligheten till vårdnaden om eller umgängesrätten med barnet, om modern underlåter att uppge hans namn vid barnavårdsnämndens utredning av faderskapet. Departementschefen ansåg dock, att mannen kan få sina intressen väl tillgodosedda genom att hos barnavårdsnämnden anmäla sin uppfattning om att det är han, som är barnets fader. Något behov av en ordning enligt vilken mannen ges rätt att själv väcka talan vid domstol om fastställande av faderskap, fanns därför inte enligt departementschefen.[46]

3. Gällande regel om faderskapets fastställande genom dom (1:5 FB) förutsätter, att rätten företager en allsidig prövning av alla tänkbara faderskapsmöjligheter in casu. För att detta skall bli möjligt har det ålagts barnavårdsnämnden att föra talan mot samtliga de män som, enligt vad utredningen visar, kan komma i fråga som fader till barnet.[47] En man, som uteslutits från faderskapet genom blodundersökning skall dock enligt departementschefens uttalande i prop. 1969:124 inte instämmas.[48] (En sådan man är ju med största sannolikhet inte barnets fader.[49]) Departementschefens uttalande om att en presumtiv fader, som genom blodundersökning visat

[46] Prop. 1975/1976:170, s. 140 f. – Efter avgörandet i NJA 1970 s. 347 har, som tidigare nämnts, den ändringen skett i FB (år 1976) att pater est-regeln ej längre gäller i det fallet att frånskild kvinna föder barn på sådan tid efter äktenskapets upplösning att det kan vara avlat dessförinnan. Höglund menar, att denna omständighet gör att det inte längre kan anses alldeles säkert, att en man saknar möjlighet att väcka talan om att han skall förklaras vara fader till visst barn, se Beckman & Höglund a.a. s. 113.

[47] I stället för att ålägga barnavårdsnämnden att stämma in alla presumtiva fäder kunde man ha givit domstol befogenhet att självmant stämma in en svarande i faderskapsmål. Detta skulle dock ha inneburit ett avsteg från gängse processrättsliga principer som enligt departementschefens mening borde undvikas. – Om en presumtiv fader är död får talan i stället väckas mot hans arvingar (se 3:6, st. 1 FB). – Vistas svaranden på okänd ort, skall hans rätt bevakas av *god man* enligt 19 kap. FB. Detsamma gäller bl.a. om han vistas på känd ort utom riket men stämningen eller andra handlingar i målet ej kan delges honom (20:2 FB).

[48] Prop. 1969:124, s. 87 och s. 107.

[49] Jfr om säkerheten vid uteslutning av faderskapet genom blodundersökning nedan i kap. 6, s. 143 ff. Jfr också kap. 6:X, s. 190 f.

sig vara osannolik[50] som fader normalt inte bör instämmas kan dock enligt förf:s mening diskuteras.[51] Eftersom det juridiska sannolikhetsbegreppet inte sammanfaller med det biologisk-statistiska och eftersom resultatet av blodundersökning inte är den enda faktorn av betydelse vid den rättsliga bedömningen av sannolikheten för viss mans faderskap bör enligt förf:s mening det i stället normalt ankomma på rätten och inte på barnavårdsnämnden att pröva faderskapsmöjligheten för en man, som enligt blodundersökningen är osannolik som fader.[52]

Ibland kan det hända, att det under domstolens handläggning av faderskapsmålet framkommer att en man, som inte omfattas av barnavårdsnämndens utredning och som därför ej instämts i målet, haft eller kan antagas ha haft samlag med modern under konceptionstiden. (Det torde inte vara helt ovanligt, att en instämd man förklarar sig misstänka, att modern haft samlag även med en icke instämd man. I sådant fall åligger det barnavårdsnämnden att undersöka vilken grund det finns för detta påstående.) Framkommer det under målets handläggning att modern haft samlag – eller att det i varje fall finns anledning att antaga, att hon haft detta – med en icke instämd man bör väl barnavårdsnämnden i första hand på frivillighetens väg söka få denne man att genomgå blodundersökning. Misslyckas man därmed har barnavårdsnämnden att hos rätten begära förordnande om blodundersökning. (Rätten kan för övrigt ex officio förordna om blodundersökning på en utomstående man, om det finns anledning till antagande, att denne haft samlag med modern under konceptionstiden.[53]) Blir därvid den utomstående mannen inte utesluten från faderskapet skall barnavårdsnämnden begära tilläggsstämning på honom.[54] Skulle barnavårdsnämnden underlåta detta synes rättens ordförande böra uppmana nämnden därtill.[55] Rätten har nämligen ett uttryckligt lagstadgat ansvar för utredningen i faderskapsmålen (3:9, st. 1 FB), vilket måste vara en naturlig följd av motivet bakom den nya faderskapsregeln, dvs. att man i görligaste mån endast skall fatta materiellt riktiga avgöranden.

[50] Ang. den närmare innebörden av uttrycket »osannolikt» i blodgruppsserologiskt utlåtande, se nedan i kap. 6, s. 148.

[51] Prop. 1969:124, s. 107. – Jfr ang. förf:s synpunkt på denna fråga RoA 1975:48, s. 20 f.

[52] Jfr ang. enmansfall Lind, Faderskap, s. 77 f. – Jfr också kap. 6:X, s. 190.

[53] 1 §, st. 1, p. 2 lag 1958 om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.

[54] 3:6, st. 2 FB.

[55] Jfr prop. 1969:124, s. 107.

För att domstolen skall kunna företaga en så allsidig prövning som möjligt av faderskapsfrågan har även en *svarande* i faderskapsmål medgivits rätt att hos domstolen begära att stämning utfärdas å en man, som icke är instämd i målet.[56] Enligt departementschefens mening behöver därvid svaranden inte direkt yrka, att den andra mannen skall förklaras som fader till barnet utan han kan inskränka sig till att begära, att rätten prövar frågan om mannens faderskap. Den av svaranden på detta sätt i målet indragna mannen kan sedan komma att förklaras som fader till barnet oavsett kärandesidans inställning i frågan.[57]

4. Rätten skiljer sig från faderskapsmålet vanligtvis genom att meddela dom. Talan kan därefter för barnets räkning fullföljas av envar av barnets ställföreträdare. Givetvis kan även den man, som förklarats som fader fullfölja talan.

Med hänsyn till det allmännas intresse av materiellt riktiga faderskapsavgöranden har föreskrivits att den högre rätten skall pröva faderskapsfrågan i hela dess vidd (3:12, st. 1 FB). Överrätten är sålunda genom denna regel vid sin prövning av faderskapsfrågan inte bunden av hur ändringsyrkandena kan ha formulerats i fullföljdsinlagorna.

Om det vid handläggningen i överrätten framkommer, att någon man, som inte är part i målet skäligen kan komma i fråga som fader till barnet, skall domen på yrkande av part undanröjas och målet i dess helhet visas åter till den domstol som först har dömt i målet» (3:12, st. 2 FB). Att det åligger barnavårdsnämnden att begära återförvisning i dylikt fall framgår av 3:6, st. 2 FB. Om situationen i fråga uppstår torde överrätten böra förordna om blodundersökning och avvakta resultat av denna innan beslut om återförvisning fattas.[58]

Ibland händer det, att rätten skiljer sig från målet inte genom dom utan genom beslut om avskrivning efter begäran om återkallelse. Betr. återkallelse av talan i dess helhet, vilket det bl.a. kan bli fråga om då erkännande av faderskapet skett under målets handläggning, innehåller lagen inga för faderskapsmålen särskilda

[56] 3:6, st. 3 FB. – Ang. vittnesförhör med en icke instämd presumtiv fader, jfr ovan vid not 5.

[57] Prop. 1969:124, s. 108.

[58] Prop. 1969:124, s. 119 f.

regler.[59] I fråga om *partiell* återkallelse, dvs. då talan återkallas mot någon eller några av flera instämda män stadgas däremot i 3:10, st. 1 FB att avskrivning får ske endast om samtliga instämda män samtycker därtill. Motivet till kravet på samtycke till återkallelse är vad gäller samtycke av den man, som återkallelsen gäller, att denne kan ha intresse av att målet blir avgjort genom rättskraftig dom. Han är nämligen annars utsatt för risken att ny talan senare kommer att väckas mot honom. Vad gäller övriga instämda mäns samtycke till återkallelse så beror kravet härpå givetvis på att deras läge försämras genom ett avskrivningsbeslut. Gäller återkallelsen sådan man som instämts på begäran av en svarande i målet krävs samtycke till återkallelse inte endast av samtliga instämda män utan även av barnet.

[59] Här gäller i stället den allmänna regeln i 13:5, st. 2 RB.

Kapitel 3.

FADERSKAPSPRESUMTIONEN

I. Inledning

Förekomsten av olika s.k. *legala (»äkta») presumtioner (praesumtiones juris)* ger vid handen, att det för den legala bevisteorien så betydelsefulla presumtionsbegreppet inte helt spelat ut sin roll i den moderna svenska rätten med dess erkända princip om fri bevisvärdering. Ett i den processrättsliga litteraturen flitigt utnyttjat typexempel på en dylik presumtion har varit den nu upphävda faderskapsregeln i 3:2 FB (liksom föregångaren till denna regel, dvs. 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap).[1] Även den nu gällande faderskapsregeln i 1:5 FB måste betecknas som en presumtionsregel om ock av en annan innebörd än de tidigare faderskapsreglerna.[2]

I förevarande kapitel skall den närmare innebörden av faderskapspresumtionen i äldre och nu gällande rätt diskuteras. Först redogörs dock kortfattat för presumtionsbegreppet som sådant.

II. Allmänt om presumtionsbegreppet

1. Det har i fråga om presumtionerna varit brukligt att skilja mellan praesumtiones hominis (eller facti), praesumtiones juris et de jure (presumtioner som inte kan motbevisas) och praesumtiones juris.[3] Av dessa är det endast de sistnämnda, som numera kan sägas ha någon betydelse och det är huvudsakligen dessa presumtioner, som den följande framställningen om presumtionsbegreppet omfattar. Något bör dock sägas om praesumtiones hominis.

[1] Så t.ex. Ekelöf, Rättegång IV (1963), s. 82 ff. (jfr dens., Bevisvärde, tillräckligt bevis och bevisbörda (i Festskrift till Lundstedt, s. 3 f.) ang. 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap), Bolding, Bevisbördan, s. 139 och Bylund, Bevisbörda och bevistema, s. 11 f. – Om presumtionerna, se också Perelman, Ch. & Foriers, P., ed., Les présomptions et les fictions en droit. (Travaux du centre national de recherches de logique.)

[2] Jfr prop. 1969:124, s. 80 f. samt bl.a. Walin, FB s. 58 och Lind, Faderskap, s. 37. Se nu också Walin, FB 1979, s. 39.

[3] Jfr t.ex. Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 84 ff.

2. Om *praesumtiones hominis* eller *facti* har man ofta talat, när man velat ange, att man från existensen av ett faktum x anser sig på grund av erfarenheten med större eller mindre säkerhet kunna sluta sig till ett annat faktum y. Den presumerande omständigheten (x) är då helt enkelt att betrakta som ett vanligt bevisfaktum men som man på grund av erfarenheten vågar tillägga en speciell valör som bevis. Ett av *Bolding* anfört exempel härpå är, att man från det faktum att en person bär en viss klädespersedel sluter sig till att personen i fråga äger densamma.[4] *Ekelöf* anger som exempel på en praesumtio hominis att »en viss blodgruppskonstellation säges utgöra en 'presumtion' för att svaranden är fader till barnet».[5] Ett annat exempel på en »presumtion» i alldeles samma mening som blodgruppskonstellationen i Ekelöfs exempel (dvs. en praesumtio hominis) torde *styrkt samlag* under konceptionstiden vara – som är presumerande faktum enligt den legala presumtionen om faderskap i 1:5 FB. Kan det anses ådagalagt, att modern endast haft samlag men *en* man under konceptionstiden måste för övrigt denna »presumtion» sägas utgöra ett synnerligen starkt bevis för att denne är fader till barnet.

Eftersom det knappast kan sägas föreligga något behov av att använda presumtionsbegreppet i nu angiven betydelse undviker man numera detta och när man talar om presumtioner avser man därför regelmässigt de s.k. legala presumtionerna (praesumtiones juris).

3. Med en *praesumtio juris* (i fortsättningen benämnd »presumtion») förstås en rättsregel, som bestämmer att ett visst bevisfaktum skall tillmätas större relevans än vad som kan anses följa av en normal sannolikhetsuppskattning. Betr. frågan om presumtionernas närmare innebörd har uppfattningarna skiftat. Enligt en tidigare uppfattning betraktades de vanligen som *bevisvärderegler.* [6] Sålunda ansågs t.ex. faderskapsregeln i 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap (liksom motsvarande regel i 3:2 FB) innehålla den bevisvärderegeln att den instämde mannens samlag med kvinnan under konceptionstiden (*bevisfaktum*) utgjorde tillräckligt bevis för faderskapet (*rättsfaktum*). Faderskapsregeln ansågs sålunda utgöra en speciell bevisvärderegel angivande bevisfaktums (det styrkta samlaget) bevisvärde.

[4] Bolding, Bevisbördan, s. 134.

[5] Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 85.

[6] Så t.ex. Ekelöf, Bevisvärde, tillräckligt bevis och bevisbörda (i Festskrift till Lundstedt, s. 3 ff.). Se dock numera dens. i SvJT 1952, s. 221 ff. samt Rättegång IV (1977), s. 87 ff.

Denna bevisvärderegel var förknippad med en regel om vilket krav som ställdes på motbevisningens styrka, då det gällde att utjämna effekten av den bevisning, som presumtionen åstadkommit. Enligt 26 § i lagen 1917 om barn utom äktenskap förelåg därvid, som tidigare framgått (kap. 1), krav på en synnerligen stark motbevisning (det skulle vara »uppenbart» att mannen ej var fader) men i 3:2 FB hade kravet på motbevisningens styrka mildrats (mannen hade nu att bevisa, att det var »osannolikt», att han var barnets fader).

Betraktar man presumtionerna som bevisvärderegler måste man medge, att de utgör undantag från den fria bevisvärderingens princip. Emellertid synes den nu redovisade uppfattningen om presumtionernas natur inte längre vara allmänt omfattad. I varje fall i svensk doktrin torde den förhärskande uppfattningen numera vara, att presumtionerna i stället har karaktären av *bevisbörderegler*, dvs. regler, som anger vem som har bevisbördan för visst rättsfaktum.[7] Denna åsikt har i svensk doktrin särskilt energiskt förfäktats av *Bolding*.[8]

Skälet till att presumtionerna bör uppfattas som bevisbörderegler är närmast att söka i det förhållandet att dessa regeltyper (presumtionerna och bevisbördereglerna) kan antagas vara baserade på ett och samma övervägande, nämligen: är en felaktig dom i ena riktningen mera oacceptabel än en felaktig dom i andra riktningen? Enbart om så är fallet, finns det skäl att uppställa en presumtion och »presumtionens styrka blir beroende på *hur mycket mer* betänklig det ena slaget av dom kan anses än det andra slaget».[9] *Bolding* har med anlitande av ett hypotetiskt faderskapsmål som exempel närmare utvecklat sin uppfattning på följande sätt:

Antag att kvinnan påstår, men den utpekade mannen bestrider, att mannen är fader till barnet. Av naturliga skäl kommer då samlaget att utgöra ett bevisfaktum av dominerande betydelse. Om ingen legal presumtion funnes, skulle samlagets bevisvärde komma till sin rätt inom ramen för en vanlig bevisvärdering (sannolikhetsupppskattning). Av olika skäl har man emellertid i svensk rätt intagit den ståndpunkten att samlaget bör tillmätas större betydelse än vad som skulle bli följden av enbart en dylik sannolikhetsuppskattning. Denna åsikt måste innesluta värderingen att, *då man kan utgå ifrån att samlag förekommit*, en felaktig dom, varigenom mannen kommer att mot det verkliga förhållandet anses som barnafader, är en mindre olägenhet än en felaktig dom,

[7] Jfr dock Zahle, Om det juridiske bevis, s. 280 ff.

[8] Bolding, Bevisbördan, s. 138 ff. Jfr härtill Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 87 ff. Se också Olivecrona, Bevisskyldigheten och den materiella rätten, s. 47 ff.

[9] Bolding, Bevisbördan, s. 139.

varigenom en materiellt sett befogad faderskapstalan avvisas. I enlighet härmed har en 'faderskapspresumtion' (FB 3:2) knutits till den förutsättningen att samlag förekommit.[10]

III. Närmare om den äldre faderskapspresumtionen

Den nu upphävda faderskapsregeln i 3:2 FB (liksom 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap) borde sålunda inte betraktas som en bevisvärderegel utan som en bevisbörderegel, enligt vilken bevisbördan för faderskapet vilade på den instämde mannen. Faderskapspresumtionen angav m.a.o. hur det förhöll sig med bevisbördan för det presumerade förhållandet (faderskapet) när den presumerande omständigheten förelåg, dvs. om käranden lyckats styrka samlag mellan modern och den instämde mannen under konceptionstiden; i dylikt fall omkastades bevisbördan, dvs. flyttades över från käranden till svaranden. De skäl, som motiverade lagstiftaren att uppställa den bevisbörderegel, som den äldre faderskapresumtionen gav uttryck åt har redovisats i kapitel 1 (jfr dock även nedan under IV).

Därest nu käranden i fråga om faderskapstalan inte lyckades styrka samlag under konceptionstiden (presumerande faktum) ägde någon omkastning av bevisbördan för faderskapet (rättsfaktum) inte rum utan krävdes för talans bifallande, att käranden direkt styrkte detta. En konsekvens av detta resonemang blir, att det måste antagas finnas en mera generell, i förhållande till presumtionen primär, rättsregel med samma materiella rättsföljd som presumtionen. Vid sidan om den i lagen stadgade faderskapspresumtionen skulle det sålunda existera en mera generell (oskriven) faderskapsregel enligt vilken käranden har att *bevisa faderskapet.*[11]

Sammanfattningsvis kan man uttrycka det så, att bevisbördan enligt den äldre faderskapspresumtionen var på ett visst speciellt sätt »fördelad» mellan parterna med avseende på ett och samma rättsfaktum, dvs. faderskapet.[12] Vid styrkt samlag låg bevisbördan å mannen; kunde samlag ej styrkas låg däremot bevisbördan för faderskapet å käranden.

IV. Närmare om den nu gällande faderskapspresumtionen

1. Det kan emellertid konstateras, att samtliga presumtioner inte fungerar som omkastare av bevisbördan för rättsfaktum. Ett exem-

[10] Bolding ibid.

[11] Jfr Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 89.

[12] Jfr Bylund a.a. s. 11 f.

pel härpå är just den nu gällande faderskapsregeln i 1:5 FB.[13] Som exempel på en i lagen kvarstående presumtion, som fungerar som omkastare av bevisbördan kan däremot nämnas regeln i 6:9 GB om förteckningens betydelse vid utmätning i makars bo.

Vilken innebörd kan då den nu gällande faderskapspresumtionen i 1:5 FB tänkas ha? Innan denna fråga diskuteras finns det anledning att erinra om den nyss omtalade (oskrivna) generella faderskapsregeln, som måste antagas gälla. Enligt denna regel skulle det åligga käranden att bevisa faderskapet. Vilket krav på bevisningens styrka kan då antagas gälla i detta fall?

2. I svensk rätt torde, då lagen ej ger närmare besked, den regeln gälla betr. kravet på bevisningens styrka, att det krävs *»fullt bevis»*, om nu denna från den legala bevisteorin härrörande term här får användas för att beteckna en högre grad av sannolikhet.[14] Vilken bevisstyrka som egentligen avses med detta uttryck torde, som *Ekelöf* framhåller, inte kunna anges närmare på annat sätt än att man förklarar, att »fullt bevis» är mer än »sannolika skäl» men mindre än »uppenbart».[15]

»Fullt bevis» torde kunna antagas motsvaras av uttrycken »visst» och »styrkt» på nedanstående »sannolikhetsschema».[16]

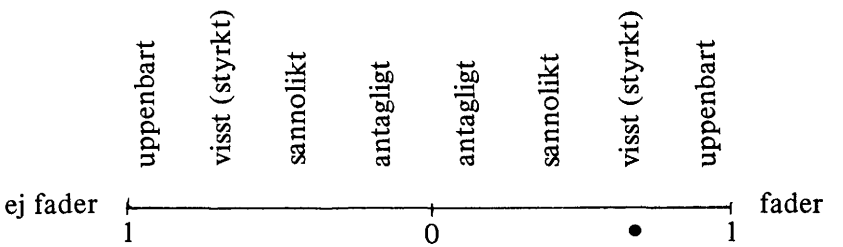

[13] Faderskapspresumtionen i 1:5 FB torde vara att betrakta som en *materiellrättslig* regel. I doktrinen har dock Walin velat beteckna regeln som *processuell.* Frågan om regeln skall kvalificeras som process- eller materiellrättslig har ansetts vara av betydelse i internationellrättsliga förhållanden, se Walin i SvJT 1972, s. 800 och härtill Lind i SvJT 1972, s. 571 f. och s. 803. Jfr Lind, Faderskap, s. 57 ff. Se nu också Walin, FB 1979. s. 484 f.

[14] »Fullt bevis» (plena probatio) betecknade ursprungligen den bevisning, som enligt den legala bevisteorien var *tillräcklig.* Här används sålunda termen i en annan betydelse.

[15] Ekelöf, Bevisvärde, tillräckligt bevis och bevisbörda (i Festskrift till Lundstedt, s. 11.).

[16] Jfr Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 71 (med rättelse).

Den markerade punkten å schemat anger den antagna bevisbördepunkten för den generella rättsregeln i fråga om faderskapets fastställande genom dom. Det antages sålunda försiktigtvis, att det är tillräckligt, att faderskapet görs visst eller styrks, vilket motsvarar det normalkrav på bevisningens styrka, som tillämpas då ej annat stadgas och det inte heller finns särskilda skäl för annat beviskrav.[17] Vad som krävs för att faderskapet skall – alldeles oavsett hur det förhåller sig med bevisningen i samlagsfrågan – kunna anses *styrkt* får framtiden utvisa. Såvitt förf. kan förstå är det nämligen ännu knappast tänkbart, att käranden i ett faderskapsmål lyckas förebringa så stark medicinsk bevisning för faderskapet att frågan f.n. kan tänkas aktualiseras.[18]

3. Sedan vi nu antagit bevisbördepunktens läge för den (oskrivna) generella faderskapsregeln kan frågan om den närmare innebörden av den nu gällande faderskapspresumtionen i 1:5 FB söka besvaras.

Verkan av att käranden lyckats styrka samlag under konceptionstiden (presumerande faktum) torde numera endast vara den, att kravet på bevisningens styrka i fråga om faderskapet (presumerade förhållandet, rättsfaktum) mildras i förhållande till vad som antagits gälla enligt den mera generella faderskapsregeln; faderskapet behöver för talans bifallande endast göras »sannolikt».[19] Genom det styrkta samlaget flyttas sålunda bevisbördepunkten närmare sannolikhetsschemats mittpunkt.

Av framställningen i kapitel 1 torde ha framgått, att bakom uppställandet av de tidigare faderskapspresumtionerna (26 § i 1917 års lag resp. 3:2 FB) låg det ställningstagandet att – då samlag under konceptionstiden styrkts – en dom varigenom en man med orätt förklarades som fader var att föredraga framför en dom varigenom faderskapstalan ogillades mot en man, som verkligen var barnets fader. Barnets, moderns och samhällets intresse av att barnet rättsligen fick en fader, som kunde betala underhåll, sköts i förgrunden; rättssäkerhetssynpunkten, eller m.a.o. den instämde mannens krav på att inte med orätt förklaras som fader, sköts i bakgrunden.

[17] Frågan om huruvida det möjligen föreligger skäl att lägga bevisbördepunkten för den generella faderskapsregeln ännu längre åt höger på sannolikhetsschemat lämnas här öppen. För det fortsatta resonemanget är det tillräckligt att antaga, att bevisbördepunkten i varje fall ligger till höger om »sannolikt».

[18] Jfr nedan i kap. 4, s. 79.

[19] Då Walin, FB, s. 58 uttalar, att den nya faderskapsregeln skiljer sig »från vanliga presumtionsregler däri att det inte är förhandenvaron av något *visst faktum* som grundar faderskapspresumtion» (kurs. här), torde han väl helt enkelt mena, att det för talans bifallande inte räcker med styrkt samlag. Se nu också Walin, FB 1979, s. 39.

Bakom uppställandet av den nu gällande faderskapspresumtionen i 1:5 FB döljer sig andra motiv, som tidigare kunnat konstateras. Sålunda betonas i förarbetena rättssäkerhetsaspekten starkt. En dom varigenom en man med orätt förklaras som fader är mindre önskvärd än en dom varigenom faderskapstalan ogillas mot en man, som verkligen är barnets fader.

Skulle konsekvensen av detta ställningstagande ha dragits fullt ut borde, kan man tycka, någon ny legal presumtion inte ha uppställts, utan borde endast den regeln ha gällt, att det skulle åligga käranden att på vanligt sätt fullt ut bevisa rättsfaktum, dvs. styrka faderskapet. Den nu i förhållande till faderskapspresumtionen primära, generella, faderskapsregeln borde sålunda ha upptagits i lagen. Då det fortfarande – i varje fall som regel – är omöjligt att med tillräcklig grad av säkerhet positivt påvisa det biologiska faderskapet, kunde man dock inte acceptera en sådan ordning.[20] Faderskapet skulle nämligen då så gott som undantagslöst inte ha kunnat rättsligen fastställas. Man valde därför i stället en presumtionsregel enligt vilken bevisbördan för faderskapet visserligen ligger å käranden (i stället för som tidigare å svaranden), men där den vanligen mera lättbevisade presumerande omständigheten, dvs. här samlaget, medför den bevislättnaden för käranden, att faderskapet endast behöver göras »sannolikt» – inte styrkas som enligt den generella faderskapsregeln.

[20] Jfr prop. 1969:124, s. 80.

Kapitel 4.

SAMLAGSREKVISITET

I. Inledning

Regeln om fastställande av faderskap i 1:5 FB innehåller *två* olika *tankeled,* som rätten har att följa vid sin bedömning av faderskapsfrågan. Enligt det *första* tankeledet krävs, att det skall vara »utrett», att samlag mellan barnets moder och den instämde mannen förekommit samt att samlag därvid ägt rum under tid, då barnet kan vara avlat, dvs. under möjlig konceptionstid (den presumerade omständigheten enligt faderskapspresumtionen) – *samlagsrekvisitet.* Den nu angivna regeln innehåller egentligen, som bl.a. framhålles av Walin, »två självständiga bevisfrågor som bör beaktas var för sig även om de inte kan hållas helt isär».[1] För det första måste det sålunda vara utrett, att samlag överhuvudtaget förekommit mellan modern och den instämde mannen, och för det andra, att samlag ägt rum under möjlig konceptionstid. Den sistnämnda frågan, dvs. frågan om samlag ägt rum under möjlig konceptionstid, kan dock få betydelse inte endast vid tillämpningen av det första tankeledet utan även vid tillämpningen av det *andra* tankeledet, dvs. vid sannolikhetsbedömningen,[2] eftersom sannolikheten för att ett barn kan vara avlat vid en viss i och för sig möjlig tidpunkt givetvis kan vara större eller mindre.

I föreliggande kapitel skall *samlagsrekvisitet* diskuteras. Kapitlet är disponerat på följande sätt. I avsnitt II:A:1 redogörs något för det vanligaste bevismedlet i faderskapsmålen, när det gäller samlagsfrågan, nämligen förhör med part under sanningsförsäkran. – Därefter sker i avsnitt II:A:2 en genomgång av doktrin och rättspraxis betr. den aktuella frågan. – Under II:A:3 diskuteras frågan om det finns några möjligheter att söka förbättra bevisningsläget, då det

[1] Walin, FB, s. 66. Jfr Walin, FB 1979, s. 48.

[2] Kap. 5 och 6.

gäller samlagsfrågan. I detta avsnitt antyds avslutningsvis att det förekommer uttalanden i doktrinen om att genetisk bevisning (t.ex. faderskapsindex), som gör svarandens faderskap sannolikt, kan användas som tilläggsbevisning betr. samlagsfrågan. I rättspraxis finns också exempel på att sådan bevisning ansetts kunna användas redan vid bedömningen av samlagsfrågan. Denna enligt förf:s mening viktiga och intressanta fråga har under II:B ägnats ett särskilt avsnitt. – Under III slutligen sker en inledande diskussion av den andra självständiga bevisfråga rätten har att taga ställning till vid tillämpningen av första ledet i faderskapsregeln, dvs. frågan om att samlag skall ha ägt rum under möjlig konceptionstid. Denna fråga har, som redan antytts, betydelse även vid tillämpningen av andra tankeledet i faderskapsregeln, dvs. vid sannolikhetsbedömningen. Eftersom läget i rättspraxis numera är det, att frågan om betydelsen av extrem graviditetstid prövas först vid sannolikhetsbedömningen har den närmare diskussionen av ifrågavarande spörsmål förlagts till undersökningen av sannolikhetsbedömningen (kap. 6).[3]

II. Bevisningen i samlagsfrågan

A. Bevismedel och samlagsbevisningen i doktrin och rättspraxis

1. Bevismedel

Av mycket lättförståeliga skäl kan frågan om huruvida samlag ägt rum eller ej utgöra ett svårlöst bevisproblem. Då vittnesbevisning naturligen sällan finns att tillgå blir i stället förhör under sanningsförsäkran med modern och svaranden i praktiken ett mycket vanligt bevismedel.[4] Modern är, som tidigare framgått, visserligen inte part i målet utan parter är barnet å ena sidan och mannen (eller männen) å andra sidan.[5] Det framgår emellertid av förarbetena till institutet förhör med part under sanningsförsäkran (37 kap. RB) att detta institut även gäller parts ställföreträdare.[6] (Trots alltså att modern inte är part i målet talas för enkelhetens skull i fortsättningen om »parterna».)

Fram till år 1948 underlättades bevisningen i fråga om samlaget i högsta grad genom att det då var möjligt att erbjuda endera parten

[3] Kap. 6, s. 123 ff.

[4] Se om detta bevismedel Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 147 ff.

[5] Se ovan s. 46.

[6] Se NJA II 1947, s. 355.

(i praktiken vanligen modern) att med edgång komplettera bevisningen. Då dylik normerad partsed stod i strid med nya RB:s princip om fri bevisprövning kom dock eden i faderskapsmålen (27 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap) att avskaffas genom en lagändring år 1947.

Ärvdabalkssakkunniga hade förordat, att en partsed i annan form skulle ersätta partseden enligt 27 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap. Departementschefen var dock ej tilltalad av denna lösning ur den synpunkten, att den skulle ha medfört, att faderskapsmålen i bevisningshänseende kommit att intaga en särställning i förhållande till andra typer av mål. Institutet förhör med part under sanningsförsäkran borde därför enligt departementschefens mening vinna tillämpning även i faderskapsmålen. Förmodligen skulle man för övrigt i rättstillämpningen komma till rätta med de speciella bevissvårigheterna i faderskapsmålen utan att särskild edgång behövde tillgripas.[7]

Under åren närmast efter edsinstitutets avskaffande i faderskapsmålen uttrycktes från domarhåll oro för den situation i vilken rättstillämpningen därigenom hamnat. Förhör med part under sanningsförsäkran utgjorde, menade man, inte någon fullgod ersättning för den gamla partseden. »Kravet på fullständig utredning angående en så eminent privatsak som ett samlag torde nämligen i många fall överstiga även den fria bevisprövningens alla möjligheter».[8] Erfarenheten hade i stället redan kort tid efter nya RB:s ikraftträdande visat, att rättstillämpningen hade behov av ett särskilt bevismedel som ersättning för partseden.[9]

Även det genom nya RB införda institutet förhör med part under sanningsförsäkran utsattes som sådant för åtskillig kritik, som i vissa fall t.o.m. innefattade krav på institutets avskaffande men i andra fall krav på en restriktiv användning av detsamma.[10]

Rörande problematiken i fråga om institutet förhör med part under sanningsförsäkran må det här vara tillräckligt att erinra om det, som bl.a. kommer att visas i föreliggande arbete, inte ovanliga förhållandet att parterna vid förhöret lämnar motstridiga uppgifter,

[7] Se NJA II 1947, s. 354 f.

[8] Holm i SvJT 1949, s. 568.

[9] Holm i SvJT 1949, s. 567.

[10] Ang. krav på institutets avskaffande, se t.ex. art. »Hovrättsdomarna om tillämpningen av nya RB» i SvJT 1949, s. 556. Jfr härtill Rappe i SvJT 1950, s. 735 f. – Ang. kravet på restriktiv användning, se t.ex. Behm i SvJT 1950, s. 506 ff., Laurin i SvJT 1950, s. 625 f., Guldberg i SvJT 1948, s. 94 f. samt Thomasson i SvJT 1951, s. 150 f. Jfr numera också Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 156.

varför åtminstone en av dem – medvetet eller omedvetet – måste fara med osanning. Orsaken härtill kan i vissa fall tänkas vara, att part inte verkligen har klart för sig det straffansvar, som är förenat med oriktig utsaga.[11] Det har i detta sammanhang bl.a. gjorts gällande, att formuleringen »på heder och samvete» möjligen inte i tillräcklig grad förmår erinra parten om det allvarliga i att avge en sanningslös utsaga. Det har vidare hävdats att benämningen »mened» förmodligen är mera ägnad att inge respekt än benämningen »osann» partsutsaga» och att det därför möjligen varit mera lyckat om part kunnat höras under ed liksom fallet är med vittne.[12] Men även om part *väl* är medveten om att oriktig utsaga kan medföra straffansvar, kan det lätt hända, att han, med vetskap om vilken faktisk betydelse utsagan kan komma att få för hans möjligheter att vinna processen, medvetet eller omedvetet, lämnar oriktiga uppgifter. »Bildlikt talat kan parten känna sig nödsakad till en kryssning mellan det egna nederlagets Scylla och straffhotets Charybdis», har det träffande sagts.[13]

Problemet med att parterna vid förhöret under sanningsförsäkran lämnar motstridande uppgifter gör sig ofta gällande i faderskapsmålen. *Ekelöf* har mot bakgrunden härav ifrågasatt om inte domstolarna jämlikt 35:7 RB borde kunna begränsa användningen av institutet förhör under sanningsförsäkran i dessa mål.[14] Det torde dock vara tveksamt, om domstolarna verkligen ansett sig kunna följa detta råd.

2. *Samlagsbevisningen i doktrin och rättspraxis*

2:1 Doktrinen

Som framgått ovan är det inte ovanligt, att förhör med part under sanningsförsäkran äger rum i faderskapsmålen och att parterna därvid lämnar motstridande uppgifter. Ett särskilt problem möter härvidlag i sådant fall då ena parten inte kan anses mera vederhäftig än den andra. Hur skall rätten då förfara, när det gäller samlagsfrågan? Spörsmålet har diskuterats i doktrinen.

Beckman har hävdat, att det inte kan vara rimligt, att domstolen i dylikt fall ogillar talan för då skulle avskaffandet av partseden (vilket berodde på rent formella skäl) »ha medfört en katastrofal

[11] Behm i SvJT 1950, s. 504 f.

[12] Rappe i SvJT 1950, s. 737. Jfr nedan s. 72 f.

[13] Behm i SvJT 1950, s. 505.

[14] Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 156.

försämring i de utomäktenskapliga barnens materiella ställning i faderskapshänseende». Enligt Beckman måste det därför vara rätten tillåtet att »taga hänsyn till ej blott parternas allmänna vederhäftighet utan även den speciella omständigheten, att det i och för sig är mycket sannolikare att modern talar sanning».[15]

Detta uttalande kunde kanske tolkas så att samlagsrekvisitet är uppfyllt i ett läge där moderns och den instämde mannens motstridiga utsagor i samlagsfrågan förefaller lika trovärdiga, något som innebure att bevisbördan för samlaget de facto åvilade mannen. Beckman menar dock snarare, att även om modern och mannen verkar vara allmänt sett lika vederhäftiga så är det befogat att tillägga moderns utsaga större bevisvärde än mannens beroende på »den speciella omständigheten, att det i och för sig är mycket sannolikare att modern talar sanning». – Man gör gärna den reflexionen att bleve det allmänt känt att samlagsrekvisitet kan uppfyllas på nämnda sätt går det inte att bortse från risken av ett missbruk av sanningsförsäkreinstitutet från mödrarnas sida.[16]

Beckman yttrar vidare, att numera »har också faderskapstalan såväl i hovrätt (*SvJT 1951 s. 110*) som i HD (*NJA 1953 A 41..*) blivit bifallen, trots att det av modern under sanningsförsäkran uppgivna samlaget blivit av mannen, likaledes hörd under sanningsförsäkran, förnekat. Naturligtvis måste omständigheterna i övrigt i någon mån stödja sanningsförsäkran, men enligt min mening kräves föga mer än som förr ansågs tillräckligt för att anförtro modern eden. (Jfr NJA 1954 C 294, där moderns berättelse stöddes av vittnesmål)».[17]

Åberopandet av rättsfallen *SvJT 1951 s. 110* och *NJA 1953 A 41* ovan synes närmast tyda på, att Beckman därmed vill stödja sitt påstående om att domstolarna ej endast bör taga hänsyn till parternas allmänna vederhäftighet utan även till den »speciella omständigheten, att det i och för sig är mycket sannolikare att modern talar sanning». Studerar man dessa båda fall får man dock knappast intryck av, att parterna i resp. fall ansågs lika trovärdiga utan att i stället modern – sålunda bortsett från den »speciella omständigheten att det i och för sig är mycket sannolikare att modern talar sanning» – befanns vara mera trovärdig än mannen. (Jfr nedan om dessa fall.)[18]

[15] Beckman, Svensk Familjerättspraxis (1972), s. 127. Jfr härtill Rappe i SvJT 1950, s. 731.

[16] Jfr, ovan s. 61.

[17] Beckman a.a. s. 127.

[18] Se under 2:2.

Hos Beckman finner man även ett annat uttalande betr. bedömningen av bevisvärdet av en utpekad mans förnekande av samlag. Han poängterar härvid att den omständigheten att arvsrätt efter fadern numera föreligger för de utomäktenskapliga barnen gör det påkallat att för »fastställande av faderskap fordra mera i fråga om dess sannolikhet. . ., men detta *bör ej höja kraven på bevisning om att samlag ägt rum (NJA 1969 A 32).* Detta innebär att mannens förnekande av att samlag ägt rum bör bedömas med misstro, men å andra sidan finns också anledning att vara misstrogen då modern påstår sig aldrig ha haft samlag med någon annan än den utpekade *(NJA 1970 s. 507)*» (kurs här).[19]

Detta uttalande kan, om man som förf. menar, att utsagor om bevisvärdet bör gälla det »naturliga» bevisvärdet – väl att skilja från uttalanden om beviskrav[20] – te sig förbryllande. Beckman uttalar sig nämligen som synes först om beviskravet betr. bl.a. samlaget och synes sedan göra gällande, att beviskravet innebär viss *bevisvärdering* av mannens förnekande av samlag. Detta kan kanske inge misstanke om att Beckmans uttalande om att mannens förnekande av samlag bör bedömas med misstro egentligen är en »maskerad» utsaga om *beviskravet* för samlaget. Så behöver dock ej vara fallet. Han kan ju (med rätt eller orätt) mena, att mannens förnekande av samlag har ett naturligt lågt bevisvärde (liksom moderns utsaga att hon ej haft samlag med annan man än den utpekade) och att förnekandet därför bör bedömas med misstro. En annan sak är att Beckman kanske menar, att därest man vill ställa större beviskrav vad gäller samlaget detta kan ske genom att trovärdigheten av mannens förnekande av samlag »räknas upp» (och kanske också att om man vill ställa större beviskrav än förr betr. faderskapet detta kan ske genom att det tidigare »uppräknade» bevisvärdet av moderns förnekande av samlag med annan man än den utpekade reduceras till sitt naturliga bevisvärde).

Beckmans uttalande om att mannens förnekande av att samlag ägt rum bör bedömas med misstro (här uppfattat som ett uttalande om det naturliga bevisvärdet av mannens utsaga) är väl förenligt med hans uppfattning att när den utpekade mannen förnekar men modern påstår att samlag ägt rum med denne, det i och för sig är sannolikare att modern talar sanning. Beckmans nu redovisade synpunkter på samlagsbevisningen är hämtade från femte uppl. av Svensk Familjerättspraxis (1972). Det kan med hänsyn härtill vara av intresse att undersöka vad som uttalas i den aktuella frågan i Beckman & Höglund, Svensk Familjerättspraxis (6. uppl. 1977). Det kan då konstateras, att Beckmans här redovisade uttalanden i fråga om samlagsbevisningen där återges men att det även poäng-

[19] Beckman a.a. s. 127.

[20] Eller bevisbörda.

teras, att det är fråga om *Beckmans* uttalanden.[21] *Höglund* förklarar också, att det är tveksamt om man vågar gå så långt som Beckmans uttalanden antyder. Höglund framhåller vidare, att en »antydan om en mera återhållsam bedömning möter i *NJA 1968 A 5*».[22] (Jfr om detta fall nedan.)

Walin menar – sedan han förklarat, att rätten skall på grund av utredningen i målet vara övertygad om att samlag förekommit – att då parterna under sanningsförsäkran lämnar motstridande uppgifter i samlagsfrågan, rätten får »bedöma huruvida uppgift från moderns sida om samlag eventuellt i förening med förebragta omständigheter är så trovärdig att den bör gälla som tillräckligt bevis».[23] Walin förklarar vidare i en not, att han »vill understryka, att bevisningskravet (för samlaget, förf:s anm.) inte lättat genom den nya faderskapsregeln. Domstolen bör känna sig övertygad om riktigheten av moderns uppgift. En jämförelse med tillämpningen före 1950 är numera ganska otjänlig. *Eftersom det andra ledet i faderskapsregeln endast förutsätter sannolikhet kan man dock inte rimligen vid tillämpning av första ledet vara skyldig att kräva samma säkerhet som t.ex. i brottmål.* Målets beskaffenhet måste tas i betraktande, när det gäller att bestämma hur mycket som bör fordras för att domstolen skall känna sig övertygad. Kravet på 'full bevisning' är relativt och har ej samma innebörd i mål av olika typer. – Jfr SJ 1951 s. 110» (kurs. här).[24]

Walins påstående om att kravet på »full bevisning» är relativt och därför ej har samma innebörd i mål av olika typer äger sin riktighet om uttrycket »full bevisning» används synonymt med uttrycket »tillräcklig bevisning». Uppfattningen om beviskravets relativitet möjliggör för den som så vill att ställa beviskravet betr. samlaget lägre än vad som prima facie framgår av lagtexten.

Det argument som Walin anför betr. beviskravet i fråga om samlaget, synes förf. inte särskilt övertygande. Det förefaller nämligen tveksamt om det förhållandet att andra ledet i faderskapsregeln faktiskt endast förutsätter sannolikhet skulle ha den betydelse vid avgörandet av frågan om beviskravet i fråga om samlaget, som Walin vill göra gällande. Att andra ledet i faderskapsregeln endast uppställer krav på sannolikhet beror naturligtvis på att det fortfarande är

[21] Beckman & Höglund, Svensk Familjerättspraxis (1977), s. 114 f.

[22] Beckman & Höglund a.a. s. 114.

[23] Walin, FB, s. 66. Jfr Walin, FB 1979, s. 48.

[24] Walin, FB, s. 66 f. vid not 11. – Jfr härtill Holm i SvJT 1949, s. 568 f.

regelmässigt vetenskapligt sett omöjligt att med tillräcklig grad av säkerhet positivt påvisa viss mans faderskap. Är det då inte så mycket viktigare – om man verkligen vill söka uppnå det av lagstiftaren eftersträvade målet med den nya faderskapslagstiftningen – att man ställer upp ett relativt högt beviskrav i fråga om samlaget?[24a]

Malmström har betonat nödvändigheten av att kräva att omständigheterna stöder moderns påstående, därest talan skall kunna bifallas i sådant fall, där modern och mannen (hörda under sanningsförsäkran) lämnar olika uppgifter betr. frågan om samlag förekommit eller ej. En allför välvillig inställning till kvinnan, då det gäller bevisvärderingen i fråga om samlagsrekvisitet »förefaller betänklig och knappast väl förenlig med FB:s strävan att icke låta faderskapet vara fullt så fiktivt som det kunde vara enligt äldre rätt. Det bär emot att – utan stöd i lagens text – alltför mycket avvika från normala bevisregler, helst som olägenheterna för barnet motverkas av samhällets numera ökade stöd- och vårdåtgärder».[25] Malmströms uttalande härrör från år 1956, dvs. då regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap gällde; rätts- och samhällsutvecklingen har inte gjort uttalandet i fråga mindre väl motiverat.

Lind, som inom justitiedepartementet deltog i arbetet med framläggandet av den nya faderskapslagstiftningen och som givit ut boken Faderskap och arvsrätt, inleder sin framställning rörande samlagsrekvisitet med att betona, att det betr. samlaget inte räcker med sannolikhetsbevisning utan att det »fordras *fullt bevis*» (kurs. här).[26] Härmed avser Lind sannolikt, att samlaget skall vara styrkt. Han ställer därefter frågan om »vad kravet på *full bevisning* om samlag innebär i sådana fall» (kurs. här), då parterna lämnar olika uppgifter i samlagsfrågan. Lind förklarar sig härvid »i huvudsak» ansluta sig till Beckmans uppfattning om att omständigheterna i någon mån

[24a] Efter tryckningen av förevarande kap. har Walin utkommit med 3. uppl. av sin Kommentar till Föräldrabalken, som här ovan i noter citerats Walin, FB 1979. I FB 1979 uttalar sig dock Walin inte riktigt på samma sätt som i det här ovan citerade uttalandet. I Walin, FB 1979, s. 48 not 16 säger Walin sålunda bl.a. att han vill »understryka, att domstolen bör känna sig övertygad om riktigheten av moderns uppgift. Den jämförelse med tillämpningen före nya RB som Beckman och Lind gjort synes ganska otjänlig. Sanningen är naturligtvis, att man slopade den normerade eden i förhoppning att vanliga bevisregler inte skulle medföra några vådliga konsekvenser. Detta framgår ganska klart av förarbetena, se NJA II 1947, s. 352 ff. *Man kan dock inte rimligen kräva samma säkerhet som t.ex. i brottmål. Jfr i övrigt SvJT 1951 rf. s. 110*» (kurs. här).

[25] Malmström, Föräldrarätt, s. 65 f. vid not 23.

[26] Lind, Faderskap, s. 40.

måste stödja moderns under sanningsförsäkran lämnade uppgifter men att det inte krävs mycket mer än som förr ansågs tillräckligt för att anförtro modern eden. Omedelbart därefter gör han dock den reservationen »att man inte får pressa utredningen i målet alltför mycket för att få fram omständigheter som möjligen kan anses stödja moderns uppgifter. Det primära syftet med de nya faderskapsreglerna är dock att det rättsliga faderskapet skall i största möjliga utsträckning överensstämma med det biologiska. Man får inte äventyra det syftet genom att mer eller mindre lättvindigt sätta tilltro till moderns uppgifter om samlag, ifall den utpekade mannen bestämt bestrider att samlag ägt rum under konceptionstiden».[27] Linds nu redovisade resonemang i samlagsfrågan ger enligt förf:s mening inte ett helt klart besked om Linds verkliga ståndpunkt i det aktuella spörsmålet; frågan är dock om han inte måste sägas ansluta sig närmare till Malmströms än till Beckmans uppfattning.

2:2 Rättspraxis

Hur stora problem domstolarna kan ställas inför, då det gäller att fatta ståndpunkt till frågan om huruvida samlag kan anses utrett, då parterna lämnar motstridande uppgifter i samlagsfrågan, framgår klart vid ett studium av rättspraxis. Då de rättsfall, som aktualiserat svårigheten vid bedömningen av samlagsfrågan huvudsakligen rört frågan om värderingen av parternas utsagor och eventuella vittnesmål har de, enligt förf:s mening, ett begränsat allmänt intresse; rättsfallen utvisar nämligen vanligen inte mera, än att domstolarna fäst en sådan avgörande vikt vid i det konkreta fallet förekommande speciella omständigheter, att ena parten därigenom befunnits mera trovärdig än den andra. En redogörelse för några rättsfall på området skall likväl här lämnas. Det bör betonas , att det inte är fråga om en uttömmande redogörelse för rättspraxis på området. En sådan har dock inte heller ansetts nödvändig med hänsyn till att rättsfallen på grund av sakens natur regelmässigt har ett mycket begränsat prejudikatvärde. Det rör sig också huvudsakligen om notisfall. Avsikten är endast att som ett komplement till *Beckman & Höglund,* Svensk Familjerättspraxis, vilken framställning får sägas vara ganska summarisk, exemplifiera bevisvärderingen i fråga om samlaget.

I rättsfallet *NJA 1953 A 41* synes HD vid bedömandet av kvinnans trovärdighet fäst avseende vid bl.a. det förhållandet att kvinnan kort tid efter det hon

[27] Lind, Faderskap, s. 42.

erhållit visshet om att hon var i grossess för mannen framhållit, att han var fader till det väntade barnet samt att hon lämnat samma uppgift en tid därefter till sin moder och därefter även till sin syster. Dessutom var det föga sannolikt, att den »tämligen detaljerade» skildring hon lämnat ang vad som förekom vid hennes besök hos mannen vid det tillfälle då samlag skulle ha ägt rum var uppdiktad». Den övriga utredningen i målet – frånsett mannens bestridande – lämnade också enligt HD i viss grad stöd för kvinnans framställning och med hänsyn till nu anförda omständigheter fann HD utrett, att samlag ägt rum mellan kvinnan och mannen.

I *SvJT 1951 s. 110* yttrade HovR:n, att såvitt den kunnat finna, hade kvinnan »både före rättegången och inför domstolarna lämnat en i alla detaljer följdriktig och i allt väsentligt oförändrad skildring, vilken i hög grad bär sannolikhetens prägel. Även de smärre förändringar och förtydliganden av tidigare anteckningar av hennes uppgifter, som (hon) gjort vid huvudförhandlingen i HovR:n – delvis tydligen innebärande rättelse av missförstånd vid HR:n – synes tyda på en önskan hos henne att noggrant hålla sig till sanningen». Hennes uppgifter motsades ej heller av vittnesutsagorna i målet utom vad betr. några enligt HovR:ns mening betydelselösa avseenden. Mannen däremot hade icke gjort samma sannfärdiga intryck på HovR:n som kvinnan. Han hade lämnat uppgifter, som föreföll »osannolika, angående vad han kunnat eller icke kunnat påminna sig om faktiska förhållanden». I betraktande av samtliga på prövningen av frågan om parternas trovärdighet inverkande omständigheter fann HovR:n kvinnans uppgifter förtjäna tilltro och ansåg därför ådagalagt, att samlag mellan kvinnan och mannen förekommit vid den av kvinnan uppgivna tidpunkten.[28]

I *NJA 1954 A 28* var vid HD:s bedömande av kvinnans trovärdighet anteckningarna i en av henne förd almanacka av stor betydelse. Sålunda anförde HD: »Dessa anteckningar, vilka till stor del röra hennes sammanträffanden med (mannen) och, huru mindre ofta, andra manliga bekanta, äro fortlöpande fram t.o.m. 6/5 51 (samlagsdatum enligt kvinnans uppgift, förf:s anm). Skälig anledning till misstanke att anteckningarna skulle utgöra en av (kvinnan) i anledning av hennes talan mot (mannen) gjord efterhandskonstruktion föreligger ej. Fastmer få anteckningarna med hänsyn till innehållet samt de i HovR:ns dom anmärkta omständigheterna (en för kvinnan ofördelaktig anteckning fanns i almanackan, förf:s anm.) antagas vara införda i nära anslutning till de händelser som avses däri. *Anteckningarna måste därför tillerkännas ett betydande bevisvärde*» (kurs. här). Genom kvinnans uppgifter under sanningsförsäkran i förening med anteckningarna ävensom utredningen i övrigt fann HD styrkt, att samlag förekommit mellan parterna vid av kvinnan uppgivet tillfälle.[29]

I *NJA 1957 A 12* ansågs emellertid samlag mot mannens förnekande icke styrkt. Varken kvinnans eller det av henne åberopade vittnets utsagor gav enligt HD:s mening intryck av tillförlitlighet. Av stor betydelse var härvidlag, att så-

[28] Jfr Beckmans ovan anförda uttalande om detta fall.

[29] Ang. skyldighet för modern att förete dagbok, se NJA 1975, s. 693.

väl kvinnan som vittnet under rättegången ändrat sina uppgifter. Kvinnan hade bl.a. i början av rättegången förnekat, att hon haft samlag med någon annan man än den instämde men medgav sedemera att hon stått i intim förbindelse även med en annan man. Mannen hade däremot i HD lämnat en med hans tidigare berättelser i målet i allt väsentligt överensstämmande redogörelse för sitt förhållande till kvinnan.

Det har tidigare framhållits, att det inom doktrinen (Beckman) hävdats, att icke endast »parternas allmänna vederhäftighet utan även den speciella omständigheten, att det i och för sig är mycket sannolikare att modern talar sanning» kan beaktas vid bedömandet av frågan om huruvida samlag kan anses utrett. I *NJA 1968 A 5* får dock denna uppfattning icke stöd. HovR: n konstaterade i detta fall, att sådana »omständigheter föreligga icke i målet, att större tilltro bör sättas till den enes än till den andres uppgifter –». Vid sådant förhållande fann HovR:n – i likhet med HR:n – samlag icke styrkt. Vid huvudförhandlingen inför HD hördes parterna ånyo under sanningsförsäkran, varvid de i huvudsak lämnade samma uppgifter som i HovR:n. HD konstaterade, att anledning inte fanns att i fråga om bevisvärdet av parternas uppgifter frångå HovR:ns bedömning.

I *NJA 1969 A 32* förklarade HD, att kvinnans trovärdighet i någon mån förringades av att hon till en början som fader utpekat en man med vilken hon haft intim förbindelse först lång tid efter konceptionstidens utgång. Det var också anmärkningsvärt, att hon, sedan det borde ha stått klart för henne, att denne man ej kunde vara fader, dröjt avsevärd tid med att för barnavårdsmannen omtala förbindelsen med den i målet instämde mannen. De uppgifter hon lämnat om förbindelsen med denne vann dock starkt stöd i vittnesmål. Detta vittnesmål var i motsvarande mån ägnat att rubba tilltron till mannens uppgifter. Som bevis för att mannen ej haft samlag med kvinnan åberopade denne vittnesmål av den kvinna han numera sällskapade med samt dagboksanteckningar, som denna kvinna fört ang. mannens förehavanden. HD fann dock att vittnesmålet och *dagboksanteckningarna icke hade den betydelse mannen gjort gällande.* På grund därav och genom utredningen i övrigt fann HD mot mannens nekande styrkt att samlag ägt rum.

I *NJA 1969 A 45,* där underrätten ogillat faderskapstalan, yttrade HovR:n, att det ej fanns anledning att betvivla kvinnans uppgift »att hon blivit gravid genom samlag, som hon i mellandagarna 1965 haft med en man som hon på kvällen 27/12 65 träffat på Bal Palais. Det förhållandet att (kvinnan) till en början lämnat barnavårdsmannen felaktiga tidsuppgifter om sitt umgänge med mannen bör, med hänsyn till de särskilda omständigheter som hon nu anfört härom, icke förringa tilltron till hennes berättelse. De uppgifter om mannen som hon lämnat till (D.E.) och (G.G.) innan (mannen) identifierats har visat sig väl motsvara vad som sedermera blivit känt om (mannen). Detta bekräftar hennes påstående. Fråga är emellertid om det kan uteslutas, att det varit en annan man. De utsagor som lämnats ang. vad som inträffat mellandagarna 1965 måste ses i belysning av vad som uppgivits om händelserna ett år senare. Om det mot (mannens) bestridande kan anses styrkt, att han befunnit sig på Bal Palais 27/12 66, förringas i väsentlig mån tilltron till hans övriga uppgifter i målet.

Såväl (kvinnan) som (G.E.) har uppgivit, att (mannen) befunnit sig på Bal Palais 27/12 66 och där av (kvinnan) utpekats som den man med vilken hon haft samlag under mellandagarna året förut. (G.) har tillagt, att hon med hänsyn till omständigheterna noga och under en längre tid granskat (mannen) på danslokalen, och att hon nu utan varje tvekan kan identifiera honom. (G.E.) har vid sitt vittnesmål gjort ett trovärdigt intryck, och anledning saknas till antagande att hon haft skäl att lämna en oriktig utsaga. Berättelsen om hur hon förskaffat sig kännedom om (mannens) namn, vars riktighet ej kunnat ifrågasättas, gör det osannolikt att misstag på person skulle föreligga. Av (R.E:s) utsaga kan enligt HovR:ns mening icke några säkra slutsatser dragas. Även om (M.R:s) vittnesmål som sådant präglas av trovärdighet, baseras dock hennes utsaga med all sannolikhet på en efter tvistens uppkomst av henne och (mannen) gemensamt företagen rekonstruktion av händelserna mellandagarna 1966. Hennes vittnesmål är därför icke ägnat att rubba tilltron till (G:s) berättelse. HovR:n anser det därför på grund av (kvinnans) och (G:s) utsagor kunna fastslås, att (mannen) besökt Bal Palais på kvällen 27/12 66, och att han är den man som då av (kvinnan) utpekades som barnafader. Vid denna bedömning förtjänar (mannens) förnekande av att parterna haft samlag i slutet av dec. 1965 icke tilltro. Förutom (kvinnans) utsaga under sanningsförsäkran och de uppgifter om mannens person som tidigare berörts föreligger här (D:s) uppgift vid huvudförhandlingen att hon känner igen (mannen) till utseendet och att (kvinnan) med henne fört på tal att mannen företett likhet med regissören (I.B.), vilket förhållande – enligt vad HovR:n kunnat finna – synes ha legat nära till hands. Även i andra detaljer – däri inbegripet de uppgifter som avser den fortsatta samvaron mellan (kvinnan) och mannen – överensstämmer (D:s) utsaga med (kvinnans) och bär trovärdighetens prägel. Beträffande den av (D) uppgivna tiden, då (kvinnan) skulle ha lämnat Bal Palais, föreligger till synes ett misstag, som kan hänföras till att hon utgått från en tidigare stängningstid än den som gällde vid tillfället. (H.R:s) uppgift att (mannen) lämnat hans bostad först vid 23.30-tiden är att bedöma som osäker, och den utesluter icke att (mannen) likväl kan ha fått tillträde till danssalongen. På grund av det anförda finner HovR:n styrkt, att (mannen) varit den man som (kvinnan) träffat på Bal Palais 27/12 65. Det är sålunda utrett, att (mannen) haft samlag med (kvinnan) vid den uppgivna tiden...».

HD yttrade bl.a. följande: »(Kvinnan) har till barnavårdsmannen lämnat uppgifter om den man hon träffat, vilka visat sig väl svara mot (mannens) förhållanden. Uppgifterna har lämnats innan (mannen) blev känd, vilket – enligt vad utredningen får anses visa – skedde efter en kontakt mellan (G.) och (kvinnan) sedan (kvinnan) funnit sig ha igenkänt mannen vid ett besök i (G:s) sällskap på Bal Palais 27/12 66. Nu nämnda omständigheter utgör stöd för riktigheten av (kvinnans) berättelse. Å andra sidan talar den berättelse (H) lämnat om hans och (mannens) samvaro 27/12 65 mot att (mannen) besökt Bal Palais den kvällen. Vidare har (M) och (R) i sina vittnesmål, vilka ej kan frånkännas betydelse, lämnat uppgifter som utgör stöd för (mannens) påstående att han icke befunnit sig på Bal Palais 27/12 66. *Då det icke kan uteslutas att (kvin-*

nan) misstagit sig på person, kan det mot den av (mannen) förebragta bevisningen icke anses utrett att (mannen) haft samlag med (kvinnan). På grund av det anförda prövar KM lagligt att, med ändring av HovR:ns dom, fastställa RR:ns dom såvitt nu är i fråga» (kurs. här).

NJA 1971 s. 13 ger exempel på ett fall där HD avgjort faderskapsfrågan enligt den nya faderskapslagstiftningen. Betr. detta fall bör observeras den stränga regeln ang. möjligheten till ändrad bevisvärdering i HD (55:14 RB).

Kvinnan gjorde gällande, att samlag mellan henne och den instämde mannen A ägt rum i oktober 1965 medan A påstod, att samlaget ägt rum först i början av januari 1966. Kvinnan hade för barnavårdsmannen i november 1965 angivit, att endast en man B kunde komma i fråga som fader till det väntade barnet. Först år 1966 utpekade hon A. (B kunde uteslutas från faderskapet genom blodundersökning.) Med hänsyn till A:s och barnavårdsmannens uppgifter fann RR:n det ej styrkt, att samlag ägt rum mellan kvinnan och A under tid, då barnet kunde vara avlat.

I HovR:n åberopade kvinnan vittnesförhör med sin moder, en väninna, som skulle ha varit tillsammans med henne under det påstådda samlagstillfället i oktober 1965 (dessa vitnen hade hörts även i RR:n) samt med mannen B.A åberopade bl.a. ett brev från sin arbetsgivare utvisande, att A troligen arbetat den natt, då samlag enligt kvinnan skulle ha ägt rum. HovR:n fann, att kvinnans uppgifter i väsentliga delar överensstämde med vittnesberättelserna och att det var styrkt, att A haft samlag med kvinnan å tid, då barnet kunde ha avlats.

I HD hördes kvinnans vittnen i HovR:n ånyo varvid det framkom, att B måste ha misstagit sig betr. sina i HovR:n lämnade uppgifter. På mannens begäran hördes i HD den man i vars bostad det aktuella samlaget skulle ha ägt rum. HD yttrade så: »Ehuru bevisningen mot (A) numera måste anses i viss mån försvagad, föreligger ej synnerliga skäl att värdet av de i HovR:n hörda personernas utsagor är ett annat än HovR:n funnit. Därmed skall anses i målet utrett, att (A) haft samlag med (kvinnan) d. 16 okt. 1965 eller natten till påföljande dag». (HD fann dock med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen föga sannolikt att barnet avlats vid angiven tidpunkt. Med hänsyn härtill, och till att kvinnans livsföring – särskilt bl.a. det förhållandet att hon haft samlag såväl med A som B efter några timmars bekantskap – gav fog för antagandet, att hon under konceptionstiden haft samlag även med någon eller några andra män än A och B, ogillades talan.)

Rättsfallet *NJA 1957 s. 625* slutligen ger exempel på den speciella bevisningsproblematik, som uppkommer då den presumtive fadern är avliden.[30]

I detta fall yrkade A, som var född år 1912, i en mot den avlidna mannen B:s syster C (sålunda presumtiv faster till barnet) väckt talan, att B skulle förklaras som fader till A. – A:s moder D, som också var död, hade år 1927 ingått äktenskap med B.

[30] I gällande rätt återfinns stadgandet om att talan, om mannen är död, riktas mot hans arvingar i 3:6, st. 1, p. 3 FB. Därvid skall alla den avlidne mannens arvingar instämmas.

I RR:n utgjordes bevisningen av vittnesmål utvisande, att B vid olika tillfällen och inför olika personer uttalat, att A var hans son. RR:n fann dock genom denna bevisning inte styrkt, att B och D haft samlag under tid då A kunde ha avlats.

I HovR:n åberopade A *dels* ytterligare vittnesbevisning, *dels* ett utlåtande rörande en av docenten T. Romanus utförd antropologisk undersökning på A, dennes hustru och son samt på C, *dels ock* ett utlåtande rörande företagen blodundersökning av blodprov från samma personer, som omfattas av Romanus' undersökning samt från C:s man och dotter. Romanus' undersökning visade, att intet talade emot att C var faster till A och att denna möjlighet var i hög grad sannolik. Blodundersökningen uteslöt inte möjligheten av att C kunde vara A:s faster och gjorde ej heller denna möjlighet osannolik. HovR:n fann, att den av A i HovR:n förebragta utredningen »har väl givit ytterligare belägg för att (B) i olika sammanhang uppgivit sig vara fader till (A) och har därjämte visat viss sannolikhet för att så även kan ha varit fallet. Enär tillräcklig klarhet ej kunnat vinnas rörande det närmare förhållandet mellan (B) och (D) vid den tid då (A) kan ha avlats, föreligga likväl icke skäl till annat bedömande av saken än det vartill RR:n i sin dom kommit».

HD konstaterade, att det av utredningen framgick, att B vid ett flertal tillfällen inför olika personer uppgivit sig vara fader till A. Mot denna bevisning stod huvudsakligen vissa uppgifter av C och hennes make bl.a. ett yttrande, som B till dem fällt vid ett tillfälle. Yttrandet i fråga var dock enligt HD inte så tydligt, att det kunde anses ge något bestämt uttryck för B:s åsikt i faderskapsfrågan. Inte heller eljest hade från C:s sida förebragts någon omständighet ägnad att rubba det intryck som bevisningen i övrigt givit rörande B:s uppfattning om faderskapet till A. – Enligt vittnesmål hade B:s uppfattning om faderskapet också tydligen delats av B:s moder. Även D hade tydligen ansett B vara fader till A. Flera av de i målet hörda vittnena hade vidare uppgivit, att B och A var mycket lika till utseendet. HD anförde så: »Sedan i målet verkställts antropologisk släktskapsundersökning ävensom blodundersökning, har medicinalstyrelsen avgivit det yttrandet att det med hänsyn till resultatet av undersökningarna icke kunde anses osannolikt, att (C) vore faster till (A), men att graden av visshet för detta antagande icke kunde angivas på vetenskapens nuvarande ståndpunkt.

Vid en helhetsbedömning av vad sålunda och eljest i målet förekommit finner KM det böra tagas för visst, att (B) haft samlag med (D) å tid då (A) kan hava avlats.» (Då det inte var osannolikt, att B var A:s fader biföll faderskapstalan.) – Jfr om detta fall nedan under II:B.[31]

[31] Jfr om tillförlitligheten av rättsantropologiska undersökningar nedan i kap. 6 och Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4).

3. Diskussion

Som vi tidigare kunnat konstatera innebär faderskapspresumtion i 1:5 FB, att förhandenvaron av den presumerande omständigheten – dvs. styrkt samlag under konceptionstiden – medför, att käranden åtnjuter en bevislättnad betr. faderskapet; faderskapet behöver endast göras »sannolikt». För att käranden skall komma i åtnjutande av den bevislättnad, som presumtionen skänker, bör enligt förf:s mening stränga krav ställas på bevisningens styrka i fråga om samlaget; rätten skall sålunda vara övertygad om att samlag mellan kvinnan och den instämde mannen ägt rum.

Av undersökningen ovan torde ha framgått, att den bevisning, som de facto erbjuds – och som oftast endast består i parternas utsagor under sanningsförsäkran – måste betecknas som osäker. Men finns det då inga möjligheter att söka förbättra bevisningsläget, då det gäller samlagsfrågan?

Här kan erinras om ett, för ett par decennier sedan framlagt, förslag enligt vilket modern inte skulle behöva intaga ställning av »part» i målet (jfr ovan om att modern rätteligen är barnets ställföreträdare [32]) och därför skulle kunna höras som *vittne.*[33] Förslaget byggde på den förutsättning, att modern faktiskt kunde antagas sakna ekonomiskt intresse i målets utgång beroende på att det allmänna skulle trygga barnets försörjning i fall där talan ogillades. Det antogs dock, att skillnaden » i hennes tillförlitlighet blir måhända icke så stor. Det finns dock en *möjlighet* att en ändrad uppfattning så småningom tränger igenom, enligt vilken det verkligen uppfattas främst som en allmän angelägenhet att fastställa faderskapet, där modern kan stå ganska neutral om hon icke på något sätt är ekonomiskt beroende av målets utgång».[34]

Till detta kan sägas, att läget hos oss väl är det, att det numera uppfattas som en allmän angelägenhet att söka fastställa faderskapet. Däremot torde kunna ifrågasättas om modern verkligen kan anses »stå ganska neutral» i rättegången. Med hänsyn till det allmännas

[32] Kap. 2:III:C.

[33] Walin i SvJT 1950, s. 328.

[34] Walin ibid. – Ett annat förslag gick ut på att man borde »återinföra något av den bevispresumtion som partseden innebar, ehuru i en form som icke kommer i konflikt med nya rättegångsbalkens grundsatser angående bevisningen och förfarandet. En möjlig invändning att det ur rättssäkerhetssynpunkt vore olämpligt med två legala presumtioner i samma mål, en avseende själva det grundläggande faktum och en avseende detta faktums verkan, kan tillbakavisas med att presumtionerna i praktiken icke skulle bli helt fristående utan komma att framstå såsom varandra kompletterande» (Holm i SvJT 1949, s. 569).

insatser på detta område är så måhända fallet, då det gäller frågan om barnets försörjning; den genomförda arvsrättsreformen enligt vilken alla barn ärver även fadern (och dennes släkt) gör det dock tveksamt, om modern kan ur ekonomisk synpunkt antagas sakna intresse i målets utgång. Därtill kommer att utgången i målet givetvis kan vara av personlig betydelse för henne.

Att förslaget förutsattes kunna innebära en vinst i bevisningshänseende berodde väl bl.a. på att straffet för mened är strängare än straffet för osann partsutsaga. Att detta faktum skulle ha någon större betydelse i sammanhanget kan dock knappast tagas för givet. Vidare antogs förmodligen att vittneseden, främst genom det dåvarande religiösa inslaget i denna, utgjorde ett effektivare påtryckningsmedel än försäkran.

Nämnda förslag, som får sägas grunda sig på ett något »antikt» bevismedelstänkande, torde dock idag sakna allt intresse, eftersom det framstår som ganska meningslöst ur optimal synpunkt. Dessutom är, som bekant, den religiösa eden numera avskaffad och vittnesed och sanningsförsäkran av part har i stället samma innehåll (36:11 resp. 37:3 RB).

Det förslag förf. längre fram i detta arbete framlägger ang. en möjlighet att söka öka trovärdigheten av moderns uppgifter ang. antalet faderskapsmöjligheter kan möjligen vara av någon betydelse, då det gäller att förbättra bevisningsläget i fråga om samlagsrekvisitet. (Förslaget innebär, att modern alltid skulle höras under straffansvar *innan* blodundersökning sker.)[35]

En enligt förf:s mening särskilt intressant fråga är dock, om man vid samlagsbevisningen bör beakta resultatet av utförda genetiska undersökningar, som uttrycker *sannolikheten* för den instämde mannens faderskap. I rättspraxis saknas inte helt exempel på att man ansett sådan bevisning kunna vara av betydelse redan vid bedömningen av samlagsfrågan och i doktrinen förekommer ett reservationslöst uttalande enligt vilket det är *»uppenbart»* att genetisk bevisning får användas i detta sammanhang.[36] Förf. menar dock för sin del, att det alls inte kan anses så självklart att så bör ske utan att frågan härom i stället kräver en ingående diskussion.

B. Bör genetisk bevisning användas vid utredande av samlagsfrågan?

1. I den juridiska doktrinen förekommer, som ovan antytts, uttalanden, som synes innebära att den i rubriken ställda frågan utan

[35] Se nedan i kap. 6, s. 113.

[36] Walin i SvJT 1972, s. 798.

vidare kan besvaras jakande. Sålunda förklarar t.ex. *Walin*, FB, s. 67 att det »är att märka, att blodgrupps- och annan antropologisk undersökning som ger positivt stöd för att svaranden är fader till barnet därmed också i sin mån stöder uppgift av modern att samlag förekommit under konceptionstiden». I SvJT 1972, s. 798 uttrycker han sig ännu mera bestämt och uttalar i fråga om samlagsbevisningen att det är *uppenbart*, att resultatet av blodgruppsundersökning och annan antropologisk utredning får åberopas redan i det sammanhanget, »om det anses innebära positiv sannolikhetsbevisning».[36a]

I *dansk* doktrin föreligger två uttalanden av intresse i detta sammanhang. Sålunda uttalar Ernst *Andersen:* »Bevisbedømmelsen er fri, og bevis føres gennem partsforklaring, fremlæggelse af breve, vidneforklaring mv, men mod sagsøgtes benægtelse kan efter forholdets natur beviset for samleje kun føres indirekte. I særlige tilfælde kan det *indirekte bevis for samleje føres ad biologisk vej*, se fx UfR 1951 s. 691 H» (kurs. här).[37] Jørgen *Verner*, som synes vara den som i dansk doktrin mest energiskt propagerat för utnyttjandet av objektiva bevismedel vid samlagsfrågans utredande, anför följande: »Ofte vil et objektivt bevismiddel kunne benyttes til at supplere og dermed kontrollere afgivne parts- och vidneforklaringer».[38]

2. Vad gäller *rättspraxis* är av intresse den *dissiderande* ledamotens (JustR Ericsson) yttrande i *NJA 1951 s. 744* (»Fråga, i mål om faderskap, om positiv bevisverkan av blodgruppsbestämning enligt A-B-O-systemet»). Resultatet av blodundersökningen talade, rent statistiskt, med viss grad av sannolikhet för antagandet att den instämde mannen var barnets fader. Denne förnekade dock, att han haft samlag med modern. HD:s majoritet fann, att visserligen stödde resultatet av blodundersökningen moderns uppgift om samlag men sådant kunde likväl inte anses styrkt. Den dissiderande ledamoten ansåg däremot, att blodundersökningsresultatet var ägnat att skänka moderns uppgift om samlag med mannen »alldeles särskild trovärdighet» och fann därför samlag utrett. (Jfr det ovan under II:A:2:2 anförda fallet *NJA 1957 s. 625*, som gällde fastställande av faderskap betr. en avliden man.)

Vidare kan anföras ett fall där hovrätt funnit samlag bevisat genom att den instämde mannens faderskapsindex (c:a 250) talade

[36a] Samma uttalande som i Walin, FB, s. 67 återfinns i Walin, FB 1979, s. 48 f.

[37] Andersen, Familieret, s. 244.

[38] Verner i UfR 1969, s. 144.

för faderskap, nämligen *HovR:ns över Skåne och Blekinge dom den 21/2 1972 (DT 3054).* Underrätten hade här ogillat faderskapstalan, då samlag under konceptionstiden ej var utrett. HovR:n – vars dom kom att stå fast, enär ansökan om prövningstillstånd avslogs (Kungl. Maj:ts beslut nr *ST 1104/72 (T 64/72)* – biföll emellertid faderskapstalan med följande motivering:

Resultatet av den blodgruppsstatistiska undersökningen stöder i väsentlig mån (moderns) påstående att (A) är fader till barnet. Hon har visserligen först uppgivit att hon under konceptionstiden haft samlag med endast (B). Den förklaring hon lämnat till att hon inte genast angivit (A) som möjlig barnafader är med tanke på omständigheterna inte osannolik. Hovrätten finner därför utrett att (A) haft samlag med (modern) under tid då barnet kan vara avlat. Det är sannolikt att (A) är fader till barnet. Han skall därför förklaras vara fader till barnet.

I *dansk* rättspraxis finns – förutom det av *Andersen* åberopade rättsfallet *UfR 1951 s. 691 H*[39] – ett rättsfall av intresse för den aktuella frågan, nämligen højesteretsavgörandet refererat i *UfR 1968 s. 71 H.* I detta fall hade såväl underrätten som landsretten ogillat faderskapstalan, enär käranden ej lyckats styrka samlag under konceptionstiden. Vid målets avgörande i Højesteret förelåg resultatet från blodgruppsstatistisk undersökning utvisande, att den blodgruppskonstellation som förelåg mellan modern, barnet och den utpekade mannen var c:a 240 gånger vanligare i faderskapsärenden där mannen är biologisk fader än i faderskapsärenden i vilka han icke är detta. På grundval av denna bevisning fann domstolen styrkt, att den instämde mannen haft samlag med modern under konceptionstiden och biföll faderskapstalan.[40]

3. Tillåter man att samlaget indirekt bevisas genom den bevisning, som föreligger i fråga om *faderskapet,* t.ex. ett faderskapsindex[41] – i fortsättningen utgår förf. endast från sådant – tillåter man sig tyd-

[39] I UfR 1951 s. 691 H hade modern först angivit en man A som möjlig fader. Talan mot A ogillades dock. Då instämdes i stället en man B, som förnekade att han haft samlag med modern under konceptionstiden. Vid målets behandling i Østre Landsret förekom i samlagsfrågan bevisning i form av partsutsagor, en rad vittnesmål och resultatet av en utförd antropologisk undersökning, som dock inte pekade i riktning mot att B var barnets fader. Resultatet av en utförd fingeravtrycksundersökning tydde dock på att B kunde vara fader. Med hänsyn till de föreliggande omständigheterna förklarades därför B som fader till barnet. Jfr om bevisvärdet av fingeravtrycksundersökningar, Stening, Bevisvärde, s. 148 ff.

[40] Jfr om detta fall Verner i UfR 1969, s. 144 f.

[41] Se närmare om innebörden av faderskapsindex nedan i kap. 6, s. 149 ff.

ligen också att s.a.s. vända på presumtionsregeln i 1:5 RB. Den presumerade omständigheten i 1:5 FB, dvs. faderskapet, blir nu presumerande omständighet och den presumerande omständigheten enligt regeln i 1:5 FB, dvs. samlaget, blir i stället presumerad omständighet. (Det är dock då givetvis inte fråga om en legal presumtion utan om en praesumtio hominis.) Sedan man på grundval av faderskapsindex gjort denna presumtion och sålunda funnit samlag styrkt, tillämpar man den legala presumtionen i 1:5 FB varvid faderskapsindex åter utnyttjas som bevisning, dvs. i fråga om sannolikheten för faderskapet. (Jfr HovR:ns över Skåne och Blekinge dom ovan.) Frågan är om man inte här gör sig skyldig till en diskutabel form av cirkelbevisning.[41a]

Enligt den legala presumtionen i 1:5 FB har det styrkta – *n.b. det styrkta* – samlaget den betydelsen, att faderskapet *endast* behöver göras *sannolikt*. Att det får anses berättigat att uppställa den presumtionen beror givetvis på att det styrkta samlaget har ett *naturligt* bevisvärde för faderskapet. Men vilket bevisvärde för faderskapet har det endast mera eller mindre sannolika samlaget, dvs. då rätten på grund av moderns utsaga (och ev. vittnesbevisning) icke blivit fullt övertygad om att samlag ägt rum mellan modern och den instämde mannen?

Det bör framhållas, att det givetvis även måste förhålla sig så, att det styrkta *faderskapet* har – om man kan bortse från möjligheten av artificiell insemination – ett naturligt bevisvärde för samlaget. Ett sådant, med hänsyn till sin storlek, unikt faderskapsindex, som måste föreligga för att faderskapet därigenom skall anses med visshet påvisat, torde våra domstolar dock knappast ännu haft att göra med.

Förf. vill här inskjuta, att domstolarna torde ha ringa möjligheter att avgöra om ett faderskapsindex skall anses som exceptionellt högt eller inte. För detta fordras väl kännedom om fördelningen av indices i befolkningen, vilken kännedom domstolarna förmodligen saknar. Trots detta kan förf. omnämna, att han kunnat konstatera att rätten i ett underrättsfall fann föreliggande faderskapsindex (c:a 21) vara »ovanligt högt».[42]

[41a] En domstol som anser samlaget indirekt bevisat genom faderskapsindex torde väl för övrigt i realiteten – vilket med hänsyn till vetenskapens nuvarande ståndpunkt nog måste anses diskutabelt – ha tagit ställning i målet innan man fattat ståndpunkt i samlagsfrågan. Man kan nämligen knappast tänka sig den ordningen att domstolen först finner, att den instämde mannens faderskapsindex är så högt att det talar för att samlag ägt rum och att den sedan ändock av någon anledning inte finner det sannolikt, att mannen är barnets fader och därför ogillar talan.

[42] Södra Roslags tingsrätts dom DT 368/71 (T 105/71).

Det kan här också framhållas, att medelindex för de utpekade männen i faderskapsmålen tenderar att öka som en följd av den ökade uteslutningsfrekvensen.

Här gäller emellertid frågan betydelsen vid samlagsfrågans avgörande av ett faderskapsindex, som gör faderskapet *sannolikt*. Denna fråga är inte besvarad med att det skulle strida emot den fria bevisföringens princip om inte även sådan bevisning fick åberopas. Det är nämligen inte detta frågan närmast gäller utan vilket *bevisvärde* ett faderskapsindex, som endast gör faderskapet sannolikt har då det gäller samlagsbevisningen.

Först torde väl kunna sägas, att ingen kan påstå, att samlaget är styrkt *enbart* genom ett faderskapsindex, som gör faderskapet *sannolikt*. Frågan gäller i stället vilken betydelse ett sådant index kan ha som *tilläggsbevisning* i samlagsfrågan.

Vid diskussionen av denna fråga vill förf. först framhålla, att det möjligen kan ifrågasättas om det inte faktiskt förhåller sig så, att den på grundval av faderskapsindex beräknade faderskapssannolikheten för en utpekad man förutsätter, att samlag verkligen ägt rum mellan mannen och modern under möjlig konceptionstid. Det är nämligen så, vilket det redogörs närmare för i kapitel 6, att då man beräknar faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex så utgår man alltid från att det finns (minst) en *okänd* man (vars index sättes till 1 = en faderskapssannolikhet på 50%), som har haft samma chans, bl.a. med hänsyn till *samlagsfrekvens*, som den utpekade mannen att bli barnets fader.[43]

Innebär inte detta att det vid beräknande av en utpekad mans faderskapssannolikhet med hänsyn till storleken hos faderskapsindex måste antagas vara förutsatt, att samlag verkligen ägt rum mellan denne man och modern? Hur det nu än förhåller sig härmed kan det dock enligt förf:s mening anföras andra invändningar mot metoden att utnyttja faderskapsindex som bevisning i samlagsfrågan.

När det kan bli aktuellt att utnyttja faderskapsindex som tilläggsbevisning i samlagsfrågan är väl läget det, att moderns uppgift om att hon haft samlag med den instämde mannen inte ansetts så tillförlitlig, att samlag mot mannens bestridande kan anses styrkt. Är moderns utsaga i samlagsfrågan trovärdig finns givetvis ingen anledning att draga in bevisning genom faderskapsindex. Nu förhåller det sig emellertid så, att den faderskapssannolikhet, som kan framräk-

[43] Jfr kap. 6, s. 154 ff.

nas på grundval av faderskapsindex är i hög grad beroende av antalet faderskapsmöjligheter; ju fler faderskapsmöjligheter man har anledning att räkna med desto lägre blir faderskapssannolikheten med hänsyn till den utpekade mannens faderskapsindex. Förf. ställer sig då frågan om det inte av denna anledning finns skäl att bortse från faderskapsindex, då det gäller samlagsbevisningen. Om man inte anser sig kunna finna moderns utsaga om samlag med den instämde mannen tillräckligt trovärdig, kan man då anse hennes utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter trovärdig? (Om man, vilket man får hoppas (jfr kap. 6:VIII), i en framtid får kännedom om *fördelningen* i Sverige av indices för fäder resp. icke-fäder och man därför inte såsom nu behöver nöja sig med att beräkna en teoretisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex kommer dock saken härvidlag möjligen i ett något annat läge.)

Vidare kan framhållas att det i vissa fall kan förekomma, att den utpekade mannen kommer från en (svensk) population, vars genetiska sammansättning skiljer sig från det svenska genomsnittets. Bor den utpekade mannen i en sådan trakt där en eljest sällsynt egenskap förekommer i vid omfattning, är det mycket sannolikt, att även en av kvinnan helt *slumpmässigt* utpekad man uppvisar ett högt faderskapsindex.

Slutligen kan det i detta sammanhang vara värt att notera, att frågan om säkerheten vid beräkningen av faderskapsindex inte synes vara helt klarlagd.[43a]

Med hänsyn till vad nu anförts är förf:s mening, att det alls inte kan anses uppenbart, att faderskapsindex bör användas redan i samband med samlagsbevisningen. Förf. vill hävda, att det med hänsyn till det rättspolitiska ställningstagande, som ligger bakom den nya faderskapsregeln och inte minst till svarandens rättssäkerhetskrav är av yttersta vikt, att stränga krav upprätthålles på bevisningens styrka i fråga om samlaget. Och denna bevisning bör – om faderskapstalan skall kunna bifallas enligt *presumtionsregeln* – icke baseras på biologiska fakta, som uttrycker viss faderskapssannolikhet utan uteslutande på omständigheter som rör samlaget som sådant.[43b]

Emellertid kan, som redan tidigare flera gånger framhållits, faderskapstalan enligt den primära, mera generella, faderskapsregeln bifallas, trots att samlaget på vanligt sätt inte styrkts. Är faderskapet

[43a] Jfr Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 47).

[43b] Jfr Agell, Barnrätt, s. 24 vid not 10.

enligt den primära faderskapsregeln styrkt saknar ju frågan om samlag varje betydelse. När det blir möjligt att genom genetisk bevisning påvisa viss mans faderskap bör det i domen klart framgå, att rätten funnit *faderskapet styrkt* och att man därför inte haft anledning att tillämpa presumtionsregeln med dess krav på styrkt samlag och lägre beviskrav i fråga om faderskapet.

Avslutningsvis vill förf. i detta sammanhang taga upp frågan om man i den finska lagstiftningen kan anses ha tagit ett steg mot införandet av den – vad vi ovan kallat – primära regeln om faderskapets fastställande. Det heter nämligen i 1976 års finska lag om faderskap (3 §), att den instämde mannen – om samlag under konceptionstiden är utrett – skall förklaras som fader om det, med beaktande av moderns och hans utsagor och samtliga övriga omständigheter, *»kan anses vara styrkt»*, att han avlat barnet. Av propositionen framgår dock, att den finska lagen icke avser att ställa strängare krav på faderskapsbeviset än den svenska. Lokutionen *»kan anses vara styrkt»* (det står sålunda ej endast *»styrkt»*) avser att uttrycka, att det endast krävs ett bevis som är något mindre än fullt bevis.[44] (Jfr närmare härom nedan i kap. 5.)

III. Samlaget skall ha ägt rum under konceptionstiden

1. Någon *legal* konceptionstid föreskrives inte i svensk rätt utan domstolarna måste därför bestämma denna in casu. Det kan dock nämnas, att äldre rätt faktiskt hade vissa bestämmelser om konceptionstid.[45]

I några landskapslagar stadgades sålunda att om barn föddes inom tio månader från äktenskapets upplösning på grund av mannens frånfälle, skulle detta barn betraktas som äktenskapligt. Liknande regler återfinnes i lands- och stadslagarna och återkom även i lagkommissionens tidigare förslag till ÄB i 1734 års lag. Någon bestämmelse om konceptionstiden upptogs dock inte i denna lag. Såväl lagkommittén som den äldre lagberedningen hade i sina förslag till ÄB (1826 resp. 1847) en regel om en konceptionstid för vanliga fall av 300–180 dagar före barnets födelse. Förslagen upphöjdes dock ej till lag, varför frågan om konceptionstidens längd liksom tidigare fick i rättspraxis bedömas in casu.

Vid lagberedningens arbete med förslaget till 1917 års lag om barn utom äktenskap aktualiserades åter frågan om införandet av en lagregel om konceptionstid. Till grund för lagberedningens bedömning av denna fråga låg bl.a. en

[44] Se den finska regeringens prop. 1974:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning, s. 16 f. – Jfr om finsk rätt kap. 1 vid not 14.

[45] Se närmare förf:s redogörelse i SvJT 1971, s. 538 ff.

utredning av professor A. Key-Åberg.[46] Denne konstaterade, att stor oenighet rådde bland vetenskapsmännen ang. frågan om konceptionstidens beräknande och deklarerade betr. frågan om ett eventuellt införande av en legal konceptionstid att »några *biologiska* skäl för en sådan åtgärd icke kunna med framgång åberopas och *att, från medicinsk synpunkt sett, allt synes tala för att tvister av faderskapsnatur i rättsvisans och billighetens intresse bäst avgöras på den fria bevisningens väg*». Skulle det likväl »av rent juridiska eller andra skäl komma att visa sig opportunt att även i svensk rätt införa stadgandet om en fix avlingstid såsom presumtion för faderskap», så borde denna sättas till tiden fr.o.m. 300:e t.o.m. 200:e dagen före barnets födelse. En så begränsad avlingstid måste emellertid »av tungt vägande biologiska skäl alltid vara förenad med rätten till fri, på sakkunnig utredning av det nyfödda barnets mognadsgrad och andra med fallet sammanhörande omständigheter grundad bevisning om en före den 200:e, eventuellt efter den 300:e dagen inträffad födelse».

Lagberedningen anförde, att en lagregel om konceptionstiden naturligtvis hade den fördelen, att den kunde skapa enhet och enkelhet i rättstillämpningen. Det var dock å andra sidan uppenbart, att en dylik regel kunde leda till materiell orättvisa i det särskilda fallet. Denna fara kunde visserligen minskas om bestämmelsen om konceptionstiden inte fick absolut karaktär »utan domstolen på grund av utredning om barnets utvecklingsgrad vid födelsen eller andra sådana omständigheter i det särskilda fallet kan lämna utom räkning ett samlag under nämnda tid eller fästa avseende vid ett samlag utanför den tiden. Med en sådan formulering av stadgandet om en viss konceptionstid finge emellertid ett dylikt stadgande egentligen endast karaktären av en upplysning åt domaren om den konceptionstid, som bör antagas i de fall, då vidare utredning saknas; men att meddela en sådan upplysning i lagen synes ej erforderligt». För normalfallen kunde det ändock förutsägas, att en enhetlig praxis i fråga om konceptionstidens bestämmande skulle utbildas; var barnet normalt utvecklat och föranledde ej omständigheterna i övrigt avvikelse borde konceptionstiden inte bestämmas så vitt som dittills skett i praxis, nämligen fr.o.m. den 316:e t.o.m. den 196:e dagen före barnets födelse.[47]

En regel om en legal konceptionstid omfattande 300:e t.o.m. 200:e dagen före barnets födelse, som diskuterades i förarbetena till 1917 års lag om barn utom äktenskap kom sålunda inte att införas. Emellertid antog hovrätterna vid ungefär samma tidpunkt den praxis, att – såvida inte särskilda omständigheter föranledde annat – konceptionstiden beräknades till tiden fr.o.m. den 300:e t.o.m. den 200:e dagen före barnets födelse. Denna praxis kom dock successivt att överges från 1920-talets slut och i mitten av 1930-talet torde denna utveckling ha fullbordats. Anledningen härtill var den

[46] Se LB III, s. 293 ff.

[47] LB III, s. 164 ff.

medicinska vetenskapens framsteg. Vikten av att barnets kroppsliga utveckling vid födelsen beaktades vid konceptionstidens bestämmande hade blivit alltmera uppenbar. Betr. konceptionstiden för ett vid födelsen fullgånget barn kunde anses fastslaget, att en tid av 300–240 dagar förmodligen betecknade den variationsbredd, man hade att räkna med. Som exempel på denna nya praxis kan rättsfallet *NJA 1936 s. 623* nämnas. I detta fall hade hovrätten vid föreläggande av edgången i mål om faderskap använt den tidigare (utan hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen bestämda) konceptionstiden fr.o.m. den 300:e t.o.m. den 200:e dagen före barnets födelse. HD däremot räknade konceptionstiden fr.o.m. den 300:e t.o.m. den 240:e dagen före det i detta fall *fullgångna* barnets födelse. Den av HD i detta rättsfall tillämpade principen att konceptionstiden för ett fullgånget barn bör beräknas vara den 300:e – den 240:e dagen före barnets födelse gäller fortfarande. Är barnets utveckling vid födelsen sådan, att det kan konstateras, att det är fött för tidigt eller för sent blir konceptionstiden givetvis en annan.

2. Som framgått ovan under II innehåller det första tankeledet (samlagsrekvisitet) i faderskapsregeln två självständiga bevisfrågor, varav den ena avser frågan om samlag överhuvudtaget förekommit mellan modern och svaranden och den andra frågan om samlag ägt rum under möjlig konceptionstid. Frågan om konceptionstiden kan emellertid även få betydelse vid prövningen av det andra tankeledet i faderskapsregeln (sannolikhetsbedömningen). Även om det är utrett, att samlag ägt rum under möjlig konceptionstid kan nämligen givetvis graden av sannolikhet för att barnet med hänsyn till utvecklingsgraden vid födelsen kan ha avlats vid detta samlag vara högre eller lägre.

Det förhållandet att konceptionstiden kan få betydelse såväl enligt det första som enligt det andra tankeledet i faderskapsregeln har vållat problem i rättstillämpningen och en genomgång av rättspraxis från tiden efter ikraftträdandet av 1917 års lag om barn utom äktenskap fram till våra dagar visar en vacklande sådan.[48]

Konceptionstidens betydelse för de båda tankeleden i faderskapsregeln beror tydligen på hur man tolkar det första av dessa led. Två olika tolkningsmöjligheter kommer i fråga. Enligt den ena avses med »tid då barnet kan vara avlat» den tid då det överhuvudtaget är möjligt att barnet kan ha avlats enligt den medicinska vetenskapens ståndpunkt. Med denna tolkningsmöjlighet får den omständigheten

[48] Jfr Beckman & Höglund a.a. s. 117 ff.

att det i det konkreta fallet kanske är fråga om en extrem graviditetstid betydelse först vid prövningen av det andra tankeledet, dvs. vid sannolikhetsbedömningen. Den andra tolkningsmöjligheten, då det gäller den närmare innebörden av det första tankeledet, är att frågan om sannolikheten för att barnet med hänsyn till graviditetslängden kan ha avlats vid det uppgivna samlaget skall beaktas redan vid prövningen av första ledet.

Om uttrycket »tid då barnet kan vara avlat» skall ha någon självständig betydelse torde det först nämnda tolkningsalternativet vara det riktiga. Under ganska lång tid efter ikraftträdandet av 1917 års lag om barn utom äktenskap tillämpades också faderskapsregeln så, att samlagsrekvisitet ansågs uppfyllt så snart det utredda samlaget låg inom en överhuvudtaget möjlig konceptionstid medan frågan om betydelsen av en extrem graviditetstid beaktades först vid prövningen av andra ledet i faderskapsregeln. Under början av 1930-talet skedde emellertid en omsvängning i rättspraxis till förmån för det andra tolkningsalternativet. Som exempel härpå kan nämnas rättsfallet *NJA 1935 s. 433.* I detta fall hade medicinalstyrelsen avgivit det utlåtandet, att det med hänsyn till föreliggande upplyslysningar om barnets utveckling vid födelsen visserligen inte kunde med visshet uteslutas, att barnet kunde ha avlats vid samlag 303 dagar före födelsen, men att det måste anses mindre sannolikt, att barnet kunde ha avlats så tidigt. På grundval av detta utlåtande fann HD ej utrett, att barnet kunde ha avlats vid det i målet uppgivna samlaget. I rättsfallet *NJA 1950 s. 520* återgick dock HD till att tillämpa den äldre principen, dvs. att beakta sannolikheten för att barnet kan vara avlat vid viss tidpunkt först vid prövningen av andra ledet i faderskapsregeln. I *NJA 1965 s. 460 I och II* övergav HD denna princip ånyo, men började sålunda åter att använda den redan i rättsfallet *NJA 1969 s. 485.*

Läget är sålunda numera i rättspraxis det, att man vid tillämpningen av faderskapsregeln tolkar uttrycket »tid då barnet kan vara avlat» så, att detta avser överhuvudtaget möjlig konceptionstid; frågan om betydelsen av extrem graviditetstid prövas först vid sannolikhetsbedömningen enligt det andra tankeledet i faderskapsregeln. Med hänsyn härtill tages frågan om konceptionstidens betydelse i mål om faderskapsfastställelse först upp i samband med undersökningen av sannolikhetsbedömningen.[49]

[49] Kap. 6, s. 123 ff.

3. Samlaget behöver ej vara fullbordat

Avslutningsvis bör framhållas att samlaget inte behöver vara fullbordat för att samlagsrekvisitet skall anses uppfyllt. Enligt den medicinska erfarenheten kan nämligen sperma ejakuleras utan orgasm och befruktning kan ske även om sädesvätskan ej deponerats i kvinnans kropp. Frågan om samlaget var fullbordat eller ej kan dock få betydelse vid sannolikhetsbedömningen (se härom i kap. 6).[50]

Betr. frågan om betydelse av att samlag ej fullbordats kan vad gäller rättspraxis nämnas *NJA 1969 A 44*, som avgjordes enligt den tidigare faderskapsregeln i 3:2 FB.

I detta fall uppgav mannen, att han på grund av alkoholpåverkan inte kunnat utföra samlag och att han ej haft sädesuttömning. Kvinnan däremot sade sig tro, att sädesuttömning ägt rum och grundade denna uppfattning på att hon blivit våt. Enligt ett av socialstyrelsen i målet avgivet yttrande framgick, att det förhållandet att mannen varit »alkoholpåverkad och saknat erektion innebär att man måste räkna med att ejakulationsmekanismen ej kunnat fungera, med resultat att sädesuttömning ej kunnat äga rum». Att kvinnan blivit »fuktig» kunde »till fullo förklaras av ökad sekretion från hennes könsorgan».

HD yttrade så: »Fastän mycket talar för att (mannen) icke hade någon sädesavgång vid tillfället, är dock icke fullt klarlagt hur därmed förhåller sig. Även om (kvinnans) uppgifter härom lägges till grund för bedömningen, framstår det i allt fall, med beaktande av samtliga omständigheter, som osannolikt att vad som förekom skulle ha lett till att (kvinnan) blev befruktad».

[50] Kap. 6, s. 115 ff.

Kapitel 5.

SANNOLIKHETSBEGREPPET OCH DEN JURIDISKA SANNOLIKHETSBEDÖMNINGEN

I. Inledning

Närmast som en inledning till det följande kapitlet om sannolikhetsbedömningen enligt faderskapsregeln skall i förevarande kapitel redogöras för sannolikhetsbegreppet som sådant. Vidare skall i all anspråkslöshet några synpunkter ges på den juridiska sannolikhetsbedömningen i allmänhet; en mera fullständig redogörelse härför faller utom ramen för detta arbete.

II. Sannolikhetsbegreppet. Några terminologiska spörsmål

I det juridiska språket används ordet »sannolik(het)» dels i en vidsträckt, dels i en mera inskränkt betydelse. I den först nämnda meningen resulterar all bevisning i att ett sakförhållande är mer eller mindre sannolikt. Vid bevisvärderingen kan nämligen som *Kallenberg* framhåller absolut visshet »inte vinnas utan blott en mer eller mindre hög grad av sannolikhet».[1] – I en mera inskränkt mening används ordet i fråga t.ex. i det fallet, då man förklarar ett visst sakförhållande vara »icke blott antagligt utan sannolikt» eller »icke uppenbart men väl sannolikt». Här ger ordet sannolikt uttryck åt en *viss grad av sannolikhet*.[2]

Då uttrycket »sannolikt» förekommer i faderskapsregeln i 1:5 FB används det uppenbarligen i den sistnämnda betydelsen eller m.a.o för att ange den grad av sannolikhet, som krävs och vilken sålunda

[1] Cit. från Ekelöf, Rättegång IV(1977), s. 17.– Zahle, som synes mena, att bevisprövning kan i princip ske utan sannolikhetsuppskattning och som uppställt en »adfærdsteori» som alternativ till sannolikhetsteorin, accepterar dock sannolikhetsresonemang när i bevismaterialet ingår »videnskabelige/teknologiske erklæringer, som er opbygget på grundlag af sandsynlighedsteorien» (Zahle a.a. s. 247.) Exempel härpå är enligt Zahle *faderskapsmålen*. »I sådanne sager sker det en udskillelse af et speciellt emne, som underkastes en matematisk og teknisk avanceret bedømmelse. Jag tænker herved på de retsmedicinske erklæringer vedrørende de blodserologiske arveforhold.» (Zahle a.a. s. 229.) – Jfr Bolding i TfR 1978, s. 530 ff.

[2] Jfr till det nu anförda Bolding, Bevisbördan.

är tillräcklig för att faderskapstalan skall kunna bifallas enligt presumtionsregeln. (Jfr sannolikhetsschemat i kap. 3.)[3]

Bevistemat i mål fastställande av faderskap med hjälp av presumtionsregeln i 1:5 FB är sålunda att barnet sannolikt avlats av den instämde mannen. Rätten behöver alltså inte vara övertygad om att mannen verkligen är barnets fader men väl om sannolikheten härför. – *Walin* framhåller, att detta »bevistema är ganska unikt. Det förekommer på andra håll i lagstiftningen, att sannolika skäl godtas till stöd för kvarstad e.l. eller till stöd för en invändning, men i det nu aktuella fallet skall talan definitivt bifallas på grund av sannolikhet».[4]

I detta sammanhang bör också uppmärksammas följande självklara förhållande. När rätten finner, att bevisningen är sådan, att den instämde mannen i ett faderskapsmål »sannolikt» är fader till barnet, så innebär detta givetvis inte, att en gradering gjorts av verkligheten i det särskilda fallet. Någon sådan gradering kan inte göras: den instämde mannen antingen är eller är icke fader. Något läge däremellan finns naturligtvis inte. Vad som är sannolikt i faderskapsfallet är sålunda inte faderskapets existens utan kunskapen härom.[5] Att denna kunskap befunnits sannolik i det särskilda fallet beror på, att man refererat till ett större antal likartade fall (jfr nedan).

Då talet om *sannolikhet* för faderskap kan verka något förvirrande för gemene man har man i *Tyskland* slutat att använda begreppet »faderskapssannolikhet» och använder man där numera i stället uttrycket »faderskapsbeviskraft».[6] I den *finska* lagen om faderskap (3 §) stadgas, att – om samlag under konceptionstiden är utrett – faderskapstalan skall bifallas om »det med beaktande av moderns samt mannens utsagor och samtliga övriga omständigheter *kan anses vara styrkt,* att mannen avlat barnet» (kurs. här.). Ang. valet av detta uttryckssätt – vilket i likhet med det svenska uttrycket »sannolikt» avser att utvisa, att det för talans bifallande är tillräckligt med ett bevis som är något mindre än »fullt bevis» – anföres i den finska propositionen följande:

Flera orsaker har inverkat på valet av denna i 3 § 2 mom. lagen om faderskap ingående ordalydelse, vilken beskriver graden av tillräcklig bevisning. Ut-

[3] S. 55.

[4] Walin, FB, s. 69. (Jfr Walin, FB 1979, s. 51.) – I praktiken är väl dock detta inte så unikt!

[5] Jfr Ekelöf, Rättegång IV (1973), s. 21.

[6] Se Uotila i Bilaga till finska regeringens prop. 1974:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning, s. 95.

gångspunkten har varit den, att vid en rättegång icke heller i allmänhet kan anföras bevis som är så utan luckor, att inte möjligheten av fel kan ansluta sig till utslaget. En sådan felmöjlighet ansluter sig även alltid till bevis som anskaffats angående samlag. Fördenskull har det icke ansetts motiverat, att stadgandets ordalydelse kraftigt skulle betona, att angående samlaget kräves fullt bevis. Å andra sidan innebär den omständigheten, att det är möjligt att ange en del av det till faderskapsbeviset hörande bevismaterialet (den medicinska faderskapsupplysningen) numeriskt såsom sannolikhet och beviskraft för faderskapet icke att det i mål angående fastställande av faderskap icke skulle kunna anföras lika tillförlitlig bevisning som i andra sådana tvistemål, i vilka parterna icke äger rätt att bestämma om föremålet för tvisten och i vilka bevismaterialet huvudsakligen består av vittnesutsagor och annat med sedvanliga bevismedel anskaffat bevis. Det har därför icke ansetts motiverat att beskriva gränsen för faderskapsbevisningens tillräcklighet med en ordalydelse, som skulle hänvisa till att bevisningens tillräcklighet borde bedömas väsentligt mildare än enligt allmänna stadganden.[7]

Förf. vill i detta sammanhang framhålla olämpligheten av att de sakkunniga i faderskapsmålen tillfrågas om, resp. i sina utlåtanden anger, huruvida det är »sannolikt» eller ej, att viss man är fader. Denna term bör helt förbehållas domstolarna att användas vid den samlade sannolikhetsbedömningen; sakkunniga skall endast uttala sig om fakta och relationer mellan fakta. Då det gäller att avgöra vad som i juridisk mening är »sannolikt» har även beviskravet, som bestäms av en rättsregel, relevans. Jfr t.ex. *NJA 1968 s. 558* där dåvarande medicinalstyrelsen i sitt yttrande ansåg det »osannolikt» att barnet avlats av en viss man med hänsyn till lågt faderskapsindex (0,012) men där HD inte ansåg faderskapet osannolikt enligt den nu upphävda faderskapsregeln i 3:2 FB.

– Däremot bör de sakkunniga tillfrågas om och ange vilken *felrisk*, som föreligger om man bifaller resp. ogillar faderskapstalan med de premisser, som föreligger i det konkreta fallet, och därvid ange resultatet *siffermässigt* och sålunda ej genom användande av sådana uttryck som »osannolikt» eller »sannolikt».[8]

III. Allmänt om den juridiska sannolikhetsbedömningen

Det har i den äldre juridiska doktrinen hävdats, att sannolikheten skulle bestämmas »ej av antalet i verkligheten under tidernas lopp inträffade fall» utan av omständigheterna i det särskilda fallet.[9]

[7] Den finska regeringens prop. 1974:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning, s. 13.

[8] Ang. utlåtanden i faderskapsärenden från Statens rättskemiska laboratorium, se nedan s. 148 och s. 157.

[9] Så Heimer, se närmare Bolding, Bevisbördan, s. 60.

Den juridiska sannolikhetsbedömningen skulle alltså enligt denna åsikt kunna ske utan att antaganden om *frekvensförhållanden* behövde göras och det skulle sålunda föreligga en artskillnad mellan en sannolikhet, som grundar sig på frekvensberäkningar och en sannolikhet, som grundar sig på omständigheterna i det särskilda fallet. Detta kan, som särskilt betonats av *Bolding*, inte vara riktigt; all sannolikhetsbedömning måste i stället antagas baseras på antaganden eller kunskaper om frekvensförhållanden.[10] En annan sak är, att man vid den juridiska sannolikhetsbedömningen ofta måste nöja sig med mycket vaga frekvensberäkningar och att man sålunda blott sällan har tillgång till mera exakta frekvenssiffror.

Stening talar också om »*fiktiva*» erfarenheter, som gäller situationer, »som vi inte har någon som helst erfarenhet av, och där frekvensen används för att uttrycka hur vi tror eller gissar att erfarenhetssatsen skulle se ut om vi hade en sådan». I samband med den rättsliga bevisprövningen är den fiktiva erfarenheten enligt Stening förenad med alltför stor osäkerhet men han finner dock, att gränsen mellan de »fiktiva» och de »vaga» erfarenhetssatserna naturligtvis är flytande.[11]

Man kan väl knappast tänka sig något fall, där bevisfakta uteslutande är av den arten, att deras sannolikhetsgrad kan återföras på exakta, vetenskapligt underbyggda, frekvenssiffror. I en viss typ av mål, nämligen *faderskapsmålen*, är dock förhållandet ofta det, att rätten har tillgång till såväl vaga och osäkra frekvensuppgifter (t.ex. partsutsagor rörande samlaget och antalet män modern haft samlag med under konceptionstiden) som till mycket exakta, i siffror uttryckta, frekvensuppgifter (t.ex. faderskapsindex.) Naturligtvis måste man, som *Bolding* framhåller, »i ett sådant fall ta ställning till samtliga bevisfakta efter en och samma metod», en metod enligt vilken »man klargör för sig så tydligt som möjligt vissa erfarenheter rörande frekvensförhållanden och utnyttjar dessa för en beräkning som avser det till bedömande föreliggande fallet».[12]

En annan fråga är om det är möjligt att i siffror ange det *sammanlagda bevisvärdet*, när inte samtliga bevisfaktas bevisvärde kan anges i exakta siffror eller procenttal. I doktrinen synes råda delade me-

[10] Se Bolding, Bevisbördan, s. 60 f. Jfr dens. i SvJT 1953, s. 305 ff. och Aspects of the burden of proof, Scandinavian Studies in Law 1960, vol. 4, s. 10 ff.

[11] Stening a.a. s. 40 f.

[12] Bolding, Bevisbördan, s. 66.

ningar härom. *Stening* har nyligen hävdat, att sammanvägningen av de olika bevisens värde även i sådant fall kan göras fri från intuition och att det i stället är möjligt att med hjälp av formella regler göra en diskursiv helhetsbedömning uttryckt i siffror.[13] *Ekelöf* har förklarat sig ställa sig »skeptisk till detta resonemang, beroende på svårigheterna att överhuvudtaget ge siffervärden på olika bevisstyrkor».[14] Förf. vill för sin del framhålla, att det i och för sig låter riktigt, då Stening förklarar, att den »diskursiva helhetsbedömningen med hjälp av formler kan visserligen inte bli säkrare än de intuitiva delvärdena tillåter, men å andra sidan är det sannolikt att en intuitiv sammanvägning av de intuitiva delvärdena ger ett ännu osäkrare resultat: vi får ett dubbelt intuitivt inslag!»[15] Förf. har dock inte blivit helt övertygad om att den av Stening förordade metoden låter sig på grund av just den av Ekelöf angivna orsaken praktiskt genomföras. Men även om så kunde ske är frågan om inte metoden i rättstillämpningen ändock skulle få ett övervägande teoretiskt intresse.

Eftersom det i faderskapsmålen förekommer bevisfakta, vars bevisstyrka kan återföras på vetenskapligt underbyggda frekvenssiffror, dvs. statistiska sannolikhetssiffror, skall här uppmärksammas två olika bevisvärderingsproblem betr. dylika bevisfakta.[16] Det ena problemet har att göra med det förhållandet, att det föreligger risk för att domstolen ställer högre krav på bevisningens styrka, när sannolikhetsgraden kan uttryckas på detta exakta sätt, än den gör när sannolikhetsgraden endast baseras på vaga och osäkra frekvensberäkningar. *Bolding* har anfört en enligt förf:s mening plausibel psykologisk förklaring till detta paradoxala förhållande. Han säger sålunda:

> Om ett bevisfaktum kan återföras på en tämligen exakt beräknad erfarenhetssats – låt oss säga att risken för misstag kan preciceras till 1:2000–1:5000 – så innebär detta att domaren omedelbart och med full tydlighet får klart för sig icke blott att risken för misstag är mycket liten utan även *att det ofrånkomligen finns en sådan risk!* Siffran '1' måste för domaren framstå såsom en mycket obehaglig realitet: det är ju omöjligt att vinna kunskap huruvida det föreliggande fallet är det enda fallet eller något av de många fallen. Om det däremot

[13] Stening a.a. s. 47 ff.

[14] Ekelöf, Rättegång IV (1977), s. 31 f.

[15] Stening a.a. s. 49 f.

[16] Jfr om statistiska bevis bl.a. Stening a.a. s. 58 f. och 148 ff.

är fråga om vaga kunskapsmoment så finns det *ingen motsvarighet till den iögonen fallande siffran '1'*. Domaren kan lätt begå ettdera av två fel: antingen att säga sig, att alls ingen risk för misstag föreligger, eller att säga sig, att denna risk är något helt ojämförbart med en 'statistisk' risk. Vilket som helst av dessa båda fel kan leda till att han på ett betänkligt sätt överskattar kunskapsmaterialets värde.[17]

Här må nämnas att problemet i fråga blev för c:a 20 år sedan föremål för en ganska intensiv debatt i *dansk* doktrin ang. just bevisvärdet av blodundersökningar i bl.a. mål om äkta börd och äktenskapsskillnad på grund av hustrus äktenskapsbrott. I denna debatt, som initierades av *Borum* genom en art. i Juristen 1952,[18] menade *Andersen*, att eftersom säkerheten vid uteslutning från faderskap genom blodundersökningen icke är 100 %, fanns det anledning att vara försiktig med att lägga sådan uteslutning till grund för domen i mål av ovannämnda typ. Blodundersökningen är anförde Andersen, »et meget starkt bevismiddel, men den afgør ikke en retssag, når den ikke støttes af andet».[19]

Som skäl till att domstolarna borde intaga en restriktiv hållning till blodundersökningens bevisvärde åberopade Andersen bl.a. mutationsrisken.[20] Det var emellertid »ligeså vigtigt ved vurderingen at tænke på, at der er tale om et biologisk bevismiddel, og at bevismidler af denne karakter aldrig kan give udtryk for 'absolutte' sandheder. Det følger af biologiens natur, at den befinder sig i en stadig udvikling. Forskerne gør hele tiden nye opdagelser, som udbygger vor viden og af og til modificerer tidligere opstillede synspunkter. Disse små modifikationer betyder ikke det mindste, sålænge der foreligger andet bevis i en sag end blodtypebestemmelsen, men de er som udtryk for den stadig bedre erkendelse af blodtypeegenskaberne så betydningsfulde, at de må udelukke juraen fra at betragte en blodtypeudelukkelse som noget sakrosant.»[21]

Anledningen till den kritiska hållning, som bl.a. Andersen intagit till blodundersökningarnas bevisvärde är tydligen, att säkerheten vid uteslutning från faderskap – på grund av exempelvis mutationsrisk

[17] Bolding i SvJT 1953, s. 334 f.

[18] Juristen 1952, s. 277 ff. – Bland debattinläggen må här nämnas t.ex. Petersen i Juristen 1952, s. 293 ff., Andersen i UfR 1954, s. 21 ff., 187 ff. och s. 277 ff., Henningsen i UfR 1954, s. 141 f. och s. 273 ff., Illum i UfR 1954, s. 143 f. och Ross i UfR 1955, s. 73 ff., i Juristen 1955, s. 33 ff. och i Harward Law Review 1958, s. 466 ff. – Jfr också nedan kap. 6, s. 145 f.

[19] Andersen i UfR 1954. s. 27.

[20] Jfr om mutationsrisken nedan i kap. 6, s. 140 f.

[21] Andersen i UfR 1954, s. 27.

eller analysfel – inte är fullständig, dvs. 100 %.[22] Om vi sålunda antager, att denna säkerhet uppgår till 99,9 eller 99,99%, så är det denna mycket lilla restgrupp å 0,1 resp. 0,01%, där en man kan bli utesluten från faderskapet genom blodundersökning trots att han är fader, som antages reducera blodundersökningens bevisvärde i rättsliga sammanhang. Häremot har *Illum* riktat följande, enligt förf:s mening tungt vägande, invändning:

Skal man imidlertid forkaste Blodtypernes Bevisvaærdi i sig selv uden Støtte af andre Beviser, maa Forudsætningen være den alminlige Antagelse, at man ved Bedømmelsen af andre Bevismidler er i Stand til at foretage Bevisdømmelsen med en saadan Sikkerhed, at Fejlen er reduceret til en Størrelsesgrad, der er mindre end Fejlkilderne ved Blodprøverne.

Desværre lader Mulighederne for en saadan Reduktion af de Fejlkilder, der er forbundet med andet Bevis, i *Særdeleshed Vidnebeviset*, sig ikke eksakt bestemme. Man maa til en vis Grad falde tilbage paa sit almindelige Skøn. Jeg kan ikke fri mig for en Følelse af, at de Beviser, som iøvrigt akcepteres af Domstolene, er behæftet med en Rest af Usikkerhed, der overstiger Sandsynlighedsgraden en Tusindedel eller en Titusindedel. Er dette Tilfældet, kan jeg ikke forstaa, at man tillægger den kvantificerede Rest af Usikkerheden ved Blodtypebeviset afgørande Betydning. Det indebærer da en Forskelsbehandling, der kun muliggøres ved et Selvbedrag. Paa de Punkter, hvor Usikkerhedsgraden ikke kan eftervises, lukker man Øjnene for, at den er til Stede, eller man bagatelliserer den indtil Urimlighed» (kurs. här).[23]

I undersökningen nedan i följande kapitel återkommer vi till frågan om blodundersökningarnas bevisvärde och då också till debatten i denna fråga i dansk doktrin.[24]

Medan det nu berörda problemet kan sägas innebära, att risk föreligger för att domstolarna underskattar värdet av bevisfakta vars sannolikhetsgrad kan uttryckas (siffermässigt) exakt så innebär det andra av de båda antydda problemen i stället att risk föreligger för att man stundom överskattar bevisvärdet hos givna statistiska sannolikhetssiffror. Problemet i fråga har att göra med det förhållandet att en viktig förutsättning för att en statistisk genomsnittssiffra skall kunna tillämpas direkt på det konkreta fallet är, att statistiken i fråga verkligen avsett en serie fall, som exakt överensstämmer med det konkreta fallet.[25]

[22] Jfr härom kap. 6, s. 143.

[23] Illum i UfR 1954, s. 143. Jfr Härtill Andersen i UfR 1954, s. 187 ff. Jfr också nedan i kap. 6, 145 f.

[24] S. 145 f.

[25] Bolding i SvJT 1953, s. 333.

På faderskapsbevisningens område kan detta problem bl.a. få betydelse då det gäller den faderskapssannolikhet, som kan framräknas på grundval av *faderskapsindex*. Om barnet och den utpekade mannen har en i förhållande till den svenska genomsnittspopulationen mycket sällsynt egenskap och som förekommer i hög frekvens i den trakt parterna bor får inte blott den utpekade mannen utan även med stor sannolikhet en slumpmässigt utpekad man i denna trakt ett högt faderskapsindex. (Problematiken i fråga diskuteras något utförligare nedan i kap. 6 i samband med att en närmare redogörelse lämnas för innebörden av faderskapsindex.[26])

Ett ytterligare exempel på det aktuella problemet och också hämtat från faderskapsbevisningens område kan här ges. I samband med uteslutning från faderskapet genom blodundersökning talar man om den s.k. *teoretiska uteslutningsfrekvensen.*[27] Denna ligger f.n. (vid rutinundersökning) på c:a 87%, vilket innebär att av 100 felaktigt utpekade män kan c:a 87 uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. Den teoretiska uteslutningsfrekvensen höjs successivt genom upptäckten av nya blodgruppssystem och ju högre denna frekvens är desto *sannolikare* bör det vara, att en utpekad man, som inte uteslutits från faderskapet genom blodundersökning, är barnets fader. Vid bedömandet av denna sannolikhet är dock att märka, att den teoretiska uteslutningsfrekvensen är ett genomsnittsmått på uteslutningsmöjligheten; den individuella uteslutningsmöjligheten, dvs. uteslutningsmöjligheten betr. en viss föreliggande moder-barn-konstellation, kan variera avsevärt från fall till fall.[28]

[26] S. 153.

[27] Se närmare om uteslutning från faderskapet genom blodundersökning nedan i kap. 6, s. 140 ff.

[28] Jfr förf:s kommentar till NJA 1978 s. 601 (HD:s dom DT 29/78 nedan i kap. 6, s. 168. Jfr också bl.a. s. 187 och s. 192.

Kapitel 6.

NÄRMARE OM SANNOLIKHETSBEDÖMNINGEN ENLIGT FADERSKAPSREGELN

I. Inledning

Då det i ett faderskapsmål är utrett, att samlag mellan modern och en instämd man ägt rum under *möjlig* konceptionstid[1] har rätten att enligt faderskapsregelns *andra tankeled* avgöra om »det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt» att barnet avlats av den instämde mannen. De olika faktorer eller omständigheter, som härvid kan vara av betydelse har förf. här valt att indela i *subjektiva* och *objektiva* – fortsättningsvis benämnda subjektiva och objektiva *bevis* – även om gränsen mellan dem inte alltid är skarp. I samband med dessa olika bevis blir det nödvändigt att tala om *»sannolikhet»*. Denna »sannolikhet» måste dock skiljas från den *»samlade faderskapssannolikhet»*, som domstolen kommer fram till efter att ha tagit hänsyn till samtliga bevis. Den sistnämnda sannolikheten har förf. valt att kalla *»sannolikhet enligt faderskapsregeln»* (X).

Som *subjektiva* bevis betraktas här moderns utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter (frågan om *moderns trovärdighet*) (II), uppgifter om *menstruationsförhållanden* (III) och *preventivmedelsanvändning* (IV).

Objektiva bevis är, enligt den av förf. här använda terminologin, uppgifter om *mannens fortplantningsförmåga* (V), *graviditetslängdsuppgifter* (VI), *uteslutning* från faderskapet *genom blodundersökning* (VII), blodgruppsstatistiskt *faderskapsindex* (VIII) och s.k. *utvidgad rättsgenetisk undersökning (IX).*

[1] Se närmare härom nedan s. 139.

II. Moderns trovärdighet

1. En fråga av mycket central betydelse vid sannolikhetsbedömningen är givetvis den om trovärdigheten av moderns utsaga ang. antalet sexuella förbindelser hon haft under konceptionstiden. I den äldre rätten saknade dock, som framgått av kapitel 1, denna fråga relevans, enär s.k. exceptio plurium concumbentium, dvs. invändning om samlag med flera, helt enkelt inte tilläts.

Det är nu särskilt följande två frågor betr. spörsmålet om moderns trovärdighet, som tilldrager sig intresse. Den *ena* frågan gäller om det konkreta fallet skall betraktas som ett *enmans-* eller som ett *flermansfall.* Kan moderns påstående om att hon endast haft samlag med *en* man under konceptionstiden anses så trovärdig att fallet kan betraktas som ett *enmansfall,* måste självfallet den instämde mannens faderskap framstå som i hög grad sannolikt. Den *andra* frågan gäller de fall där det klart framgår, att modern haft samlag med två eller flera män under konceptionstiden – *flermansfall* – och avser det förhållandet att det i denna typ av fall måste anses vara av största vikt vid sannolikhetsbedömningen att man inte behöver endast pekas på det faktum att den teoretiska faderskapssannolikhet som kan beräknas på grundval av faderskapsindex påverkas, som redan antytts i kapitel 4, av antalet faderskapsmöjligheter.

2. I en *amerikansk* undersökning med lögndetektor av parterna i 312 tvistiga faderskapsmål konstaterades, att »93% of the tested parties lied in some respect when they testified in court as to their sexual relationship».[2] Några undersökningar av detta slag har inte utförts i vårt land. Däremot föreligger några svenska undersökningar, där man försökt att med utgångspunkt från blodundersökningsresultatet fastställa graden av »*promiskuitet*» – sit venia verbo – hos mödrar till barn utom äktenskap. I en av undersökningarna, *Ulla Jacobssons,* talas det om »*förtegade faderskapsmöjligheter*».[3]

[2] Se Schatkin, Disputed Paternity Proceedings, vol. 1, § 18, s. 4. Jfr Krause, Illegitimacy: Law and Social Policy, s. 107 och dens. i Family Law Quarterly 5, 1971, s. 253 ff.

[3] Ulla Jacobsson, Förtegade faderskapsmöjligheter (i Festskrift till P.O. Ekelöf (1972), s. 396 ff.)

Med »förtegade faderskapsmöjligheter» avser Ulla Jacobsson att uttrycka att »modern haft samlag under konceptionstiden med en eller flera män, vilka samlag hon inte uppgivit i rättegången eller uppgivit men inte kunnat eller velat namnge männen. *Förtegad* avser sålunda i processen och *faderskapsmöjlighet* förutsätter att samlaget skett under konceptionstiden».[4]

Den tidigaste studien av frågan om promiskuiteten bland mödrar i faderskapsmålen synes vara *Malmers* i SvJT år 1951.[5] Malmer drog på grundval av sin undersökning den slutsatsen att mödrarna i omkring 80% av faderskapsmålen haft samlag under konceptionstiden med mer än en man. (Siffran 80% byggde på antagandet att endast mycket få mödrar utpekat män, som de ej haft samlag med[6].)

Malmer utgick från resultatet av de blodundersökningar, som gjorts under åren 1930–1948. Med kännedom om de faktiska uteslutningsfallens antal och den gällande teoretiska uteslutningsprocenten[7] kunde han beräkna, att uteslutningsfallen under hela undersökningsperioden uppgått till omkring 40% av det antal, som man hade kunnat förvänta sig om ingen av de utpekade männen var fader. Utgående från bl.a. att de kvinnor, som haft flera män att välja emellan, i hälften av fallen lyckats utpeka den rätte barnafadern ansåg sig Malmer kunna draga den slutsatsen, att mödrarna i omkring 80% av *faderskapsmålen* (2 x 40%) haft samlag med mer än en man under den kritiska tiden.

Malmers undersökningar har kritiserats av *Henkow*, som med annat beräkningssätt kom fram till att promiskuitetsfallen utgjorde »blott» omkring c:a 40% av hela antalet faderskapsmål.[8]

Då det gäller nyare undersökningar på det aktuella området må först nämnas *Linds*.[9] Enligt dennes beräkningar kan det antagas, att modern, i faderskapsärenden där det »inte fanns någon indikation på flera förbindelser», haft intim förbindelse under konceptionstiden med flera män i 40–45% av fallen. Lind förklarar dock,

[4] Ulla Jacobsson a.a. s. 396 vid not 1.

[5] Malmer i SvJT 1951, s. 737 ff.

[6] Malmer i SvJT 1951, s. 793. – Malmer bör ges en elöge för att tidigt ha uppmärksammat möjligheten att med utgångspunkt från blodundersökningsresultat göra statistiska beräkningar. Dock kan invändningar riktas mot hans beräkningar. Se härom nedan.

[7] Här avses den *genomsnittliga* (kumulativa) teoretiska uteslutningsfrekvensen. Från denna måste man skilja den *individuella* uteslutningsfrekvensen, dvs. uteslutningsfrekvensen då det gäller en viss föreliggande moder-barn-konstellation. Jfr Kap. 5, s. 91 och kap. 6, s. 187. Se närmare om uteslutningsfrekvensen nedan s. 141.

[8] Henkow i SvJT 1952, s. 382 ff. Jfr härtill Malmer i SvJT 1953, s. 268 ff.

[9] Lind, Faderskap, s. 43 f.

att det uppgivna värdet är representativt endast för de fall som gick till blodundersökning före den nya faderskapsregelns ikraftträdande. »Det är» – förklarar Lind – »mycket sannolikt att procenten enmansfall är betydligt högre i de fall där det aldrig blir aktuellt att genomföra blodundersökning. Det torde finnas goda skäl att anta, att flertalet mödrar till barn utom äktenskap haft samlag med endast en man under konceptionstiden. Å andra sidan finns det väl också mycket som talar för att omkring hälften av de faderskapsmål som avgörs av domstol utgör flermansfall».[10]

Ulla Jacobsson anser i sin undersökning rörande förtegade faderskapsmöjligheter att samtidigt »som det kan få större betydelse än tidigare att modern namnger samtliga tänkbara fäder, finns det anledning att räkna med *en ökad tendens till förtigande av sexuellt umgänge*» (kurs. här)[11]. Som skäl härtill anför hon, att den för de utomäktenskapliga barnen genomförda rätten till arv jämväl efter fadern kan ge modern motiv att förtiga en faderskapsmöjlighet. Vidare kan också vår tids större tolerans mot utomäktenskapligt sexuellt umgänge medföra omedvetet bortfall ur minnet av samlag, menar Ulla Jacobsson. Förf. menar dock för sin del att i och för sig borde väl den större toleransen mot utomäktenskapligt sexuellt samliv också kunna antagas tala för att mödrarna icke drog sig för att uppge alla sina förbindelser.

Ulla Jacobsson använder för att beskriva frekvensen av förtegade faderskapsmöjligheter ett *danskt*, av *Henningsen* publicerat, material av faderskapsärenden, som registrerats vid Københavns Universitets Retsmedicinske Institut. Frekvensen förtegade befruktande samlag befanns bland enmansfallen vara 14%. Hon hade likaväl kunnat använda ett av förf. et al. publicerat svenskt underrättsmaterial från perioden 1960–1964, där frekvensen förtegade, befruktande samlag med hennes beräkningsmetod bland enmansfallen kan framräknas till 12%.[12] I ett insamlat material från år 1970, som redovisas längre fram i föreliggande arbete, fanns med samma beräkningsmetod bland enmansfallen 20% och bland tvåmansfallen 13% förtegade, befruktande samlag.[13] I det danska materialet fanns mycket

[10] Lind, Faderskap, s. 44.

[11] Ulla Jacobsson a.a. s. 396.

[12] Se om detta material förf. et al. i SvJT 1971, s. 538 ff. och nedan under VI.

[13] Se om detta material Saldeen, En jurimetrisk metod för en rättssociologisk analys (i Festskrift till Per Stjernquist (1978), s. 55 ff.) och nedan s. 208 f.

få förtegade samlag bland tvåmansfallen. Ingen av nämnda undersökningar synes ge oss en exakt siffra rörande promiskuiteten bland mödrarna i faderskapsmålen. För det följande resonemanget kan *Malmers* betraktelsesätt tagas till utgångspunkt. Applicerar man detta på dennes eget material, på det av *Ulla Jacobsson* studerade danska materialet samt på ovan angivna underrättsmaterial från 1960–64 resp. materialet från 1970, kommer man fram till följande bild av promiskuiteten i fråga.

Under perioden 1930–48 låg promiskuiteten bland mödrarna i faderskapsmålen enligt Malmer på c:a 80%. I underrättsmaterialet från perioden 1960–64 hade den sjunkit till c:a 24%; i materialet från 1970 var siffran c:a 40%. Den stora, på detta sätt konstaterade, minskningen av promiskuiteten från perioden 1930–48 till perioden 1960–64 är givetvis anmärkningsvärd. Emellertid måste nu konstateras att Malmers beräkningssätt ger ett ytterst osäkert resultat. Det kan bl.a. nämnas, att han för beräkningen av förhållandena vid domstolarna utgick från data vid rättskemiska laboratoriet. Det enda *domstolsmaterial* som föreligger synes vara det av förf. insamlade materialet från perioden 1960–64 och denna skillnad i materialens beskaffenhet är sannolikt en orsak till förändringen i promiskuitetssiffrorna, som sålunda i varje fall delvis torde vara skenbar. Vidare tog Malmer inte hänsyn till, vilket också påpekats av Henkow, att i c:a hälften av domstolsfallen vid tidpunkten för Malmers undersökning ingen blodundersökning företagits. (I förf:s material från perioden 1960–64 var procenten blodundersökta 73.) Sammantaget talar detta för att Malmers siffror är för höga. Även om hänsyn tages till dessa invändningar tyder dock resultaten av nu nämnda undersökningar på en anmärkningsvärt hög grad av promiskuitet bland mödrarna i faderskapsmålen och därmed också på en låg trovärdighet hos modern i de fall där hon endast utpekat en man. Denna iakttagelse får inte negligeras och bör, som senare kommer att visas, vara av betydelse vid bedömningen av faderskapsfrågan.[14] Redan här skall dock betydelsen av promiskuiteten (förtegade faderskapsmöjligheter) för olika typer av bevisfakta i faderskapsmålen kortfattat beröras.

3. *Ulla Jacobsson* menar, att om förtegade faderskapsmöjligheter föreligger så kan detta inverka även på »bevisfaktum av typ mjukdata, d.v.s. ett bevisfaktum som endast kan bedömas med hjälp av utsagor». Hon exemplifierar detta på följande sätt: »Antag att dom-

[14] S. 97 ff.

stolen har den uppfattningen att konceptionshindrande medel användes vid 50% av alla samlag. Antag vidare att domstolen funnit den utpekade mannens uppgifter att han använt preventivmedel ha ett sannolikhetsvärde av 75%. Om det finns anledning att antaga att det föreligger en förtegad faderskapsmöjlighet kan domstolen fastställa sannolikheten för konception vid den utpekade mannens samlag med modern i förhållande till sannolikheten för den förtegade till 25:50, d.v.s. 1:2. Sannolikheten för den förtegade skulle sålunda kunna vara dubbelt så stor som för den utpekade mannen enligt detta bevisfaktum. Om man antager två eller flera förtegade faderskapsmöjligheter, blir sannolikheten för den utpekade mannen 1:4, 1:6, 1:8 etc»[15]

Då det gäller frågan om betydelsen av flera faderskapsmöjligheter betr. bevisfakta av typ hårddata kan ges följande exempel, som rör blodgruppsstatistiskt faderskapsindex.

Antag att modern endast utpekat en man samt att denne vid blodundersökning erhållit ett faderskapsindex uppgående till 19. Den utpekade mannens teoretiska faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex uppgår då till 95% och detta enligt formeln: index för den utpekade mannen/index för den utpekade mannen + index för en okänd man, som sättes till 1, dvs. 19/(19+ 1). Har emellertid modern i detta fall haft samlag med inte blott den utpekade mannen utan även med fyra okända män uppgår den utpekade mannens teoretiska faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex till blott c:a 82% (19/(19+ 1+ 1+ 1+ 1)).[16]

4. Frågan om moderns trovärdighet då det gäller hennes utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter måste givetvis antagas ha fått en väsentligt ökad betydelse efter genomförandet av den nya faderskapslagstiftningen, som syftar till att man i större utsträckning än tidigare skall nå överensstämmelse mellan det rättsliga och biologiska faderskapet. Har man anledning att räkna med oupplysta faderskapsmöjligheter i det konkreta fallet kan inte den allsidiga prövning av alla tänkbara faderskapsmöjligheter, som är en nödvändig förutsättning för att nå säkrare avgöranden i faderskapsmålen genomföras.

Prop. 1969: 124 innehåller dock inte någon mera ingående dis-

[15] Ulla Jacobsson a.a. s. 419.

[16] Se närmare om innebörden av faderskapsindex och beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av sådant index nedan s. 149 ff. Jfr ang. betydelsen av okända faderskapsmöjligheter då det gäller bevisvärdet av faderskapsindex NJA 1978 s. 601 nedan s. 164 ff.

kussion av frågan om förtegade faderskapsmöjligheter. Den berörs endast kortfattat i olika sammanhang bl.a. i samband med redovisningen av det av enmansutredaren F. Nyquist år 1965 avgivna förslaget till ändrad lagstiftning om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap. Departementschefen yttrar här, att enligt detta förslag skulle vid den positiva sannolikhetsbedömningen i flermansfall enligt tilläggsregeln beaktas alla omständigheter av betydelse sålunda även »sannolikheten av att modern kan ha haft samlag under konceptionstiden med andra män än dem beträffande vilka bevisning föreligger. Utredningsmannen framhåller dock att man inte kan ta hänsyn till löst framkastade påståenden om sådana samlag».[17]

Departementschefen berör frågan om förtegade faderskapsmöjligheter även då han förklarar sig taga avstånd från det Nyquistska förslaget om negativ sannolikhetsbedömning i fall då utredningen visade bara på en aktuell man för faderskapet (huvudregeln) och positiv i andra fall (tilläggsregeln). Denna skillnad var enligt departementschefen inte logiskt fullt försvarlig och inte heller praktiskt behövlig. Den skulle, som remissbehandlingen visat, »ibland kunna ge upphov till tolknings- och gränsdragningssvårigheter. Det inträffar inte så sällan att en instämd man kan göra sannolikt men inte bevisa att modern haft samlag under konceptionstiden också med annan man. Oavsett hur det ligger till med bevisningen på den punkten bör enligt min mening bedömningen i presumtionsfrågan i princip alltid ske efter samma regel»[18], dvs. en regel innebärande positiv sannolikhetsbedömning.

Det nu citerade uttalandet av departementschefen i prop. 1969: 124 torde innebära, att misstanke om förtegade faderskapsmöjligheter i det särskilda fallet är en faktor som skall beaktas vid sannolikhetsbedömningen. Av intresse för den aktuella frågan är även vad departementschefen fortsättningsvis anför om innebörden av den av honom föreslagna presumtionsregeln (numera 1:5 FB). Om modern endast utpekat en man och denne inte kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökning och utredningen ej heller visar, att modern haft samlag med någon annan man under konceptionstiden så måste i allmänhet den utpekade mannen anses sannolik som fader. Men om blodundersökningen skulle visa en så låg

[17] Prop. 1969:124, s. 46.

[18] Prop. 1969:124, s. 82.

sannolikhet för faderskapet som fallet var i *NJA 1968 s. 558* (svarandens på grundval av faderskapsindex beräknade faderskapssannolikhet uppgick till endast c:a 1%) *»bör faderskapstalan dock kunna bifallas endast om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner stöd av annan utredning, t.ex. antropologisk undersökning»* (kurs. här).[19]

5. Som framhållits ovan har frågan om moderns trovärdighet då det gäller hennes utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter genom den nya faderskapslagstiftningen fått ännu större betydelse än tidigare. Vad *rättspraxis* på området angår är därför särskilt avgöranden efter den nya faderskapsregelns ikraftträdande av intresse. Några sådana avgöranden skall här redovisas.

I *NJA 1970 s. 375* konstaterade HD, att sannolikheten för att barnet med hänsyn till dess utvecklingsgrad vid födelsen kunde ha avlats vid samlaget med den instämde mannen var mycket låg. (Enligt ett av medicinalstyrelsen avgivet yttrande var med tillämpning av Engström-Falconerska tabellerna sannolikheten med hänsyn till längden 0,7% och till vikten 0,9%.[20]) HD anförde därefter följande:

»(M) har under sanningsförsäkran lämnat uppgift av innebörd att hon icke under möjlig konceptionstid haft samlag med någon annan än (P). Frånsett havandeskapstidens längd har i målet icke framkommit någonting som kan tyda på att denna uppgift skulle vara oriktig. För uppgiftens riktighet talar att (M) alltsedan faderskapsfrågan första gången blev aktuell för mer än 9 år sedan och innan blodundersökning och annan antropologisk undersökning skett, hävdat, att ingen annan än (P) kan vara fader till barnet, och vidhållit detta även efter det att den tidigare faderskapsprocessen mot (P) nedlades utan att faderskapet blev fastställt. Såväl RR:n som HovR:n har funnit uppgiften trovärdig. Även (M:s) inför HD avgivna berättelse, som präglats av en tydlig strävan från hennes sida att lämna korrekta uppgifter och icke låta sig påverkas av barnets intresse av målets utgång, talar för att hennes uppgift att hon icke under konceptionstiden haft samlag med någon annan än (P) är riktig. En del av de undersökningsfynd som gjorts vid den antropologiska undersökningen ger visst stöd för antagandet att (P) är barnets fader. Vid en samlad bedömning på grundval av ovan berörda och övriga i målet förekommande omständigheter får det, trots vad som sagts om havandeskapstidens längd, anses sannolikt att barnet avlats av (P). En sådan tillämpning av sannolikhetsregeln ansluter sig nära till vad som uttalats vid de nya faderskapsbestämmelsernas tillkomst (prop. 1969:124 s. 82»[21] .

[19] Prop.1969:124, s. 82. Jfr ang. NJA 1968 s. 558 nedan s. 159.

[20] Se närmare om de s.k. Engström-Falconerska tabellerna SOU 1965:17, Lind, Faderskap, s. 130, Walin, FB, s. 541 ff. och Walin, FB, 1979, s. 555 ff. Se också nedan under VI.

[21] Jfr om detta fall nedan under VI s. 125 och under IX s. 173.

I detta fall var situationen sålunda den att sannolikheten för den instämde mannens faderskap var mycket låg enligt den medicinskstatistiska bevisningen. Detta är *en* omständighet som kan ge fog för ett antagande om att modern i verkligheten haft samlag under konceptionstiden även med någon annan eller några andra män än svaranden. Modern förnekade dock detta bestämt och rätten fann henne mycket trovärdig på denna punkt, varvid tydligen hennes uppträdande inför rätta var av stor betydelse. Med hänsyn till moderns trovärdighet och till att den rättsantropologiska undersökningen gav visst stöd för antagandet att den instämde mannen var barnets fader bifölls faderskapstalan. Som HD avslutningsvis uttalar i detta fall torde tillämpningen av sannolikhetsregeln i detta fall nära ansluta sig till »vad som uttalats vid de nya faderskapsbestämmelsernas tillkomst (prop. 1969:124 s. 82)».

I det följande rättsfallet *NJA 1970 s. 507* var sannolikheten för att barnet med hänsyn till dess utvecklingsgrad vid födelsen kunde ha avlats av den instämde mannen också låg men dock högre än i det ovan redovisade rättsfallet NJA 1970 s. 375. Faderskapstalan ogillades likväl i detta fall, varvid av viss betydelse var, att den instämde mannens faderskap enligt en utförd rättsantropologisk undersökning var mindre sannolikt.

NJA 1970 s. 507. Sannolikheten för att barnet kunde ha avlats vid samlag med den instämde mannen var – enligt av socialstyrelsen avgivet yttrande i målet – med tillämpning av Engström-Falconerska tabellerna 4,1% med hänsyn till längden och 2,6% med hänsyn till vikten. Enligt rättsantropologiskt utlåtande var den instämde mannens faderskapsmöjlighet mindre sannolik. HD anförde:

»(G) har vid förhör under sanningsförsäkran både vid RR:n och i HovR:n förklarat, att hon haft samlag med (H.Å.) (en annan icke instämd man, förf:s anm.) sista gången i sept. 1962, och även i övrigt lämnat uppgifter som innebär att hon ej haft samlag med någon annan än (O.K.H.) (den instämde mannen, förf: s anm.) under tid då barnet kan vara avlat. På samma sätt har hon berättat också inför HD.

Det finns ej anledning antaga annat än att (G) lämnat sina ifrågavarande uppgifter i god tro. Däremot är det av flera skäl anledning räkna med möjligheten att uppgifterna grundas på minnesfel eller misstag. I det hänseendet bör främst beaktas, att lång tid förflutit och att hon, troligen av detta skäl, lämnat delvis skiljaktiga uppgifter under målets handläggning.

Med hänsyn till de omständigheter som sålunda framkommit – särskilt resultatet av socialstyrelsens utredning – framstår det ej som sannolikt att barnet avlats av (O.K.H.)»[22]

[22] Jfr om detta fall nedan under VI s. 125 och under IX s. 173.

Av de nu redovisade rättsfallen (NJA 1970 s. 375 och s. 507) har framgått att *en* faktor som kan motivera ett antagande om förtegade faderskapsmöjligheter är låg faderskapssannolikhet för den av modern utpekade mannen enligt den medicinsk-statistiska bevisningen. En annan faktor, som kan motivera ett sådant antagande är moderns *livsföring* (i norsk rätt talades tidigare om moderns *»vandel»* och numera i stället ofta om moderns *»kjønnsmoral»*).[23]

I de följande två rättsfallen var frågan om betydelsen av moderns livsföring, då det gäller att draga slutsatser om förtegade faderskapsmöjligheter, aktuell. I det ena falllet, *NJA 1971 s. 13,* ansågs moderns livsföring i förening med andra omständigheter ge fog för antagandet att hon under konceptionstiden haft samlag även med någon annan eller några andra män än de två av henne utpekade, varav den ene uteslutits från faderskapet genom blodundersökning. (De andra omständigheterna var att samlaget med den instämde mannen A inträffat endast några dagar före det modern borde ha haft menstruation samt barnets utvecklingsgrad vid födelsen.) I det andra fallet, *NJA 1976 s. 371,* talade svarandens faderskapsindex varken för eller emot hans faderskap. Moderns livsföring *före* konceptionstiden ansågs med hänsyn till de speciella omständigheterna i målet inte ge fog för antagande om att hon under konceptionstiden haft samlag med andra män än den instämde mannen och en annan okänd man vars faderskapsmöjlighet med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen var mycket liten.[23a]

NJA 1971 s. 13. I detta fall hade talan först anhängiggjorts mot en man B. Sedan denne blivit utesluten från faderskapet genom blodundersökning utpekade modern (L) en annan man A. Betr. tidpunkten för samlaget med A stod uppgift mot uppgift. HD ansåg det dock utrett, att samlag ägt rum under det av modern påstådda tillfället. Vad gäller sannolikhetsbedömningen anförde HD följande:

»Vad härefter gäller frågan, huruvida det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats vid samlaget med (A), är att beakta följande. (L) och (I.P.) har båda uppgivit, att (L) hade regelbunden menstruation, att hennes sista menstruation före barnets födelse börjat omkring d. 20 sept. och att den först uteblivna menstruationen väntats börja omkring d. 18 okt. Dessa omständigheter samt barnets utvecklingsgrad vid födelsen gör det föga sannolikt att barnet avlats vid samlaget d. 16 eller 17 okt. 1965. (L:s) livsföring under den i målet aktuella tidsperioden – särskilt det förhållandet att hon enligt vad utredningen visar haft samlag med såväl (B) som (A) endast

[23] Se närmare om norsk rätt ang. den aktuella frågan nedan s. 105 ff.

[23a] Ang. möjligheten att draga slutsatser av moderns livsföring, se Walin, FB 1979, s. 55 vid not 24.

några timmar efter det att hon träffat honom för första gången samt att hon vid besöket hos (A) också legat i sängen hos en annan man – ger fog för antagandet att (L) under konceptionstiden haft samlag även med någon eller några andra än (B) och (A). På grund av vad sålunda anförts kan det ej anses sannolikt, att barnet avlats vid samlaget med (A)».[24]

NJA 1976 s. 371. Rubriken till detta rättsfall har följande lydelse: »Sannolikhetsbedömning i faderskapsmål, där svaranden under hänvisning bl.a. till moderns livsföring gör gällande, att hon får antagas under konceptionstiden ha haft samlag även med någon i målet ej uppgiven man».

I TR:n uppgav modern (B) bl.a. att hon under våren 1971 haft, kanske en gång i veckan, samlag med olika män som hon träffat då hon besökte restaurangen på stadshotellet i T. Ibland var det män, som bodde på hotellet och samlagen ägde då rum på deras hotellrum. Den instämde mannen (R) var vid ifrågavarande tid anställd på hotellet. Med honom hade hon samlag första gången på påskafton den 10/4 1971. På kvällen den 14/4 hade hon samlag både med R och en hotellgäst. Därefter hade hon regelbundet samlag med R fram till den 16/11 1971 utom under tiden den 27/4–18/5, då hon var intagen på sjukhus. Under tiden den 15/4–16/11 1971 hade hon endast haft samlag med R. R. vitsordade B:s uppgifter om deras förbindelse men uppgav också, att B. för honom en gång omtalat, att hon i maj 1971 haft samlag med en annan man.

TR:n, som ogillade talan, anförde följande:

»Av utredningen framgår det visserligen att (R) och (B) haft samlag med varandra under konceptionstiden. Med hänsyn till (B:s) uppgifter om sin livsföring kan det emellertid icke uteslutas att hon under denna tid haft samlag också med andra män – även om hon nu icke kan erinra sig detta. På grund därav, och då det faderskapsindex som uträknats är så lågt (2,587, förf:s anm.) att det knappast i och för sig kan tillmätas någon betydelse, är det icke sannolikt att barnet avlats av (R)». (En nämndeman var skiljaktig och ville bifalla talan.)

HovR:n fastställde TR:ns dom med följande motivering:

»Genom vad (B) och (R) sålunda uppgivit är utrett, att (B) under tid då barnet kan ha avlats har haft samlag med såväl (R) som en annan man vilken är okänd. Med hänsyn härtill och till storleken av faderskapsindex för (R) är det icke sannolikt att barnet avlats av honom».

HD, som med ändring av HovR:ns dom, förklarade R som fader till barnet yttrade:

I målet är utrett, att (B) och (R) vid många tillfällen under konceptionstiden haft samlag med varandra.

Vad härefter angår frågan om det är sannolikt, att barnet avlats av (R), har denne gjort gällande, att det föreligger grundad anledning antaga att (B) under konceptionstiden haft samlag även med annan än honom. (B) har å sin sida under sanningsförsäkran uppgivit, att hon under tiden fr.o.m. d. 15 april 1971 till mitten av nov. samma år haft samlag endast med (R).

I målet har framgått att (B) under 1971 fört utförlig dagbok, som satt henne i stånd att lämna preciserade uppgifter om sina sexuella förhållanden under den tid varom i målet är fråga.

[24] Jfr om detta fall i kap. 4, s. 70.

(R) har till stöd för sitt antagande, att (B) under konceptionstiden haft samlag även med annan hänvisat bl.a. till vad som är känt om hennes tidigare livsföring. Av (B:s) uppgifter framgår, att hon under våren 1971 i regel hade samlag en gång i veckan och att samlagen skedde med olika män, som hon vanligtvis träffade under danskvällar på stadshotellet i T. Det är ostridigt, att (B) och (R) första gången hade intimt umgänge med varandra d. 10 april 1971. (B) har som förklaring till att hon kort tid därefter ändrat sin livsföring under sanningsförsäkran uppgivit, att hon blev förälskad i (R) och därför ej brydde sig om några andra män samt att förbindelsen med honom – till skillnad från de kontakter hon tidigare under våren haft med andra män – föreföll att utveckla sig till något annat än en tillfällig förbindelse. Enligt vad i målet upplysts varade förbindelsen mellan (B) och (R) d. 10 april–d. 16 nov. 1971. Under tiden d. 10–d. 21 april 1971 har de haft samlag med varandra sammanlagt fyra gånger. Frånsett tiden d. 27 april–d. 18 maj 1971, då (B) varit intagen på sjukhus, har under förbindelsens fortsatta bestånd sexuellt umgänge mellan dem förekommit med korta mellanrum, åtminstone tidvis flera gånger i veckan. Även omständigheterna i övrigt – särskilt innehållet i ett brev som (R) skrivit till (B) och vad hon under sanningsförsäkran uppgivit om sin inställning till honom – tyder på att de under förbindelsens bestånd varit fästade vid varandra. Att (B), så länge hon ej hade stadigt manligt sällskap, brukat ha samlag med olika män kan inte i och för sig berättiga till antagandet, att hon fortsatt därmed även efter uppkomsten av en mera varaktig förbindelse. Det sätt, varpå förbindelsen mellan (B) och (R) gestaltat sig, talar närmast för riktigheten av hennes uppgift, att hon efter d. 14 april 1971 hade samlag endast med honom.

(R) har vidare som grund för sitt antagande att (B) under konceptionstiden haft könsumgänge även med annan än honom åberopat, att hon i slutet av maj 1971 berättat för honom, att hon efter det att deras förbindelse inletts haft samlag med annan man på sin balkong. (B) har vitsordat, att hon berättat detta för (R). Hon har emellertid under sanningsförsäkran förnekat, att något sådant samlag i verkligheten förekommit. Som förklaring till att hon likväl berättat för (R) om ett dylikt samlag har hon, likaledes under sanningsförsäkran, uppgivit, att detta skedde vid ett tillfälle då han för henne avslöjat, att han upprätthöll förbindelse även med annan kvinna samt att uppgiften härom gjorde henne uppbragt och föranledde henne att tillgripa en berättelse om ett uppdiktat samlag för att göra honom svartsjuk. Denna förklaring förefaller inte osannolik.

När det gäller att bedöma sanningsenligheten av (B:s) uppgift, att hon efter d. 14 april 1971 ej haft samlag med annan än (R) är även andra förhållanden i målet av intresse. Utredningen ger sålunda vid handen, att (B) och (R), under den tid deras förbindelse varade, ofta var tillsammans. Under en stor del av denna tid disponerade (R) nyckel till hennes bostad. (R) tjänstgjorde vid denna tid som hovmästare på det hotell, där (B) brukat söka manlig kontakt. Han bör alltså ha haft goda möjligheter att bilda sig en uppfattning om (B:s) levnadssätt under förbindelsens bestånd. I brev, som (R) skrivit till henne kort tid efter det att deras förbindelse upphört, har han tveklöst utgått ifrån att han var fader till barnet. Även vad nu sagts ger visst stöd för att (B:s) nyssnämnda uppgift är riktig.

I utlåtandet från statens rättskemiska laboratorium har (R:s) faderskapsindex beräknats till 2,587. Detta index talar varken för eller mot (R:s) faderskap och ger följaktligen ej anledning att betvivla (B:s) uppgift, att hon efter d. 14 april 1971 hade samlag endast med (R).

Sammanfattningsvis kan sägas, att i målet inte har framkommit någon omständighet som ger befogad anledning att ifrågasätta riktigheten av (B:s) uppgift att hon efter d. 14 april 1971 ej hade samlag med annan än (R). Snarare tyder utredningen på att uppgiften är riktig. Den förtjänar därför tilltro.

Av (B:s) uppgifter framgår, att hon d. 14 april 1971 haft samlag med annan än (R). Sannolikheten för att barnet avlats redan den dagen är, bedömd efter barnets vikt och längd vid födelsen, så låg som 0,2 procent. Med hänsyn härtill och då i målet ej framkommit något förhållande som tyder på annat får det antagas, att barnet inte avlats så tidigt som d. 14 april 1971.

Av vad ovan anförts följer, att omständigheterna i målet gör det sannolikt, att barnet avlats av (R). Han skall således förklaras vara fader till barnet».[24a]

En jämförelse mellan de olika domstolarnas domar i detta fall synes närmast ge följande vid handen. TR:n tillade tydligen frågan om moderns livsföring eller vandel *före* konceptionstiden stor relevans för utgången i målet och TR:ns bevisvärdering var sådan att sannolikhetsrekvisitet ej ansågs uppfyllt. Hade emellertid den instämde mannens faderskapsindex varit högre än som var fallet kan det ej uteslutas, att utgången blivit den motsatta, dvs. att faderskapstalan bifallits. Vad nu sagts torde i stort sett även få anses gälla HovR:n, som dock i sin motivering hänförde sig även till den omständigheten att modern haft samlag under konceptionstiden inte blott med den instämde mannen utan även med »en annan man vilken är okänd».

Av HD:s dom framgår att moderns livsföring före konceptionstiden inte under alla omständigheter bör föranleda att talan ogillas. Situationen i detta fall var dock inte av den enkla beskaffenhet att moderns livsföring före konceptionstiden var det enda relevanta bevisfaktum i målet. I detta mål tillkom det förhållandet att modern enligt HD:s bedömning ändrat sin livsföring i samband med etablerandet av förbindelsen med den instämde mannen. – I det här fallet talade den instämde mannens faderskapsindex varken för eller emot att han var barnets fader. Hade hans faderskapsindex talat emot faderskap kan det givetvis inte hållas för uteslutet, att HD:s dom blivit den motsatta, dvs. att faderskapstalan ogillats.

Betr. HD:s dom är vidare att notera att HD ansett sig helt kunna bortse från den av modern utpekade *okände* mannens faderskapsmöjlighet.

Någon blodundersökning hade tydligen inte kunnat ske betr. denne man utan anledningen till att HD ansåg sig kunna bortse från denna faderskapsmöjlighet var enbart att sannolikheten för att barnet med hänsyn till dess ut-

[24a] Jfr om detta fall nedan under VII s. 162 ff.

vecklingsgrad vid födelsen och samlagsdatum (observera för övrigt att uppgiften om tidpunkten för detta samlag måste antagas vara grundad endast på moderns utsaga) kunde ha avlats av den okände mannen var mycket låg. (Jfr nedan under VI om att viss försiktighet bör iakttagas, då det gäller att med utgångspunkt från graviditetslängdsuppgifter draga slutsatser om faderskapssannolikhet[25].)

Då bevisläget i NJA 1976 s. 371 sålunda var relativt komplicerat är det i flera hänseenden inte möjligt att draga några säkrare slutsatser av detta fall. Man kan t.ex. inte med säkerhet påstå, att HD ställt mindre stränga krav i fråga om sannolikhetsrekvisitet än underdomstolarna. Det kan ju förhålla sig så att HD värderat bevisningen på annat sätt än dessa.[25a]

6. Frågan om bevisvärdet av moderns livsföring eller vandel då det gäller att draga slutsatser om oupplysta eller förtegade faderskapsmöjligheter har vad gäller nordisk doktrin särskilt ingående diskuterats i *norsk* och frågan har också ofta varit aktuell i norsk rättspraxis.[26] Som *Ulla Jacobsson,* vilken synes vara den som i svensk doktrin mest ingående behandlat den aktuella frågan,[27] framhåller har i norsk rättspraxis bevismaterialet – genom att man ställt upp moderns könsmoral och opålitlighet som bevistema – kommit att omfatta moderns umgängesvanor i allmänhet både under och omkring konceptionstiden. Ulla Jacobsson framhåller dock vidare, att Høyesterett under senare år följt en praxis att bedöma bevisvärdet av moderns könsmoral mycket lågt eller m.a.o. »visat stor restriktivitet vid dragande av slutsatser om förtegade faderskapsmöjligheter». En trolig förklaring härtill är, förklarar Ulla Jacobsson, att »domstolen visserligen bedömt de lämnade uppgifterna (dvs. om moderns vandel eller könsmoral, förf:s anm.) som trovärdiga men inte som tillräckliga för den kedja av antaganden som leder fram till förtegade faderskapsmöjligheter».[28]

[25] Se särskilt nedan s. 137 ff.

[25a] Jfr dock nedan s. 163 f.

[26] Se bl.a. Rekve i Lov og Rett 1969, s. 176 ff. och Endresen i TfR 1969, s. 456 ff. Jfr om den gällande norska rättens regler om fastställande av faderskap ovan s. 000 vid not 33. Ang. *dansk* doktrin på området, se t.ex. Andersen i UfR 1957, s. 45 ff., Ryhave i Juristen 1963, s. 233 ff., Mikkelsen i Juristen 1963, s. 351 ff., Kihlström i Juristen 1964, s. 159 ff., Funch Jensen i Juristen 1966, s. 253 ff. och Verner i UfR 1969, s. 144 ff. Se om den gällande danska rättens regler om fastställande av faderskap ovan s.25 vid not 33.

27 Ulla Jacobsson a.a.

[28] Ulla Jacobsson a.a. s. 409.

Ulla Jacobssons uttalande om att man i norsk rättspraxis visat restriktivitet, då det gäller att av upplysningar om moderns vandel draga slutsatser om förekomsten av förtegade faderskapsmöjligheter må innebära en riktig karakteristik av norsk rättspraxis som den gestaltade sig fram till 1970-talets början. Därefter föreligger dock flera (visserligen inte alltid enhälliga) domar genom vilka Høyesterett ogillat faderskapstalan med hänsyn till vad som upplysts om *moderns könsmoral.* (Jfr dock nu nedan under 7 ang. norskt förslag om att begränsa möjligheten att föra bevis om moderns sexuella beteende utanför konceptionstiden.) I de fall där Høyesterett bifallit faderskapstalan trots att det med hänsyn till vad som upplysts om moderns vandel inte kunde uteslutas, att det förelåg oupplysta faderskapsmöjligheter har läget ofta varit det, att faderskapsindex för den man som förklarats som fader talat för dennes faderskap. Som exempel på fall där faderskapstalan har *ogillats* kan nämnas *Rt. 1971 s. 521, Rt. 1972 s. 327* och *Rt. 1973 s. 1257.*[29] En redogörelse för dessa rättsfall lämnas nedan. Det först redovisade rättsfallet (Rt. 1971 s. 521) innehåller för övrigt ett uttalande om rättspraxis.

[29] Om de norska faderskapsreglerna se ovan i kap. 1, s. 25 vid not 33. Ett ytterligare exempel på ett fall där faderskapstalan ogillades är *Rt. 1974 s. 571.* I detta fall anfördes, att den korta havandeskapstiden samt moderns vandel skapade osäkerhet i frågan om den instämde mannen verkligen var barnets fader. – Som exempel på norska rättsfall där faderskapstalan bifallits må först nämnas *Rt. 1971 s. 16.* (Jfr om detta fall Arnholm & Lødrup a.a. s. 253 samt Saldeen i TfR 1977, s. 501 f.) I *Rt. 1971 s. 74* (diss.) åberopades, att det förelåg inga »konkrete opplysninger som tyder på at A virkelig har hatt seksuell omgang med noen ukjent mann i den kritiske tid. Snarere må en si at det mest sannsynlige er at en annen seksuell kontakt i denne tiden ville blitt kjent». (I Høyesteretts dom hänvisas bl.a. till rättsfallen *Rt. 1964 s. 146, 1967 s. 37* och *s. 948, 1968 s. 325* (jfr om detta fall Ulla Jacobsson a.a. s. 408), *s. 607, s. 1086* och *s. 1163* samt *1969 s. 29.*) I *Rt. 1974 s. 10* ansågs att det med hänsyn till de upplysningar som förelåg betr. moderns »seksuelle atferd» inte kunde uteslutas att hon under konceptionstiden haft samlag med en eller flera okända män. Positiva upplysningar härom saknades dock. Med hänsyn härtill och till att svarandens faderskapsindex (c:a 30) »med stor vekt» talade för hans faderskap bifölls faderskapstalan. I *Rt. 1974 s. 224* ansåg Høyesterett, att det inte kunde uteslutas, att det förelåg oupplysta faderskapsmöjligheter. Det ansågs dock inte nödvändigt att taga ställning till denna fråga, enär den instämde mannens faderskapsindex (c:a 68) gav en faderskapssannolikhet om c:a 98%. Ett sådant högt index närmar sig »positivt bevis for farskap og skaper i den foreliggende sak rimelig sikkerhet for at B er faren». (Jfr ang. frågan om bevisvärdet av faderskapsindex, då man har att räkna med flera okända faderskapsmöjligheter nedan s. 153 ff. Jfr också rättsfallet NJA 1978 s. 601 nedan s. 164 ff.) I *Rt 1976 s. 131* hade modern utpekat fem män, varav alla utom en kunde uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. Man kunde inte bortse från möjligheten att modern kunde ha haft samlag under konceptionstiden även med andra än de av henne utpekade männen men positiva upplysningar härom saknades. Och oavsett denna möjlighet var ett faderskapsindex på c:a 654 så starkt bevis för svarandens faderskap att det otvivelaktigt var »monaleg meir truleg» att han var barnets fader än en möjlig okänd man. I *Rt 1977 s. 49* förklarades en man A som fader. Blodundersökning hade ägt rum betr. ytterligare tre

Rt. 1971 s. 521. I detta fall var det klart, att modern (B) haft samlag under konceptionstiden med A och C. Varken A eller C kunde uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. (Faderskapsindex för A var 3,5 och för C 0,035.) Underrätten förklarade i sin dom A som fader till barnet och denna dom stadfästes i lagmannsretten. Lagmannsretten var dock inte enhällig. Minoriteten, som ville ogilla faderskapstalan, anförde bl.a.:

»Mindretallet finner at barnemorens seksuelle adferd gir positivt grunnlag for å anta at hun har hatt kjønnsforbindelse med flere enn A og C i mulig besvangringstid. Det er ikke fremkommet opplysninger som gir grunn til å anta at hun i den kritiske periode har utvist annen adferd enn ellers.

Etter de foreliggende opplysninger om barnemorens seksualmoral og seksuelle adferd finner mindretallet at barnemoren må antas å ha hatt kjønnslig omgang med flere i det aktuelle tidsrom. Mindretallet kan ikke finne det 'monaleg meir truleg' at A er faren enn noen annen og at han derfor må bli å frifinne for farskapet jfr. lovens § 21,2. ledd».

Høyesterett ogillade dock – med upphävande av lagmannsrettens dom – faderskapstalan. Domen var dock inte enhällig. Majoriteten instämde i följande yttrande av domare *Blom:*

»– – – –

Jeg er kommet til samme resultat som lagmansrettens minderetall, og kan i det vesentlige henvise til den begrunnelse mindretallet har gitt. Foranlediget av prosedyren skal jeg tilføye:

Lagmannsretten har sett bort fra muligheten for at moren kan være besvangret av C da M/SN – – – lå i Moss fra 17.–20. mai 1964. Prosektor Lie har imidlertid uttalt at det ikke er noe i veien for at barnet kan være konsipert på denne tid, og jeg finner å måtte legge dette til grunn. På den annen side har prosektor Lie uttalt at 'C's indeks på 0,035 er så lav at den taler imot hans farskap. For at han skulle kunne være far, måtte han være av en sjelden arvetype i Rh-systemet. Isolert kan A's indeks ikke tillegges noen betydning, men forholdet mellom de to menns indices taler med vekt for A's farskap fremfor C's.

män men dessa hade alla kunnat uteslutas från faderskapet. I Høyesterett yttrade domare Elstad – med vilken övriga ledamöter instämde – bl.a. följande »Det er på det rene at (modern) fra ungpikealder og oppover har hatt seksuell omgang med flere forskjellige menn. Og opplysningene peker avgjort i retning av en fordomsfri innstilling til seksuell utfoldelse. Det har også satt sine spor. Hun har nå fire barn med forskjellige fedre. Selv om dette må danne bakgrunnen for vurderingen, kan jeg imidlertid ikke se at det konkret foreligger noe som er til hinder for med rimelig grad av trygghet å fastslå A som barnets far. Det som i så måte har vært avgjørende for meg er følgende: Det foreligger intet som gir grunn til å mene at barnemoren er av dem som innlater seg med hvem som helst, eller med menn hun ikke kjenner. Så langt opplysningene rekker, er det venner og bekjente, delvis fra langt tilbake, som har vært samleiepartnere. I det kritiske tidsrom oppholdt hun seg på familiens sommersted på X sammen med sine barn. Det måtte i seg selv føre til en begrensning av omgangskretsen. Av de hun hadde, eller kunne tenkes å hatt samleie med, er tre utelukket som mulige fedre etter foretatt blodtypeundersøkelse. Så oversiktlige som forholdene må ha vært på det lille sted hun oppholdt seg, og i den krets mennesker hun omgikkes, virket det lite sannsynlig at annen seksuell kontakt kan ha forekommet uten at det var blitt kjent. Jeg nevner til slutt at barnemoren har gitt greie forklaringer opp gjennom rettsinstansene. Det har ikke vært endringer i dem som kan tyde på at sannheten er søkt tilslørt på punkter av betydning».

Jeg finner det ikke nødvendig å ta standpunkt til om indeksresultatet er tilstrekkelig til å sette C's farskap ut av betraktning. Heller ikke finner jeg det nødvendig å ta standpunkt til om de av A utpekte skipskamerater D, E eller F har hatt samleie med moren i den kritiske periode.

For meg er det opplysningene om morens troverdighet og seksuelle vaner som er avgjørende.

Allerede herredsretten konstaterer at hun tilsynelatende innlater seg med hvem som helst, og att hennes opprinnelige forklaring i saken var uriktig. Og lagmannsrettens flertall finner, etter at hun har måttet innrømme forbindelse med C, at det i og for seg ikke er usannsynlig at hun i den kritiske tid kan ha hatt samleie med andre menn. Når flertallet allikevel finner å burde gi dom for farskap, er det fordi flertallet viker tilbake for uten konkrete holdepunkter å bygge på at hun har hatt det.

Men det gjelder her en barnemor hvis troverdighet er meget begrenset, og om hvem man vet at hun gjennom lengre tid har hatt for vane å gå om bord og overnatte i forskjellige båter som anløp hennes hjemstad. Det er ikke grunn til å tro at hennes seksuelle atferdsmønster i den kritiske periode har avveket fra det man ellers har kunnet fastslå, og jeg er enig med lagmannsrettens mindretall i at man dermed har grunnlag for å regne med at hun har innlatt seg med andre enn C og A også i den kritiske periode. Jeg forstår lovens § 21, annet ledd, slik at det ikke kreves bevis for samleie med *bestemte* andre menn. Slik denne sak ligger an, føler jeg meg ikke tilstrekkelig trygg for at A er far til barnet, og da bør det som fremhevet av Justiskomiteens flertall i Innst. O.XXIII–1956 side 13, heller ikke gis dom på farskap.

Om Høyesteretts praksis henviser jeg til Andreas Endresens artikkel i Tidsskrift for Rettsvitenskap 1969 side 466. Jeg er enig med ham i at Høyesterett har vært varsom med å tillegge barnemorens kjønnsmoral avgjørende vekt, men det er ellers vanskelig å utlede mer bestemte retningslinjer fra de mange enkeltavgjørelser som foreligger. Jeg henviser imidlertid til høyesterettsdom av 26. januar 1968 i sak L.nr. 6 B (kort gjengitt i Rt. 1968 side 377), som etter mitt syn har atskillige likhetspunkter med den foreliggende».

Rt. 1972 s. 327. I detta fall hade modern först förnekat, att hon haft samlag under konceptionstiden med någon annan än en man D. Sedermera hade hon dock erkänt, att hon även haft samlag med de båda av D uppgivna männen E och F. Sedan D och E uteslutits från faderskapet genom blodundersökning uppgav hon, att hon även haft samlag med en man A. Denne förklarades som fader av underrätten och denna dom stadfästes av lagmannsretten. Høyesterett ogillade dock faderskapstalan mot A. I Høyesterett yttrade domare *Leivestad* – med vilken övriga ledamöter i domstolen instämde – bl.a. att det förhållandet att A:s faderskapsindex uppgick till 19 samt att man inte hade någon upplysning om att modern haft samlag under konceptionstiden med andra män än hon uppgivit gjorde, att det framstod som icke osannolikt att A var barnets fader. Osäkerhetsmomenten var dock betydande och efter en genomgång av dessa anförde Leivestad sammanfattningsvis följande:

»B's vandel, hennes holdning til å oppige far, og hennes skiftende og til dels motstridende forklaringer gjør at en ikke kan se bort fra at hun kan ha hatt omgang med en ukjent person i den kritiske tid. Den uvisshet som rår om når hun ble besvangret, og når samleiet med A fant sted bevirker at en ikke en-

gang kan være sikker på at samleiet med A fant sted i kritisk tid. Under disse forhold er det ikke grunnlag for med tillstrekkelig trygghet å slå fast at A er far. Han må derfor frifinnes».

Rt 1973 s. 1257. I detta fall hade modern (B) utpekat en man A som fader till barnet. Hon medgav, att hon haft samlag även med C och D men icke under möjlig konceptionstid. Underrätten förklarade A som fader till barnet och denna dom stadfästes av lagmannsretten (Faderskapsindex var för A c:a 2, för C också c:a 2 och D c:a 1.) Av intresse i lagmannsrettens dom är följande uttalande:

»Retten kan etter de fremkomne opplysninger ikke se at det er godtgjort at hun i det kritiske tidsrom har hatt samleie med noen andre menn.

Etter forklaringene og de øvrige opplysninger er det imidlertid godtgjort at hun både før og etter det kritiske tidspunkt har hatt samleie med andre menn. Opplysningene tyder på at hun har hatt lett for å innlate seg i seksuell forbindelse med menn, således innlot hun seg med A, og det ble forsøkt samleie første gang de møttes. Det er opplyst og bekreftet av henne at en rekke menn til forskjellig tid har overnattet i hennes og venninnens leilighet.

Selv om man må si at barnemorens seksuelle adferdsmønster avviker fra det vanlige, foreligger det dog etter lagmannsrettens mening ikke opplysninger som gir grunn til å anta at hun i den kritiske tid skal ha innlatt seg med andre menn som man ikke har nærmere opplysninger om».

Høyesterett ogillade dock den mot A förda faderskapstalan. Domen var icke enhällig. Domare *Endresen,* vars yttrande kom att ligga till grund för domen, anförde avslutningsvis följande:

»Jeg har vært inne på om ikke det jeg har anført om barnemorens unnlatelse av å oppgi A som barnefar på et tidligere tidspunkt og om svangerskapstidens mulige lengde sammenholdt med opplysningene om barnemorens seksuelle aktivitet, må medføre at A's farskap anses 'lite truleg', jfr. lovens § 21 første ledd. Det er imidlertid ikke nødvendig for meg å ta stilling til dette. Alt i alt finner jeg nemlig at de tvilsmomenter som foreligger vedrørende A's farskap, sammenholdt med opplysningene om barnemorens seksuelle aktivitet, i hvert fall skaper en så sterk formodning for at barnemoren i den kritiske tid har hatt samleie med andre menn enn A, at jeg finner å måtte regne med det; A må derfor etter min mening frifinnes etter paragrafens annet ledd. Når det gjelder hennes forhold til menn, peker jeg på de opplysninger som foreligger om hennes aktivitet for å skaffe seg seksualpartnere på dansesteder som hun jevnlig besøkte – en aktivitet som i flere kjente tilfeller har resultert i at hun har hatt samleie med menn samme dag hun først ble kjent med dem».[30]

7. Det har ovan under II:2 visats, att det finns anledning att befara, att modern i faderskapsmålen av en eller annan orsak inte all-

[30] Då det gäller de faktiska omständigheterna påminner, som synes, detta fall en del om det svenska rättsfallet NJA 1976 s. 371. Se om detta fall ovan s. 102 ff. och nedan s. 162 ff.

tid uppger samtliga faderskapsmöjligheter.[31] Under II:3 har exemplifierats hur oupplysta faderskapsmöjligheter inverkar på olika typer av bevisfakta.[32] Under II:5 har visats hur frågan om förtegade faderskapsmöjligheter behandlats i svensk rättspraxis efter den nya faderskapslagstiftningens tillkomst.[33] Redovisningen av rättspraxis gav vid handen att en omständighet, som kan ge grundad anledning att antaga att modern haft samlag under konceptionstiden med en av henne icke utpekad man är, att sannolikheten för den instämde mannens faderskap är låg enligt den biologisk-statistiska bevisningen.

Vidare kan moderns livsföring eller vandel i förening med andra omständigheter, som talar mot den instämde mannens faderskap ge domstolen så grundad anledning att misstänka förtegade faderskapsmöjligheter att faderskapstaln ogillas. I NJA 1976 s. 371, där svarandens faderskapsindex talade varken för eller emot faderskap, ansågs vad som upplysts om moderns livsföring *före* konceptionstiden inte ge fog för antagande om förtegade faderskapsmöjligheter.

Det har här flera gånger passim framhållits *dels* att man kan befara att det inte så sällan förekommer att modern i faderskapsmålen förtiger en faderskapsmöjlighet, *dels ock* att det givetvis är av största betydelse, om man vill söka garantera ett materiellt riktigt avgörande, att man i det särskilda fallet inte behöver befara en förtegad faderskapsmöjlighet. Det torde därför vara av synnerlig vikt att rätten, som enligt 3:9 FB har att se till att faderskapsfrågan »blir tillbörligen utredd», på grund av utredningen verkligen blivit övertygad om att man inte behöver räkna med en okänd faderskapsmöjlighet, därest talan mot en instämd man bifalles.

En ingående utredning om moderns livsföring kan givetvis vara obehaglig för henne men man får, som *Arnholm* framhåller, inte glömma bort »at rettens oppgave ikke er å vurdere morens etiske standard, men å vurdere om hennes uttalelser bør bli grunnlaget for avgjørelsen av en rettstvist – og heller ikke glemme at en uriktig dom for farskap oftest vil ramme den annen part meget hårdt».[34]

[31] S. 93 ff.

[32] S. 96 f.

[33] S. 99 ff.

[34] Arnholms & Lødrup a.a. s. 254.

I det norska betänkandet NOU 1977:35 (Lov om barn og foreldre (barneloven) föreslås dock införande av en regel (22 § i förslaget) av följande lydelse:

I faderskapssaker må det ikke stilles spørsmål eller føres bevis om partenes seksuelle forhold utenom det tidsrom da moren kan ha blitt gravid. Retten kan likevel tillate slik bevisføring ved kjennelse dersom den finner at det har direkte betydning for avgjørelsen i saken.

I betänkandet framhålls att hänsynen till kvinnan talar för att man borde förbjuda förande av bevisning om hennes sexuella beteende utanför konceptionstiden. Betr. bevisvärdet av moderns sexuella beteende i allmänhet för frågan om hon haft samlag med flera män under konceptionstiden sägs bl.a. att även »om moren ellers har hatt hyppige og omskiftelige forhold, er det langt fra gitt at hun har fulgt dette mønsteret i det relativt korte tidsrommet – gjerne en måned eller så – som den mulige konsepsjonstiden er. Jo lenger tilbake man går i å rippe opp i hennes seksuelle forhold, desto mindre vil opplysningene fortelle om hennes forhold i konsepsjonstiden. Det er en viss fare for at de slutninger man trekker, ubevisst blir farget av ens egne holdninger og moraloppfatninger. Og det gir dessuten et skjevt bilde når man sammenligner morens seksuelle forhold over et temmelig langt tidsrom – ofte flere år – med det korte tidsrom den mulige konsepsjonstid er». – Å andra sidan heter det i betänkandet, att den utpekade mannen och barnet har stort intresse av att alla upplysningar som kan säga något om faderskapet kommer fram, eftersom målet är att det rättsliga faderskapet skall överensstämma med det biologiska. Upplysningar om moderns sexuella beteende utanför konceptionstiden kan därvid vara av intresse. »En dommer vil nok føle seg sikrere på at en kvinne med 'nøktern' seksuell adferd ikke har hatt samleie med andre i konsepsjonstiden, enn han vil dersom det gjelder en kvinne med hyppigere og omskiftelige seksuelle forhold. Dette gjør at opplysninger om morens seksuelle adferd lett kan gjøre utslaget dersom dommeren av andre grunner er i tvil, f.eks. pga. svangerskapstidens lengde». – Efter en avvägning av de motstående intressena föreslås sålunda i betänkandet att möjligheten att föra bevisning om moderns sexuella beteende utanför konceptionstiden väl icke helt förbjuds men dock begränsas.[34a]

[34a] Se NOU 1977:35, s. 24 ff.

8. Med utgångspunkt från följande, förmodligen inte helt orealistiska, exempel skall diskuteras en möjlighet att söka öka tillförlitligheten av moderns utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter.

Antag att modern i ett konkret fall i verkligheten haft samlag under konceptionstiden med männen A, B och C. Av någon anledning hävdar hon bestämt under barnavårdsnämndens utredning, att hon endast haft samlag med A. A begär blodundersökning och denna utvisar, att det inte kan uteslutas att A är fader till barnet. Vi antar vidare, att antingen erkänner nu A faderskapet eller också väcks talan vid domstol om faderskapets fastställande, varvid A, om modern vidhåller sin uppgift om att hon endast haft samlag med A och hon dessutom gör ett trovärdigt intryck, sannolikt kommer att förklaras som fader.

Att A inte blev utesluten från faderskapet genom blodundersökningen innebär dock givetvis inte att B och C är omöjliga som fader till barnet. Möjligheten härför kanske t.o.m. är större för en av dem än för A.

Om vi nu betr. det ovan anförda exemplet i stället tänker oss, att den av modern utpekade mannen A blir utesluten från faderskapet genom blodundersökningen, så är det väl inte osannolikt, att modern under barnavårdsnämndens utredning medger, att hon faktiskt haft samlag med åtminstone någon av B och C. Att hon gör detta medgivande kan bero på, att hon annars riskerar att gå miste om bidragsförskott för barnet (jfr härom ovan i kap. 2).[35] Låt oss antaga, att hon nu endast uppger, att hon även haft samlag med B. Blodundersökning utvisar, att denne inte kan uteslutas från faderskapet. Erkänner inte B faderskapet är det inte osannolikt, att han genom dom kommer att förklaras som fader, såvida rätten finner modern tillräckligt trovärdig, trots att hon sålunda från början felaktigt endast utpekat A. Då det gäller frågan om bidragsförskott kan konstateras att sådant nu kommer att utgå, eftersom modern medverkat till faderskapets fastställande. Men eftersom enligt förutsättningarna i exemplet ovan det fortfarande kan förhålla sig så, att C kan vara barnets fader har modern dock inte medverkat till att garantera ett materiellt riktigt avgörande i faderskapsfrågan.

Regeln i lagen om bidragsförskott om att bidragsförskott inte utgår om modern underlåter att medverka till faderskapets fastställande kan därför knappast sägas utgöra ett lämpligt påtryckningsmedel mot modern, då det gäller att förmå henne att medverka till faderskapets fastställande.[36]

[35] S. 36 f.

[36] Jfr nedan under VII, s. 146 f.

Det lär förekomma, att modern förklarar sig, exempelvis beroende på glömska, sakna möjlighet att lämna tillräckliga upplysningar för att man skall kunna identifiera en man, som hon haft samlag med under konceptionstiden. I sådant fall lär det i praxis förekomma, att man ändock anser modern gjort, vad hon kunnat för att få faderskapet fastställt med verkan att bidragsförskott utgår.[37] Om situationen är denna har modern åtminstone inte medverkat till att ett kanske materiellt oriktigt avgörande kommit till stånd. Det får nämligen förutsättas, att utredningen läggs ned i dylikt fall.

Ett förslag till åtgärd för att söka förmå modern – och detta på ett tidigt stadium – att verkligen redogöra för samtliga tänkbara faderskapsmöjligheter som förf. menar borde övervägas är att införa en legal möjlighet att höra modern på heder och samvete redan under barnavårdsnämndens utredning och *innan* blodundersökningen.[38] Vetskapen om att blodundersökningen med mycket stor sannolikhet kommer att utesluta en felaktigt utpekad man från faderskapet skulle sålunda tillsammans med det förhållandet att modern uttalade sig under straffansvar kunna antagas utgöra ett effektivt påtryckningsmedel, då det gäller att förmå modern att hålla sig till sanningen. En viss betydelse kunde den föreslagna åtgärden också få som psykologisk press på modern att inte sanningslöst påstå samlag med *viss* man. Att förslaget dock endast kan få en mycket begränsad betydelse, då det gäller samlagsbevisningen är givet, eftersom modern naturligtvis kan ha haft samlag med en man trots att denne blir utesluten från faderskapet genom blodundersökning.

Den här skisserade ordningen överensstämmer ganska väl med vad som numera gäller i *finsk* rätt.[39] Sålunda stadgas i 44 § lagen om faderskap, att om kvinnan vid faderskapsutredningen avgivit osann utsaga till barntillsyningsmannen, så kan hon för »avgivande av osann utsaga vid faderskapsutredningen dömas till böter eller till fängelse i högst ett år». Det bör framhållas, att modern endast kan straffas om hennes osanna uppgifter medfört, att faderskapet oriktigt fastställts; har modern förtigit uppgifter, så att därigenom faderskapet inte kunnat fastställas, kan hon sålunda ej straffas.

[37] Se Lavin a.a. s. 54 ff.

[38] Jfr NJA 1970 s. 375 där HD vid bedömningen av moderns trovärdighet bl.a. åberopade, att modern redan innan blodundersökningen med bestämdhet hävdat, att ingen annan man än den utpekade kunde vara barnets fader.

[39] Se den finska regeringens prop. 1974:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning, s. 16 f.

III. Moderns menstruationsförhållanden

Vid sannolikhetsbedömningen enligt faderskapsregeln kan det bli aktuellt att avgöra vilken betydelse som bör tillmätas frågan om moderns menstruationsförhållanden.[40]

Under en menstruationscykel, som även hos en och samma kvinna kan växla mellan treveckors-, fyraveckors- eller femveckorstyp, är sannolikheten för befruktning störst kring ovulationen (äggloss-ningen). Denna beräknas vid en fyraveckorscykel inträffa 10–14 dagar (tidigare resp. senare vid tre- och femveckorscyklarna) efter den sista regleringens första dag.

Enligt den medicinska vetenskapens ståndpunkt kan emellertid befruktning ske i princip när som helst under menstruationscykeln. Befruktning kan sålunda ske omedelbart före eller efter menstruationen och t.o.m. under pågående menstruation, även om sannolikheten härför inte är stor.

Den kan här nämnas, att enligt tre *tyska* undersökningar från endygnspermissionerna under första världskrigets ställningskrig omfattande sammanlagt 1 105 graviditeter hade i 136 fall graviditet inträffat på 4:e dagen i menstruationscykeln eller tidigare, dvs. i en frekvens av 12,3%. Detta innebär, att om exempelvis en reglering börjat den 7:e i en viss månad så uppgår sannolikheten för avlelse den 10:e i samma månad till 12,3%.[41]

Vidare bör framhållas att en menstruationsliknande blödning kan förekomma under pågående graviditet. När det befruktade ägget växer in i livmoderslemhinnan och smälter ned blodkärlens väggar kan nämligen en s.k. inplantationsblödning av varierande storlek uppstå, som av modern uppfattas såsom en reglering. I ett speciellt av socialstyrelsen känt och av professor Axel *Ingelman-Sundberg* insamlat prospektivt material bestående av 100 slumpvis utvalda normala graviditeter visade det sig, att i sju fall hade en menstruationsliknande blödning inträffat ungefär en månad efter sista menstruationen (jfr *NJA 1970 s. 507*).[42]

Med hänsyn till vad nu anförts och till att moderns uppgifter om sina menstruationsförhållanden oftast är okontrollerbara, eller i

[40] Jfr SOU 1965:17, s. 66 ff.

[41] Se Pryll i Münchener Medizinische Wochenschrift 1916, s. 1579 ff (581 fall), Weinstock i Zentralblatt für Gynäkologie 1934, s. 2947 (416 fall) och Manulkin i Zentralblatt für Gynäkologie 1936, s. 15 (103 fall) (dvs. totalt 1 105 fall). Detta material åberopades av socialstyrelsen i t.ex. rättsfallet NJA 1970 s. 507, då det gällde beräkning av sannolikheten för att avlelse ägt rum vid viss tidpunkt.

[42] Även detta material åberopades av socialstyrelsen i rättsfallet NJA 1970 s. 507.

varje fall svåra att kontrollera, bör givetvis största försiktighet iakttagas, då det gäller att från dessa uppgifter draga slutsatser om sannolikheten för viss mans faderskap.[43] Sålunda torde t.ex. i ett fall där modern endast utpekat en man inte *enbart* den omständigheten att samlag ägt rum under pågående menstruation eller i nära anslutning till denna böra medföra den slutsatsen att sannolikheten för den instämde mannens faderskap är för låg för att faderskapstalan skall kunna bifallas. I förening med andra omständigheter, som gör den instämde mannens faderskap mindre sannolikt bör givetvis dock den nu aktuella omständigheten tillmätas betydelse (jfr *NJA 1971 s. 13*).[44] Likaså bör – givetvis under förutsättning att moderns uppgifter om sina menstruationsförhållanden befinnas trovärdiga – i ett fall där modern utpekat två eller flera män, som inte kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökning, den omständigheten att samlag med en av männen skett under pågående menstruation eller i anslutning till denna kunna *i förening med andra omständigheter* bli av avgörande betydelse vid jämförelsen mellan de olika faderskapsmöjligheterna.

För att kontrollera om de av modern lämnade uppgifterna om sista menstruationen kan vara riktiga, kan man med användande av ett av Lars *Engström* och Bertil *Falconer* insamlat material rörande nyfödda barns vikt och längd vid olika längd av havandeskap (de s.k. *Engström-Falconerska* tabellerna, jfr om dessa nedan under VI) räkna ut sannolikheten härför genom utnyttjande av uppgifterna om barnets längd och vikt vid födelsen. En annan möjlighet är att använda sig av det ovan nämnda tyska materialet från första världskrigets endygnspermissioner bestående av 1 105 graviditeter med känd dag för sista menstruation och för konception (jfr t.ex. *NJA 1970 s. 507.)*

IV. Preventivmedelsanvändning och ofullbordat samlag

1. Användningen av preventivmedel har i vårt land kraftigt ökat under senare år. Av avgörande betydelse för denna utveckling har varit introduktionen på 1960-talet av dels det s.k. p-pillret, dels de intrauterina preventivmedlen (spiral). Genom dessa preventivmedel fick vi, som det sagts, »en övergång från manliga till kvinnliga metoder, från samlagsbundna till samlagsoberoende, från läkaroberoende till läkarberoende och från måttligt effektiva till högeffektiva sådana».[45]

[43] Förespråkare för att man i stället bör fästa stort avseende vid uppgifter om moderns menstruationsförhållanden saknas dock inte. Se t.ex. Ryhave a.a. och Funch Jensen a.a.

[44] Se närmare om detta fall ovan s. 70 och s. 101 f.

[45] Barbro Westerholm i Recip Reflex, 3–4, 1975, s. 3.

Betr. frågan om huruvida preventivmedel kommit till användning eller ej i det särskilda fallet torde ej sällan uppgift stå mot uppgift i faderskapsmålen och de uppenbara bevissvårigheter, som därvid gör sig gällande kan antagas medföra, att frågan om betydelsen vid sannolikhetsbedömningen av preventivmedelsanvändning mindre ofta ställs på sin spets i rättspraxis.

När det gäller att taga ställning till frågan om preventivmedel använts eller ej i det särskilda fallet kan det möjligen vara av intresse för domstolen att känna till något om omfattningen av preventivmedelsbruket i allmänhet. Några mera exakta siffror härpå torde väl inte finnas att tillgå men i olika undersökningar har man sökt att uppskatta i vilken omfattning preventivmedel används. I en ganska färsk sådan undersökning görs på grundval av uppgifter om preventivmedelsförsäljningen i vårt land år 1976 den uppskattningen »att ungefär 70 procent kvinnor i fertil ålder använder någon typ av preventiv födelsekontroll. Närmare 30 procent använder p-piller, drygt 20 procent spiral, c:a 12 procent använder kondom och kanske 10 procent traditionella metoder eller sterilisering».[46] (Förf. vill för sin del ifrågasätta om det inte kan förhålla sig så, att preventivmedelsvanorna varierar något med hänsyn till civilstånd.)

Om det emellertid i ett visst fall får anses utrett, att preventivmedel kommit till användning uppstår frågan om vilken betydelse detta förhållande bör tillmätas vid sannolikhetsbedömningen. I prop. 1969: 124 uttalar departementschefen, att vid sannolikhetsbedömningen i flermansfall kan inte trovärdiga uppgifter om preventivmedel lämnas obeaktade.[47] Genom att den nya och nu gällande faderskapsregeln föreskriver positiv, i stället för som tidigare negativ, sannolikhetsbedömning kan knappast *rättspraxis* före ikraftträdandet år 1970 av den nya faderskapsregeln då det gäller frågan om betydelsen av preventivmedel längre anses vägledande.

Rättsfallet *NJA 1948 s. 802,* som avgjordes enligt 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap torde ha förlorat sitt värde som prejudikat redan i och med införandet år 1950 av regeln om faderskapsfastställelse i 3:2 FB. I detta fall yttrade HD följande:

»I målet är upplyst, att Alvar haft samlag med Ellen vid åtminstone 2 tillfällen i början av juli 1945.

[46] Kajsa Sundström–Feigenberg i Läkartidningen 1978, s. 553. – Se också om preventivmedelsanvändningen i Sverige t.ex. SOU 1969:2 (Om sexuallivet i Sverige. Värderingar, normer, beteenden i sociologisk tolkning), Meirik, Nygren & Smedby i Läkartidningen 1978, s. 426 f. och s. 433. Det bör anmärkas, att de under senare år alltmer uppmärksammade hälsoriskerna vid användningen av vissa preventivmedel kan ha ändrat preventivmedelsvanorna.

[47] Prop. 1969:124, s. 82.

Vad i målet förekommit – bl.a. därom att vid nämnda samlag preventivmedel använts samt att Ellen under samma år vid flera tillfällen dels intill senare delen av juni dels i slutet av juli haft samlag med annan man – föranleder icke till att det är uppenbart, att barnet ej avlats vid samlag med Alvar».

Hade detta fall avgjorts efter ikraftträdandet år 1950 av regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap kan det inte anses uteslutet, om det var styrkt att modern haft samlag under konceptionstiden även med annan man än svaranden, att den omständigheten att preventivmedel använts vid samlag med svaranden hade medfört att det framstod som mindre sannolikt, att svaranden var barnets far.

Hade fallet i fråga i stället avgjorts idag får man antaga, att båda de män med vilka modern haft samlag under konceptionstiden hade instämts. Därvid hade frågan om preventivmedelsanvändning kunnat i förening med andra omständigheter i målet få betydelse vid sannolikhetsbedömningen.

Det är knappast endast det förhållandet att gällande regel om fastställande av faderskap föreskriver en positiv, i stället för som tidigare en negativ, sannolikhetsbedömning som bör ha medfört, att frågan om preventivmedelsanvändning fått större betydelse vid sannolikhetsbedömningen än i äldre rätt. En orsak härtill måste även antagas vara det rent faktiska förhållandet att de preventivmedel, som numera vanligen används är betydligt mera effektiva än de preventivmedel, som tidigare vanligen användes. Det lär dock ännu icke finnas några preventivmedel, som är absolut säkra. Eftersom tillförlitligheten inte är densamma vid alla olika typer av preventivmedel bör det vid sannolikhetsbedömningen vara av betydelse vilket preventivmedel, som använts in casu.

Ett preventivmedels *teoretiska* säkerhet eller tillförlitlighet brukar uttryckas genom angivande av antalet graviditeter per 100 kvinnoår, dvs. 1.200 månaders användning av medlet i fråga (s.k. *Pearl index*).[48]

Vad p-piller gäller kan nämnas att kombinationspiller har ett Pearl index på 0–0,5 (sekvenspreparat 0,5–1). S.k. minipiller, som måste tagas regelbundet varje dag utan uppehåll, lär ha ett Pearl index på 1–1,5. Ungefär samma säkerhet har, vad angår intrauterina preventivmedel, kopparspiralen (Pearl index 1–2). Kopparspiralen, som dock måste utbytas ungefär vart tredje år, är säkrare än plastspiralen, som har ett Pearl index på 2–3. Kondom är ett betydligt mindre tillförlitligt preventivmedel än nu nämnda. Kondomens Pearl index

[48] Från den teoretiska säkerheten – uttryckt i Pearl index – måste man givetvis skilja säkerheten in casu. Jfr härom nedan.

uppges ligga – och det samma lär gälla pessaret – någonstans mellan 10 och 30.[49]

Utvecklingen på antikonceptionens område går dock snabbt; nya metoder utvecklas och gamla modifieras.

Vid sannolikhetsbedömningen räcker det dock ej med att konstatera att preventivmedel använts och – för att kunna bedöma säkerheten – vilken typ av preventivmedel det var fråga om. Domstolen måste givetvis också söka taga ställning till den ur bevissynpunkt naturligen oftast mycket svårbedömda frågan om preventivmedlet verkligen använts på rätt sätt.

Det kan här nämnas, att det i en *amerikansk* sociologisk undersökning visats, att *motivationen* (vid sidan om andra faktorer, såsom t.ex. ålder) har stor betydelse för olika preventivmetoders effektivitet.[50] I undersökningen skildes mellan dem som använde preventivmedel endast för att uppskjuta en graviditet (lågmotiverade) och dem som överhuvud taget inte önskade en graviditet (högmotiverade). Enligt undersökningen varierade varje preventivmetods effektivitet starkt med motivationen. Ju mindre motiverad användaren var desto osäkrare var preventivmetoden i fråga.

En svensk expert på preventivmedelsområdet har i anslutning till dessa undersökningsresultat uttalat bl.a. följande:

»Det krävs ett visst mått av motivation för att skaffa de högeffektiva, moderna preventivmedlen. Det är inte förvånande att medel som kan köpas och användas utan rådgivningskontakt misslyckas oftare än de som kräver individuell rådgivning och utprovning. Osäkerhet, misstolkad bruksanvisning och glömska gör att graviditetsfrekvensen blir betydligt högre än den teoretiska effektiviteten anger. De vackra säkerhetssiffror som t.ex. brukar åberopas i reklamen för spermiedödande tabletter och salvor bygger på undersökningar där preventivmedlet tagits under helt andra betingelser än som vanligen sker.

På samma sätt kan man förklara att den lägsta graviditetsfrekvensen med intrauterina preventivmedel finner man i material av högmotiverade kvinnor, där en och samma läkare givit omsorgsfull individuell rådgivning och gjort noggrann uppföljning. Kvaliteten på rådgivningen inverkar på preventivmedlets säkerhet och continuation rate».[51]

Något referat i NJA, som belyser *rättspraxis'* inställning till frågan om betydelsen av preventivmedelsanvändning efter ikraftträdandet av den nya faderskapsregeln finns inte att redovisa. Särskilt det förhållandet att – även om vi fått allt säkrare preventivmetoder – frågan om tillförlitligheten in casu av den använda preventivmetoden är svårbedömbar, vågar man nog antaga, att preventivmedels-

[49] Jfr t.ex. Larsson-Cohn i Recip Reflex, 8, 1975, s. 11.

[50] Se om denna undersökning Kajsa Sundström–Feigenberg a.a. s. 553.

[51] Kajsa Sundström-Feigenberg ibid.

användning som regel inte kan anses vara av avgörande betydelse. Om vid samlag med en instämd man preventivmedel ostridigt använts bör dock denna omständighet i förening med andra omständigheter, som också gör den instämde mannens faderskap mindre sannolikt kunna medföra den slutsatsen att faderskapet icke gjorts sannolikt.[52]

Vid insamlingen av materialet för de jurimetriska undersökningar, som kommer att redovisas i kapitel 7 i detta arbete påträffades dock ett underrättsfall där den omständigheten att den ene av två instämda män använt preventivmedel till den grad reducerade en för denne man på grund av rättsantropologisk undersökning uttalad högre sannolikhet som fader till barnet att talan ogillades mot båda männen. Några generella slutsatser om rättspraxis då det gäller den aktuella frågan kan dock givetvis inte dragas av detta fall.

I detta fall var sålunda två män – A och B – instämda. A hade ett faderskapsindex på 4,23 och B ett motsvarande index på 2,45 (vid senare undersökning dock ändrat till 6,71). Dessa skillnader i index är för små för att man skall kunna draga någon som helst slutsats om sannolikheten för den ene mannens faderskap i förhållande till den andres (jfr härom under VIII). Rättsantropologisk undersökning utvisade, att B var betydligt mera sannolik som fader än A. TR:n gjorde dock följande bedömning:

»Emellertid kan man icke bortse från att såväl (C) (modern) som (B) i ett tidigt skede av målet berättat att de avbröt sitt samlag och att (B) använde skyddsmedel. (C) antog också till en början att (B) ej kunde vara fader till barnet. Det avbrutna samlaget och begagnandet av skyddsmedel medför dock icke att (B) kan uteslutas som tänkbar fader till barnet, särskilt i beaktande av att (B) var onykter vid tillfället och att (C) enligt egen uppgift heller inte var särskilt nykter, varför deras minnesbild av omständigheterna vid samlaget bör tagas med en viss försiktighet. Likväl måste en jämförelse mellan detta samlag och (C:s) fullbordade samlag med (A) utan skyddsmedel utfalla så, att (B:s) vid den rättsantropologiska undersökningen uttalade högre sannolikhet som fader framstår som mindre betydelsefull än vad eljest skulle ha varit fallet. Vid dessa förhållanden anser rätten, att skillnaden i sannolikhet för (A) resp. (B) som fader till barnet är så liten att den ter sig praktiskt ganska obetydlig eller i vart fall inte tillräckligt signifikativ. Det är därför ej förenligt med grunderna för 3 kap. 3 § FB att förklara den ene av dem vara fader till barnet. Käromålet kan därför ej bifallas».

2. I kapitel 4 har framhållits att samlaget inte behöver vara full-

[52] Jfr betr. äldre rätt rättsfallet NJA 1948 s. 272, som avgjordes enligt faderskapsregeln i 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap. Då HD i detta fall åberopade mannens sterilitet, barnets utvecklingsgrad vid födelsen och »omständigheterna i övrigt» som grund för att ogilla faderskapstalan torde som *en* sådan omständighet avsetts att mannen använt preventivmedel.

bordat för att samlagsrekvisitet skall vara uppfyllt.[53] Vid sannolikhetsbedömningen kan dock frågan om *ofullbordat samlag* få betydelse och därvid torde i princip det som ovan sagts om betydelsen av preventivmedelsanvändning även gälla i fråga om ofullbordat samlag. Enligt den medicinska erfarenheten kan nämligen sperma ejakuleras utan orgasm och befruktning kan ske även om sädesvätskan ej deponerats i kvinnans kropp. Därmed är givet, att frågan om ofullbordat samlag som regel inte bör vara av utslagsgivande betydelse vid sannolikhetsbedömningen. I förening med andra omständigheter i målet bör den dock – liksom frågan om preventivmedelsanvändning – kunna få betydelse.[54]

OBJEKTIVA BEVIS

V. Mannens fortplantningsförmåga

Betr. frågan om betydelsen av *sterilitet* kan först framhållas, att sterilitet kan vara antingen total eller temporär. Nämnas kan t.ex. att påssjuka, om den nu överhuvudtaget leder till sterilitet, kan medföra total eller en, under flera månader bestående, temporär sterilitet.[55]

Då en instämd man i ett faderskapsmål gör gällande, att han på grund av sterilitet varit oförmögen att avla barn inhämtar domstolarna socialstyrelsens yttrande i frågan, som låter utföra sakkunnigutredning. Detsamma gäller mål om hävande av faderskapspresumtionen för den äkta mannen betr. barn som hustrun fött, om mannen gör gällande, att han är steril. I ett sådant fall uttalade den sakkunnige läkaren bl.a. följande till socialstyrelsen.[56]

»Det är här fråga om en ej särskilt vanlig avvikelse i mannens s.k. kromosomala konstitution. Denna avvikelse sammanföres med några andra liknande avvikelser under begreppet Klinefelters syndrom, vilket karakteriseras av ett överskott av könskromosomer hos en manlig individ. Tillståndet är medfött och leder till en mer eller mindre karakteristisk kroppskonstitution samt bristande utveckling av testiklarna, där någon spermieproduktion aldrig kommer till stånd.

Detta tillstånd innebär följaktligen en fullständig oförmåga att avla barn och det är också omöjligt att ge någon behandling i detta avseende.

Det är därför ingen tvekan om att (A) är, har varit och i framtiden kommer att förbli ofruktsam».

För att frågan om sterilitet skall kunna få betydelse vid sannolikhetsbedömningen krävs naturligtvis, att det genom utlåtande av en

[53] S. 83.

[54] Jfr NJA 1969 A 44 i kap. 4, s. 83 (tillämpning av den nu upphävda faderskapsregeln i 3:2 FB).

[55] Jfr SOU 1965:17, s. 66 ff.

[56] Svartlösa tingsrätts dom DT 224/76 (T 761/75).

specialist kan styrkas inte blott att mannen är steril utan även att han var det vid samlagstillfället. Kan detta styrkas kan den utpekade mannen givetvis inte anses sannolik som fader och talan skall därför ogillas.

Emellertid torde det inte vara så vanligt förekommande att en utpekad man lyckas styrka, att han var steril vid samlagstillfället. (Vid bl.a. vissa former av missbildning av könsorganen lär man dock med tillräckligt hög grad av säkerhet kunna fastslå att sterilitet alltid förelegat.) När fertilitetsundersökningen väl visat sterilitet vid *undersökningstillfället* men undersökningen inte medgivit någon helt säker bedömning av frågan om hur det förhöll sig med mannens fortplantningsförmåga vid *samlagstillfället* har i *rättspraxis* – vad gäller i NJA refererade fall – frågan om sterilitet regelmässigt beaktats endast om även andra föreliggande omständigheter talat emot faderskap, såsom t.ex. blodundersökningsresultat i *NJA 1928 s. 84* och barnets utvecklingsgrad vid födelsen (förmodligen även preventivmedel) i *NJA 1948 s. 272.* Om den nya faderskapsregeln innebär någon förändring härvidlag torde få anses vara en öppen fråga.

Ibland kan en fertilitetsundersökning ge det beskedet att den undersökte mannen visserligen inte är fullständigt steril men att han tillhör den »subfertila populationen», dvs. har *nedsatt fertilitet.* Frågan uppkommer då om vilken betydelse detta förhållande skall tillmätas vid sannolikhetsbedömningen. Något entydigt svar på denna fråga kan inte ges utan frågan måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i övrigt. Om t.ex. i ett fall där modern endast utpekat en man och annan bevisning i målet (t.ex. moderns livsföring eller låg sannolikhet för faderskapet på grundval av faderskapsindex eller barnets utvecklingsgrad vid födelsen) ger misstanke om att modern förtigit en faderskapsmöjlighet bör väl den omständigheten att den instämde mannen enligt sakkunnigutlåtande har nedsatt fertilitet kunna leda till att sannolikhetsrekvisitet inte anses uppfyllt. Är det utrett att modern haft samlag med två eller flera män under konceptionstiden bör konstaterad nedsatt fertilitet hos en av männen i fråga vara en faktor av betydelse vid jämförelsen mellan de olika faderskapsmöjligheterna. Det torde regelmässigt inte vara berättigat att avgöra ett flermansfall *enbart* på grund av denna faktor. – Frågan om betydelsen vid sannolikhetsbedömningen av nedsatt fertilitet hos den instämde mannen var aktuell i nedan redovisade *underrättsfall* från år 1976.[57]

[57] Sollefteå tingsrätts dom DT 75/76 (T 9/72). (Jfr NJA 1955 C 688 där nedsatt fertilitet hos mannen ej ansågs i och för sig göra dennes faderskap osannolikt i den mening som

I detta fall bestred den instämde mannen (A) käromålet på den grund att hans fertilitet var nedsatt och att det därför inte var uteslutet att modern haft samlag även med annan man under konceptionstiden.

A hade vid blodundersökning erhållit ett faderskapsindex på 6,286. Ett beslut av TR:n om s.k. rättsantropologisk undersökning upphävdes av HovR:n, enär målet befanns onödigt uppehållas genom detsamma.

Om sin fertilitet uppgav A bl.a., att han varit gift två gånger och att båda äktenskapen blivit barnlösa, trots att hustrun i båda fallen tidigare hade barn. I c:a sju år hade han nu sammanlevat med en annan kvinna men hade ej heller i detta förhållande lyckats få barn. Han hade genomgått en strumaoperation, som kunde ha nedsatt hans fertilitet. A hade åren 1963 och 1971 låtit utföra analyser av spermaprov. – TR:n beslöt att inhämta yttrande från socialstyrelsen betr. A:s fertilitet på grundval av nämnda analyser.

Den sakkunnige läkare, som på socialstyrelsens uppdrag utförde undersökningen anförde bl.a., att eftersom spermaanalyserna i detta fall utförts utan någon som helst tidsmässig anslutning till den ifrågasatta befruktningen kunde bedömningen av mannens fertilitet icke ske med någon större säkerhet. Det kunde likväl med relativ stor sannolikhet antagas att A tillhörde den subfertila populationen. Den sakkunnige ansåg det dock icke möjligt att på basen av utredningsmaterialet utesluta eller ens göra det osannolikt att A skulle vara fader till det aktuella barnet. (Att ett av A:s äktenskap blivit barnlöst kunde ev. bero på nedsatt fruktsamhet hos hustrun, som haft en inflammation i livmoderhalsen.) Den sakkunnige anförde avslutningsvis:

»På grundval av de uppgifter som föreligger i rubricerade faderskapsärende samt de utredningar jag företagit, anser jag det icke möjligt att utesluta eller förklara det osannolikt att (A) skulle vara far till den ifrågasatta graviditeten. Spermaanalyserna talar visserligen för nedsatt fertilitet hos (A), men graviditeter vid värden på denna nivå är dock enligt vår erfarenhet inga sällsyntheter».

Socialstyrelsen uttalade å sin sida, att resultaten av de företagna spermaundersökningarna och rättsserologiska undersökningarna inte gjorde A:s faderskap osannolikt.

TR:n, som biföll faderskapstalan mot A, yttrade:

»Genom (moderns) och (A:s) samstämmiga uppgift därom är utrett, att de haft samlag med varandra under tid då barnet kan vara avlat. Utredningen visar inte, att (modern) haft samlag med någon annan man under nämnda tid. På grund härav och då möjligheten av (A:s) faderskap till barnet inte kunnat uteslutas genom den medicinska utredning som företagits, finner tingsrätten sannolikt att barnet avlats av (A)».

avsågs i 3:2 FB.) – I detta sammanhang kan nämnas att frågan om betydelsen av *hög ålder* hos mannen, då det gäller att bedöma dennes faderskapssannolikhet, aktualiserades i rättsfallet NJA 1963 s. 455. Även om det förhåller sig så, att fruktsamheten avtager med stigande ålder, ansåg dåvarande medicinalstyrelsen att det inte kunde uteslutas att en i detta fall c:a 80 år gammal man kunde ha avlat barnet. En medicinsk bedömning av sannolikheten härför skulle dock ha krävt, att man omkring tiden för konceptionen hade utfört en fullständig fertilitetsundersökning av mannen. Med hänsyn till vad styrelsen anförde och till övriga i målet föreliggande utlåtanden från medicinskt sakkunniga fann HD, att mannens ålder inte kunde i och för sig göra det *osannolikt*, i den mening som avsågs i 3:2 FB, att mannen var fader till barnet.

VI. Graviditetslängdsuppgifter

1. I kapitel 4, under III, framhölls att läget numera i rättspraxis är det, att man vid tillämpningen av faderskapsregeln tolkar uttrycket »tid då barnet kan vara avlat» så, att detta avser överhuvudtaget möjlig konceptionstid.[58] Detta innebär, att frågan om betydelsen av extrem graviditetstid prövas först vid sannolikhetsbedömningen enligt det andra tankeledet i faderskapsregeln. Den närmare undersökningen av frågan om konceptionstidens betydelse, då det gäller fastställande av faderskap ansågs därför böra ske först i kapitlet om sannolikhetsbedömningen.

I detta avsnitt skall först presenteras en *jurimetrisk* undersökning rörande värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap (2).[59] Därefter ges bl.a. på grundval av resultaten av denna undersökning några sammanfattande synpunkter på denna fråga (3).

2. Jurimetrisk undersökning rörande värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap[60]

2: 1. Som framgått i kapitel 4 anses konceptionstiden för ett fullgånget barn numera vara 300:e – 240:e dagen före barnets födelse. I fall där samlaget ägt rum utanför nämnda gränser eller då barnet varit ofullgånget kan ofta tvekan råda, om det kan anses vara sannolikt, att barnet avlats vid samlaget i fråga. Vid denna sannolikhetsbedömning kan en jämförelse mellan tidpunkten för svarandens samlag med modern och barnets utvecklingsgrad vid födelsen vara av betydelse.

Domstolarna (eller barnavårdsnämnderna) infordrar ofta utlåtande om socialstyrelsens bedömning av frågan om barnet med hänsyn till utvecklingsgraden kan vara avlat vid den aktuella tidpunkten.

[58] S. 82.

[59] Termen *»jurimetrik»* används numera ofta bl.a. för att beteckna rättsliga undersökningar, som utförts med *kvantitativ* (statistisk) metod. Se om jurimetriken Saldeen, Skadestånd vid äktenskapsskillnad. En rättssociologisk och jurimetrisk studie, s. 115 ff. (med vidare hänvisningar) samt dens. Synpunkter på tvärvetenskap och jurimetrik (i Statens råd för samhällsforskning, utg. Mål och metoder för forskning inom civilrätten, s. 70 ff.). Se också Victor, Rättssystem och vetenskap. Studier kring en analysmodell för ideologiska system, s. 167 ff. och Seipel, Computing Law, s. 122 f. och s. 162.

[60] Detta avsnitt utgör en något förkortad och reviderad version av en art. av förf. et al. i SvJT 1971, s. 538 ff. Läsaren bör observera att det studerade materialet utgöres av underrättsdomar avkunnade på 1960-talet, dvs. då regeln i 3:2 FB, enligt vilken faderskapstalan skulle bifallas såvida det inte var »osannolikt» att svaranden var barnets fader, fortfarande gällde. Materialets ålder torde dock inte påverka värdet av undersökningsresultaten.

Vid denna sannolikhetsbedömning användes numera vanligen det av *Engström* och *Falconer* insamlade materialet avseende födelselängd och födelsevikt hos c:a 59 000 barn med känd havandeskapslängd (de s.k. *Engström-Falconerska* tabellerna.)[61] Sannolikhetsgränsen vid beräkning av den tidigaste eller senaste tidpunkt vid vilken barnet kan ha avlats beräknas därvid på så sätt att barnets födelsevikt resp. födelselängd korreleras till den uppgivna konceptionstiden. Härvid erhålles sannolikheten (procenttal) för att ett slumpmässigt utvalt barn med denna födelselängd resp. födelsevikt kan vara avlat tidigare resp. senare än vid den uppgivna tidpunkten. En sådan beräkning är användbar endast under förutsättning att domstolsmaterialet är fördelat på ett annat sätt än Engströms och Falconers material genom att innehålla ett betydligt större antal fall i materialets yttergränser; *ett faktum som är föga beaktat och väl värt att ägna en jurimetrisk analys.*

Så länge närmare kännedom om domstolsmaterialet saknas torde på grundval av ett visst procenttal endast mycket begränsade slutsatser böra dragas om faderskapets sannolikhet i det enskilda fallet.

2:2 Undersökningens syfte

Huvudsyftet med föreliggande undersökning är att genom studier av ett antal domar från olika underrätter i mål om fastställande av faderskap söka erhålla en uppfattning om värdet av sannolikhetsbedömning av ovan angivet slag, i fall där blodundersökning ej uteslutit svaranden, och om möjligt försöka komma fram till en praktiskt användbar gräns (procenttal) för sannolikhetsbedömningen.

Ett annat syfte med undersökningen är att studera vilken praktisk betydelse domstolarna hittills tillmätt sannolikhetsberäkningen. Därvid har de fall, där faderskapstalan ogillats på grund av att faderskapet ansetts osannolikt med hänsyn till den uppgivna konceptionstiden speciellt studerats. Vidare har de fall där sannolikheten för faderskapet – beräknat enligt Engström-Falconerska tabellerna – varit mindre än 10% med hänsyn till födelsevikten eller födelselängden ägnats speciellt intresse, eftersom dåvarande medicinalstyrelsen ansåg, att gränsen för osannolikhet borde dragas vid 10%.[62] Medicinalstyrelsen har i dessa fall avgivit utlåtandet »icke

[61] Jfr om de Engström-Falconerska tabellerna ovan not 20.

[62] Stegmann & Hellwig har i utredningen »Die statistischen Methoden im geburtshilflichen Gutachten» (i Hummel, K., Die medizinische Vaterschaftsbegutachtung mit biostatistischem Beweis (1961), s. 83 ff.) föreslagit följande predikat vid olika procenttal: mycket sannolikt 31–68%, sannolikt 11–30 eller 70–89%, osannolikt 5–10 eller 90–95%, mycket osannolikt 1–4 eller 96–99% och högst osannolikt ≤1% eller ≥99%.

uteslutet men osannolikt». HD har dock ej, som framgår av sammanställningen i tabell I nedan, ansett att en sannolikhetsgrad under 10% gör faderskapet osannolikt i lagens mening. Slutligen undersökes i vad mån samlagens placering i tiden har något inflytande på domstolens ställningstagande i fall, där två eller flera män kan vara sannolika som fäder.

Tabell I. *Sammanställning av rättsfall i NJA där procenttalet med hänsyn till längd och vikt var lägre än 10%.* (Observera att två av fallen *(NJA 1970 s. 375* och *507)* avgjorts enligt den nya faderskapsregeln medan övriga fall avgjorts enligt den fram till år 1970 gällande regeln i 3:2 FB.)[62a]

Rättsfall	*Sannolikhetsprocent m.h.t. längd*	*Sannolikhetsprocent m.h.t. vikt*	*Dom*
NJA 1956 s. 329	2,8	9,4	Talan bifallen
NJA 1961 C 933	6,7	4,6	
NJA 1967 C 39	2,3	2,3	
NJA 1967 s. 587	1,8	1,0	
NJA 1968 s. 75	3,7	2,3	
NJA 1970 s. 375	0,7	0,9	
NJA 1956 s. 631*	4,5	7	Talan ogillad
NJA 1961 s. 325	0,1	0,1	
NJA 1962 C 41*	0,1	1,4	
NJA 1965 s. 460 I	1,3	1,6	
II	1,8	2,3	
NJA 1969 s. 485	1,3	2,1	
NJA 1970 s. 507	4,1	2,6	

* Även andra omständigheter än graviditetstidens längd spelade in i dessa fall.

[62a] Se vidare om rättspraxis på området Beckman & Höglund a.a. s. 117 ff.

2:3 Material

Materialet avser underrättsdomar avkunnade under tidsperioden 1960–1964.[63] Avsikten var att insamla akter till samtliga domar i faderskapsmål vid 17 underrätter (sju rådhusrätter och tio häradsrätter). Bortfallet blev obetydligt. Urvalet av underrätter är ej representativt för hela riket. De tre största rådhusrätterna och de norrländska underrätterna är t.ex. ej representerade. Med hänsyn till detta kan resultaten av undersökningen inte utan vidare generaliseras till att gälla hela riket. 511 fall ingår i materialet. I 295 av dessa fall bestred svaranden talan om faderskap, medan han i resterande 216 fall medgav denna talan.

Vid bearbetningen av materialet har det varit en strävan att använda samma utgallringsregler som använts av Engström och Falconer. Sålunda har endast fall med friska kvinnor och barn medtagits och tvillinggraviditet har uteslutits liksom fall där uppgift om oregelbunden menstruationscykel förelegat eller osäkerhet rått betr. tidpunkten för den sista menstruationen.

Sista menstruationens första dag har ansetts vara känd i 392 av fallen och alltså ansetts oklar i resterande 119 fall.

I 228 av fallen har konceptionsdatum ansetts vara känt i varje fall på sex dagar när, medan i de återstående 283 fallen uppgiften om konceptionsdatum ansetts vara alltför osäker för att kunna beaktas vid bearbetningen.

De fall där svaranden uteslutits från faderskapet genom blodundersökning har ej medtagits i tabellerna III – VI och VIII A och B (28 fall).

2:4 Metod

Med utgångspunkt från de för barnen noterade födelselängd- och födelseviktuppgifterna har en »sannolikhet» – i fortsättningen kallad procenttal – för att graviditetstidens längd är den uppgivna eller längre/kortare beräknats med hjälp av Engström-Falconerska tabellerna över sambandet mellan graviditetstid å ena sidan och längd och vikt å andra sidan. För att erhålla jämförbarhet har till tidsperioden mellan konceptionsdatum och förlossningsdag lagts till 10 dagar, vilket skulle motsvara tidsperioden mellan sista menstruationen och konceptionen. Med användande av längd- och viktuppgifterna har med hjälp av Engström-Falconerska tabellerna fastställts inom vilka procenttalsintervall de observerade graviditetslängderna ligger. Fallen med korta graviditetslängder kommer där-

[63] Jfr om detta material förf. et al. SvJT 1971, s. 546.

vid att hamna i procenttalsintervallet 0–10% och de med långa graviditetslängder i intervallet 90–100%, och de med extremt korta graviditetslängder i intervallet 0–0,5%, medan de med extremt långa graviditetslängder hamnar i intervallet 99,5–100%.

2:5 Resultat

Av tabell II framgår blodundersökningsresultatet i de fall där konceptionsdatum varit känt. Procenttalen är här uträknade med utgångspunkt från kroppsvikten och i tabellen har upptagits såväl fall där svaranden bestritt faderskapstalan som fall där han medgivit denna under huvudförhandlingen. Det framgår av tabellen att andelen fall där svaranden uteslutits genom blodundersökning är större vid extrema graviditetslängder än vid mindre extrema sådana. Detta innebär att de fall där faderskapstalan borde ha ogillats främst bör återfinnas bland fall med extrema graviditetslängder.

Tabell II. *Antal svaranden som uteslutits genom blodundersökning i procent av antal blodundersökta svaranden i fall där konceptionsdatum varit känt.*

Procenttals-intervall	*Antal svaranden, som uteslutits genom blod-undersökning*	*Antal undersökta svaranden*	*Uteslutna män i procent*
10–90	7	124	6
0–10	5	19	26
90–100	7	31	23

I 126 av de 295 fall där käromålet bestritts förelåg såväl uppgift om konceptionsdatum som uppgift om födelsevikt och kroppslängd medan i sju fall uppgift om kroppslängden saknades.

För samtliga 126 fall har med hjälp av Engström-Falconerska tabellerna ett procenttal med utgångspunkt från kroppslängden resp. vikten uträknats. Om fallen hade varit representativa för det material som Engström och Falconer bearbetat skulle de vara jämnt fördelade (dvs. rektangulärt fördelade mellan 0 och 100). Om barnet däremot ej avlats vid det uppgivna samlaget skulle man få en anhopning i ytterändarna av fördelningen framför allt om tidpunkten för barnets avlande starkt avviker från tidpunkten för det uppgivna samlaget.

Tabell III. *Förväntat och observerat antal fall samt kvoten förväntat/observerat antal fall där svaranden bestritt faderskapstalan och där konceptionsdatum varit känt.*

Procenttals-intervall	*Kroppslängd (totalt 119 fall)*			*Kroppsvikt (totalt 126 fall)*		
	Förväntat	*Observerat*	*Förv./Obs.*	*Förväntat*	*Observerat*	*Förv./Obs.*
10–90	95,2	82	1,16	100,8	94	1,07
0–10	11,9	17	0,70	12,6	15	0,84
90–100	11,9	20	0,60	12,6	17	0,74
0–5	5,95	13	0,46	6,3	10	0,63
95–100	5,95	14	0,43	6,3	15	0,42
0–2,5	2,98	2	(1,49)	3,15	5	0,63
97,5–100	2,98	10	0,30	3,15	11	0,29
0–1	1,19	1	(1,19)	1,26	0	(∞)
99–100	1,19	8	0,15	1,26	8	0,16
0–0,5	0,60	0	(∞)	0,63	0	(∞)
99,5–100	0,60	6	0,10	0,63	6	0,11

I tabell III redovisas observerat och förväntat antal fall där svaranden *bestritt* faderskapstalan och där *konceptionsdatum* varit känt. Med utgångspunkt från längd- och viktuppgifterna har med hjälp av Engström-Falconerska tabellerna fastställts inom vilka procenttalsintervall de observerade graviditetslängderna ligger. Vi finner t.ex. i kolumnen för kroppsvikt att i 94 fall ligger graviditetslängden mellan 10–90%, medan den i 6 fall ligger mellan 99,5–100%, dvs. extremt lång graviditetslängd. Av tabellen framgår att i intervallet 0–10% (korta graviditeter) återfinns 15 av 126 observerade barn. Det är flera än vad man skulle vänta sig av den rektangulära fördelningen. Enligt denna borde 1/10 av materialet, dvs. 12,6 barn, befinna sig i detta intervall.

Om man skulle följa regeln att alltid ogilla faderskapstalan i de fall där det aktuella barnets procenttal befinner sig i intervallet 0–10% skulle talan ha ogillats i 15 av de 126 fallen, dvs. c:a 12%. Om samma regel tillämpas på ett normalmaterial bestående av barn födda inom äktenskap (faderskapet ej ens ifrågasatt) skulle 10% befinna sig i det aktuella intervallet. Man kan alltså konstatera att bland de fall där faderskapet bestritts finnes icke så många fler fall än i normalmaterialet i detta procentintervall; ökningen stannar vid

c:a 2%. Det betyder att om man följer nämnda regel och ogillar faderskapstalan i samtliga 15 fall ger jämförelsen mellan observerade och förväntade procenttal vid handen, att man träffar ett riktigt avgörande endast vid 16% (15–12,6/15) och följaktligen kan man befara ett oriktigt avgörande vid (högst) 84% av fallen (12,6/15). Vid detta resonemang förutsättes att man saknar eller kan bortse från andra indicier än dem som ligger i uppgiften om konceptionstidpunkt och kroppsvikt vid födelsen. Vi bortser också från att den extrema graviditetslängden kan ha föranlett bestridandet (vilket sällan synes vara fallet).

Betydligt gynnsammare relation mellan förväntade och observerade fall erhålles om man följer regeln att ogilla faderskapstalan i intervallet 99,5–100% (det procentintervall som motsvarar de allra längsta graviditetslängderna, sedan födelsevikterna beaktats). Härvid blir kvoten mellan förväntat och observerat antal fall 0,11 (0,63/6) och man skulle med denna regel befara ett oriktigt avgörande i (högst) 11% av de fall där faderskapstalan ogillas enligt denna regel.

Likartade förhållanden tycks gälla för procenttalsberäkningar baserade på längd och vikt. Vidare synes risken för oriktigt avgörande genomgående vara mindre vid längre graviditetstider (t.ex. 90–100%) än vid kortare (t.ex. 0–10%).

Tabell IV. *Förväntat och observerat antal fall samt kvoten förväntat/observerat antal fall där svaranden medgivit faderskapstalan och där konceptionsdatum varit känt.*

Procenttals-intervall	*Kroppslängd (totalt 77 fall)*			*Kroppsvikt (totalt 78 fall)*		
	Förväntat	*Observerat*	*Förv./Obs.*	*Förväntat*	*Observerat*	*Förv./Obs.*
10–90	61,46	64	0,96	62,4	66	0,95
0–10	7,7	3	2,57	7,8	4	1,95
90–100	7,7	10	0,77	7,8	8	0,98
0–5	3,85	1	(3,85)	3,9	3	1,3
95–100	3,85	4	0,96	3,9	4	0,98
0–2,5	1,93	1	(1,93)	1,95	1	(1,95)
97,5–100	1,93	3	0,64	1,95	3	0,65
0–1	0,77	1	(0,77)	0,78	0	(∞)
99–100	0,77	1	(0,77)	0,78	1	(0,78)
0–0,5	0,39	0	(∞)	0,39	0	(∞)
99,5–100	0,39	0	(∞)	0,39	0	(∞)

Av tabell IV framgår att betr. de *medgivna fallen* föreligger en annan tendens än betr. de bestridda. I fråga om de medgivna är kvoten mellan förväntade och observerade fall ofta omkring 1, dvs. materialet avviker endast obetydligt från normalmaterialet.

Tabell V. *Förväntat och observerat antal fall samt kvoten förväntat/observerat antal fall där svaranden bestritt fadersskapstalan och där den sista menstruationens första dag varit känd.*

Procenttals-intervall	*Kroppslängd (totalt 214 fall)*			*Kroppsvikt (totalt 223 fall)*		
	Förväntat	*Observerat*	*Förv./Obs.*	*Förväntat*	*Observerat*	*Förv./Obs.*
10–90	171,2	128	1,34	178,4	142	1,26
0–10	21,4	29	0,74	22,3	23	0,97
90–100	21,4	57	0,38	22,3	58	0,38
0–5	10,7	22	0,49	11,15	19	0,61
95–100	10,7	40	0,27	11,15	40	0,29
0–2,5	5,35	15	0,36	5,58	14	0,40
97,5–100	5,35	27	0,20	5,58	27	0,21
0–1	2,14	8	0,27	2,23	5	0,45
99–100	2,14	19	0,11	2,23	20	0,11
0–0,5	1,07	4	0,27	1,12	4	0,28
99,5–100	1,07	16	0,07	1,12	13	0,09

Tabell VI. *Förväntat och observerat antal fall samt kvoten förväntat/observerat antal fall där svaranden medgivit faderskapstalan och där den sista menstruationens första dag varit känd.*

Procenttals-intervall	*Kroppslängd (totalt 139 fall)*			*Kroppsvikt (totalt 143 fall)*		
	Förväntat	*Observerat*	*Förv./Obs.*	*Förväntat*	*Observerat*	*Förv./Obs.*
10–90	111,2	98	1,13	114,4	99	1,16
0–10	13,9	10	1,39	14,3	12	1,19
90–100	13,9	31	0,45	14,3	32	0,45
0–5	6,95	7	0,99	7,15	7	1,02
95–100	6,95	17	0,41	7,15	18	0,40
0–2,5	3,48	3	1,16	3,58	5	0,72
97,5–100	3,48	11	0,32	3,58	10	0,36
0–1	1,39	0	(∞)	1,43	1	(1,43)
99–100	1,39	6	0,23	1,43	6	0,24
0–0,5	0,70	0	(∞)	0,72	0	(∞)
99,5–100	0,70	4	0,18	0,72	3	0,24

I tabell V och VI har en sammanställning gjorts av procenttalen med utgångspunkt från moderns uppgift (enligt läkarutlåtande) om tidpunkten för sista menstruationens första dag. Det framgår här att tendensen i de fall där svaranden bestritt faderskapstalan (tabell V) är likartad den i tabell III. Detta talar för att i många fall där faderskapstalan bestritts de uppgifter, som mödrarna lämnat om tidpunkten för menstruationen är felaktiga. Motsvarande tendens förekommer i tabell VI (där svaranden medgivit faderskapstalan), dock endast för de långa graviditetslängderna.

Den skillnad som observerats betr. de långa graviditetslängderna mellan tabell IV och VI utvisar, att det bland de fall där svaranden medgivit faderskapstalan skulle kunna existera ett antal fall där svaranden medgivit med orätt, eftersom det observerade antalet är större än det förväntade. En förklaring till skillnaderna mellan tabell IV och VI betr. de långa graviditetstiderna skulle kunna vara att den senare tabellen baserar sig på den sista menstruationens första dag, dvs. en uppgift som endast kvinnan är kapabel att lämna, medan tabell IV är baserad på uppgift om konceptionsdatum, vilken uppgift är kontrollerbar för såväl svaranden som modern.

I 45 av sammanlagt 147 fall där svaranden *bestritt* faderskapstalan och där *konceptionsdatum* varit känt var procenttalet med hänsyn till vikten lägre än 10% eller högre än 90%. Det förväntade sammanlagda antalet skulle här vara 29,4 och denna grupp innehåller c:a 16 »för många fall» (en siffra som givetvis är underkastad slumpvariation). Om domstolen handlat rätt skulle käromålet ha ogillats i 16 fall. I exakt 16 fall har också detta skett. I 12 av dessa fall kunde uteslutning ske med hjälp av resultatet av blodundersökningen och i endast fyra fall ogillades käromålet på grund av att samlaget låg utanför den normala konceptionstiden (tabell VII).

I huvudparten av de fall där käromålet ogillats inom denna grupp är alltså domskälen grundade på resultatet av blodundersökningen. I intet av de 45 fallen hade antropologisk undersökning utförts. I 13 av fallen hade svaranden under förhandlingarna utpekat som möjlig fader till barnet en annan man eller andra män och i sju av fallen hade blodundersökning gjorts på denne eller dessa män. I samtliga dessa fall kunde de sålunda utpekade männen uteslutas från faderskapet med hjälp av blodundersökning.

I 251 av de 295 fall där svaranden bestritt talan om faderskap förklarade domstolen svaranden vara att anse som fader till barnet, medan faderskapstalan ogillades i 44 fall.

De 44 fall där faderskapstalan ogillades är av intresse. I 29 av fallen motiverades domen med att resultatet av blodundersökningen talade emot möjligheten av faderskap, i 10 av fallen fann rätten ej bevisat att samlag överhuvudtaget förekommit mellan modern och den instämde mannen och i endast fyra fall ansågs att samlag ej legat inom konceptionstiden. I ett fall ogillades faderskapstalan på grund av resultatet av antropologisk undersökning.

I 15 av de 295 fall där svaranden bestritt käromålet förelåg resultat av blodundersökning som talade för att förutom svaranden minst en annan man skulle kunna vara fader till barnet. I 13 av dessa fall förklarade rätten svaranden vara fader till barnet medan faderskapstalan ogillades i endast två fall, varav blott i det ena på grund av att samlaget ej ansågs ha ägt rum inom konceptionstiden och i det andra fallet på grund av resultatet av antropologisk undersökning.

Tabell VII. *Anledning till att talan ogillats i 16 fall där procenttalet med hänsyn till vikten var lägre än 10% resp. högre än 90% och konceptionsdatum var känt.* Av tabellen framgår också om svaranden under rättegången utpekat viss annan man som fader till barnet (x) samt resultatet av blodundersökningen å svaranden och å den av denne utpekade mannen (+ kan vara fader till barnet, – kan ej vara fader till barnet, 0 ingen blodundersökning utförd).

Kroppsvikt %	*Kroppslängd %*	*Resultat av blodundersökn.*	*Samlag låg ej inom konceptionstid*	*Resultatet av blodundersökn. å svaranden*	*Svaranden utpekade annan man*	*Resultat av blodundersökn. å den av svaranden utpekade mannen*
1,0	0,2		Ja	+	x	0
0,4	0,6	Ja		–	x	0
1,6	0,7	Ja		–	x	0
1,0	1,0		Ja	0		
2,4	8,4	Ja		–		
2,0	11,1	Ja		–	x	–
92,9	92,4	Ja		–		
93,2	92,5	Ja		–	x	–
96,0	93,2	Ja		–		
94,2	94,4	Ja		–	x	0
97,8	97,6	Ja		–	x	0
97.6	98,1	Ja		–		
99,7	99,4		Ja	+		
99,7	99,6		Ja	+	x	–
100,0	99,7	Ja		–		
99,7	99,8	Ja		–		

Antropologisk undersökning hade gjorts i ytterligare sju fall. I två av dessa hade sådan undersökning gjorts på förutom svaranden även tre resp. två andra män men alla ansågs med hänsyn till undersökningsresultatet vara lika sannolika som fader och svaranden förklarades vara fader. I ett annat fall ansågs den andre undersökte mannen vara mera sannolik än svaranden som fader till barnet med hänsyn till resultaten av den antropologiska undersökningen men svaranden förklarades trots detta vara fader till barnet. I de fyra övriga fallen befanns svaranden vara mera sannolik som fader till barnet än en annan undersökt man och faderskapstalan bifölls.

Tabell VIII. *Jämförelse mellan uppskattad sannolikhet för att faderskapstalan skall ogillas med orätt vid användande av relationen förväntat/observerat antal fall (kolumnerna A och B) resp. relationen mellan antalet fall där blodundersökning uteslutit svaranden från faderskapet dividerat med 0,64 och totalantalet blodundersökta (kolumnerna C och D).* A och B upptar endast bestridda fall, C och D både medgivna och bestridda. A och C hänför sig till konceptionsdatum, B och D till sista menstruationens första dag.

Tabellen upptager fall där kroppsvikten varit känd. Siffrorna inom parentes baseras på alltför få fall för att tillåta några säkra slutsatser.

Procenttalsintervall	*A*	*B*	*C*	*D*
0–10	0,84	0,97	0,59	0,71
90–100	0,74	0,38	0,65	0,88
0–10, 90–100	0,70	0,55	0,62	0,83
0–5	0,63	0,61	0,44	0,73
95–100	0,42	0,29	0,69	0,91
0–5, 95–100	0,50	0,38	0,60	0,85
0–2,5	0,63	0,40	(0,13)	0,71
97,5–100	0,29	0,21	0,67	0,91
0–2,5, 97,5–100	0,39	0,27	0,50	0,84
0–1	(∞)	0,45	(0,22)	0,53
99–100	0,16	0,11	0,69	0,93
0–1, 99–100	0,32	0,18	0,55	0,80
0–0,5	(∞)	0,28	(0,22)	(0,48)
99,5–100	0,11	0,09	(0,61)	0,90
0–0,5 99,5–100	0,21	0,13	0,53	0,78

I tabell VIII har sannolikheten för att faderskapstalan skall ogillas med orätt i olika procenttalsintervall sammanfattats. Denna sannolikhet kan uppskattas på två olika sätt:

1. Genom att bilda kvoten mellan förväntat och observerat antal fall (kolumnerna A och B). (Denna skattning ger dock ett något för högt värde.)
2. Genom att bilda kvoten mellan antalet fall där blodundersökning uteslutit svaranden från faderskapet dividerat med 0,64 (den teoretiska uteslutningsfrekvensen under undersökningsperioden)[64] och totalantalet fall där blodundersökning skett. Differensen mellan 1 och denna kvot ger – förutsatt att domen baseras på enbart procenttalsintervall – en skattning av relativa antalet fall där avgörandet skulle vara materiellt oriktigt, om i samtliga fall i resp. procenttalsintervall faderskapstalan hade ogillats (kolumnerna C och D).

Av kolumnerna A (jfr tabell III) och B (jfr tabell V) framgår att med extremare graviditetslängd minskar det relativa antalet felaktiga domar. Denna tendens är icke uttalad i C och D, vilket kan bero på att i dessa (men ej i A och D) har medtagits sådana fall där uteslutning från faderskapet skett på grund av blodundersökning. Dessa fall finns spridda i olika procenttalsintervall. Av kolumnen C kan utläsas att i mer än hälften av fallen faderskapstalan skulle ha ogillats med orätt om faderskapstalan hade ogillats i samtliga fall med extrema graviditetslängder.

Då i A och B de fall där uteslutning på grund av blodundersökningen skett inte medtagits innehåller dessa kolumner den tilläggsinformationen utöver kolumnerna C och D, att det faktiskt finns anledning att i vissa fall ogilla faderskapstalan på grund av extrem graviditetslängd. Relativtalen är emellertid höga *varför man knappast bör utesluta faderskapet förrän graviditetslängden är så extrem som motsvarande 99,5% (extremt långa graviditeter).* Vid de korta grviditeterna är relativtalen högre som framgår av kolumnerna A och B och det är på grundval av föreliggande material tveksamt om någon procentgräns överhuvudtaget kan anges. *Endast synnerligen extremt korta graviditeter bör föranleda att faderskapstalan ogillas.*

2:6 Diskussion och sammanfattning av den jurimetriska undersökningen

[64] Se närmare om den genomsnittliga (kumulativa) teoretiska uteslutningsfrekvensen nedan s. 141.

Undersökningen har visat att sedan blodundersökning företagits det endast återstår ett fåtal fall där faderskapstalan bör ogillas på grund av att graviditetstiden varit extremt lång eller kort och att endast mycket extrema procenttal är lämpade för ogillande dom, om man vill undgå stor felrisk.

Risken är något lägre vid långa graviditeter än vid korta, vilket kan ha praktisk betydelse eftersom felriskerna så starkt skiljer sig åt.

En orsak till detta förhållande kan möjligen vara att dödligheten hos barn födda efter extremt korta graviditeter är relativt hög, varför i många av dessa fall talan om fastställande av faderskap aldrig väckes. En annan tänkbar förklaring kan vara att en kvinna, som är eller tror sig vara gravid (genom samlag med en man som hon inte gärna vill se som fader till barnet) har genomsnittligt 30 dagar på sig att locka en mera önskvärd man till samlag (och sedan ange honom som fader till barnet).

Man skulle kunna befara att extremgrupperna i domstolsmaterialet är överrepresenterade därför att just extremt långa och extremt korta graviditetstider kanske föranlett bestridandet. Grunden för bestridandet av faderskapstalan synes dock endast i ett mycket litet antal fall vara, att svaranden ansett att samlaget legat utanför konceptionstiden. I de flesta fall har svaranden i stället utpekat en viss annan man som fader till barnet.

Osäkerheten i de enskilda observationerna framför allt då det gäller *kroppslängd*, graviditetslängd och förekomst av oregelbundna menstruationer spelar troligen en roll i de extrema fallen. Just de extrema grupperna i Engström-Falconerska tabellerna kan befaras innehålla fall, som kommit att tillhöra dessa grupper på grund av mätfel, då det gäller längd eller vikt, eller på grund av felaktigt uppgiven tidpunkt för sista menstruationen.

Materialen kan dessutom tänkas vara icke jämförbara av flera olika anledningar. Engströms och Falconers material innehåller huvudsakligen uppgifter om barn födda inom äktenskapet medan det i domstolsmaterialet nästan uteslutande är fråga om ogifta kvinnor. Engström och Falconer har själva påpekat, att barnen till ogifta unga förstföderskor väger mindre än barnen till gifta förstföderskor. I Engström-Falconerska tabellerna har ett stort antall fall med oregelbundna menstruationer utrensats medan i domstolsfallen någon sådan utrensning självklart inte äger rum.

En annan skillnad mellan materialen är att graviditetstiden i Engström-Falconerska tabellerna baseras på datum för sista menstruationen medan i domstolsmaterialet graviditetstiden beräknas med utgångspunkt från konceptionsdatum med kompensatoriskt

tillägg. I Sverige adderas rutinmässigt 10 dagar till den graviditetstid, som erhålles med utgångspunkt från konceptionsdatum innan jämförelse göres med det statistiska materialet.

Erfarenhetsmässigt äger nämligen 50% av befruktningarna rum inom menstruationscykelns 10 första dagar. Om konceptionsdatum varit känt och använts borde en mindre spridning av graviditetslängderna erhållas än om en beräkning av dessa baseras på tidpunkten för den sista menstruationen. (Detta medför, att i de extrema grupperna det förväntade antalet fall blir för högt i tabellerna III och IV; att döma av den likartade tendensen i tabellerna V och VI är dock denna felkälla försumbar.)

Undersökningen har visat, att det är tveksamt om någon procentgräns eller en promillegräns överhuvudtaget kan anges i enmansfall, då det gäller uteslutning på grund av korta graviditetslängder, vilket givetvis inte hindrar, att man kan betrakta vissa extremt korta graviditetslängder som helt orimliga. Vid långa graviditetslängder ger gränsen 0,5% (99,5%) en felrisk på endast cirka 10%, vilket torde kunna accepteras. Undersökningen har vidare visat att domstolarna hittills endast i ett fåtal fall har ogillat faderskapstalan på grund av extrema graviditetslängder och endast i en ringa andel av antalet fall synes faderskapstalan överhuvudtaget ha bifallits med orätt.

3. Sammanfattande synpunkter på frågan om värdet av graviditetslängdsuppgifter

Den jurimetriska undersökningen har visat, att värdet av graviditetslängdsuppgifter är mycket begränsat, då det gäller att avgöra faderskapsmöjligheten. Detta beror främst på att det studerade domstolsmaterialets fördelning med hänsyn till graviditetslängder endast i ringa mån avviker från det vanligen använda jämförelsematerialet, dvs. de Engström-Falconerska tabellerna. Av den jurimetriska undersökningen framgick, att någon gräns för osannolikhet knappast alls kan anges, då det gäller *korta* graviditetstider; vid *långa* graviditetstider bör ett procenttal på 0,5 eller lägre kunna anses tala för att faderskapsmöjligheten är osannolik. Någon helt säker uppfattning i frågan om faderskapet är »sannolikt enligt faderskapsregeln» ger dessa upplysningar ensamma givetvis aldrig.

Lind ansåg i första uppl. av sin bok Faderskap och arvsrätt (1970),[65] att om procenttalet enligt de Engström-Falconerska tabellerna var 5 eller lägre så borde faderskapstalan ogillas om inte andra omständigheter pekade i annan rikt-

[65] Lind, Faderskap och arvsrätt (1970), s. 52.

ning, därest modern hävdat, att samlag förekommit endast med den instämde mannen. Sedan den ovan redovisade jurimetriska undersökningen presenterats i SvJT 1971, s. 538 ff. har dock Lind ändrat uppfattning. Sålunda förklarar han i andra uppl. av sin bok (1975), s. 49, att vilket bevisvärde som i enmansfall skall tillmätas sannolikhetsberäkningar enligt de nämnda tabellerna efter undersökningen i SvJT 1971, s. 538 ff. får anses vara en ganska öppen fråga.[65a]

Man bör dessutom observera att i de jämförelsetabeller, som använts alltid finns ett subjektivt moment. Som exempel härpå kan nämnas att tabellerna grundar sig på moderns egna uppgifter och att den mätteknik, som använts vid fastställande av barnens längd och vikt kan ha varierat.

En annan viktig omständighet, som bör beaktas vid bedömandet av värdet av de sannolikhetstal, som erhålles med hjälp av tabellerna, är, som tidigare framhållits, att det material, som tabellerna bygger på innehåller huvudsakligen uppgifter om barn födda inom äktenskapet medan det i domstolsmaterialet rör sig om ogifta kvinnor. Vidare baseras uppgifterna i Engström-Falconerska tabellerna på datum för sista menstruationen medan i domstolsmaterialet graviditetstiden beräknas med utgångspunkt från konceptionsdatum med kompensatoriskt tillägg.

Trots dessa invändningar bör dessa uppgifter i vissa fall kunna betecknas som objektiva bevis. Sitt största värde torde de emellertid ha som tilläggsinformation till de övriga objektiva bevisen, såsom blodgruppsstatistiskt faderskapsindex.

Vid användningen av graviditetslängdsuppgifter bör man också tänka på, att förändringar i moderkakan kan medföra nutritionsrubbning, varför ett bedömande av sannolikhet för avlelse enbart med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen blir något osäker.

Det torde kunna sägas, att man i Sverige ej tillräckligt utnyttjat det material, som insamlats av *Engström* och *Falconer*. I Finland finns ett motsvarande material omfattande 84 611 graviditeter, där man inte som i vårt land enbart använder längd eller vikt hos barnet. I det finska materialet använder man längd *och* vikt *samtidigt*, vilket ger en bättre precision. Vidare skiljer man på förstföderskor och mångföderskor samt fall med havandeskapsförgiftningar och fall med högt blodtryck hos modern. Dessutom tar man hänsyn till moderns ålder och antal tidigare barn, vilket ytterligare ökar preci-

[65a] Jfr nu också Walin, FB 1979, s. 42 vid not 7, s. 49 (särsk. vid not 17) och s. 559.

sionen i systemet, som är betydligt mera individuellt än det svenska.[66]

Det svenska materialet innehåller i vissa extremgrupper endast ett fåtal fall, speciellt då det gäller mycket små barn och vid beräkningen av sannolikheten för dessa är det bättre att använda ett *tyskt* material publicerat av *Föllmer* och *Könninger*, som innehåller ett betydligt större antal fall i dessa extremgrupper.[67]

Undersökningen har sålunda visat, att man vid sannolikhetsbedömningen enligt faderskapsregelns *andra tankeled* bör vara synnerligen försiktig med att draga slutsatser av låga sannolikhetstal, som erhållits genom användande av de s.k. Engström-Falconerska tabellerna. Avslutningsvis kan det vara på sin plats att framhålla, att man vid prövningen enligt *första tankeledet* av frågan om samlaget ägt rum under *möjlig konceptionstid inte bör draga någon som helst slutsats av ett dylikt sannolikhetstal.* Använder man de Engström-Falconerska tabellerna i detta sammanhang bör i stället – med anledning av undersökningsresultaten ovan – hela den tidsrymd inom vilken observationer föreligger med hänsyn till barnets längd och vikt anses som möjlig konceptionstid.

[66] Se Timonen, Uotila, Kuusisto, Lokki & Vara, Nomograms for the Estimation of the Duration of Pregnancy on the Basis of the Maturity of the Child, Annales Chirurgiae et Gynaecologiae Fenniae 1966:55, s. 276 ff. samt Marttila, Über einige anthropologische Merkmale und über die sog. Summenmethode bei Vaterschaftsbestimmungen in einem Material von Finnischen Familien (i Annales Academiae scientiarum Fennicae. Ser A.V. Medica. 145. 1970, s. 1 ff.) – Jfr Uotila, De rättsmedicinska undersökningsmetoderna rörande faderskap (bil. 1 till den finska regeringens prop. 1975:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning).

[67] Föllmer & Könninger, Die Abhängigkeit der Neugeborenenlänge von der Schwangerschaftsdauer unter besonderer Berücksichtigung der Vorkriegs-, Kriegs- und Nachkriegszeit (i Archiv für Gynäkologie, Bd. 179 (1951), s. 694 ff.). – I detta sammanhang kan framhållas, att bestämningen av graviditetslängden är betydligt svårare att genomföra vid *tvillinggraviditet* än vid enkelbörd med hänsyn till att det statistiska underlaget givetvis är betydligt mindre för tvilling- än för ettbarnsgraviditeter. Genom ett flertal undersökningar – så t.ex. en av socialstyrelsen ofta åberopad undersökning av Potter & Fuller (Multiple Pregnancies at the Chicago Lying-in Hospital, 1941 to 1947 (American Journal of Obst. & Gynec. 1949:58, s. 139 ff.) – har visats, att tvillingar ofta skiljer sig vad gäller längd och vikt vid födelsen. Vid bestämning av konceptionstiden utgår man då vanligtvis från det större barnets vikt och längd. Tvääggstvillingar kan dock ha olika fäder och sålunda vara avlade vid olika tidpunkter. Jfr om ett sådant fall HD:s beslut nr ST 1385/77 (T 312/76) nedan s. 176 f. (I detta fall uttalade en medicinskt sakkunnig för övrigt att enligt »senare rön kan sädesceller leva i kvinnans könsorgan upp till en vecka».) (Jfr också ang. tvillinggraviditet NJA 1953 s. 242.)

VII. Uteslutning från faderskapet genom blodundersökning

1. Sedan lång tid tillbaka är det känt, att vissa yttre egenskaper av barnet kan ärvas från föräldrarna. Under det senaste århundradet har man visat, att även mycket små byggstenar i kroppen, t.o.m. molekyler, t.ex. blodgruppssubstanser, på samma sätt kan nedärvas.[68]

På de röda blodkropparnas yta har man sålunda med serologisk teknik kunnat påvisa speciella ärftliga, dvs. genetiskt bestämda, egenskaper – detta är bakgrunden till de rättsserologiska undersökningarna. Dessa blodkroppsegenskaper betecknas med bokstäver eller med namnet (eller med begynnelsebokstaven) på den person eller det djur som egenskapen först anträffades på.

De flesta av dessa egenskaper hos de röda blodkropparna finns redan hos de nyfödda barnen; undantag utgör ibland vissa underavdelningar av A-antigenet och P-faktorn. Faktorerna finns oförändrade kvar hela livet och påverkas ej av ålder. Penetransen hos dessa faktorer är stor, dvs. en i en kromosom anlagd gen inducerar i mycket hög procent motsvarande substans i blodkroppen. S.k. mutationer är sällsynta.

[68] Den första indelningen av mänskligheten i blodgrupper gjordes år 1901 av den österrikiske fysiologen K. *Landsteiner*. Vid sina försök att finna orsakerna till att blod från en individ kan agglutinera (sammanklumpa) blod från en annan individ upptäckte denne två olika egenskaper hos människans röda blodkroppar (erythrocyter). Landsteiner, som kallade dessa egenskaper A och B, kunde konstatera, att en person hade antingen A (blodgrupp A) eller B (blodgrupp B) eller ingendera av dessa egenskaper (blodgruppen 0). Senare upptäcktes av andra forskare att en individ i stället för nu nämnda blodgrupper kunde ha både egenskapen A och egenskapen B (blodgrupp AB). Indelningen i dessa blodgrupper grundas på förekomst av antikroppar i blodet, som gör att blodkropparna agglutineras om man sammanblandar blod av en grupp med blod av en annan grupp. Vid undersökning av vilken blodgrupp en viss individ tillhör då det gäller det s.k. ABO-systemet blandar man en droppe blod från denne individ med en droppe A- resp. B-serum. Om den undersöktes blod därvid agglutinerar vid blandning med B-serum tillhör han blodgruppen A, eftersom B-serum innehåller »anti-A» antikroppar. Sker i stället agglutinationen vid A-serum tillhör han blodgruppen B. Inträffar agglutination både vid A- och B-serum tillhör den undersökte blodgruppen AB. Slutligen kan det inträffa, att agglutination sker varken vid A- eller B-serum, varvid den undersökte kan konstateras tillhöra blodgruppen 0. År 1911 upptäcktes att blodgruppen A kan uppdelas i de två, också ärftliga, undergrupperna A_1 och A_2. (Att det kan vara mycket komplicerat att entydigt bestämma om en individ tillhörande blodgruppen A tillhör undergruppen A_1 eller A_2 visar ett år 1978 avgjort underrättsfall, som redovisas nedan s. 144 f. I detta fall hade svaranden i ett faderskapsmål vid rutinmässig blodundersökning – i vilken då ingick bl.a. utredning rörande A_1–A_2 tillhörigheten – uteslutits som möjlig fader, enär barnet måste ha ärvt blodfaktorn A_1 från sin fader och svaranden saknade denna faktor. En utvidgad rättsgenetisk undersökning – företagen vid Blodtypeavdelningen ved Københavns Universitets Retsmedicinske Institut – visade dock att svaranden var möjlig som fader (faderskapsindex 43 000). Utredning rörande undergrupperna A_1 och A_2 görs i vårt land ej längre vid den rutinmässiga

Mutation är en förändring i en faktor mellan två generationer. När en mutation äger rum kan sålunda faktorn uppträda hos barnet utan att föreligga hos föräldrarna. Mutationer är dock mycket sällsynta och har uppskattats äga rum med en frekvens av 1: 1000000. Det skall emellertid också påpekas, att förekomsten av mutationer, då det gäller blodgruppsgener, helt förnekats av vissa författare.[69] Detta innebär dock icke, att systemet i så fall skulle sakna biologisk felrisk, eftersom även andra faktorer inräknas i denna felrisk.[70] Det bör för övrigt erinras om det bland jurister icke alltid uppmärksammade förhållandet, att man i biologiska sammanhang *aldrig* kan räkna med 100% säkerhet.

2. Påvisande av blodgruppssubstanserna går tekniskt sett så till, att man påvisar antingen närvaro eller frånvaro av substansen i fråga, vilket minskar möjligheterna för subjektiva felslut.

Blodundersökningens främsta betydelse som bevismedel vid faderskapsfastställelse är att den kan – och därvid med mycket hög grad av säkerhet – *utesluta* viss man från faderskapet. Man talar i detta sammanhang om den s.k. *teoretiska uteslutningsfrekvensen,* varmed förstås sannolikheten för en felaktigt utpekad man att bli utesluten från faderskapet genom resultatet av företagen blodundersökning. Den teoretiska uteslutningsfrekvensen är inte konstant utan ökar i takt med upptäckten av nya genetiska markörsystem och dessas inkorporerande i rutinundersökningen. Idag används i Sverige vid rutinundersökning 12 olika markörsystem vilket ger en teoretisk uteslutningsfrekvens på drygt 87%: vid s.k. *utvidgad rättsgenetisk* undersökning ökar uteslutningsmöjligheten till c:a 95–99% beroende på undersökningens omfattning och barnets kön.[71]

År 1929, vilket år Statens rättskemiska laboratorium gjorde den första blodundersökningen, uppgick den teoretiska uteslutningsfrekvensen till blott 15,1%, dvs. av 100 felaktigt utpekade män kunde endast c:a 15 uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. År 1930 var motsvarande siffra 17,1%, 1945 36%, 1955 50%, 1965 64% och år 1975 88,6%. Att uteslutningsfrekvensen nu minskat till c:a 87% beror på att rutinundersökningen av olika skäl blivit något mindre omfattande.

blodundersökningen utan endast vid den s.k. utvidgade rättsgenetiska undersökningen (Jfr nedan s. 181.)) Efter upptäckten av ABO-systemet har flera nya blodgrupper upptäckts och sådana upptäcks fortfarande. Nämnas kan t.ex. att Landsteiner och P. *Levine* år 1927 upptäckte det s.k. MN-systemet och att Landsteiner och A.S. *Wiener* år 1939 upptäckte det s.k. Rh-systemet. – Vilka blodgrupps-, serumgrupps- och isoenzymgruppssystem, som f.n. används i Sverige vid blodundersökning i faderskapsärenden framgår av en tablå nedan s. 181.

[69] Jfr Salisbury i Faculty Law Review 30:47 (1972), s. 51.

[70] Bl.a. s.k. »crossing-over» och sällsynta stumma alleler. Jfr Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 31).

[71] En gen (arvsanlag) förekommer i olika varianter, s.k. *alleler.* Som exempel kan nämnas

att genen för ögonfärg har två alleler, nämligen blå färg och brun färg. Om ett genpar hos en individ består av identiska alleler säges han vara *homozygot* i fråga om denna gen men *heterozygot* om genparet innehåller olika alleler. En individs speciella genkombination kallas hans *genotyp*. Denna kan inte alltid fastställas direkt men indirekt genom undersökning av individens föräldrar eller syskon eller bådadera. De egenskaper som kan fastställas direkt kallas individens *fenotyp*. Antag att ett barn vid blodundersökning befinnes tillhöra blodgruppen A. Om det fått en A-gen från modern och en A-gen från fadern är barnet tydligen homozygot AA och sålunda genotypiskt AA (fenotypiskt A). Om barnet i stället fått en A-gen från endast en av föräldrarna och en 0-gen från den andra föräldern är barnet genotypiskt heterozygot AO. Även i detta fall är dock barnet fenotypiskt A, dvs. han tillhör blodgruppen A, eftersom egenskapen A är dominant (grupptillhörigheten syns redan om endast en allel föreligger) och egenskapen 0 recessiv (allelen måste finnas i dubbel upplaga för att komma till uttryck). – Vid ABO-systemet kan individens genotyp fastställas direkt endast då det gäller blodgrupperna AB och 0. (En individ som tillhör blodgruppen 0, dvs. som är fenotypiskt 0, måste vara genotypiskt 00, eftersom egenskapen 0 är recessiv. En individ som tillhör blodgruppen 0 har sålunda ärvt en 0-gen från modern och en 0-gen från fadern.) – Uteslutning från faderskapet genom blodundersökning föreligger, när den utpekade mannen saknar en blodfaktor som barnet måste ha ärvt från sin fader. Som exempel kan nämnas att om modern tillhör blodgruppen B och barnet blodgruppen AB kan den utpekade mannen inte vara barnets fader om han tillhör blodgruppen 0 (genotypen 00). Barnet måste nämligen i detta fall ha ärvt en A-gen från sin fader. Antag i stället att modern tillhör blodgruppen A, barnet 0 och den utpekade mannen blodgruppen A. I detta fall kan den utpekade mannen inte uteslutas från faderskapet genom en blodundersökning omfattande endast modern, barnet och den utpekade mannen. Inte blott moderns utan även den utpekade mannens genotyp kan ju nämligen vara A0 och barnet kan sålunda ha ärvt en 0-gen från modern och en 0-gen från den utpekade mannen. I ett dylikt fall skulle emellertid en blodundersökning av den utpekade mannens föräldrar kunna leda till att han kan uteslutas. Visar en sådan undersökning nämligen att den utpekade mannens genotyp icke är AO utan AA kan denne icke vara fader till barnet, eftersom barnet måste ha ärvt en 0-gen från vardera föräldern. Domstols möjlighet att förordna om blodundersökning i faderskapsmål gäller dock endast moder, barn och man som är instämd i målet samt annan man som kan antagas ha haft samlag med modern under konceptionstiden. (Se lag 1958 om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (1 §).) Det är sålunda inte möjligt att förplikta t.ex. den utpekade mannens föräldrar att underkasta sig blodundersökning. I prop. 1969:124 avvisade departementschefen tanken på att genomföra undersökningsplikt även för personer, som inte är direkt inblandade i faderskapsfrågan. – Ang. svensk litteratur i fråga om blodundersökning vid utredande av faderskap kan hänvisas till Beckman, L., Ärftliga serumgrupper och faderskapsbestämningar, SvJT 1960, s. 252 ff., Broman, Blodgruppsserologins användning i faderskapsärenden, Juristnytt 1964, s. 302 ff., Sjövall, E., Den rättsliga betydelsen av blodgruppsbestämningar, SvJT 1948, s. 284 ff., Vamosi, Blodgruppsserologiska faderskapsundersökningar (i Walin, FB, s. 523 ff.) (se numera också Valverius, Rättsserologiska faderskapsundersökningar (i Walin, FB, 1979, s. 565 ff.)), Wolff, Om blodundersökning som bevismedel i faderskapsmål, SvJT 1929, s. 305 ff., dens., Nyare rön inom blodgruppsforskningen och deras tillämpning på rättsskipningen, SvJT 1934, s. 336 ff. och Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4). (Se också Heiken, Serologiska undersökningar i faderskapsärenden, Nordisk vägledning för det rättsliga bedömandet, SvJT 1962, s. 41 ff. Ang. tidigare vägledning se Jonsson, Bevisvärdet hos blodgruppsundersökningar i faderskapsärenden, SvJT 1954, s. 511 ff. och dens., Bevisvärdet hos blodgruppsundersökningar i faderskapsärenden, SvJT 1959, s. 106 f.). – Ang. utländsk litteratur må nämnas Boorman & Dodd, Blood Group Serology, Chakraborty, Shaw & Shull, Exclusion of Paternity: The Current State of the Art, American Journal of Human Genetics 1974, s. 477 ff., Giblett, Genetic Markers in Human Blood, Lundevall, Olaisen & Lie, Arvefaktorer som bevis i faderskapssaker, Lov og Rett 1978, s. 126 ff., Prokop & Uhlenbruck, Human Blood and Serum Groups, Sussman & Thomas, ed. Paternity Testing by

Då det gäller »säkerheten» av en uteslutning av faderskapet genom blodundersökning kan framhållas, att man har att skilja mellan å ena sidan den *biologiska* och å andra sidan den *tekniska.*[72] Avvikelser i arvsgången (t.ex. i form av mutationer (jfr ovan härom) kan visserligen förekomma men så sällan att den biologiska tillförlitligheten ändock blir mycket hög. Den biologiska säkerhetsgraden kan sålunda beräknas för varje blodgruppssystem och finns också angiven för vart och ett av dem. (Som exempel kan nämnas att säkerhetsgraden vid faderskapsuteslutning enligt det s.k. AB0-systemet har beräknats ligga på 99,99%. Samma säkerhetsgrad har beräknats t.ex. för MN-systemet.) Den tekniska säkerheten innefattar t.ex. provtagnings- och identifieringssäkerheten, analystillförlitlighet och säkerhet vid tolkning av och utskrift av laboratoriedata. Genom olika kontrollmetoder söker man eliminera de tekniska felkällorna.[73]

Det är ur rättssäkerhetssynpunkt givetvis av största betydelse, att det inte förekommer brister i *legitimationsförfarandet* vid blodprovstagningen. Man måste sålunda ha starka garantier för att blodprovstagningen i det särskilda fallet verkligen avsett rätt personer. (I det *norska* rättsfallet *Rt. 1971 s. 867* dömdes en man till sju månaders fängelse för att han för att hjälpa en vän i ett faderskapsärende inställt sig i vännens ställe till blodprovstagningen och uppgivit falskt namn.)

Har en blodundersökt person kortare tid innan blodundersökningen erhållit *blodtransfusion* måste blodundersökningen anses sakna värde. Så var fallet i ett hovrättsmål för några år sedan. Vid utredande av faderskap hade blod tagits från liket efter den av modern utpekade mannen. Blodundersökningen gav vid handen, att den döde mannen kunde uteslutas som fader till barnet. Sedermera framkom emellertid, att den utpekade mannen, som avlidit efter en trafikolycka, erhållit blodtransfusion. Sedan hovrätten hemställt om socialstyrelsens yttrande betr. värdet – ur rättslig synpunkt – av den utförda blodundersök-

Blood Grouping samt Wiener & Secha, Methods Available for Solving Medicolegal Problems of Disputed Parentage, Journal of Forensic Sciences, 21., 1976, s. 42 ff. – Ang. litteratur rörande blodgruppsstatistisk värdering se nedan vid not 91.

[72] Jfr Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 31 ff.) – I ett JO-ärende anförde föreståndaren för Statens rättskemiska laboratoriums blodgruppsserologiska avdelning att det inte var möjligt att genom en omläggning av laboratoriets praxis med 100-procentig säkerhet förekomma sådan felaktighet i ett utlåtande som betingats av mutation eller av en sällsynt, starkt avvikande, reaktionsförmåga hos visst blodprov. Sådana ytterst ovanliga felaktigheter borde inräknas i den ungefärliga felfrekvens som blodgruppsundersökningar av olika slag uppges vara behäftade med, anfördes det vidare. Se JO 1965, s. 76.

[73] Se närmare Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 32).

ningen anförde socialstyrelsen, att den utförda blodundersökningen måste på grund av blodtransfusionen anses sakna sådant värde.[74]

En svaghet med uteslutning via blodundersökning skulle möjligen kunna tänkas vara, att den rättsserologiska uteslutningen som regel endast bygger på ett enda markörsystem, i motsats till den *rättsantropologiska* undersökningen. Man torde dock allmänt kunna säga, att om en blodundersökning givit det resultatet att mannen är utesluten från faderskapet, så innebär detta givetvis i övervägande antalet fall att han inte är barnets fader. Faderskapstalan kan då med rätta ogillas av domstolen enär de motbevis (närmast moderns trovärdighet), som skulle kunna medföra att faderskapet är »sannolikt enligt faderskapsregeln», måste vara så starka, att de praktiskt taget aldrig förekommer. Rupert *Schreiber* anger, att det är möjligt att uttrycka moderns trovärdighet siffermässigt och anger, att om blodundersökningens bevisvärde är 99,99%, så faller detta till under 99% först då motbeviset har ett värde på c:a 99,85%.[75]

Att en uteslutning från faderskapet genom blodundersökning någon enstaka gång faktiskt kan vara felaktig lämnas exempel på i ett nyligen (år 1978) vid en underrätt avgjort mål om fastställande av faderskap.[76]

Barnet hade tidigare förklarats sakna äktenskaplig börd i äktenskapet mellan modern och mannen A. Modern hävdade, att hon ej haft samlag under konceptionstiden med – förutom med A – någon annan man än en man B.

En vid Statens rättskemiska laboratorium företagen blodundersökning å modern, barnet, A och B resulterade i följande utlåtande:

»Resultatet av blodundersökningen gör möjligheten av såväl (B:s) som (A:s) faderskap i så hög grad osannolik, att det på vetenskapens nuvarande ståndpunkt torde få anses uppenbart, att varken (B) eller (A) är barnets fader».

Med hänsyn till resultatet av denna blodundersökning bestred givetvis B talan om fastställande av faderskapet. Modern hävdade dock fortfarande bestämt, att ingen annan än B kunde vara fader till barnet.

[74] Svea HovR mål T 551/76 (VIII:37). – Som allmän regel gäller att blodprovstagning för faderskapsundersökning bör ske först tre månader efter en blodtransfusion, se Vamosi a.a. s. 528.

[75] Se Verner i UfR 1969, s. 153.

[76] Stockholms tingsrätts (avd. 4) dom DT 580/78 (T 741/77). Jfr om detta fall ovan vid not 68. Jfr också HD:s beslut nr ST 1323/76 (T 141/76) där HD avslog ansökan om prövningstillstånd från en man som förklarats som fader till ett tvillingpar trots att han vid företagen blodundersökning uteslutits som fader till ett av barnen. (Uteslutningen grundade sig i detta fall på s.k. *konträr homozygoti* inom Gc-systemet. Jfr bl.a. ovan vid not 71 och nedan s. 147.) – Det kan nämnas att rutinundersökningens ökande omfattning medför att det absoluta antalet felaktiga uteslutningar ökar, se Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 122).

Sedan det i målet begärts att s.k. utvidgad *rättsgenetisk undersökning* skulle företagas förordnade rätten om sådan. Efter det att resultatet av denna undersökning – vilken utfördes vid Blodtypeafdelningen ved Københavns Universitets Retsmedicinske Institut – förelåg gjorde Statens rättskemiska laboratorium följande »Bedömning»:

»Den utvidgade rättsgenetiska undersökningen av modern, barnet, (A) och (B) utvisar att (A:s) faderskap är oförenligt med resultaten inom PGM-, Gm- och HLA-systemen varemot möjligheten att (B) är barnets fader icke kan uteslutas.

Vid blodgruppsstatistisk värdering omfattande samtliga undersökta egenskaper utom kromosomanalysen har ett faderskapsindex för (B) beräknats till 43 000 enligt den rättsgenetiska undersökningen företagen i Köpenhamn».

Det nya utlåtandet från Statens rättskemiska laboratorium i detta fall fick följande innehåll:

»Resultatet av den utvidgade undersökningen utesluter icke att (B) skulle kunna vara barnets fader. Med hänsyn till faderskapsindex storlek framstår denna möjlighet som sannolik – –. Resultatet gör möjligheten av (A:s) faderskap i så hög grad osannolik att det på vetenskapens nuvarande ståndpunkt torde få anses uppenbart att (A) icke är barnets fader.

Den utvidgade rättsgenetiska undersökningen upphäver således den (tidigare) uteslutningen av (B)».

Det nya utlåtandet av Statens rättskemiska laboratorium medförde, att den instämde mannen B medgav faderskapstalan.

I *dansk* doktrin fördes, som redan antytts i kapitel 5,[77] i mitten av 1950-talet en livlig diskussion ang. blodundersökningarnas bevisvärde. Debatten, som inleddes av *Borum,* var föranledd av att tre mödrar till barn utom äktenskap dömts till straff för »falsk forklaring for retten». De hade i underrätten förklarat, att de under konceptionstiden ej haft samlag med annan man än den instämde, vilken dock senare blev utesluten från faderskapet genom blodundersökning. Förf. delar de åsikter, som i denna debatt framfördes av *Ross.*[78]

Ross påpekar, att vissa selektionsmekanismer föreligger, vilket innebär, att den enskilda blodundersökningens säkerhet inte är identisk med domslutets säkerhet. Han skiljer mellan en primär och en sekundär selektion. Den primära selektionen består i att endast de fall dras inför domstol där moderns utsaga och resultatet av blodundersökningen går isär. Domslutets säkerhet är då avhängigt av två faktorer, nämligen antalet domstolsfall/antalet möjliga avvikelser enligt blodundersökningen samt mödrarnas genomsnittliga

[77] S. 89 f.

[78] Ross i UfR 1955, s. 73 ff., i Juristen 1955, s. 33 ff. och i Harward Law Review 1958, s. 466 ff.

trovärdighet. Denna selektion kan dock endast i relativt ringa grad nedsätta säkerheten. Den sekundära selektionen förringar ej heller väsentligt säkerheten; snarare förökar den denna något. Den sekundära selektionen omfattar de faktorer som avgör att blodundersökning företages i det konkreta fallet.

Med utgångspunkt från ABO-systemet, som har en (biologisk) säkerhet på 99,99%, gör så Ross en beräkning, där han visar, att säkerheten i domslutet, när man tar hänsyn till selektionsmekanismerna blir minst 99%. Han menar, att i fall med flera angivna faderskapsmöjligheter säkerheten är högre och siffran 99% gäller endast i fall där modern endast angiver en man och vidhåller detta påstående. Ross menar att detta är ett helt tillräckligt procenttal, då det gäller fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap och i motsats till flera andra danska författare, anser han även att detta kan användas som självständigt bevismedel i *äktabördsmål*. Eftersom oförenligheter enligt ABO-systemet (där säkerheten är 99,99%) är sällsynta, kan man i Danmark räkna med att finna en avvikelse endast vart femte år. I civilrättsliga mål bör man därför enligt Ross vid användande av blodundersökningar med detta bevisvärde inte använda en individuell bedömning utan, då det gäller faderskapstalan, ogilla talan i alla fall, där uteslutning skett genom blodundersökning. En individuell behandling av det konkreta fallet skulle leda till alltför många oriktiga domar. Principiellt anser Ross att samma betraktelsesätt också skulle kunna användas i brottmål. Den enda anledningen till att man inte skulle tillmäta uteslutning genom blodundersökning fullt bevisvärde i dessa mål, som han kan se, är rent kriminalpolitisk. I ett faderskapsmål där man av rädsla för att begå en felaktighet mot kvinnan bifaller hennes talan trots att mannen blivit utesluten från faderskapet genom blodundersökning, utsätter man den andra parten, dvs. den instämde mannen för (en statistiskt sett) mycket större risk för att erhålla en oriktig dom. Motsvarande betraktelsesätt kan givetvis ej tillämpas i brottmålen.

Det har tidigare omnämnts att enligt lagen om bidragsförskott sådant förskott inte utgår om modern underlåtit att medverka till faderskapets fastställande.[79] Om modern uppger sig ha haft samlag endast med en man och denne blir utesluten genom blodundersökning uppkommer frågan om vilken betydelse detta faktum skall ha för frågan om bidragsförskott. I praxis lär man regelmässigt ansett, att modern underlåtit att medverka till att få faderskapet

[79] S. 36.

fastställt om den utpekade mannen friats genom blodundersökning.[80] Med hänsyn till den stora säkerheten vid uteslutning av faderskapet genom blodundersökning måste givetvis detta regelmässigt vara ett korrekt konstaterande. Någon enstaka gång kan dock givetvis modern ha rätt, då hon påstår sig ha haft samlag endast med den genom blodundersökningen uteslutne mannen. Det torde dock vara ogörligt att urskilja dessa förmodligen synnerligen sällsynta fall.

En annan sak är, att det enligt förf:s mening är befogat att upphäva regeln om att bidragsförskott inte utgår, om modern underlåtit att medverka till faderskapets fastställande, eftersom denna regel på ett föga tilltalande sätt kan drabba *barnet* ekonomiskt.

3. Uteslutes mannen inte från faderskapet genom blodundersökningen, är han givetvis inte blott härigenom »sannolik» enligt faderskapsregeln.[81] Denna omständighet är endast en bland flera till vilken hänsyn skall tagas vid den slutgiltiga sannolikhetsbedömningen. Det bör dock vara väsentligt för domstolen att vid denna senare bedömning veta, hur stor procent av felaktigt utpekade män som kan uteslutas med hjälp av de använda metoderna. Det är givetvis stor skillnad på en uteslutningsprocent på c:a 90 (nuvarande) och c:a 60 (för 15 år sedan). Vidare bör domstolen känna till i hur stor procent av fall i olika kategorier (enmansfall, tvåmansfall o.s.v.) det förekommer, att den utpekade mannen uteslutes från faderskapet. Därigenom kan den beräkna andelen män, som skall frias från faderskapet av annan anledning än blodundersökningen.[82] Det är naturligtvis också väsentligt att känna till de selektionsmekanismer, som totalantalet blodundersökta män utsätts för innan de når domstolen.

Hanteras informationen på detta sätt utgör givetvis blodundersökningen – speciellt uteslutning med hjälp av denna – ett förnämligt objektivt bevis i sannolikhetsbedömningen enligt det andra tankeledet.

Uteslutning från faderskapet kan ske antingen enligt *första* arvsregeln (då barnet har en egenskap som saknas såväl hos modern som den utpekade mannen) som enligt *andra* arvsregeln (uteslutning på grund av konträr homozygoti).[83] Uteslutning enligt andra

[80] Se Lavin a.a. s. 58 f.

[81] Jfr t.ex. Walin, FB, s. 71 och numera också Walin, FB 1979, s. 53. Se också nedan s. 187 f.

[82] Jfr Saldeen, En jurimetrisk metod för en rättssociologisk analys (i Festskrift till Per Stjernquist (1978), s. 55 ff.).

[83] Jfr ovan vid not 76.

arvsregeln har något mindre säkerhet än uteslutning enligt första arvsregeln. Denna olikhet i säkerhet markerar Statens rättskemiska laboratorium genom att vid uteslutning enligt första arvsregeln ange att resultatet av blodundersökningen »gör möjligheten av NN: s faderskap i så hög grad osannolik, att det på vetenskapens nuvarande ståndpunkt torde få anses *uppenbart* att NN icke är barnets fader». (När detta utlåtande används är den biologiska säkerheten 99,9% eller högre.) När uteslutning skett enligt andra arvsregeln anges att resultatet av blodundersökningen »gör det osannolikt, att NN skulle kunna vara barnets fader». (När detta utlåtande används är säkerheten över 95% och praktiskt taget alltid mellan 99,0% och 99,9%.)[84]

Att uteslutning av faderskapet genom blodundersökning innebär, att talan om fastställande av faderskap bör ogillas, visades i vårt land först genom rättsfallet *NJA 1930 s. 218,* som gällde uteslutning genom ABO-systemet. Domstolarna har därefter efterhand godtagit uteslutning genom övriga använda blodgruppssystem.[85]

Det kan här nämnas att domstolarna i andra länder, såsom i *USA,* dröjde betydligt längre med att acceptera uteslutning genom blodundersökning som tillräckligt skäl för att ogilla faderskapstalan.[86] Ett i litteraturen ofta omnämnt exempel härpå är fallet *Berry v. Chaplin* från år 1946, där skådespelaren Charlie Chaplin förklarades som fader till ett barn utom äktenskap trots att hans faderskap hade uteslutits genom blodundersökning. Numera godtas dock i USA uteslutning genom blodundersökning enligt *Uniform Act on Blood Tests to Determine Paternity.* I USA har man dock hittills varit synnerligen återhållsam, då det gällt att utnyttja blodundersökningarna för biostatistisk värdering (faderskapsindex).[87]

[84] Jfr Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 34 f.)

[85] Se närmare om rättspraxis Beckman & Höglund a.a. s. 125 ff.

[86] Se t.ex. Salisbury a.a. s. 71.

[87] Jfr Solomon i Jurimetrics Journal, vol. 8, 1968, s. 7 ff. Se om läget idag i USA då det gäller utnyttjande av blodundersökning vid utredande av faderskap, Krause, Illegitimacy: Law and Social Policy, s. 123 ff. Se också art. Joint AMA-ABA Guidelines: Present Status of Serologic Testing in Problems of Disputed Parentage, Family Law Quarterly 1976, s. 247 ff.

VIII. Blodgruppsstatistiskt faderskapsindex

1. Långt innan det blev möjligt att utnyttja blodundersökningar vid utredande av faderskap sökte man, i varje fall på olika håll utanför vårt land, att på grundval av konstaterade likheter mellan barn och utpekad man i fråga om olika yttre morfologiska egenskaper bedöma sannolikheten för det påstådda faderskapet. Det skulle dock komma att dröja länge innan det blev möjligt att siffermässigt exakt ange graden av den undersökte mannens faderskapssannolikhet. Sannolikhetsbedömningen grundades nämligen i realiteten på undersökarens intuitiva uppskattning av graden av likhet mellan barnet och den utpekade mannen och faderskapssannolikheten kunde därför endast uttryckas verbalt i vaga ordalag.

År 1938 kunde dock svensken Erik *Essen-Möller*[88] presentera en metod (formel), som innebär att man med kännedom om dels frekvensen män i befolkningen som helhet som äger den utpekade mannens ärftliga egenskaper (y), dels ock frekvensen verkliga fäder med dessa egenskaper (x) kan med hjälp av *Bayes'* teorem beräkna en »aposteriorisk» sannolikhet (W) för en utpekad mans faderskap.[89] Den aposterioriska sannolikheten anger hur sannolikheten för den utpekade mannens faderskap förändrats (dvs. om den ökat eller minskat) genom den i detta fall genetiska bevisningen. Det sagda ger vid handen, att man för att kunna beräkna den aposterioriska sannolikheten måste ange den ursprungliga eller »aprioriska» sannolikheten för den utpekade mannens faderskap, dvs. den faderskapssannolikhet, som föreligger innan den genetiska bevisningen beaktas. Den aprioriska sannolikheten satte Essen-Möller i sin formel till 0,50.[89a]

Essen-Möllers metod började småningom att användas inom serologin. År 1956 föreslog dock den danske rättsantropologen

[88] Se Essen-Möller, Positiv faderskapsbevisning, Nordisk Medicinsk Tidskrift 1938, s. 161 ff. samt Essen-Möller & Quensel, Zur Theorie des Vaterschaftsnachweises auf Grund von Ähnlichkeitsbefunden, Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin 1939, s. 70 ff.

[89] Bayes' teorem är en sats om s.k. betingade sannolikheter (inversionsprincipen) formulerad av prästen Thomas Bayes, som levde i England på 1700-talet. Se om Bayes' teorem t.ex. Holm, Den nödvändiga statistiken, s. 132 ff. och Halldén, Sannolikhetens logik, s. 53 ff. Halldén menar, att de i statistisk litteratur använda uttrycken »apriorisk» resp. »aposteriorisk» sannolikhet kan verka förvillande på en filosofisk läsare och talar därför i stället om den »ursprungliga sannolikheten» (eller »sannolikheten ex ante») resp. den »slutliga sannolikheten» (eller »sannolikheten ex post»), se Halldén a.a. s. 60. Jfr Stening a.a.

Hans *Gürtler* en modifikation av Essen-Möllers formel då det gäller blodgruppsstatistisk utvärdering.[90] I Essen-Möllers formel bildar man kvoten y/x, dvs. förhållandet mellan den (genomsnittliga) frekvens med vilken en viss blodgruppskonstellation förekommer i fall där mannen inte är barnets biologiska fader (y) och i fall där han är detta (x). Gürtler fann, att det av vissa skäl var fördelaktigare att i stället bilda kvoten x/y.[90a] Denna kvot valde Gürtler att kalla *»faderskapsindex»*. Gürtlers modifierade formel blev accepterad i varje fall inom skandinavisk serologi och det är sålunda nu nämnda faderskapsindex, som ligger till grund för den blodgruppsstatistiska utvärderingen i vårt land.[91]

[89a] Valet av apriorisk sannolikhet = 0,50 är godtyckligt och är sålunda inte empiriskt grundat. Valet av »neutralvärdet» 0,50 gjordes ursprungligen av Bayes (jfr ovan not 89) dock givetvis inte med speciell tanke på sannolikhetsbedömningen i faderskapsfrågor utan med tanke på all sannolikhetsbedömning där den aprioriska sannolikheten inte är uppenbar. Den *genomsnittliga* aprioriska sannolikheten för att den utpekade mannen är fader är i svenska faderskapsärenden större än 0,50. Tillämpning av Bayes' teorem bör därför i varje fall inte leda till en överskattning av den verkliga faderskapssannolikheten. Jfr närmare härom i kap. 8.

[90] Gürtler, Principles of Blood-group Statistical Evaluation of Paternity Cases at the University Institute of Forensic Medicine, Copenhagen, Acta Med. Legalis et Socialis 1956, s. 83 ff.

[90a] Det man egentligen vill räkna ut är kvoten x/(x + y) där y = frekvensen män med de aktuella ärftliga egenskaperna (dvs. den utpekade mannens egenskaper) i befolkningen i dess helhet och x = frekvensen verkliga fäder med dessa egenskaper. Därigenom får man sålunda vetskap om frekvensen fäder bland män med den aktuella egenskapskombinationen, dvs. sannolikheten för att en viss man är fader. Av olika skäl är det dock svårt att direkt räkna ut nämnda kvot. Det är fördelaktigt att i stället förlänga den med antingen 1/x, som Essen-Möller, eller med 1/y, som Gürtler. En sådan multiplikation av både täljare och nämnare med samma tal ger givetvis oförändrad kvot = faderskapssannolikhet, närmare bestämt $x/(x+y) = \frac{x}{x} / (\frac{x}{x}+\frac{y}{x}) = 1/(1+y/x)$ *(Essen-Möller)*

eller $x/(x+y) = \frac{x}{y} / (\frac{x}{y}+\frac{y}{y}) = (x/y) / (x/y+1)$, index = x/y *(Gürtler)*.

– Att Gürtler valde att förlänga med 1/y i stället för med 1/x beror *dels* på att man därigenom uppnår vissa räknetekniska fördelar när laboratorierna skall sätta upp sina tabellverk, *dels ock* på att det intuitivt är tilltalande att storheten x/y ökar när faderskapssannolikheten ökar och minskar när faderskapssannolikheten minskar. Med kvoten y/x förhåller det sig ju tvärtom.

[91] Litteraturen i fråga om *blodgruppsstatistisk värdering* är mycket omfattande. Bland svensk litteratur må här nämnas Jonsson, Blodgruppsstatistisk sannolikhetsberäkning som bevismedel i faderskapsärenden, SvJT 1953, s. 14 ff., dens., Blodgruppsstatistisk faderskapssannolikhet. Några reflexioner, SvJT 1955, s. 90 ff., dens., Blodgruppsstatistiska synpunkter på ärvdabalksförslagets »med mindre det är större sannolikhet att barnet avlats av honom än av annan», SvJT 1956, s. 411 ff. samt Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4 passim). Bland utländsk litteratur kan nämnas Andresen, Anvendelsen af sandsynlighedsberegninger i retsmedicinske erklæ-

I den följande framställningen skall först göras ett försök att närmare klargöra hur faderskapsindex beräknas.

2. Om man känner till blodgruppskonstellationerna hos moder och barn i ett givet fall kan man genom kunskapen om de biologiska arvsreglerna fastställa vilka blodgruppstyper barnet måste ha ärvt från sin fader. Vanligtvis förhåller det sig så, att fadern kan ha en av flera möjliga blodgruppstyper.

Antag att vi har 100 fall med en moder och ett barn, att mödrarna och barnen blodundersökts betr. ett visst blodgruppssystem, låt oss säga MN-systemet, samt att det visat sig, att blodgruppskonstellationen hos moder och barn är densamma i alla de 100 fallen.[92] Med kännedom om blodgruppsfördelningen inom den befolkning moder och barn tillhör kan man då procentuellt beräkna hur många

ringer, specielt til saakaldet positivt faderskabsbevis, UfR 1945, s. 85 ff., Fiedler, Wahrscheinlichkeitsberechnung im Blutgruppengutachten. Das Ärztliche Laboratorium, 15., 1969, s. 125 ff., Fiedler, Hoppe & Pettenkofer, Ein neuer Weg zum »positiven Vaterschaftsbeweis» über die statistische Auswertung serologischer Befunde, Bundesgesundheitsblatt (Nr 11) 1968, s. 129 ff., Gürtler a.a., Hummel, Die medizinische Vaterschaftsbegutachtung mit biostatistischem Beweis, dens., Zum biostatistischen Vaterschaftsbeweis aufgrund von Blutgruppenbefunden, Bundesgesundheitsblatt (Nr 23) 1969, s. 379 ff., dens., Zur Grösse der Irrtumswahrscheinlichkeits bei der positiven Vaterschaftsfeststellung anhand von Blutgruppenbefunden, Zeitschrift für Rechtsmedizin 1970, s. 271 ff., dens., Nutzen ausschlusschwacher Systeme, Beweiswert von Ausschlussen und biostatistische Probleme bei der blutgruppenserologischen Abstammungsbegutachtung, Zeitschrift für Rechtsmedizin 1975, s. 49 ff., Hummel, Ihm & Schmidt, Beurteilung einer nach der Formel von Essen-Möller gefundenen Vaterschaftswahrscheinlichkeit im Hinblick auf die gegebene Mutter-Kind-Konstellation, Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin 1969, s. 97 ff., Hummel, Ihm & Schmidt, Biostatistische Abstammungsbegutachtung mit Blutgruppenbefunden. Tabellenband I (1971) och II (1973), Hummel, Schmidt & Schwarzfischer, Die Berechnung der Vaterschaftswahrscheinlichkeit bei Fällen mit mehr als einem im Blutgruppengutachten nicht ausgeschlossenen Mann, Zeitschrift für Immunitätsforschung, Allergie und klinische Immunologie, Bd. 139, 1969, s. 50 ff., Kataja, Simulation in Paternity Analysis, Lundevall, Anvendelse av sannsynlighetsberegninger ved blodtypebestemmelser i farskapssaker, Rt. 1961, s. 123 ff., Prokop, Zur Berechnung der Wahrscheinlichkeit einer Vaterschaft, Neue Justiz (Nr 8) 1967, s. 254 ff., Riedwyl, Wahrscheinlichkeitsberechnung bei Blutgruppengutachten, Das Ärztliche Laboratorium, 16., 1970, s. 86 ff., Sachs, Die Irrtumswahrscheinlichkeit bei der Vaterschaftsvermutung auf Grund blut- und serumgruppenserologischer Befunde, Beiträge zur gerichtlichen Medizin, Bd. XXVII, 1970, s. 313 ff., Schulte-Mönting & Hummel, Über die berechnung der Vaterschaftswahrscheinlichkeit bei Fällen mit mehr als einem im Blutgruppengutachten nicht ausgeschlossenen Mann, Zeitschrift für Immunitätsforschung, Allergie und klinische Immunologie, Bd. 138, 1969, s. 295 ff., Schulte-Mönting & Walter, Statistische Interpretation von serologischer Befunden zur Beurteilung einer Vaterschaft, Bundesgesundheitsblatt 1972, s. 257 ff., Teplitzky, Positiver Vaterschaftsbeweis durch Blutgruppengutachten, NJW 1963, s. 382 f., Walter, Über die Methoden der Vaterschaftsbegutachtung, Metrika 1971, s. 146 ff. och Wichmann, Über statistische Verfahren im erbbiologischen Vaterschaftsnachweis, NJW 1963, s. 383 ff.

[92] Jfr Lundevall i Rt. 1961, s. 124 f.

av dessa barns fäder som har en viss möjlig blodgrupp. I MN-blodgruppssystemet förekommer tre fenotyper, nämligen M, MN och N. Dessa har genotyperna MM, MN resp. NN. (Jfr ang. »*fenotyp*» resp. »*genotyp*» not 71.) Antag att samtliga mödrar genom blodundersökningen befanns tillhöra blodgruppen M och samtliga barn blodgruppen MN. I alla de 100 fallen måste fadern ha bidragit med en N-gen och denna gen finns såväl hos män tillhörande blodgruppen N som hos män som tillhör blodgruppen MN. (En man som tillhör blodgruppen M kan i detta fall uteslutas som möjlig fader, eftersom han saknar N-gen.)

Då det gäller skandinavisk befolkning kan det antagas att c:a 44,5% av fäderna i det aktuella exemplet tillhör blodgruppen N och c:a 55,5% blodgruppen MN. Nu nämnda procenttal anger sannolikheten för att en fader till ett MN-barn har blodgruppen N resp. MN, om modern tillhör blodgruppen M (x i formeln för beräkning av faderskapsindex). Då det gäller frekvensen män i skandinavisk befolkning som helhet som har blodgruppen N resp. blodgruppen MN (y i formeln för beräkning av faderskapsindex) avviker procenttalen från de nyss nämnda procenttalen. Sålunda förekommer blodgruppen N i en frekvens av 20% och MN i en frekvens av 50% i skandinavisk befolkning som helhet.

Om vi nu antager, att det i ett konkret fall kunnat konstateras genom blodundersökning att modern tillhör blodgruppen M, barnet blodgruppen MN och den utpekade mannen blodgruppen N så blir den sistnämndes faderskapsindex (i fråga om MN-systemet) följaktligen 44,5/20 = 2,2. Faderskapsindexet 2,2 i detta fall innebär, att blodgruppen N är 2,2 ggr vanligare bland fäder till MN-barn och vilkas moder tillhör blodgruppen M än bland icke-fäder. Man kan också uttrycka det så, att det är 2,2 ggr riktigare att antaga, att den utpekade mannen är fader än att han inte är detta.

I det aktuella exemplet har vi utgått från att blodundersökningen omfattar endast *ett* blodgruppssystem. I verkligheten undersöks ju dock flera olika blodgrupps-, serumgrupps- och isoenzymgruppssystem (f.n. c:a 10 vid rutinundersökning).[93] Den blodundersökte mannens samlade faderskapsindex erhålles genom att man multiplicerar indexvärdena enligt samtliga i blodundersökningen ingående system med varandra. Denna multiplikation är tillåten att företaga, eftersom de olika systemen är oavhängiga av varandra.

[93] En närmare redogörelse för den rutinmässiga resp. utvidgade blodundersökningen lämnas nedan s. 181.

Om man gör det, dock i och för sig knappast realistiska, antagandet att den utpekade mannen i exemplet ovan skulle erhålla exakt indexvärdet 2,2 enligt vart och ett av 12 olika system skulle hans samlade faderskapsindex genom nämnda multiplikationsförfarande sålunda uppgå till ett så högt värde som 12 855.

Faderskapsindex, som kan antaga värden från 0 (= index för uteslutna män) upp till *oändligheten*, diskriminerar mellan fäder och icke-fäder på så sätt, att fäder genomsnittligt erhåller högre faderskapsindices än icke-fäder. Faderskapsindexet 1 är neutralvärdet (det aritmetiskt genomsnittliga indexvärdet för icke-fäder) och innebär sålunda, att barnet och den utpekade mannen i fråga om de undersökta egenskaperna liknar varandra exakt så mycket som man kan förvänta sig att barnet liknar en slumpmässigt utpekad man; understiger den utpekade mannens faderskapsindex 1 förhåller det sig tvärtom, dvs. likheten mellan den utpekade mannen och barnet är mindre än likheten mellan barnet och en slumpmässigt utpekad man.

3. Då det gäller frågan om *bevisvärdet* av faderskapsindex må först framhållas, att man inte kan sätta likhetstecken mellan en utpekad mans faderskapsindex och hans faderskapssannolikhet. Även om det rent generellt förhåller sig så, att fäder har högre faderskapsindices än icke-fäder, kan det förekomma, att en fader har ett lågt och en icke-fader ett högt faderskapsindex.

Om det kan hållas för visst, att ingen annan man än den utpekade haft samlag med modern under konceptionstiden är givetvis sannolikheten för att den utpekade mannen är fader 100%, även om dennes faderskapsindex är lågt.

En speciell anledning till att bedömningen av bevisvärdet av faderskapsindex kan vara komplicerad är, som redan antytts i kapitel 5, följande.

Faderskapsindex innebär, att barnets likhet med den utpekade mannen relateras till hur mycket barnet förväntas likna en ur en *genomsnittlig* population av svenska män slumpmässigt utvald man. Om den utpekade mannen tillhör en population, vars genetiska sammansättning skiljer sig från det svenska genomsnittets är det därför uppenbart, att bedömningen av bevisvärdet av faderskapsindex blir problematisk.

Antag t.ex. en viss ärftlig egenskap är sällsynt förekommande totalt sett i landet men förekommer i stor utsträckning hos befolkningen inom ett visst område i vårt land och att modern och den utpekade mannen tillhör denna befolkning. Om barnet och den utpekade mannen har den sällsynta egenskapen erhåller den sistnämnde ett högt faderskapsindex. Med stor sannolikhet skulle dock även en av modern rent slumpmässigt utpekad man inom den befolkning hos vilken den unika egenskapen förekommer i hög frekvens erhålla ett högt faderskapsindex.[94]

[94] Jfr ovan s. 91. – Se t.ex. också tabell ang. geografisk variation av faderskapssannolikheten i ett speciellt fall, Böök & Beckman, L. i SvJT 1961, s. 465.

Som nyss nämnts kan det sålunda förekomma att en fader har ett lågt och en icke-fader ett högt faderskapsindex. Några exakta uppgifter om den faktiska fördelningen av indices för fäder resp. icke-fäder inom svensk befolkning finns dock ännu inte tillgängliga, något som förf. för sin del anser vara en stor brist. Det vore nämligen givetvis av största betydelse vid utredande av faderskap om man kände till hur vanligt ett visst faderskapsindex är bland fäder resp. icke-fäder. Hade man denna kunskap skulle man kunna fastställa gränsvärden för när ett faderskapsindex kan anses vägledande, som är i viss mening oberoende av antalet faderskapsmöjligheter och apriorisannolikheteter i det särskilda fallet. (Jfr nedan.)

Det kan vara värt att i detta sammanhang nämna att man genom formeln 1/(1 – den teoretiska uteslutningsfrekvensen) faktiskt kan beräkna medelindexvärdet för genom blodundersökning icke uteslutna *icke-fäder*. F.n., då den teoretiska uteslutningsfrekvensen uppgår till c:a 87%, är sålunda medelindexvärdet för icke uteslutna icke-fäder 7,7(1/(1 – 0,87) = 1/0, 13 = 7,7). Medelindexvärdet för fäder är däremot inte möjligt att beräkna på samma exakta sätt utan tillgång till uppgift om indexfördelningen.[95]

Då man sålunda ännu saknar uppgifter om indexfördelningen då det gäller fäder resp. icke-fäder beräknar man, som skall närmare visas nedan under 4, i stället en teoretisk sannolikhet för den utpekade mannens faderskap med hänsyn till hans faderskapsindex. Denna faderskapssannolikhet påverkas dock av antalet faderskapsmöjligheter in casu och är sålunda beroende av en värdering av moderns trovärdighet. Domstolens slutliga bedömande av faderskapsfrågan måste dock givetvis under alla omständigheter innefatta en sådan trovärdighetsvärdering. Kännedom om indexfördelningen skulle dock möjliggöra att man kunde bedöma värdet av den genetiska bevisningen utan att samtidigt behöva beakta den övriga bevisningen.

4. Beräkningen av en utpekad mans teoretiska faderskapssannolikhet, eller eg. »*aposterioriska*» faderskapssannolikhet, sker med utgångspunkt från *Bayes' teorem.*[96] Förutsättningen för denna beräkning är att man kan utgå från att det finns minst två faderskapsmöjligheter in casu. Om modern endast utpekat *en* man så innebär

[95] Jfr Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 16).

[96] Jfr t.ex. Valentin, Statistisk bedömning i faderskapsärenden med hjälp av faderskapsindex i not 95 ovan a.a. s. 124 ff.

det sagda, att man vid beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex har att utgå från att det finns minst en *okänd* man, som också haft samlag med modern under konceptionstiden. I formeln för beräkning av den utpekade mannens faderskapssannolikhet anges den okände mannens faderskapsindex därvid till 1. (Detta index motsvarar det artimetiska medelvärdet för icke-fäder.)

Beräkningen av aposteriorisk faderskapssannolikhet förutsätter, som tidigare nämnts, att man anger den aprioriska eller ursprungliga faderskapssannolikheten, dvs. den faderskapssannolikhet, som föreligger innan man tagit hänsyn till faderskapsindex. Vid beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex utgår man inom rättsserologin från att den utpekade mannen och den okände mannen har samma aprioriska sannolikhet, dvs. innan faderskapsindex beaktas antages det vara lika sannolikt, att den okände mannen är fader som den utpekade mannen. Genom att man utgår från lika stora primära sannolikheter blir formeln för beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex i ett *enmansfall* helt enkelt *index/(index + 1)*.

Antag nu att modern endast utpekat en man och att denne erhållit ett faderskapsindex uppgående till 19. Antag vidare att vi endast behöver räkna med *en* oupplyst faderskapsmöjlighet. I sådant fall blir tydligen den utpekade mannens faderskapssannolikhet 95% och detta enligt formeln index/(index + 1) (dvs. 19/(19 + 1) = 0,95). Frågan om vad en aposteriorisk sannolikhet om 95% verkligen innebär i detta sammanhang synes dock förf. något oklar. Det vore önskvärt att frågan blev föremål för ett mera ingående klargörande från statistiskt håll. Inom rättsserologin synes dock den gängse tolkningen vara följande.

Om domstolen bifaller faderskapstalan mot en man vars faderskapsindex uppgår till 19 så är – under förutsättning av att man endast behöver räkna med en okänd man och att den aprioriska sannolikheten är 50/50 – *felrisken*, dvs. risken för att mannen med orätt förklaras som fader, 5%. Nämnda felrisk är dock förmodligen lägre än 5% men det är – såvitt förf. förstår – omöjligt att ange exakt hur stor den är så länge den verkliga aprioriska sannolikheten ej kunnat beräknas. Skulle emellertid domstolen ha som regel att endast bifalla faderskapstalan i fall där svarandens faderskapsindex uppgår till minst 19 är risken för att den begår den andra typen av fel som här kan komma i fråga, nämligen att domstolen ogillar faderskapstalan mot en man som verkligen är barnets biologiske fader, avsevärt högre, eftersom det förekommer att många verkliga fäder har faderskapsindex som understiger 19. Exakt hur stor nu nämnda

felrisk är kan dock inte anges, eftersom uppgift saknas om indexfördelningen bland fäder.[96 a]

Indexvärdet 19 motsvarar sålunda en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95% om det finns en – och *högst en* – okänd man med samma aprioriska sannolikhet som den utpekade mannen. Om det finns anledning att befara, att det finns flera okända män motsvarar ett faderskapsindex uppgående till 19 inte en aposteriorisk sannolikhet om 95%. Om vi t.ex. antager, att modern haft samlag dels med den utpekade mannen, dels ock med fyra okända män blir den utpekade mannens aposterioriska sannolikhet – om hans faderskapsindex uppgår till 19 – blott c:a 82% (19/(19 + 1 + 1 + 1 + 1). (I ett fall där det finns fyra okända män att räkna med måste den utpekade mannen ha ett faderskapsindex uppgående till 76 för att erhålla en aposteriorisk sannolikhet om 95%.) Den faderskapssannolikhet som kan beräknas på grundval av faderskapsindex påverkas sålunda av antalet faderskapsmöjligheter. Vid höga faderskapsindices påverkas dock faderskapssannolikheten endast obetydligt av en ökning av antalet okända män. (Har den utpekade mannen ett faderskapsindex på t.ex. 1000 blir den aposterioriska sannolikheten 99,9% om man utgår från att det finns endast en okänd man men fortfarande över 99% (närmare bestämt 99,6%) om man i stället utgår från att det finns fyra okända män.)

Eftersom 95% anses vara ett statistiskt signifikant värde (s.k. enstjärnig signifikans) heter det i den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden att ett faderskapsindex större än 19 talar *för* faderskap, dvs. om det finns anledning att räkna med endast en okänd man. Ett faderskapsindex mindre än 0,053, vilket motsvarar en aposteriorisk faderskapssannolikhet om endast 5% (0,053/(0,053 + 1) = 0,05), anses tala *emot* faderskap. Ett blodgruppsstatistiskt faderskapsindex mellan 19 och 0,053 anses däremot knappast i och för sig kunna tillmätas betydelse.[97]

[96a] Enligt skriftlig uppgift till förf. av docent Jack Valentin, Genetiska institutionen, Göteborgs universitet, kommer indexfördelningen betr. fäder resp. icke-fäder i svensk befolkning att kunna framräknas, när Statens rättskemiska laboratorium erhållit härför erforderlig datorutrustning. Ang. indexfördelningen då det gäller *tysk* befolkning, se nedan s. 168 f.

[97] Ang. den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden, se SvJT 1962, s. 41 ff. – Då man bestämt gränsvärdena 5 resp. 95% har man anslutit sig till statistisk konvention. Emellertid har man här tydligen inte observerat skillnaden mellan en- och tvåsvansade test. En riktig tillämpning av den statistiska konventionen borde ha varit att anse 2,5 resp. 97,5% som signifikanta värden, dvs. sammanlagt skulle 95% anses insignifikant och 5% signifikant. Emellertid är den statistiska

Föreligger två faderskapsmöjligheter kan ett inbördes förhållande mellan de två männens faderskapsindices, som överskrider storleken 19 till 1 (dvs. 95% till 5%) anses tala för den ena mannens faderskap framför den andres. I ett fall där det förekommer flera än två blodundersökta faderskapsmöjligheter kan på motsvarande sätt det inbördes förhållandet mellan de olika männens faderskapsindices beräknas.

Det kan i detta sammanhang lämpligen påpekas, att den blodgruppsstatistiska värderingen ger den säkraste informationen just i sådana fall där det föreligger två eller flera blodundersökta faderskapsmöjligheter och det inte finns anledning att räkna med någon okänd man. Beräkningen av den aposterioriska faderskapssannolikheten för en utpekad man kan ju då genomgående grundas på realistiska indexvärden och man slipper sålunda att laborera med det *genomsnittliga* indexvärdet *1* för en okänd man i enmansfallen.

Antag att modern haft samlag under konceptionstiden med de tre männen A, B och C samt att det ej finns anledning att räkna med någon okänd man. Om vi vidare antager, att A:s faderskapsindex uppgår till 30, B:s till 5 och C:s till 2 blir A:s faderskapssannolikhet, om det antages att de tre männen hade samma aprioriska sannolikhet, c:a 80% (30/(30 + 5 + 2) = 0,81).

5. Numera anges i det blodgruppsserologiska utlåtandet blodgruppsstatistiskt faderskapsindex i samtliga fall där den utpekade mannen inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökningen.[98] Därvid anges *verbalt* (dock ännu endast då det gäller s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning) att möjligheten av den undersökte mannens faderskap med hänsyn till faderskapsindexets storlek framstår »*som mindre sannolik*» (index mindre än 0,053), »*varken som särskilt sannolik eller särskilt osannolik*» (index mellan 0,053 och 19), »*som tämligen sannolik*» (index mellan 19 och 100) eller »*som sannolik*» (index över 100).

konventionen i fråga i första hand avsedd för *normalfördelade* material. Såväl faderskapsindices som aposterioriska sannolikheter byggda på index är inte normalfördelade. Det vanligaste sannolikhetsvärdet är inte alls 50% och fördelningskurvan är överhuvudtaget inte symmetrisk. Sålunda får ungefär hälften av fäderna sannolikheter över 95% medan man endast erhåller några fall per år där sannolikheten är lägre än 5%.

[98] I samband med ikraftträdandet av den nya faderskapsregeln år 1970 började Statens rättskemiska laboratorium att – i fall där den blodundersökte mannen inte kunnat uteslutas – alltid ange faderskapsindex, dvs. oavsett om index kunde anses vägledande i och för sig eller inte. Sedan det visat sig att utlåtandena stundom misstolkades, upphörde dock laboratoriet härmed och angav i stället endast index om detta kunde anses i och för sig vägledande. Under slutet av år 1978 började dock laboratoriet ånyo att alltid ange faderskapsindex.

Ang. frågan hur ofta man i praktiken lyckas erhålla sådana indexvärden, som enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden kan anses vägledande i och för sig må följande framhållas.

I en av förf. tidigare publicerad undersökning (jfr nedan i kapitel 7) omfattande 450 till Statens rättskemiska laboratorium år 1970 inkomna faderskapsärenden ingick bl a 354 *enmansärenden.*[99] Då den teoretiska uteslutningsfrekvensen vid rutinmässig blodundersökning år 1970 uppgick till 87% och uteslutning av den utpekade mannen kunnat ske i 61 fall kunde beräknas, att det i nämnda enmansärenden kunde finnas approximativt ytterligare nio män (det »sanna» värdet är vid en konfidensgräns å 5% 5–14 män) som var felaktigt utpekade men som sålunda ej kunnat uteslutas genom rutinundersökningen. Följer man den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden är det inte i något fall i nämnda material möjligt att enbart med hjälp av faderskapsindex konstatera att en utpekad mans faderskapsmöjlighet är »mindre sannolik». Så låga indices som 0,053 förekommer nämligen inte alls i materialet i fråga.

Vad gäller förekomsten av vägledande indices större än 19 i nämnda enmansärenden kan nämnas att i c:a 70 av de 185 fall där faderskapet vid undersökningstillfället (slutet av år 1977) fastställs genom erkännande och i c:a 20 av de 94 fall där faderskapet vid samma tidpunkt fastställts genom dom hade den utpekade mannen ett faderskapsindex större än 19.

Den aktuella frågan kan också belysas genom resultatet av en av Statens rättskemiska laboratorium företagen genomgång av 1972 års ärenden vid laboratoriet.[100] Denna genomgång visade sammanfattningsvis, att i 35% av ärendena kunde en eller flera män uteslutas, i c:a 36% av ärendena erhölls vägledande statistisk information betr. en eller flera undersökta män och i resterande 29% erhölls ingen vägledning genom rutinundersökningen.

I *enmansärendena* kunde den utpekade mannen uteslutas i c:a 20% av ärendena. Den utpekade mannen erhöll ett faderskapsindex på 19 eller däröver i c:a 35% och ett faderskapsindex på 0,053 eller därunder i c:a 0,2% av ärendena. I hela c:a 45% av enmansärendena erhölls ingen vägledning genom faderskapsindex, vilket sålunda innebär, att den utpekade mannens faderskapsindex översteg 0,053 men understeg 19.

[99] Se Festskrift till Per Stjernquist, s. 55 ff.

[100] Se Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 33 f.).

I *tvåmansärendena* kunde båda de utpekade männen uteslutas i c:a 6% av ärendena. I 41% av ärendena uteslöts den ene mannen medan den andre erhöll ett faderskapsindex på 19 eller däröver eller på 0,053 eller därunder. En av männen kunde uteslutas men vägledande index kunde inte erhållas för den andre mannen likaledes i c:a 41% av ärendena. I c:a 2% av ärendena kunde ingen av de båda männen uteslutas men skillnaden mellan deras faderskapsindices visade sig vara signifikant, dvs översteg 19 till 1. I 10% av ärendena kunde inte någon av de båda männen uteslutas och skillnaden mellan deras faderskapsindices var ej heller signifikant.

I *tremansärendena* slutligen kunde samtliga tre undersökta män uteslutas i c:a 13% av ärendena. I c:a 65% av ärendena kunde två av männen uteslutas medan däremot vägledande index inte kunde erhållas för den tredje. I c:a 22% av ärendena uteslöts en av männen men skillnaden mellan de två återstående männens faderskapsindices var inte signifikant.

Det kan sålunda sammanfattningsvis konstateras, att det är långt ifrån alltid som en utpekad man i ett faderskapsärende erhåller ett så lågt resp. så högt faderskapsindex som enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden kan anses vägledande i och för sig. Det kan nämnas, att möjligheten att erhålla vägledande faderskapsindices är beroende av blodundersökningens omfattning, dvs. av antalet undersökta blodgrupps- och andra system. Ju flera system som undersökes desto större är möjligheten att erhålla blodgruppsstatistiskt vägledande information. När rutinundersökningen i en framtid blivit mera omfattande än f.n. kommer sannolikt flertalet rätt utpekade män att erhålla indexvärden över 19.[101]

6. Då det gäller frågan om vilken betydelse man i *rättspraxis* ansett sig kunna tillmäta faderskapsindex må som exempel först nämnas rättsfallet *NJA 1968 s. 558*, som avgjordes enligt den nu upphävda faderskapsregeln i 3:2 FB.

I detta fall hade modern utpekat endast en man som möjlig fader. Denne hade dock ett så lågt faderskapsindex som 0,012 (motsvarande en sannolikhetsprocent om c:a 1), varför såväl HR:n som HovR:n ogillade faderskapstalan på denna grund. HD däremot fann, att ett så lågt faderskapsindex som det aktuella kunde visserligen »ge anledning till starka tvivel» om svarandens faderskap men då osäkerhet vidlåder ett statistiskt värde av denna art och då övriga omständigheter i målet talade för att det var svaranden som var fader föranledde inte resultatet av blodundersökningen att det i den mening som avsågs i 3:2 FB kunde anses osannolikt att barnet avlats av svaranden.

[101] Muntlig uppgift till förf. av docent Jack Valentin.

Det kan nämnas, att det från mannens sida i HD gjordes gällande att en bifallande dom i detta fall skulle innebära att lokutionen »osannolikt» i protokoll över blodundersökningar förlorade allt innehåll. Så torde man dock inte kunna se saken. Det i det blodgruppsserologiska utlåtandet redovisade resultatet av sannolikhetsbedömningen grundas enbart på vad som är känt om blodgruppsförhållandena i fallet och detta utlåtande utgör därför också endast ett – om än ett mycket viktigt – bevisfaktum i faderskapsmål. Vidare måste man hålla i minnet att även om ett lågt faderskapsindex rent statistiskt sett innebär, att faderskapssannolikheten är låg så kan det ju dock, som tidigare framhållits, i vissa enstaka fall förhålla sig så, att även en fader kan ha ett mycket låg faderskapsindex. HD:s dom i det aktuella fallet visar, att det är domstolens uppgift att söka avgöra om man har att göra med ett ur statistisk synpunkt ovanligt fall eller om det tvärtom i stället sannolikt förhåller sig så, att modern av någon anledning inte utpekat den rätte fadern. En annan sak är att detta måste antagas ofta vara en mycket vansklig uppgift[102] och att det inte är alldeles givet, att den individuella prövningen, när dess resultat står i strid med det biologisk-statistiska undersökningsresultatet, minskar risken för materiellt oriktiga avgöranden.[102 a]

Även om det i *NJA 1968 s. 558* var fråga om tillämpning av den tidigare faderskapsregeln i 3:2 FB har detta rättsfall ett speciellt intresse då det gäller tolkningen av den nu gällande faderskapsregeln. Det åberopas nämligen av departementschefen i prop. 1969:124, då han redogör närmare för innebörden av den nya faderskapsregeln.[103]

Departementschefen förklarar därvid först, att om modern utpekat endast en man, som inte kunnat uteslutas genom blodundersökning, måste denne i allmänhet anses »sannolik» som fader, såvida inte utredningen visar, att modern haft samlag med någon annan man under konceptionstiden. I dylikt fall är det sålunda tydligen inte meningen, att den nya faderskapsregeln skall innebära någon egentlig förändring i förhållande till tidigare gällande rätt. Men om svarandens på grundval av faderskapsindex beräknade faderskapssannolikhet är så låg som i NJA 1968 s. 558 bör dock, anför departementschefen, faderskapstalan »kunna bifallas endast om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner

[102] Jfr härom nedan s. 161.

[102a] Jfr nedan s. 194 f.

[103] Prop. 1969:124, s. 82 f.

stöd av annan utredning, t.ex. antropologisk undersökning».[104]

Frågan om hur låg sannolikhetsprocenten skall vara för att det för bifallande dom bör krävas, att modern gjort ett »mycket trovärdigt intryck» och att hennes uppgifter vunnit stöd av den övriga bevisningen får väl anses, att departementschefen egentligen lämnat öppen. Eftersom det i uttalandet i fråga inte refereras till gränsvärdet å 5% i den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden utan sålunda i stället till den väsentligt lägre sannolikhetsprocenten i NJA 1968 s. 558 skall dock uttalandet möjligen tolkas så, att 5% inte ur rättslig synpunkt kan accepteras som ett generellt gränsvärde.

Så låga faderskapsindices som det i NJA 1968 s. 558 torde vara mycket sällsynt förekommande i praktiken (jfr ovan). Med hänsyn härtill och till att det ju dock finns anledning att förmoda att den utpekade mannen i vissa enmansfall är felaktigt utpekad, trots att han inte kunnat uteslutas genom blodundersökningen, kan det möjligen ifrågasättas vilket praktiskt värde departementschefens uttalande har som vägledning för domstolarna.

Med hänsyn till vad som sagts om frekvensen av så låga faderskapsindices som det i NJA 1968 s. 558 är det för övrigt inte märkligt, att här inte kan redovisas något rättsfall efter den nya faderskapsregelns ikraftträdande där den diskuterade frågan aktualiserats.

Enligt förf:s mening torde det, som ovan antytts, vara en vansklig uppgift för domstolen att genom en bedömning av moderns trovärdighet och den övriga bevisningen söka avgöra om en svarande vars faderskapsmöjlighet med hänsyn till blodundersökningsresultatet är osannolik ändock kan anses ur rättslig synpunkt sannolik som fader.

För det första måste ju trovärdighetsbedömningen antagas vara mycket komplicerad. Om departementschefen med »antropologisk» undersökning syftar på undersökning av yttre morfologiska karaktärer kan det för det andra konstateras att sådana undersökningar i princip inte längre utföres i vårt land (se närmare härom nedan under IX). För det tredje synes frågan om vilken vikt som faktiskt bör tilläggas den övriga (icke-genetiska) bevisningen vara något oklar (jfr härom nedan).[105]

Det har tidigare nämnts, att indexvärden mellan 0,053 och 19 enligt biologisk-statistiskt vetenskapligt betraktelsesätt knappast i och för sig kan tillmätas betydelse samt att det i utlåtandet över den rättsserologiska undersökningen i dylikt fall anges, att den undersökte mannens faderskapsmöjlighet framstår »varken som särskilt

[104] Jfr om antropologiska undersökningar nedan under IX.

[105] S. 199. Se också kap. 7 under V och kap. 8 under 1 och V.

sannolik eller särskilt osannolik».[106] I *NJA 1976 s. 371* uppgick svarandens faderskapsindex till 2,587.

Av den närmare redogörelse för detta rättsfall, som lämnats ovan under II:5 framgick, att modern före konceptionstiden regelbundet haft samlag med olika män.[107] Hon förnekade dock, att hon under konceptionstiden haft samlag med någon annan än svaranden och en okänd man.

HD anförde, att svarandens faderskapsindex varken talade för eller emot hans faderskap och följaktligen ej gav anledning att betvivla moderns uppgift att hon efter tidpunkten för samlaget med den okände mannen endast haft samlag med svaranden. Då utredningen i målet enligt HD tydde på att denna moderns uppgift var riktig och då sannolikheten för att barnet avlats vid samlaget med den okände mannen var så låg som 0,2% med hänsyn till barnets vikt och längd vid födelsen, ansåg HD det sannolikt, att barnet avlats av svaranden och biföll sålunda faderskapstalan. Underrätterna hade däremot ogillat faderskapstalan. HovR:n anförde i sina domskäl att det med hänsyn till att modern haft samlag även med en okänd man och till storleken av svarandens faderskapsindex inte var sannolikt att barnet avlats av svaranden.

Såväl HovR:n som HD åberopade sålunda i detta fall svarandens faderskapsindex men i olika syften. Även om de båda domstolarna kom till motsatt resultat i faderskapsfrågan är deras resp. bedömning av bevisvärdet av ifrågavarande faderskapsindex riktig; ett faderskapsindex uppgående till 2,587 är för lågt för att kunna anses tala för faderskap (HovR:n) men inte tillräckligt lågt för att ge anledning att misstänka oupplysta faderskapsmöjligheter (HD). (En annan sak är om det på grund av vad som framkom i målet om moderns livsföring före konceptionstiden ändock möjligen fanns anledning att räkna med oupplysta faderskapsmöjligheter.)

Vid beräknande av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex i enmansfall utgår man alltid från att det finns minst en okänd man. Under förutsättning av ett antagande om en apriorisk sannolikhet om 0,50 för vardera mannen ger ett index på 19 en aposteriorisk sannolikhet om 95%. Om, som i NJA 1976 s. 371, det är klarlagt att det verkligen finns en okänd man, lär det dock finnas förespråkare för den egenartade uppfattningen att den

[106] Se Statens rättskemiska laboratoriums informationsblad »Tolkning av faderskapsindex i laboratoriets utvidgade rättsgenetiska utlåtanden», som medföljer varje utlåtande.

[107] S. 102 ff.

utpekade mannens faderskapsindex bör väsentligt överstiga 19 för att kunna anses vägledande i och för sig. I det nu aktuella fallet uppgick dock svarandens faderskapsindex till blott 2,587 motsvarande en aposteriorisk sannolikhet om endast 72% vid antagande om samma aprioriska sannolikhet för svaranden som för den oidentifierade mannen. Av detta kan man dock inte draga den slutsatsen att HD menar, att en så låg sannolikhetsprocent är tillräcklig för att faderskapstalan skall kunna bifallas. HD måste nämligen antagas ha utgått från en annan apriorisk sannolikhet för den instämde mannen än 50%. Frågan om vilken sannolikhetsprocent HD i detta fall ansett vara tillräcklig för bifallande dom torde sålunda vara beroende av vilken apriorisk sannolikhet för svaranden som HD räknade med.

Med utgångspunkt från den av *modern* uppgivna tidpunkten för samlaget med den okände mannen kunde beräknas, att sannolikheten för att barnet avlats vid detta samlag var mycket låg med hänsyn till barnets vikt och längd vid födelsen. HD åberopade endast denna omständighet vid sin jämförelse mellan de båda faderskapsmöjligheterna. Om denna omständighet verkligen förtjänar att tilläggas utslagsgivande betydelse kan dock möjligen ifrågasättas, i synnerhet som bevisvärdet av graviditetslängdsuppgifter knappast kan sägas vara synnerligen stort (jfr härom ovan under VI). Därmed är dock inte sagt, att HD:s domslut i detta fall – under förutsättning av att man verkligen inte behövde räkna med andra faderskapsmöjligheter än svarandens och den okände mannens – förtjänar kritik. Om man nämligen inte blott beaktar att sannolikheten för att barnet avlats vid samlag med den okände mannen var låg med hänsyn till barnets vikt och längd vid födelsen utan även dels moderns egen uppgift om att hon haft samlag endast vid ett tillfälle med den okände mannen men upprepade samlag med svaranden och dels svarandens *faderskapsindex* synes denne erhålla en förhållandevis hög faderskapssannolikhet.

Uppgifterna om samlagstidpunkter och samlagsfrekvens kan m.a.o. utnyttjas för att beräkna svarandens aposterioriska faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex. Om man utgår från samma aprioriska sannolikhet för svaranden som för den okände mannen, dvs. innan faderskapsindex beaktas, föreligger endast en sannolikhet om 50% för att svaranden är rätt utpekad, resulterar ett faderskapsindex på 2,587, som ovan nämnts, i en faderskapssannolikhet om 72%. Om man emellertid anser, att en apriorisk sannolikhet för svaranden om 50% är för låg med hänsyn till vad som upplysts om samlagstidpunkter och samlagsfrekvens visar det sig att ett faderskapsindex uppgående till 2,587 resulterar i en

högre aposteriorisk sannolikhet än 72%. Hur hög denna sannolikhet blir i detta fall beror givetvis på vilken apriorisk sannolikhet man anser sig kunna utgå från. (Jfr nedan i kapitel 8.)

Antag att svarandens aprioriska sannolikhet i det aktuella fallet med hänsyn till vad som upplysts om samlagstidpunkter och samlagsfrekvens kan uppskattas till t.ex. 90%. Antag vidare att man omvandlar dessa 90% till ett index = 9. (Ett blodgruppsstatistiskt index uppgående till 9 motsvarar en faderskapssannolikhet om 90% om det finns endast en okänd man (9/(9+ 1) = 0,90). Om nu detta index å 9 insättes i formeln för beräkning av mannens faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindexet å 2,587 erhålles en aposteriorisk sannolikhet om 95,9% (9x2,587/(9 x 2,587+ 1) = 95,9).

I det nu diskuterade fallet NJA 1976 s. 371 var svarandens faderskapsindex för lågt för att kunna anses i och för sig tala för faderskap. Faderskapstalan bifölls dock trots att det var klarlagt i målet, att modern även haft samlag med en okänd man. I det följande rättsfallet – *NJA 1978 s. 601* – uppgick en av de instämda männens faderskapsindex till inte mindre än c:a 71. Faderskapstalan ogillades dock, enär det fanns även okända faderskapsmöjligheter.

Det har tidigare framhållits, att den blodgruppsstatistiska värderingen ger det säkraste resultatet i flermansfall, då man sålunda kan jämföra de olika männens faderskapsindices sinsemellan. Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden är ett inbördes förhållande mellan de olika männens faderskapsindices som överstiger förhållandet 19 till 1 i och för sig vägledande under förutsättning av att man inte behöver räkna med andra faderskapsmöjligheter än de undersökta.

I *NJA 1978 s. 601* (HD:s dom DT 29/78) var tre män – A, B och C – instämda. (I TR:n hade även en man D instämts men sedan denne genom blodundersökning kunnat uteslutas som möjlig fader återkallades talan mot denne.) Enligt utlåtande från Statens rättskemiska laboratorium kunde på grundval av blodgruppsfördelningen inom skandinavisk befolkning – under förutsättning att endast A, B och C kunde ifrågakomma till faderskapet – sannolikheten för A:s faderskap beräknas till c:a 98% (faderskapsindex c:a 71), sannolikheten för B:s faderskap till 0,6% (faderskapsindex 0,432) och sannolikheten för C:s faderskap till 1,1% (faderskapsindex 0,813). Det blev ej utrett i målet att modern haft samlag under konceptionstiden med B, varför talan mot denne ogillades på denna grund. Huvudsakligen med hänsyn till A:s faderskapsindex ansåg såväl TR:n

som HovR:n det sannolikt att barnet avlats av honom trots att det fanns anledning att räkna med ytterligare, oidentifierade, faderskapsmöjligheter. HD däremot fann med hänsyn till sistnämnda omständighet att faderskapstalan skulle lämnas utan bifall mot samtliga instämda män, HD anförde bl a följande:

(Modern) har i Högsta domstolen förklarat, att hon överhuvudtaget har dåligt minne men att hon ansträngt sig att komma ihåg, med vilka hon hade samlag under den aktuella tiden, och att hon inte tror att det kan ha varit med fler än två ytterligare män och vid högst två tillfällen med vardera. När, med vem eller under vilka förhållanden dessa samlag i så fall ägt rum har hon inte kunnat ange.

Socialstyrelsen har i sitt yttrande anslutit sig till en av professor Birger Broman verkställd utredning i ärendet. Det anförs i denna utredning bl.a. Av handlingarna framgår att antalet faderskapsmöjligheter kan vara flera än de män som blodgruppsundersökts och att dessa ytterligare män inte kunnat identifieras. Det synes inte möjligt att av handlingarna i målet erhålla pålitliga uppgifter i denna punkt. Därför skall här endast lämnas principiella synpunkter på blodgruppsgenetisk bedömning i faderskapsärende med identifierade och blodgruppsserologiskt undersökta män och samtidigt förekommande en eller flera oidentifierade män. – I vissa fall kan man, vid högt faderskapsindex (såsom av storleksordningen 70 eller mera) i samband med kännedom om samlagsfrekvens och tidpunkten för samlagen samt när endast en oidentifierad man finns och samlag och tidpunkt även för denne finns uppgivet, göra en bedömning innefattande ett positivt faderskapsindicium för mannen med högt index. I allmänhet vet man dock inte något bestämt om tidpunkterna för samlag och frekvensen därav med den oidentifierade mannen och då kan som regel inte ett index av nämnd storleksordning anses ge vägledande information. Speciellt är detta fallet om mer än en oidentifierad man kan antagas förekomma. – I undantagsfall när faderskapsindex uppgår till ett mycket stort tal (såsom 1 000 eller mera) torde även vid förekomst av en eller flera oidentifierade män ett sådant högt index kunna bedömas utgöra ett klart positivt indicium för mannens faderskap.

För att en man, som haft samlag med barnets moder under konceptionstiden, skall förklaras vara fader till barnet fordras enligt 1 kap.5 § föräldrabalken att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom. När detta krav på positiv sannolikhet infördes i lagstiftningen, framhölls det bl a (se prop. 1969:124 s 83; NJA II 1969 s 377) att, i mål där utredningen visar att modern haft samlag med tre eller flera män under konceptionstiden, möjligheterna att nå fram till ett positivt avgörande i faderskapsfrågan i hög grad beror på resultatet av blodundersökningar och eventuella antropologiska undersökningar. Om det inte går att nå resultat genom sådana undersökningar och man inte på annat sätt kan nå fram till en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för en av männen – anfördes det vidare – bör faderskapstalan ogillas mot alla. Det fallet att en eller flera av männen inte kunnat identifieras och därför ej heller undersökas berördes inte särskilt.

Även ett så högt faderskapsindex som det för (A) angivna minskar uppenbarligen i betydelse med stigande antal faderskapsmöjligheter. (A:s) index innebär visserligen i jämförelse med motsvarande värde för (C) en alldeles klar

sannolikhetsövervikt för (A:s) del. Såsom framkommit i målet finns det emellertid anledning räkna med att (modern) under konceptionstiden också har haft samlag med åtminstone två män som nu inte kan identifieras. Det föreligger inte några närmare uppgifter om tidpunkten för samlagen med dessa män eller om förhållandena i övrigt vid samlagen. Beträffande graden av sannolikhet för att någon av dessa män är fader till barnet kan inga bestämda antaganden göras.

I vart fall när som här mer än en oidentifierad man är möjlig som fader och viktiga omständigheter även i övrigt är oklara kan det, såsom framgår av socialstyrelsens yttrande, trots ett så högt faderskapsindex som (A:s) inte anses föreligga sådan grad av sannolikhet för faderskap som är förutsättning för bifall till faderskapstalan.

– – –.

Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden är, som tidigare framhållits, i ett fall där det föreligger flera blodundersökta faderskapsmöjligheter, en mans faderskapsindex i och för sig vägledande när förhållandet mellan dennes index och summan av övriga undersökta mäns indices överstiger 19 till 1 (95% till 5%). Eftersom index för en okänd man (för vilken man vanligtvis saknar uppgift om samlagstidpunkt och samlagsfrekvens) brukar anges till 1 borde det, kan man tycka, icke behöva anses stå i strid med nämnda nordiska vägledning om man i det aktuella fallet – vid antagande om endast två okända faderskapsmöjligheter – uppställde följande formel för beräkning av faderskapssannolikheten för mannen med högt faderskapsindex: 71/(71 + 0,432 + 0,813 + 1 + 1) = 0,956. Faderskapssannolikheten för den aktuella mannen skulle sålunda med denna beräkningsmetod uppgå till över 95% om man inte blott beaktar de övriga två undersökta männen (den man betr. vilken samlagsrekvisitet ej ansågs uppfyllt är sålunda här medräknad) utan även två okända faderskapsmöjligheter.

De »principiella synpunkter på blodgruppsserologiskt undersökta män och samtidigt förekommande en eller flera oidentifierade män», som lämnas i professor Birger Bromans utredning och som tydligen delas av socialstyrelsen synes dock innebära, att det inte är berättigat att – i ett fall som det aktuella – bedöma bevisvärdet av en mans faderskapsindex på det sätt som ovan skett. Det synes dock enligt förf:s mening inte fullt klart hur man närmare skall tolka professor Bromans utlåtande.

Det säges att i »vissa fall kan man, vid högt faderskapsindex (såsom av storleksordningen 70 eller mera) i samband med kännedom om samlagsfrekvens och tidpunkten för samlagen samt när en-

dast en oidentifierad man finns och samlag och tidpunkt även för denne finns uppgivet, göra en bedömning innefattande ett positivt faderskapsindicium för mannen med högt index».

I det citerade uttalandet uppställes som en huvudprincip när det gäller möjligheten att – i ett flermansfall där det dessutom finns en okänd man – göra en bedömning innefattande ett positivt faderskapsindicium för en man med högt faderskapsindex att man måste ha kännedom om tidpunkten för den okände mannens samlag. Varför krävs då inte sådan kännedom i ett enmansfall när man bedömer bevisvärdet av den utpekade mannens faderskapsindex? Man undrar också vilken vikt som faktiskt skall tilläggas uppgifter om samlagsfrekvens och samlagstidpunkter. När det i det citerade uttalandet ovan hävdas att just ett faderskapsindex uppgående till 70 eller mera kan anses vägledande i flermansfall där det dessutom föreligger en okänd faderskapsmöjlighet, under förutsättning av att man har uppgifter om samlagsfrekvens och samlagstidpunkter betr. samtliga faderskapsmöjligheter så måste ju detta rimligen innebära, att man i realiteten ansett sig kunna fastställa hur dessa faktorer skall viktas. Det framgår dock tyvärr inte av uttalandet hur detta i så fall ägt rum. Förhåller det sig för övrigt inte så i realiteten att frågan om hur högt faderskapsindex som verkligen bör krävas för att det skall anses vägledande i ett flermansfall framför allt är beroende av övriga möjliga mäns indices, vilka givetvis kan variera från fall till fall?

I professor Bromans utredning heter det vidare att i »allmänhet vet man dock icke något bestämt om tidpunkterna för samlag och frekvensen därav med den oidentifierade mannen och då kan som *regel* icke ett index av nämnd storleksordning anses ge vägledande information. *Speciellt* är detta fallet om *mer än en* oidentifierad man kan antagas förekomma» (kurs.här).

Detta yttrande får väl sägas innebära en viss modifikation av det förut citerade yttrandet, nämligen såtillvida att ett faderskapsindex uppgående till 70 eller mera kan i den aktuella typen av fall vara vägledande om det finns endast en okänd man trots att man saknar kännedom om dennes samlag och frekvensen därav.

Avslutningsvis framhåller Broman i sin utredning att om det, som i det aktuella fallet, finns flera blodundersökta och okända faderskapsmöjligheter så bör en mans faderskapsindex uppgå till 1 000 eller mera för att det skall kunna anses vägledande. Huruvida det i sådant fall, dvs. när en mans faderskapsindex uppgår till 1 000 eller mera, krävs att man har kännedom om de okända männens samlag och frekvensen därav framgår inte direkt av uttalandet. För-

modligen skall dock uttalandet tolkas så, att något sådant krav inte skall uppställas.

Enligt förf: s mening får det genom sakkunnigbedömningen i rättsfallet NJA 1978 s. 601 sägas vara något oklart när ett faderskapsindex ur biologisk-statistisk synpunkt kan anses vägledande i ett fall där det föreligger såväl blodundersökta som okända faderskapsmöjligheter. Om denna åsikt till äventyrs skulle delas av barnavårdsnämnder och domstolar torde det vara värdefullt om man från blodgruppsserologiskt håll kunde något klarare ange riktlinjer för när ett faderskapsindex kan anses vägledande i denna typ av fall; särskilt värdefullt vore givetvis om man lyckades bestämma gränsvärden för vägledande faderskapsindex, som är oberoende av antalet faderskapsmöjligheter (jfr ovan under 3 och 4).

Förf. skulle avslutningsvis i fråga om rättsfallet *NJA 1978 s. 601* vilja anföra följande synpunkter.

Det som komplicerade sannolikhetsbedömningen i detta fall var det förhållandet att man hade att räkna med oidentifierade faderskapsmöjligheter. Hade man kunnat utgå ifrån att endast någon av de instämda männen var möjlig som fader får det väl anses mycket troligt, att HD funnit sannolikt att mannen med högt faderskapsindex (71,3) var barnets fader och att HD därför bifallit faderskapstalan. Med hänsyn till den vid blodundersökningstillfället höga teoretiska uteslutningsfrekvensen (den genomsnittliga teoretiska uteslutningsfrekvensen var 87% och den specifika eller individuella, dvs. uteslutningsfrekvensen betr. den föreliggande moder-barn-konstellationen, c:a 73%) borde man väl dock rent statistiskt sett kunna göra den bedömningen att de oidentifierade männen med ganska stor sannolikhet skulle ha uteslutits om de blodundersökts.

Att med utgångspunkt från den teoretiska uteslutningsfrekvensen söka spekulera i frågan om sannolikheten för att mannen med högt faderskapsindex (71,3) är barnets fader är dock förmodligen en inte alldeles säker metod. Det hade varit betydligt bättre om man i det aktuella fallet haft kännedom om *indexfördelningen* då det gäller fäder resp. icke-fäder i *svensk* befolkning vid den föreliggande moder-barn-konstellationen. Uppgifter härom saknas dock tyvärr fortfarande (jfr ovan under 3).[108] För *tysk* befolkning finns dock tabeller upprättade avseende indexfördelningen.[109] Även om dessa

[108] S. 154 och s. 156 vid not 96 a.

[109] Se Hummel, Ihm & Schmidt, Biostatistische Abstammungsbegutachtung mit Blutgruppenbefunden. Tabellenband I och II samt Ergänzungsbände. – Vid de följande uträkningarna har förf. haft hjälp av docent Jack Valentin.

är baserade på tyska allelfrekvenser och därför inte utan vidare kan läggas till grund för bedömningen i svenska faderskapsmål bör dock med hänsyn till det följande de tyska tabellerna kunna användas i det aktuella fallet utan att något mera avsevärt fel begås. Enligt de tyska tabellerna erhåller nämligen mannen med »svenskt» index 71,3 (faderskapssannolikhet 98,3%) ett »tyskt» index på 80,2 (98,4%), mannen med index 0,432 (0,6%) ett index på 0,401 (0,5%) och mannen med index 0,813 (1,1%) ett index på 0,892 (1,1%) enligt de tyska tabellerna.

Det visar sig nu, att medelindexvärdet bland *fäder* i det tyska materialet vid föreliggande moder-barn-konstellation ligger på 7,11 (68% av alla fäder har index mellan 2,49 och 20,3 och 95% av alla fäder mellan 0,912 och 55,5). Medelindexvärde bland ej uteslutna icke-fäder ligger i det tyska materialet på 1,77 (68% av alla icke uteslutna icke-fäder har index mellan 0,472 och 6,62 och 95% mellan 0,133 och 23,5). Man kan sålunda konstatera att de två männen med låga faderskapsindices i det aktuella fallet, har index som är typiska för icke uteslutna icke-fäder medan mannen med högt faderskapsindex har ett *högre* faderskapsindex än vad 95% av alla fäder i det tyska materialet lyckas nå upp till. Med hänsyn till vad nu anförts kan man ställa frågan om utgången i det aktuella fallet inte möjligen blivit en annan om HD haft tillgång till uppgift om indexfördelningen då det gäller fäder resp. icke-fäder.

IX. Utvidgad rättsgenetisk undersökning

1. Även om uteslutning från faderskapet genom rutinmässig blodundersökning liksom det blodgruppsstatistiska faderskapsindex som kan beräknas på grundval av sådan undersökning har stor betydelse vid bedömandet av frågan om en utpekad man kan vara fader till visst barn kvarstår ändock i vissa fall efter dylik undersökning sådan osäkerhet i faderskapsfrågan, att behov av en kompletterande genetisk undersökning uppstår. Som exempel kan nämnas det fallet att två eller flera faderskapsmöjligheter föreligger in casu även efter rutinundersökningen och att det inte är möjligt att på grundval av storleken av och förhållandet mellan de olika männens faderskapsindices och övriga omständigheter avgöra om en av männen kan anses mera sannolik som fader än den andre eller de andra männen. Ett annat exempel kan vara, att det är klarlagt, att modern i ett »enmansfall» haft samlag under konceptionstiden även med en annan man, som dock av någon anledning (t.ex. för att han är oidentifierad) inte kunnat blodundersökas. Ett tredje exempel är att den av

modern i ett enmansfall utpekade mannen visserligen inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom rutinundersökningen men att det ändock, exempelvis för att mannen erhållit ett mycket lågt faderskapsindex, finns anledning till visst tvivel om att modern verkligen utpekat rätt man. Som ett fjärde exempel kan slutligen nämnas det fallet då en moder, som gör ett mycket trovärdigt intryck, bestämt hävdar, att hon under konceptionstiden endast haft samlag med en man vilken kunnat uteslutas som möjlig fader genom rutinundersökningen.[110]

Behovet av kompletterande genetisk undersökning tillgodoses numera i princip endast genom s.k. *utvidgad rättsgenetisk* undersökning vid Statens rättskemiska laboratoriums blodgruppsserologiska avdelning. Tidigare kunde det bli fråga om att blodundersökningen kompletterades med s.k. rättsantropologisk undersökning vid den till Statens rättsläkarstation i Stockholm då knutna paternitetsavdelningen (»rättsantropologiska laboratoriet» eller eg. »antropologisk-genetiska avdelningen»). Då de rättsantropologiska undersökningarna i inte så få fall torde ha varit vägledande för domstolarna skall här först – i synnerhet som tillförlitligheten av en del av undersökningsresultaten under senare år starkt ifrågasatts – dessa uppmärksammas.

2. Då man talar om rättsantropologisk undersökning avser man vanligtvis främst undersökningar av *yttre morfologiska* karaktärer, såsom näsans eller munnens form. Undersökningen av sådana karaktärer eller egenskaper i faderskapsdiagnostiskt syfte är en internationellt sett mycket äldre undersökningsmetod än blodundersökning. Då flertalet yttre morfologiska karaktärer är polygent bestämda, dvs. deras ärftlighet påverkas av flera arvsanlag, utgör de emellertid inte lika förnämliga markörer som de monogent bestämda, dvs. karaktärer som påverkas av ett enda arvsanlag (t.ex. blodgruppssystemet ABO). I takt med upptäckten och användandet av nya monogent bestämda markörer har därför naturligt nog undersökningar av yttre morfologiska karaktärer förlorat i betydelse vid utredande av faderskap.

Det kan nämnas, att man vid rättsantropologiska laboratoriet, i fråga om yttre morfologiska egenskaper, studerade bl.a. ögonpartiets, öronmusslornas, näsans samt mun- och hakpartiets form. Vi-

[110] Socialstyrelsen har i flera cirkulär betonat vikten av att s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning endast kommer i fråga när sannolikheten för att resultatet av denna kan komma att påverka faderskapsfrågans bedömning är stor. Den främsta anledningen till att det manas till återhållsamhet med förordnande om sådana undersökningar är de begränsade resurser som står till buds för dessas genomförande.

dare undersöktes exempelvis bröstvårtornas och vårtgårdarnas utseende samt finger- och handflateavtryck.[111]

Den rättsantropologiska undersökningen vid nämnda laboratorium kom dock efterhand att omfatta också en rad andra – även monogent bestämda – markörer än yttre morfologiska egenskaper. Bland sådana markörer kan nämnas sekretor/nonsekretorfaktorn i saliv, isozymerna glutamat-pyruvat-transaminas (GPT) samt surt fosfatas (EAP) i erythrocyter (dvs. i röda blodkroppar). Även kromosomanalyser förekom i viss utsträckning. Det bör slutligen särskilt framhållas, att det var rättsantropologiska laboratoriets förtjänst att transfusionsantigensystemet *HLA (Human Leukocyte Locus A)* började användas i Sverige i faderskapsdiagnostiskt syfte, ett system som kan förväntas få utomordentligt stor betydelse för framtiden.[112] (Vid undersökning av detta system fastställer man genom vävnadstypning blodgrupper även för *vita* blodkroppar.) Det kan nämnas att man med utnyttjandet enbart av HLA-systemet erhåller en uteslutningskapacitet om c:a 90%. Som jämförelse erinras om att den kumulativa teoretiska uteslutningsfrekvensen vid rutinundersökning, omfattande över tio blodgrupps-, serumsgrupps- och isoenzymgruppssystem f.n. uppgår till c:a 87%.[113]

Som exempel på frågan om de rättsantropologiska undersökningarnas betydelse i rättspraxis må först nämnas det s.k. *Bureå-fallet, NJA 1949 s 144,* som dock visserligen ej gällde fastställande av faderskap utan utredande av moderskap.[114] Målet gällde närmare bestämt fråga om barnförväxling skett på ett sjukhus' barnbörds-

[111] Se närmare Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 38 ff.)

[112] Se om undersökning enligt HLA-systemet t.ex. Mayr, Berechnung der Vaterschaftsausschlusschance und der Vaterschaftswahrscheinlichkeit im HLA System, Zeitschrift für Rechtsmedizin 1977, s. 87 ff. – Se även Breschi, H1-A typning vid faderskapsärenden, Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet, s. 215 ff. Se även i samma publikation Gürtler, Kvantitativ vurdering af HL-A typeresultater i faderskabssager, s. 203 ff., Henningsen, Administrative og tekniske problemer ved indførelse af HL-A systemet i retsmedicinsk faderskabsdiagnostik, s. 189 ff., dens., HL-A bestemmelse i ikke-antropologiske faderskabssager, s. 197 ff. samt Svejgaard & Staub Nielsen, HL-A systemet, s. 185 ff. Se vidare Mayr, Das HL-A System in der Paternitätsserologie, Zeitschrift für Rechtsmedizin 1974, s. 81 ff., Spielmann & Seidl, Zur Anwendung des HL-A-Systems in der Paternitätsserologie, Zeitschrift für Rechtsmedizin 1974, s. 121 ff. och Terasaki, Bernoco, Gjertson, Mickey & Perdue, Ninety-five Percent Probability of Paternity with HLA, ABO and Haptoglobins, Forensic Science International 1978, s. 227 ff.

[113] Jfr nedan s. 181.

[114] Se närmare om detta fall Beckman & Höglund a.a. s. 97 f. – Jfr också ovan i kap, 1, s. 14.

avdelning. På grundval av resultatet av företagen rättsantropologisk undersökning – sammanställt med resultatet av blodundersökning – ansågs tillförlitligen utrett, att den ifrågasatta barnförväxlingen verkligen ägt rum, varför föräldrarna förpliktades byta barn.

I rättsfallet *NJA 1956 s. 329* var det enligt ett av medicinalstyrelsen avgivet utlåtande osannolikt att barnet med hänsyn till utvecklingsgraden vid födelsen avlats vid samlag mellan modern och svaranden. Såväl RR:n som HovR:n ogillade faderskapstalan på denna grund. HD förordnade om rättsantropologisk undersökning vilken visade, att svaranden inte kunde uteslutas som möjlig fader men att intet framkommit som säkert talade för hans faderskap. Svaranden hade ej heller kunnat uteslutas som möjlig fader genom i målet verkställd blodundersökning. HD biföll faderskapstalan, enär det inte framkommit något i målet som tydde på att modern under konceptionstiden haft samlag med någan annan man än svaranden och då det ej heller i övrigt hade visats något förhållande, som talade emot att barnet avlats av svaranden.

I rättsfallet *NJA 1956 s. 713*, som liksom det närmast föregående rättsfallet gällde fastställande av faderskap enligt den tidigare faderskapsregeln i 3:2 FB, tillerkände HD för första gången resultatet av rättsantropologisk undersökning avgörande betydelse. Varken den instämde mannen eller en annan av modern utpekad man kunde genom företagen blodundersökning uteslutas som möjlig fader. Med hänsyn till tidpunkterna för samlagen var det mera sannolikt att svaranden var fader än den icke instämde mannen. Resultatet av rättsantropologisk undersökning, omfattande yttre morfologiska karaktärer, pekade dock i motsatt riktning, dvs. svarandens faderskapsmöjlighet framstod som osannolik men den icke instämde mannens som sannolik. Med hänsyn härtill ogillade HD faderskapstalan.

JustR Digman var dock skiljaktig. Enligt hans mening hade den rättsantropologiska undersökningen inte givit ett så bestämt utslag att det, sammanställt med övriga omständigheter i målet vilka väsentligen talade i motsatt riktning, gav tillräcklig grund för att, i den mening som avsågs i 3:2 FB, anse det osannolikt att barnet avlats av svaranden. JustR Digman prövade därför rättvist att fastställa HovR:ns dom, varigenom faderskapstalan mot svaranden bifallits.

Av Digmans yttrande framgår, att han fäste avgörande vikt vid det förhållandet att sannolikheten för att barnet med hänsyn till utvecklingsgraden avlats vid samlag med svaranden grundades på statistiska beräkningar medan så inte var fallet i fråga om svarandens på grundval av den rättsantropologiska undersökningen uppskattade faderskapssannolikhet. Jfr nedan ang. frågan om möjligheten att bedöma tillförlitligheten av de rent rättsantropologiska undersökningarna.

I *NJA 1957 s. 625*, där en avliden man förklarades som fader, var bl.a. resultatet av en antropologisk släktskapsundersökning av betydelse för utgången. (Jfr om detta fall i kap. 4.) I rättsfallet *NJA 1963 s. 455* beviljades en man resning i ett faderskapsmål varvid av utslagsgivande betydelse var att mannen efter företagen rättsantropologisk undersökning befunnits uppenbart ej vara fader till barnet. Det bör dock framhållas, att detta konstaterande inte grundades på undersökning av yttre morfologiska karaktärer utan på att mannen vid den rättsantropologiska undersökningen kunde uteslutas enligt serumgruppssystemet haptoglobin (Hp). (Detta system ingår numera i den rutinmässiga blodundersökningen.) Undersökningen av de yttre morfologiska karaktärerna gav inte några hållpunkter för bedömningen av faderskapsfrågan i detta fall.

I rättsfallet *NJA 1968 s. 75* förordnade HD om rättsantropologisk undersökning med hänsyn till att sannolikheten för att barnet avlats vid samlag mellan modern och svaranden var förhållandevis låg. Resultatet av den rättsantropologiska undersökningen innebar, att svaranden inte kunde uteslutas som möjlig fader till barnet och att denna möjlighet – enligt undersökning av yttre morfologiska karaktärer – inte var osannolik. Med hänsyn härtill fanns det enligt HD ej skäl att frångå HovR: ns bedömning av faderskapsfrågan, som innebar, att det ej var osannolikt att barnet avlats av svaranden. HD fastställde därför HovR:ns dom varigenom faderskapstalan bifallits.

Vad gäller rättsfall avgjorda enligt den nya faderskapsregeln och där rättsantropologisk undersökning varit av betydelse för utgången må först erinras om de båda här i annat sammanhang refererade rättsfallen *NJA 1970 s. 375* och *s. 507*.[115]

I *NJA 1970 s. 375* var sannolikheten för att barnet med hänsyn till längd och vikt vid födelsen avlats vid samlag med svaranden låg (under 1%). Då modern enligt HD verkade trovärdig då hon förnekade, att hon haft samlag med någon annan man än svaranden under konceptionstiden och då en del undersökningsfynd, som gjorts vid rättsantropologisk undersökning gav visst stöd för antagandet att svaranden var barnets fader, biföll HD faderskapstalan. – I *NJA 1970 s. 507* var sannolikheten för att barnet med hänsyn till längd och vikt vid födelsen avlats vid samlag med svaranden också låg men dock högre än i *NJA 1970 s. 375*. Företagen rättsantropologisk undersökning utvisade, att svaranden ej kunde uteslutas som möjlig

[115] Se ovan under 11:5, s. 99 f.

fader men att denna möjlighet – enligt fingeravtrycksundersökning – var mindre sannolik. HD fann det ej sannolikt, att barnet avlats av svaranden och ogillade därför faderskapstalan.

I *NJA 1971 s. 359* prövades – i ett resningsärende – för första gången bevisvärdet av surt fosfatas i erythrocyter (röda blodkroppar). Mannen hade år 1958 förklarats som fader. En då företagen blodundersökning utvisade, att mannen inte kunde uteslutas som möjlig fader till barnet utan att blodundersökningsresultatet snarare statistiskt sett i någon mån talade för antagandet att han var barnets fader. Sedan år 1969 gjorts en rättsantropologisk undersökning vid rättsantropologiska laboratoriet omfattande bl.a. surt fosfatas i erythrocyter framkom, att modern hade RCAP-grupp BA, barnet grupp A och den man som förklarats som fader grupp B. Då barnet måste ha ärvt en faktor A från fadern och då den aktuella mannen saknade denna faktor var det enligt det rättsantropologiska utlåtandet uppenbart, att mannen inte var barnets fader. Sedan från mannens sida ansökts om resning i målet beviljades sådan och ogillades faderskapstalan.[115a] Jfr *NJA 1972 C 403.*

Genom beslut nr *ST 1323/76 (T 141/76)* avslog HD ansökan om prövningstillstånd från en man som förklarats som fader till ett *tvillingpar*, trots att han vid företagen rättsserologisk undersökning uteslutits som möjlig fader till ett av barnen. Av största betydelse för utgången var därvid en företagen rättsantropologisk undersökning. Enligt denna var mannen, en chilensk medborgare, möjlig fader till båda barnen och denna möjlighet var dessutom sannolik.

TR:n inhämtade yttrande från socialstyrelsen ang. frågan om vilken grad av sannolikhet, som vid en samlad bedömning av föreligg-

[115a] Surt fosfatas började blodgruppsserologiska avdelningen vid Statens rättskemiska laboratorium att använda i rutinundersökningen år 1970 och benämns i dess protokoll *EAP*. I rättsantropologiska laboratoriets protokoll kallades systemet *RCAP* (jfr t.ex. NJA 1971 s. 359). (I viss utländsk litteratur förekommer för övrigt beteckningen *acP*.) Själva grupptillhörigheten, AA, BA, BB, CA, CB eller CC, är dock direkt jämförbar mellan olika protokoll. – Det är intressant att notera, att rättslig prövning av bevisvärdet av ett genetiskt system synes inträffa godtyckligt och utan närmare utredning av den biologiska tillförlitligheten enligt undersökande laboratoriums uppgifter. Sålunda ankommer det på laboratoriet att efter eget gottfinnande förändra »undersökningspaketets» sammansättning med hänsyn till vetenskapens framsteg. Även om detta må vara rimligt är det en brist att förändringar eller uppgifter om nya systems tillförlitlighet, skäl för nedläggning av äldre system etc., inte behöver anmälas till någon myndighet. Som jämförelse kan nämnas att i Danmark måste förändringar i »undersökningspaketets» sammansättning anmälas till motsvarigheten till vår socialstyrelse. (Uppgift till förf. av docent Jack Valentin.) I Tyskland fastställer Bundesgesundheitsamt vilka blodgruppssystem som alltid bör ingå i blodundersökning och anger att ytterligare system *får* undersökas. Se härom Richtlinien des Bundesgesundheitsamtes für die Erstattung von Blutgruppengutachten, Bundesgesundheitsblatt 1977, s. 326 ff.

ande rättsserologiska och rättsantropologiska undersökningar förelåg för att mannen var fader till båda barnen. Socialstyrelsen anslöt sig till ett av professor Birger *Broman* avgivet yttrande i vilket bl.a. följande anfördes:

Vid rättsserologisk undersökning uteslöts (mannen) från faderskapet till (flickan) men icke till (pojken). »Uteslutningen» grundade sig på serumgruppsfaktorerna modern Gc 1–1, (flickan) Gc 1–1, (mannen) Gc 2–2. Normalt bör i ett faderskapsärende en »blodgruppsserologisk uteslutning» icke ge anledning till en mera omfattande rättsantropologisk undersökning. I här föreliggande ärende gäller det rättsserologisk uteslutning av en chilensk medborgares faderskap till det ena av ett svenskt tvillingpar. »Uteslutningen» grundar sig på s k konträr homozygoti inom Gc-systemet. Säkerheten för uteslutning enligt Gc-systemet har på nordiskt och europeiskt material beräknats till 99,9%. När det gäller sydamerikansk befolkning och då det gäller uteslutning inom Gc-systemet enligt den s k andra arvregeln (konträr homozygoti) finnes icke tillgängligt material för att ange säkerhetsgraden vid en sådan »uteslutning». Med anledning av dessa förhållanden och då det dessutom fanns ett tvillingsyskon (pojken) som icke uteslutits vid den rättsserologiska undersökningen ansåg man i detta speciella fall det önskvärt med en utvidgad genetisk kartläggning. Av denna kunde man vänta sig, om (mannen) icke vore fader till tvillingarna, att bland de ytterligare undersökta egenskaperna ev. finna någon eller några hos (flickan) och/eller (pojken) som icke stämde med reglerna för arvgång. Erhölls ett sådant resultat skulle detta kunna bekräfta riktigheten av den blodgruppsserologiska bedömningen i faderskapsfrågan. Om däremot icke någon »uteslutning» varken av (flickan) och/eller (pojken) erhölls vid den utvidgade undersökningen omfattande ett flertal markörer, då skulle säkerheten av »uteslutningen» av (mannen) som fader till (flickan) minska. Den rättsantropologiska undersökningen har beträffande vissa morfologiska egenskaper visat en likhet mellan (mannen) och barnen med olikhet hos modern. Även på grund av fingeravtryckens mönster uppges (mannen) vara möjlig och icke osannolik som fader. Vidare har isozymundersökning å GPT, kromosomanalys, avseende y/E index (å (pojken) och (mannen) samt HL-A bestämning icke kunnat utesluta (mannen) som möjlig fader till (flickan) och (pojken). Rättsantropologen sammanfattar sitt undersökningsresultat med den bedömningen att (mannen) är möjlig som fader till tvillingbarnen – – och att denna möjlighet är sannolik. Om man på grundval av rättskemiska laboratoriets blodundersökning utför beräkning av (mannens) faderskapsindex för (pojken) blir detta 29,3 motsvarande 96,7% sannolikhet. Nu tillhör (mannen) chilensk befolkning varför använda tabeller för uträknande av index icke äro adekvata. Det synes dock sannolikt att hans index är högt och således väl förenligt med rättsantropologens bedömning. När det gäller den blodgruppsserologiska »uteslutningen» av (flickan) har denna som ovan påpekats icke den normalt angivna höga säkerheten av 99,9%. Hur mycket lägre den skall angivas vara finnes icke underlag att beräkna. Avsaknad av ytterligare markör i den utvidgade undersökningen som ger »uteslutning» av någondera av barnen innebär ytterligare någon minskning av säkerheten för »uteslutning» av (mannen) från faderskapet till (flickan). En samlad bedömning av den rättsserologiska och den rättsantropologiska undersökningens resultat synes mig giva vid handen att de icke uteslu-

ter möjligheten att (mannen) är fader till tvillingbarnen – –. Ett angivande av graden av denna möjlighet låter sig dock icke göra.

TR:n biföll faderskapstalan och HovR:n fastställde denna dom.

Genom beslut nr *ST 1385/77 (T 312/76)* avslog HD ansökan om prövningstillstånd från en man som förklarats som fader till blott det ena av två *tvillingbarn*.

I äktenskapet mellan modern och mannen hade bl.a. fötts en flicka och en pojke, vilka var tvillingar. År 1970, några år efter det modern och mannen A vunnit äktenskapsskillnad, yrkade tvillingarna att de skulle förklaras sakna äktenskaplig börd. En samma år företagen blodundersökning visade, att mannen A kunde uteslutas som möjlig fader till flickan men ej till pojken. A:s faderskapsindex betr. pojken angavs vara 2,113. Blodundersökning av de två av modern utpekade männen B och C utvisade att B ej kunde vara fader till flickan men väl till pojken samt att C kunde vara fader till flickan (faderskapsindex 8,481) men ej till pojken. Genom dom år 1971 förklarades flickan sakna äktenskaplig börd. Sedan mannen B, vilken vid sidan om mannen A kunde vara fader till pojken, avlidit återkallade pojken sin negativa bördstalan mot A. Det nu aktuella målet gällde endast fastställande av faderskap till flickan, varvid talan slutgiltigt endast kom att föras mot mannen C. Det kan nämnas att denne förnekade, att han haft samlag med modern.

I målet företogs rättsantropologisk undersökning betr. modern, tvillingarna, mannen A och mannen C. Denna visade, att mannen A var i hög grad osannolik som fader till såväl flickan som pojken, att C var möjlig som fader till flickan och att denna möjlighet inte var osannolik samt att C var osannolik som fader till pojken.

TR:n hemställde om socialstyrelsens yttrande rörande sannolikheten av att mannen C var fader till flickan och av att tvillingparet hade olika fäder samt över hur lång tid som kan förflyta mellan samlag genom vilka tvillingar med olika fäder avlas. Socialstyrelsen överlämnade som sitt utlåtande en av professorn Axel *Ingelman-Sundberg* upprättad promemoria. I denna promemoria uttalades ang. sannolikheten för att tvillingarna hade olika fäder bl.a. följande:

Spermier kan med fullt bibehållen vitalitet uppehålla sig i de inre kvinnliga könsorganen under minst två a tre dygn. Ägget däremot är fullt befruktningsdugligt endast under c:a 8–12 timmar efter ägglossningen. Vid tvåäggstvillingar som i det aktuella fallet innebär detta att det ena ägget kan ha befruktats av spermier som sedan tre dagar tillbaka befunnit sig i kvinnans könsorgan medan det andra ägget befruktats vid samlag i direkt anslutning till ägglossningen. Med hänsyn till att (modern) uppenbarligen haft samlag med (mannen C)

såväl som med (mannen A) är det därför tänkbart att (C) är fader till en tvilling och (A) till en annan om blott samlagen ägt rum i tillräckligt nära anslutning till ägglossningen.

Enligt en annan medicinskt sakkunnig i målet kunde det sägas, att tvillingpojken var något mognare än tvillingflickan, vilket – om olika fäder förelåg – kunde tyda på att konceptionen för pojken borde ha ägt rum före flickans konception. Denne sakkunnige uttalade också att enligt »senare rön kan sädesceller leva i kvinnans könsorgan upp till en vecka». (Jfr not 67.)

TR:n ansåg det inte visat, att modern under konceptionstiden haft samlag med andra män än A, B och C. Med hänsyn till att A och B uteslutits genom blodundersökningen och till samtliga övriga omständigheter var det sannolikt att tvillingflickan avlats av C. TR:n biföll därför faderskapstalan mot C och TR:ns dom fastställdes av HovR:n.

3. År 1973 tillsatte socialstyrelsen en arbetsgrupp för att göra en översyn av verksamheten vid rättsantropologiska laboratoriet. På förslag av denna arbetsgrupp (se Socialstyrelsen redovisar 1976:4) har undersökningar av yttre morfologiska karaktärer, i varje fall tillsvidare, upphört. (Uppgifter om moderns, barnets och utpekad mans eller utpekade mäns hudfärg är dock givetvis fortfarande viktiga. Vidare kan – så också enligt arbetsgruppens mening – undersökningar av ärftliga sjukdomar och missbildningar vara av betydelse även i framtiden.) Verksamheten vid rättsantropologiska laboratoriet är nedlagd och ansvaret för all faderskapsanalytisk verksamhet har lagts på Statens rättskemiska laboratoriums blodgruppsserologiska avdelning.

Att ansvaret för all faderskapsdiagnostik i landet koncentrerats till ett enda laboratorium innebär givetvis vissa fördelar, såsom t.ex. ett mera rationellt resursutnyttjande. Samtidigt är dock frågan om det inte måste sägas innebära en diskutabel form av monopolisering av den faderskapsanalytiska verksamheten. Det förekom ibland att rättsantropologiska laboratoriet och Statens rättskemiska laboratoriums blodgruppsserologiska avdelning kom till motstridande resultat och erfarenheter i vissa andra länder visar också, att olika laboratorier stundom kommer fram till olika faderskapsanalytiska resultat. Detta talar för, att det ur rättssäkerhetssynpunkt kan vara värdefullt om det i kontrollsyfte finns en möjlighet att i vissa fall genomföra rättsgenetisk undersökning även vid annat laboratorium än blodgruppsserologiska avdelningen vid rättskemiska laboratoriet. Möjligen kan dylik dubbelundersökning utföras på konsultbasis vid någon, med hänsyn till det särskilda fallet lämplig, vetenskaplig institution.[116]

[116] Jfr t.ex. medicinska fakultetens, Uppsala Universitet, remissyttrande 1976–08–30 över Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4).

Nämnda arbetsgrupp (i vilken dock humanantropologin ej var representerad) var starkt kritiskt inställd till värdet av de undersökningar av yttre morfologiska karaktärer, som utförts vid det rättsantropologiska laboratoriet. Med enstaka undantag ansåg sig arbetsgruppen nämligen inte ha lyckats erhålla uppgifter om använda metoders tillförlitlighet och analyssäkerhet eller omfattningen av tillgängliga familje- och populationsstudier. Som tidigare framhållits förhåller det sig ju så, att flertalet yttre morfologiska egenskaper är polygent bestämda. För att ärftlighetsgången betr. sådana egenskaper skall bli fullt klarlagd krävs att man genom populationsundersökningar inhämtar kunskap om korrelationen mellan föräldrar och barn för varje enskild karaktär. Då det gäller svensk befolkning synes mera omfattande sådana undersökningar saknas.

Arbetsgruppens kritiska synpunkter på de undersökningar av yttre morfologiska egenskaper, som utförts vid rättsantropologiska laboratoriet väckte, inte minst i pressen, stor uppmärksamhet.[117] Det kan också nämnas, att det i riksdagen från visst håll ifrågasattes om inte män som genom dom förklarats som fäder och där rättsantropologisk undersökning var av betydelse för utgången i målet, generellt borde beviljas resning.[118] Chefen för justitiedepartementet menade dock, att frågan om resning, som vanligt, måste bedömas av HD från fall till fall.[119]

Förf. kan här inte redovisa något fall där resning på aktuell grund beviljats men väl ett fall där ansökan om resning lämnades utan bifall, nämligen i *NJA 1977 C 342*.

I målet om fastställande av faderskap bestred svaranden faderskapstalan, enär han hade anledning att tro, att modern haft samlag under konceptionstiden jämväl med andra män, något som dock förnekades av modern. Genom en år 1971 företagen blodundersökning kunde svaranden inte uteslutas som möjlig fader (faderskapsindex 5,923) och enligt rättsantropologisk undersökning var han möjlig som fader och denna möjlighet var dessutom sannolik.

TR:n ansåg, att utredningen i målet inte givit vid handen, att modern haft samlag under konceptionstiden med annan man än svaranden. »Fastmera» var det, förklarade TR:n, »med hänsyn till samtliga omständigheter» sannolikt att barnet avlats av svaranden, varför TR:n biföll faderskapstalan. HovR:n fastställde TR:ns dom. Mannen ansökte om prövningstillstånd och åberopade

[117] Se t.ex. DN den 10/10, 14/10 och den 30/11 1976, Expressen den 6/10 1976 och Aftonbladet den 24/10 1976.

[118] Se Riksdagens protokoll 1976/77 Nr 9, s. 13 f. och Nr 13, s. 58 ff.

[119] Se i not 118 a.a.

därvid bl.a. vad som genom socialstyrelsens arbetsgrupp framkommit om de rättsantropologiska undersökningarna. Genom beslut nr *ST 1980/76 (T 74/76)* avslog dock HD denna ansökan.

Mannen ansökte nu om resning i målet varvid han bl.a. åberopade ett av professorn i genetik Jan A. *Böök* avgivet granskningsutlåtande rörande den utförda rättsantropologiska undersökningen. Enligt Bööks utlåtande kunde den vid rättsantropologiska laboratoriet utförda undersökningen inte utgöra någon grund för bedömningen av huruvida det var sannolikt eller ej att mannen var fader till det aktuella barnet. HD lämnade dock ansökan om resning utan bifall, enär mannen »ej förebragt omständighet av beskaffenhet att föranleda resning i målet».

Detta fall utnämndes i pressen, skulle man kunna säga, till ett slags »testfall» i fråga om möjligheten till resning i faderskapsmål där rättsantropologisk undersökning åberopats.[120] Då det gäller detta fall måste dock observeras, att om modern kunde anses trovärdig då hon förnekade att hon haft samlag under konceptionstiden med någon annan man än den här aktuelle så skulle faderskapstalan förmodligen ha kommit att bifallas även om den rättsantropologiska undersökningen ej ägt rum.

Den av nämnda arbetsgrupp konstaterade svårigheten att bedöma tillförlitligheten av de vid rättsantropologiska laboratoriet utförda undersökningarna av yttre morfologiska karaktärer kan knappast antagas ha kommit som en fullständig nyhet för de myndigheter, som av en eller annan anledning är engagerade i frågor rörande fastställande av faderskap. Redan år 1961 lär nämligen dåvarande medicinalstyrelsen ha informerat bl.a. landets domstolar om ett mötesuttalande vid en interskandinavisk antropologisk konferens år 1959 i vilket uttalande det manades till återhållsamhet i fråga om användningen av morfologisk-genetiska undersökningar som bevismedel i faderskapsmål, bl.a. med hänsyn till att ärftlighetsgången inte var fullt klarlagd genom tillräckligt omfattande populationsundersökningar.[121] Här må också erinras om att samma uppmaning riktades av professorn Jan A. *Böök* och docenten, numera professorn, Lars *Beckman* i SvJT 1961, s. 463 ff. (Jfr härtill docent Torsten *Romanus* i SvJT 1961, s. 738 ff. samt replik av Böök och Lars Beckman s. 740 f.)

Att tillförlitligheten av de i vårt land utförda undersökningarna av yttre morfologiska karaktärer är svår att kontrollera på grund av bristen på ett tillräckligt omfattande referensmaterial – en brist som för övrigt möjligen kan bero på att rättsantropologiska labora-

[120] Se t.ex. DN den 14/10 1976, Expressen den 10/12 1977, Aftonbladet den 29/11 1976 och Expressen den 10/12 1977.

[121] Se Böök & Beckman, L. i SvJT 1961, s. 740 f.

toriet saknade tillräckliga resurser för insamling av ett sådant material – behöver dock givetvis inte innebära att resultaten av undersökningarna *är* otillförlitliga. Vid bedömandet av denna tillförlitlighetsfråga bör väl bl.a. beaktas den yrkesskicklighet i fråga om och erfarenhet av faderskapsdiagnostik, som fanns representerad vid det rättsantropologiska laboratoriet.

Som här tidigare framhållits har betydelsen av undersökningar av yttre morfologiska egenskaper minskat i takt med upptäckten och användandet av nya monogent bestämda markörer. Enligt förf:s mening kan dock de morfologisk-genetiska undersökningarna även i framtiden vara av betydelse i vissa fall, under förutsättning av att de kan baseras på ett tillfredsställande referensmaterial. I detta sammanhang kan nämnas att det kan tänkas förekomma, att parterna i ett faderskapsfall har en just på iakttagelsen av vissa yttre morfologiska egenskaper grundad uppfattning i faderskapsfrågan. Av psykologiska skäl kan det i sådant fall vara av värde att riktigheten av deras uppfattning blir föremål för sakkunnig bedömning.

4. I de fall då det efter den rutinmässiga blodundersökningen uppstår behov av kompletterande rättsgenetisk undersökning kan detta, som framgått av det ovanstående, numera endast tillgodoses genom s.k. *utvidgad* rättsgenetisk undersökning vid Statens rättskemiska laboratoriums blodgruppsserologiska avdelning. Denna undersökning omfattar system, som bl.a. på grund av höga kostnader, komplicerad provtransport och bristande tillgång på reagens (anti-sera), inte kan användas vid rutinundersökningen. Hur den utvidgade undersökningen f.n. (nov. 1979) skiljer sig från rutinundersökningen i fråga om undersökta system framgår av nedanstående tablå.[122]

[122] Tablån bygger på uppgifter som förf. erhållit direkt från Statens rättskemiska laboratorium, blodgruppsserologiska avdelningen, Linköping.

Omfattningen av rutinmässig resp. utvidgad blodundersökning i faderskapsärenden

Rutinundersökning	*Utvidgad undersökning*
(Kumulativ uteslutningsfrekvens c:a 87%)	(Kumulativ uteslutnings frekvens c:a 99% (utan HLA c:a 95%))
Blodgruppssystem	*Blodgruppssystem*
ABO	A_1–A_2
MNSs	Fy^b ($Duffy^b$)
Rh	Jk^a ($Kidd^a$)
Kk (Kell-Cellano)	Lu^a ($Lutheran^a$)
Fy^a ($Duffy^a$)	P_1
	Xg^a (endast betr. flickor)
Serumgruppssystem	*Serumgruppssystem*
Hp (Haptoglobin)	InV^1 (Inhibitor)
Gc (Group Specific Component)	Gm (1,2,10) (Genetic marker)
C3 (Complement factor B)	
Isoenzymgruppssystem	*Isoenzymgruppssystem*
EAP (Surt fosfatas)	GPT (Glutamat-pyruvat-transaminas)
PGM (Fosfoglukomutas)	6-PGD (6-fosfoglukonat-dehydrogenas)
AK (Adenylatkinas)	EsD (Esteras D)
	Vävnadstypning
	HLA (Human Leukocyte Locus A)

Det bör anmärkas, att HLA-bestämning inte ännu utföres vid blodgruppsserologiska avdelningen utan på konsultbasis vid speciallaboratorier.

I tablån ovan saknar man tyvärr kromosomanalys. Som tidigare nämnts utfördes sådana analyser i viss utsträckning vid rättsantropologiska laboratoriet men på ett sätt som blev föremål för viss kritik av den ovan nämnda av socialstyrelsen tillsatta arbetsgruppen.

Under senare år har utvecklats en metod, som innebär att man genom färgning av kromosomerna och med hjälp av datorteknik snabbt kan få en mycket detaljerad bild av en individs kromosomer. Metoden har visserligen i första hand utvecklats för att kunna spåra ärftliga sjukdomar men borde även kunna få utomordentligt stor betydelse i framtiden vid faderskapsdiagnostik.[123]

[123] Det kan nämnas att kromosomanalys dock använts försöksvis i t.ex. den danska motsvarigheten till vår utvidgade rättsgenetiska undersökning och därvid givit lovande resultat. Se härom Niebuhr & Gürtler, Chromosome Variants in Danish Cases of Disputed Paternity 7. Int. Tagung der Gesellschaft für forensische Blutgruppenkunde, 1977, s. 641 ff. Vissa

Ang. frågan om hur ofta man i praktiken genom den utvidgade undersökningen lyckas erhålla ytterligare vägledning för faderskapsfrågans bedömande kan följande anföras.[124]

Bland c:a 150 utvidgade undersökningar, som slutförts fram till sommaren 1978 ingick bl.a. 105 enmansärenden. I elva av dessa ärenden kunde den utpekade mannen uteslutas som möjlig fader genom den utvidgade undersökningen. Eftersom den kumulativa genomsnittliga uteslutningsfrekvensen vid utvidgad undersökning är så hög som 99% kan betr. de män som ej uteslutits genom denna undersökning sägas att sannolikheten för att modern verkligen utpekat rätt man ytterligare ökat genom den utvidgade undersökningen. – I 92 av fallen hade faderskapsindex beräknats vid rutinundersökningen. Sannolikheten hade befunnits vara högre än 95% i 27 fall, mellan 95% och 50% i 60 fall, och lägre än 50% i blott fem fall, varför den ganska låga frekvensen observerade uteslutningar stämmer väl överens med de erhållna faderskapssannolikheterna. I 93 av de 94 fall där utvidgad undersökning inte ledde till uteslutning beräknades faderskapsindex. Som väntat var den genomsnittliga faderskapssannolikheten bland icke uteslutna män nu högre än vid rutinundersökningen. I 91 av de 93 fallen erhölls en faderskapssannolikhet överstigande 95% och i de två återstående fallen uppgick faderskapssannolikheten till mellan 50 och 95%. En korrelation förelåg i det att höga indexvärden i rutinundersökningen vanligen också betydde höga indexvärden i den utvidgade undersökningen.

Av 47 i ovan nämnda material ingående tvåmansäranden kunde båda männen uteslutas i två fall, i 43 fall kunde endast den ene av männen uteslutas och i resterande två fall kunde ingen av männen uteslutas och skillnaden mellan deras faderskapsindices var ej heller signifikant.

Endast två tremansärenden ingick i materialet. I intet av dessa ärenden hade någon av de utpekade männen vid rutinundersökningen erhållit ett faderskapsindex som var 19 ggr större än summan

tekniska problem måste dock lösas och ett empiriskt material för bedömning av metodens tillförlitlighet måste insamlas innan metoden i fråga kan komma till mer generell användning inom faderskapsdiagnostiken. Ang. maskinell datorbedömning vid sådan kromosomanalys, se t.ex. Dewald, Robb & Gordon, A Computerbased Videodensitometric System for Studying Banded Human Chromosomes Illustrated by the Analysis of the Normal Morphology of Cromosome 18, American Journal of Human Genetics 1977, s. 37.

[124] Se Valentin, Tre år med utvidgade rättsgenetiska undersökningar – Några erfarenheter. (Svenska Läkaresällskapets Handlingar. Acta Societatis Medicorum Suecanae. Bd. 87. Häfte 3., 1978, s. 181). Se också dens., Exclusions and Attributions of Paternity: Practical Experiences of Forensic Genetics and Statistics, American Journal of Human Genetics. In press.

av de båda andra männens faderskapsindices. Resultatet av den utvidgade undersökningen blev i dessa båda ärenden, att i det ena ärendet kunde två av männen uteslutas och i det andra en av männen och skillnaden mellan de två icke uteslutna männens faderskapsindices var signifikant.

Sammanfattningsvis kan sålunda konstateras, att den utvidgade rättsgenetiska undersökningen ofta på ett påtagligt sätt bidrager till att lösa faderskapsfrågan.

5. Avslutningsvis vill förf. gärna understryka vikten av att det skyndsamt kommer till stånd en intensifierad forskning och utveckling inom den genetiska faderskapsdiagnostiken samt att rättskemiska laboratoriet tillföres ökade resurser. Kostnaderna härför torde visserligen vara mycket höga men de bör bl.a. jämföras inte blott med de kostnader för samhället utan även med de olägenheter av psykologisk art för barn, moder och utpekad man eller utpekade män, som följer av ett stundom mycket långt utdraget processande och som kanske ändock, såsom fallet var i *NJA 1978 s. 601* där tre män var instämda, slutar med att faderskapsfrågan måste lämnas olöst.[125]

I NJA 1978 s. 601 var barnet fött redan år 1971 och rättegången vid TR:n inleddes år 1972. Först år 1976 – efter åtskilliga förhandlingar i målet – kunde dock TR:n avkunna sin dom. HovR:ns dom kom år 1977 och HD:s sålunda år 1978. I målet var inte mindre än fyra juridiska ombud enligt lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp engagerade. Trots sålunda mycket betydande insatser från samhällets sida för att på rättslig väg söka lösa faderskapsfrågan tvingas man dock konstatera, att resultatet inte blev positivt. Det behöver väl knappast påpekas, att det måste ha varit mycket värdefullt både för samhället och för parterna i detta fall om det på ett tidigt stadium varit möjligt att genom rättsgenetisk undersökning få säkrare information om sannolikheten för att den rätte fadern överhuvudtaget var någon av de i målet instämda männen.

[125] Se närmare om detta fall ovan s. 164 ff.

X. Sannolikhet enligt faderskapsregeln. Den samlade sannolikhetsbedömningen

1. Sedan nu redogjorts för olika faktorer eller omständigheter som kan vara av betydelse vid sannolikhetsbedömningen (av förf. kallade »subjektiva» och »objektiva» bevis) och frågan om deras bevisvärde diskuterats skall förf. här ge sina synpunkter på frågan om den samlade sannolikhetsbedömningen – sannolikheten enligt faderskapsregeln. – Först må dock frågan om innebörden av sannolikhetskravet något diskuteras.[126]

2. Enligt den nya faderskapsregeln har styrkt samlag mellan modern och en instämd man inte, som enligt den äldre faderskapsregeln, den verkan att bevisbördan för faderskapet omkastas från käranden till svaranden. Bevisbördan ligger alltså även vid styrkt samlag å käranden men det styrkta samlaget innebär den bevislättnaden att faderskapet inte behöver styrkas; tillräckligt för att faderskapstalan skall kunna bifallas är i stället, att det med »hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats» av svaranden.

Vad innebär då närmare kravet på att faderskapet skall göras »sannolikt»? Som redan tidigare betonats i litteraturen ger förarbetena till faderskapsregeln inte mycken vägledning för tolkningen.[127] Det har emellertid i litteraturen, nämligen av *Walin,* gjorts gällande, att övergångsbestämmelserna till den arvsrättsreform, som gjort alla barn, oavsett familjerättslig status, likställda i arvsrättsligt hänseende skulle utgöra belägg för att avsikten inte varit, att den nya faderskapsregeln skulle innebära en i förhållande till äldre rätt väsentlig skärpning av villkoren för fastställande av faderskap.[128]

Walin har sålunda hävdat, att det förhållandet att faderskap som fastställts enligt äldre lagstiftning i arvsrättsligt hänseende fått i princip samma rättsverkan som faderskap enligt den nya lagstiftningen »tyder i sin mån på att lagstiftaren inte avsett att ställa alltför stora krav på faderskapsbevisningen» enligt den nya faderskapsregeln.[129] Efter kritik av Lind på denna punkt (jfr nedan) har Walin uttalat, att han givetvis inte menat, att den nya lagen kunde tolkas med ledning av den gamla faderskapsregeln. Han »avsåg endast att framkasta en förmodan att lagstiftaren hade på sig själv ställt vissa anspråk på konsekvens.

[126] Jfr till det följande kap. 3:IV och kap. 5.

[127] Walin, FB, s. 58 och FB 1979, s. 40.

[128] Walin, FB, s. 58. Jfr Walin, FB 1979, s. 40.

[129] Walin, FB, s. 58.

Han har uttalat att det 'i flertalet fall inte torde råda någon tvekan om att faderskapen är riktigt fastställda' enligt äldre lag, och övergångsbestämmelserna innebär att han för långliga tider framåt accepterat denna sorts svepande sannolikhetsbedömning som grund för arvsrätt. Det föreföll mig vara av våldsamt stort språng mellan denna reglering för alla fall då faderskapsfrågan prövats enligt äldre lag, på ena, samt det tänkbara alternativet att kravet på sannolikhetsbevisning för faderskap enligt nya 3 kap. 3 § FB (numera 1:5 FB, förf:s anm.) skulle ställas mycket högt, på andra sidan».[130]

Förf., som för övrigt måste tillstå, att han inte blivit helt klar över vad Walin egentligen anser om betydelsen av övergångsbestämmelserna till arvsrättsreglerna då det gäller tolkningen av den nya faderskapsregeln, intager i denna fråga samma ståndpunkt som Lind, nämligen att man inte kan »utifrån övergångsbestämmelserna till arvsrättsreglerna dra några som helst slutsatser om vilka krav som skall ställas på faderskapsbevisningen enligt de nya faderskapsreglerna».[131]

Av förarbetena till den nya faderskapsregeln framgår inte att övergångsbestämmelserna till arvsrättsreglerna skulle ha någon betydelse vid tolkningen av faderskapsregeln men väl att denna regel syftar till att skapa bättre garantier för materiellt riktiga avgöranden i faderskapsmålen. Av förarbetena till arvsrättsreformen framgår å andra sidan att man var väl medveten om att arvet då det gäller tidigare fastställda faderskap – sålunda även sådana som fastställts enligt 1917 års lagstiftning vilken i sanning inte skapade några nämnvärda garantier för att det rättsliga faderskapet verkligen överensstämde med det biologiska – ibland skulle komma att kanaliseras till ett barn som i själva verket inte var släkt med arvlåtaren. Denna olägenhet fick man dock acceptera om arvsrättsreformen, som önskemålet var, skulle slå igenom omedelbart och inte först en bra bit in på 2 000-talet. Någon möjlighet till omprövning av tidigare fastställda faderskap ansågs det av praktiska skäl omöjligt att införa.[132]

Av förarbetena till den nya faderskapsregeln framgår att lagändringen syftar till att främja säkrare avgöranden i faderskapsmål och att den därför »måste gå ut på en uppmjukning av faderskapspresumtionen».[133] Samtidigt måste dock konstateras att man av ett departementschefens uttalande i propositionen ang. innebörden av den nya faderskapsregeln får det intrycket att den nya regeln inte är avsedd att innebära någon större skillnad i förhållande till den

[130] Walin i SvJT 1972, s. 798.

[131] Lind i SvJT 1972, s. 567. Jfr dens. i SvJT 1972, s. 802.

[132] Prop. 1969:124, s. 91.

[133] Prop. 1969:124, s. 80.

äldre regeln då det gäller villkoren för fastställande av faderskap i den i praktiken mest frekvent förekommande typen av fall, dvs. i fall där modern endast utpekat en man. Härom uttalar sålunda, som för övrigt tidigare framgått i detta arbete, departementschefen följande:

Antag att modern utpekar en viss man som fader och att det utreds att han har haft samlag med henne under konceptionstiden. Han kan inte uteslutas från faderskapet genom blodundersökning. Utredningen visar inte att modern haft samlag med någon annan man under konceptionstiden. Slutsatsen måste då i allmänhet bli att den utpekade mannen är sannolik som fader. Om blodundersökningen skulle visa en så låg sannolikhet för faderskapet som i det förut omnämnda högstadomstolsavgörandet från förra året (NJA 1968 s. 558 där svarandens faderskapsindex uppgick till blott 0,012 motsvarande en sannolikhetsprocent å c:a 1, förf:s anm.) bör faderskapstalan dock kunna bifallas endast om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner stöd av annan utredning, t.ex. antropologisk undersökning.[134]

Av detta uttalande får man sålunda knappast intryck av att övergången från negativ till positiv sannolikhetsbedömning varit avsedd att innebära någon anmärkningsvärd skärpning av villkoren för fastställande av faderskap i fall där endast en man är instämd. Man kan också uttrycka det så, att det faktum att – även när samlag är styrkt – bevisbördan för faderskapet numera åvilar käranden – och sålunda inte, som i äldre rätt, svaranden – inte är avsett att innebära någon större olägenhet för käranden i denna typ av fall.[135]

Det kan i detta sammanhang lämpligen erinras om att i det år 1965 av F. Nyquist avgivna förslaget till nya regler om fastställande av faderskap (SOU 1965:17) förordades negativ sannolikhetsbedömning i enmansfallen och positiv i flermansfallen.[136] (Jfr gällande dansk och norsk rätt.)[137]

Betr. flertalet fall där endast en man är utpekad och denne inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning kan det på goda grunder antagas att denne är barnets biologiske fader och en sannolikhetsbedömning enligt departementschefens modell leder

[134] Prop. 1969:124, s. 82.

[135] Lind, Faderskap, s. 39 uttalar allmänt att vad »lagstiftaren har syftat till är att få bort ett antal marginalfall, i vilka faderskap fastställts trots att befogad tvekan förelegat i fråga om domens materiella riktighet».

[136] Om anledningen till att departementschefen ej ville godtaga detta förslag se kap. 2, s. 31 f.

[137] Se om dansk och norsk rätt kap. 1, s. 25 vid not 33.

då också, vågar man antaga, i de flesta fall av denna typ till ett materiellt riktigt resultat. Emellertid kan man enligt förf:s mening fråga sig om man verkligen i någon större utsträckning lyckas att med den nya faderskapsregeln, om meningen är att den skall tolkas i enlighet med departementschefens ovan citerade uttalande, undvika att fastställa faderskapet felaktigt i de fall där modern endast utpekat en man (och som ej kunnat uteslutas genom blodundersökning), men där denne ej är barnets fader. Som förf. tidigare visat i detta arbete är det nämligen förmodligen inte alldeles ovanligt, att modern i fall där hon endast utpekat en man i realiteten haft samlag under konceptionstiden även med en annan man eller andra män och utan att detta blir klarlagt i målet.[138] Hade man, som förf. föreslagit i detta arbete, infört en regel om att modern alltid skulle höras under straffansvar innan blodundersökningen hade man emellertid haft bättre garantier för att modern verkligen sökt uppge samtliga faderskapsmöjligheter.[139]

Det förhållandet att den utpekade mannen inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning talar visserligen i viss mån för att han är rätt utpekad. Man måste dock akta sig för att övervärdera betydelsen av detta bevisfaktum. Den *genomsnittliga* (kumulativa) uteslutningsfrekvensen är visserligen numera mycket hög men det bör observeras att uteslutningsmöjligheten in casu, dvs. betr. den i målet föreliggande moder-barn-konstellationen kan vara avsevärt mindre än den genomsnittliga.

Förf. vill här inskjuta, att det borde vara av stor betydelse för domstolarna vid sannolikhetsbedömningen att vara informerade om inte blott den aktuella genomsnittliga uteslutningsfrekvensen utan – med hänsyn till vad ovan sagts – även uteslutningsmöjligheten in casu.[140]

Förf. vill i detta sammanhang också beröra ett uttalande av *Walin*. Åberopande ett yttrande av *Lind*[141] enligt vilket en utpekad man som inte uteslutits genom blodundersökning kommer att vara sannolik som fader när den teoretiska uteslutningsfrekvensen uppgår till 98,5–99% säger Walin, att kärandens »nakna uppgift plus resultatet av (blod)undersökningen skulle m.a.o. uppfylla lagens båda krav för faderskapsfastställande. Jag håller inte för uteslutet att det kommer att godtas».[142] Om det är den genomsnittliga teoretiska uteslutningsfrekvensen som avses och om det ena av de »båda krav» Walin talar om är

[138] S. 93 ff.

[139] S. 113.

[140] Det är att observera att det förhållandet att uteslutningsmöjligheten betr. en viss föreliggande moder-barn-konstellation är lägre än den genomsnittliga behöver ej avspeglas i faderskapsindex. En låg uteslutningsmöjlighet medför dock sannolikare ett lågt faderskapsindex än ett högt sådant.

[141] Lind SvJT 1972, s. 568.

[142] Walin i SvJT 1972, s. 799.

samlagsrekvisitet finns det enligt förf:s mening anledning att varna för en sådan utveckling som Walin förespår och detta sålunda bl.a. med hänsyn till vad som här nämnts om att uteslutningsmöjligheten betr. en viss föreliggande moderbarn-konstellation kan vara avsevärt mindre än den genomsnittliga. Jfr. förf:s synpunkter på frågan om utnyttjande av genetisk bevisning vid utredande av samlagsfrågan ovan i kapitel 4.[143]

Enligt departementschefens uttalande är det ju tydligen i fall där endast en man är instämd så, att det i allmänhet är först, när det enligt den biologisk-statistiska bevisningen är synnerligen *osannolikt* att den instämde mannen är fader som det finns anledning anse, att faderskapet inte gjorts *sannolikt.*

Frågan om *hur* låg sannolikhetsprocenten skall vara får väl sägas, att departementschefen inte direkt tagit ställning till genom sitt uttalande. Hänvisningen till *NJA 1968 s. 558* får väl dock anses tyda på, att den skall vara mycket låg och förmodligen lägre än det statistiskt accepterade gränsvärdet å 5%. Det hade dock enligt förf:s mening varit naturligare – mot bakgrunden av syftet med den nya faderskapsregeln – om departementschefen i stället åberopat sistnämnda gränsvärde.[144]

Även om sannolikheten för den instämde mannens faderskap är mycket låg enligt den biologisk-statistiska bevisningen skall emellertid faderskapstalan kunna bifallas, nämligen om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner stöd av annan utredning.

Förf. kan här inte underlåta att göra den reflexionen att om man menar, att det i allmänhet är möjligt att nå säkrare avgöranden i faderskapsmålen på grundval av resultatet av domstolens trovärdighetsbedömning än på grundval av resultatet av biologisk-statistisk bevisning så anser man sig tydligen kunna fästa mycket stor tilltro till domstolens möjligheter att företaga en sådan trovärdighetsbedömning.[145]

Utan att här taga ställning till frågan om domstolarnas möjligheter att företaga trovärdighetsbedömningar skulle förf. här rekommendera att domstolarna i sådana förmodligen ytterst ovanliga fall där en instämd man i ett enmansfall har ett faderskapsindex av eller omkring den storlek som var aktuell i NJA 1968 s. 558 förordnar om s.k. *utvidgad rättsgenetisk undersökning.* En sådan kan leda till att mannen blir utesluten. (Jfr nedan.)

[143] S. 73 ff.

[144] Jfr ovan s. 161.

[145] Förf. känner inte till att det finns bevis vare sig för eller emot domstolarnas förmåga att företaga trovärdighetsbedömningar. Jfr dock nedan i kap. 7 ang. resultatet av förf:s AID-analys av underrättspraxis (det »gamla» materialet).

Det kan alltså konstateras att det klart framgår av förarbetena till den nya faderskapsregeln att denna syftar till att i större utsträckning än tidigare nå säkrare avgöranden i faderskapsmålen men att departementschefens uttalande i propositionen tyder på, att det inte varit avsikten, att den nya regeln skulle innebära någon mera nämnvärd skärpning av villkoren för fastställande av faderskap i fall, där endast en man är instämd. Den stora skillnaden mellan tidigare och nu gällande rätt skulle då i stället ligga däri, att det numera i fall där modern utpekat flera män är möjligt att pröva faderskapsfrågan betr. dessa män i en och samma rättegång samt att det måste föreligga en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för det ena eller andra faderskapet för att talan skall kunna bifallas mot en av männen.[146]

I prop. 1969:124 uttalar departementschefen betr. det fallet att två män – som inte kunnat uteslutas genom blodundersökning – är instämda och det utretts att var och en av dem haft samlag under konceptionstiden med modern att »den samlade bedömningen i målet måste bli en fråga om övervägande sannolikhet för det ena eller andra faderskapet. Men om faderskapstalan skall kunna bifallas mot någon av männen får skillnaden i sannolikhet inte vara så liten att den ter sig praktiskt ganska obetydlig. I så fall skall faderskapstalan ogillas mot båda männen». – I fråga om fall där modern haft samlag under konceptionstiden med tre eller flera män borde faderskapstalan ogillas mot alla, om man inte på grund av omständigheterna i målet kunde »nå fram till en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för en av männen».[147]

Det torde sålunda stå klart, att den nya faderskapsregeln innebär en skärpning av villkoren för fastställande av faderskap i fall där det på vanligt sätt är styrkt i målet att modern haft samlag med flera män under konceptionstiden. Om faderskapsregeln tillämpas i överensstämmelse med departementschefens uttalande i propositionen synes detta kunna leda till en omotiverat stor skillnad i beviskraven mellan fall där modern ärligen uppgivit sig ha haft samlag med flera män eller detta på annat sätt styrkts och fall där hon endast utpekat en man men där hon kanske ändock haft samlag med flera män under konceptionstiden.[148] Om en sådan utveckling sker och om man i så fall anser denna diskutabel och böra motverkas är *en* lösning att domstolarna vid bedömandet av vilket beviskrav som bör gälla i fall där endast en man är instämd känner sig mera bundna av vad som

[146] Jfr ovan i kap. 2, s. 32 f.

[147] Prop. 1969:124, s. 82 f.

[148] Jfr ang. frågan om beviskrav i fall med flera faderskapsmöjligheter NJA 1978, s. 601 ovan s. 164 ff.

framkommer i förarbetena om den allmänna intentionen med faderskapsregeln, dvs. att nå säkrare avgöranden i faderskapsmålen, än av vad departementschefen yttrar i propositionen om den närmare innebörden av presumtionsregeln.

3. Då förf. i det följande – och detta på ett förhoppningsvis någorlunda systematiskt sätt – skall söka ge sina synpunkter på den samlade sannolikhetsbedömningen ses problemen ur domstolens synvinkel, nämligen såtillvida att det skiljs mellan å ena sidan den situationen att endast en man är instämd och å andra sidan den att två eller flera män är instämda. Man kan, om man så vill, säga att förf. försöker uppställa en modell för sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål, vilken dock naturligtvis inte kan göras allmängiltig (och ej täcka alla tänkbara situationer) utan måste modifieras med hänsyn till de speciella omständigheterna in casu.

3:1 Endast en man är instämd

Det förutsättes, att blodundersökning ägt rum och att den instämde mannen därvid inte kunnat uteslutas som möjlig fader. Det förutsättes givetvis vidare, att det på vanligt sätt är utrett att mannen haft samlag med modern under möjlig konceptionstid.[149]

I något enstaka fall kan det väl tänkas, att en man som blivit utesluten genom blodundersökning ändock instämmes beroende på att modern bestämt hävdar, att hon inte haft samlag med någon annan man än denne under möjlig konceptionstid. Visserligen är, som närmare redovisats ovan under VII, säkerheten då det gäller uteslutning genom blodundersökning inte 100% men den är dock så hög, att det enligt förf:s mening knappast kan komma i fråga, att en domstol verkligen anser sig kunna på grund av resultatet av en bedömning av moderns trovärdighet finna att en utesluten man är sannolik som fader. Med att mannen är utesluten avser förf. här det fallet då uteslutning skett enligt första arvsregeln och då det enligt utlåtandet är »uppenbart» att mannen ej är fader. Då uteslutning skett enligt andra arvsregeln (uteslutning på grund av konträr homozygoti) och säkerheten är något mindre varför det enligt utlåtandet endast är »osannolikt» att mannen är barnets fader[150] bör domstolen också oftast ogilla faderskapstalan, såvida inte speciella omständigheter talar för faderskapet. I sistnämnda fall bör dock innan avgörande fattas i faderskapsfrågan alltid inhämtas socialstyrelsens yttrande ang. frågan om omständigheterna är sådana att en ny blodundersökning bör ske i kontrollsyfte och i så fall hur och var denna lämpligen bör äga rum. Som förf. framhållit ovan i kapitel 2:III:C bör denna typ av fall handläggas av domstol och inte enbart av barnavårdsnämnd, eftersom det juridiska sannolikhetsbegreppet ej överensstämmer med det biologisk-statistiska.

[149] Ang. samlagsrekvisitet se ovan 58 ff.

[150] Jfr ovan s. 147 f.

Att en uteslutning i något entaka fall kan vara felaktig bekräftas bl.a. av det av förf. ovan under VII:2 redovisade underrättsfallet från år 1978.[151] Detta fall talar för förf:s ovan under IX:3 framförda åsikt om att det bör vara möjligt att i kontrollsyfte kunna genomföra rättsgenetisk undersökning även vid annat laboratorium än blodgruppsserologiska avdelningen vid Statens rättskemiska laboratorium.[152]

Förf. vill i detta sammanhang taga upp ett uttalande av *Walin*. Denne har hävdat, att man måste iakttaga försiktighet, »om utlåtandet efter blodgruppseller annan antropologisk undersökning endast går ut på att det är osannolikt, att mannen är barnets fader. Ett sådant utlåtande är inte i och för sig utslagsgivande».[153] Vidare yttrar Walin, att om »utlåtandet endast innehåller att det är osannolikt att mannen i fråga är fader till barnet, innebär det ju ett erkännande av att under i övrigt lika omständigheter ett visst antal faderskap måste föreligga med den kombination som konstaterats i ärendet. Man kan på vissa grunder *förutsäga*, att inom viss befolkningsgrupp inte mer än vissa procent barn kommer att födas, där kombinationen är den angivna. Att i det särskilda fallet sluta sig till, att det födda barnet *sannolikt inte* tillhör dessa barn, utgör däremot en mycket vansklig uppgift» (kurs. här)[154]

Förf. gör med anledning av detta uttalande den reflexionen, att det med en faderskapsregel som föreskriver positiv sannolikhetsbedömning uppgiften väl snarare borde vara att sluta sig till att det födda barnet *sannolikt* tillhör den grupp av barn där faderskap föreligger med den i målet aktuella kombinationen; en annan sak är att denna uppgift är lika vansklig och enligt förf:s mening så vansklig, att det är motiverat, att domstolarna förfar på sätt som ovan rekommenderats.

De fall där endast en man är instämd kan indelas i åtminstone följande tre olika undergrupper (varianter kan givetvis förekomma):

(a) Modern har under barnavårdsnämndens utredning endast utpekat den instämde mannen som möjlig fader.

(b) Modern har under utredningen utpekat även annan man eller andra män men denne eller dessa har kunnat uteslutas genom blodundersökning.

(c) Modern har utpekat även annan man eller andra män men denne eller dessa har inte kunnat identifieras och därför (eller av annan anledning) inte kunnat blodundersökas.

Generellt sett, vågar man nog påstå, bör sannolikheten *a priori* för att modern utpekat rätt man vara högst i a-fallet, lägre i b-fallet och lägst i c-fallet. Detta bör påverka frågan om vilka krav som bör ställas på den i målet förekommande bevisningen.

[151] S. 144 f.

[152] Se s. 177.

[153] Walin, FB, s. 70. Jfr Walin, FB 1979, s. 51 f.

[154] Walin, FB, se. 70 vid not 17. Jfr Walin, FB 1979, s. 52 vid not 21.

Betr. b-fallet finns all anledning för rätten att (genom barnavårdsnämndens utredning eller på annat sätt) göra sig underkunnig om i fall modern genast uppgivit samtliga män, dvs. såväl den icke uteslutne som den eller de uteslutna eller om utpekandena i stället gjorts successivt, t.ex. så att hon först utpekat A och därefter när denne blodundersökts och därvid uteslutits utpekat B o.s.v. I sistnämnda fall finns alltid risken att det kan finnas ytterligare en man som haft samlag under konceptionstiden med modern men som hon avstått från att uppge sedan en man inte blivit utesluten genom blodundersökning.[155] (Även betr. c-fallet är det givetvis viktigt att konstatera på vilket sätt utpekandena ägt rum.) Förf. vill i detta sammanhang ånyo erinra om sitt förslag om att det bör införas en ordning enligt vilken modern alltid skall höras under straffansvar innan blodundersökningen om sina sexuella förbindelser under konceptionstiden.[156]

I det närmast följande diskuteras den situationen att den instämde mannen är den enda av modern under faderskapsutredningen utpekade mannen.

Vad som a priori talar för den instämde mannens faderskap i ovan angiven situation är dels moderns egna uppgifter, dels det förhållandet att mannen inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökningen. Vid bedömandet av vilken vikt som skall tillmätas sistnämnda förhållande vore det, som förf. redan tidigare hävdat, värdefullt om domstolen var informerad om inte blott den genomsnittliga (kumulativa) uteslutningsfrekvensen utan även om uteslutningsmöjligheten betr. den i målet föreliggande moder-barnkonstellationen, eftersom denna kan avsevärt skilja sig från den genomsnittliga. Förf. vill vidare i detta sammanhang framhålla följande. Med en särskild metod som förf. redogör närmare för och tillämpar i en undersökning, som presenteras nedan i kapitel 7(II) är det möjligt att beräkna *approximativt* i hur många fall i ett bestämt material av faderskapsärenden där blodundersökning ägt rum talan bör ogillas, trots att mannen inte uteslutits genom denna.[157] Metoden i fråga möjliggör sålunda, att man kan kontrollera överensstämmelsen mellan antalet rättsligt fastställda och biologiska faderskap. Som förf. hävdat i ett tidigare arbete skulle det vara mycket värdefullt, om den barnavårdsnämnd som begärt, resp. den domstol

[155] Jfr ovan s. 112.

[156] Se ovan s. 113.

[157] Se 205 ff.

som förordnat om, blodundersökning ålades att rapportera det slutliga ställningstagandet i faderskapsfrågan till en central myndighet.[158] Därigenom skulle man erhålla en förnämlig möjlighet att kontrollera om någon nämnvärd förskjutning ägt rum i kvoten mellan antalet rättsligen fastställda och biologiska faderskap; en sådan statistik borde kunna vara av stort värde för domstolarna.

Om den instämde mannen är den enda av modern utpekade mannen och han inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökningen får han a priori anses sannolik som fader. Nästa steg i sannolikhetsbedömningen blir då att undersöka om det föreligger några omständigheter som talar häremot. Vid diskussionen nedan av denna fråga förutsättes givetvis att den instämde mannen inte lyckats göra antagligt, att modern haft samlag även med viss bestämd annan man, eftersom i så fall även denne borde ha instämts.[159]

En omständighet, som enligt förf:s mening bör få avgörande betydelse i de (dock förmodligen mycket sällsynta) fall där den aktualiseras, är *styrkt sterilitet* (se härom närmare ovan under V).[160] Kan det genom intyg av en specialist styrkas inte blott att den instämde mannen är steril utan även att han var detta under tiden för samlaget, kan han givetvis inte anses sannolik som fader och faderskapstalan skall därför ogillas.

Vad härefter gäller frågan om betydelsen av *låg statistisk sannolikhet på grundval av blodgruppsstatistisk värdering (faderskapsindex)* (se närmare härom ovan under VIII)[161] må först erinras om departementschefens här ovan citerade uttalande i prop. 1969:124. Enligt detta uttalande skall faderskapstalan tydligen kunna bifallas även om sannolikheten för den instämde mannens faderskap är mycket låg (i det av departementschefen i detta sammanhang åberopade rättsfallet (NJA 1968 s. 558) uppgick svarandens faderskapsindex till blott 0,012 motsvarande en sannolikhetsprocent å ca 1), nämligen om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter vinner stöd av annan utredning, t.ex. antropologisk undersökning.

[158] Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 68.

[159] Jfr ovan s. 48 f.

[160] S. 120 f.

[161] S. 149 ff.

Då den typ av antropologisk undersökning som departementschefen förmodligen åsyftar inte längre utföres i vårt land (jfr ovan under IX) kan man undra vad det numera kan bli fråga om för utredning vars resultat kan få betydelse vid sidan om moderns trovärdighet i fall där den instämde mannens faderskapsindex är mycket lågt.[162]

I litteraturen har förts en diskussion mellan *Walin* och *Lind* ang. betydelsen av att svarandens faderskapssannolikhet på grundval av blodgruppsstatistisk värdering är låg. Sålunda har *Lind* uttalat att om sannolikheten för den utpekade mannens faderskap enligt blodgruppsstatistiska värderingar är mycket låg – 5% eller lägre – så bör enligt hans mening faderskapstalan ogillas om inte andra omständigheter pekar i annan riktning.[163] (Vilka dessa andra omständigheter kan vara redogör Lind ej närmare för.) Häremot har *Walin* riktat den invändningen, att den slutsats Lind drager av den blodgruppsstatistiska informationen är förhastad. »Det måste ju finnas ett antal barn som tillhör marginalerna», förklarar Walin.[164]

Till detta Walins påstående vill förf. här göra den kommentaren att visst kan det förekomma marginalfall, eller m.a.o. fall där den utpekade mannen verkligen är barnets fader trots att hans faderskapsindex är mycket lågt. Frågan är emellertid vilka möjligheter domstolen har att göra en någorlunda säker bedömning av att just det föreliggande fallet är ett marginalfall, detta i synnerhet som domstolen inte har någon kännedom om med vilken frekvens ett visst faderskapsindex överhuvudtaget förekommer och med vilken relativ frekvens härav samma index förekommer i faderskapsmålen. Som förf. tidigare framhållit (se t.ex. ovan under VIII:3) saknas beklagligtvis ännu uppgifter om fördelningen av faderskapsindices i svensk befolkning.

Blodgruppsstatistiskt index är enligt förf:s ovan använda terminologi ett »objektivt bevis» som är genetiskt grundat och som därför bör tillmätas stor betydelse vid sannolikhetsbedömningen. Om enligt denna bevisning en instämd mans faderskap statistiskt sett måste anses osannolikt förefaller det förf. synnerligen tveksamt om man har anledning att tro att en rättslig bedömning med hänsyn till omständigheterna i övrigt (främst moderns trovärdighet) som leder

[162] Jfr s. 170 ff.

[163] Lind, Faderskap, s. 48.

[164] Walin, FB, s. 70 vid not 17. Jfr Walin i SvJT 1972, s. 798 och Walin, FB 1979, s. 52 vid not 22.

till motsatt resultat, dvs. att svarandens faderskap anses sannolikt, skulle kunna innebära en minskning av risken för ett materiellt oriktigt avgörande. Förf. menar därför, att om den instämde mannens faderskap framstår som osannolikt på grundval av den blodgruppsstatistiska värderingen så bör domstolen antingen ogilla faderskapstalan eller förordna om s.k. *utvidgad rättsgenetisk undersökning.* (Jfr förf:s synpunkter ovan ang. det fallet att en instämd man genom blodundersökning uteslutits (enligt första eller andra arvsregeln) som möjlig fader.)[165] En utvidgad rättsgenetisk undersökning kan ofta antagas leda till att större klarhet vinnes i faderskapsfrågan.[166]

Hur lågt svarandens faderskapsindex skall vara för att domstolen enligt förf:s mening bör förfara på nämnda sätt kan diskuteras. Förf. menar dock för sin del att gränsen generellt kan dragas vid åtminstone ett index uppgående till 0,053, vilket – vid antagande om lika stor primär sannolikhet för den instämde mannen som för en okänd man – innebär en sannolikhet om blott 5%. Med hänsyn till vad som i annat sammanhang anförts om frekvensen i faderskapsmålen av så låga faderskapsindices som 0,053 och därunder kan det dock ifrågasättas om inte gränsen borde kunna sättas något högre.[167] Föreligger i målet andra omständigheter (t.ex. någon eller några av de som behandlas nedan) som gör att viss tvekan föreligger i faderskapsfrågan bör svarandens faderskapsindex kunna uppgå till inemot 1 för att det i varje fall måste anses välmotiverat att förordna om utvidgad rättsgenetisk undersökning.

Då det gäller frågan om betydelsen av att den instämde mannens faderskap är *osannolikt enligt de s.k. Engström-Falconerska tabellerna* rörande sambandet mellan barnets utvecklingsgrad vid födelsen (längd och vikt) och havandeskapstidens längd må följande anföras (se närmare härom ovan under VI).[168] Redan det förhållandet att det här inte är fråga om en genetiskt grundad bevisning talar för att sannolikhetssiffror baserade på de Engström-Falconerska tabellerna bör anses ha väsentligt mindre betydelse än resultatet av blodgruppsstatistisk värdering. Härtill kommer emellertid att förf. (et. al.) kunnat genom en empirisk undersökning visa, att värdet av graviditetslängdsuppgifter är mycket begränsat (se närmare ovan

[165] S. 190.

[166] Jfr ovan s. 182 f.

[167] Se s. 158 f.

[168] S. 123 ff.

under VI:2). Med hänsyn härtill och till vissa andra av förf. tidigare angivna omständigheter (se närmare ovan under VI:3) är förf:s mening den att man bör vara mycket försiktig med att vid sannolikhetsbedömningen draga slutsatser av låga sannolikhetstal, som erhållits genom användning av de s.k. Engström-Falconerska tabellerna.[169] Detta innebär, att om det i den typ av fall som nu behandlas det endast är det förhållandet att graviditetstiden är extrem som talar emot svarandens faderskap, så torde detta knappast kunna anses utgöra tillräcklig grund för att ogilla faderskapstalan. I förening med andra omständigheter, som föranleder tvivel i frågan om den instämde mannen verkligen är rätt utpekad bör dock den omständigheten att graviditetstiden är extrem kunna tillmätas betydelse, varvid, som förf:s undersökning ovan under VI:2 visat, extremt lång graviditetstid bör tillmätas större relevans än extremt kort sådan.

Då det gäller övriga i detta kapitel tidigare närmare diskuterade omständigheter, dvs. *moderns sexuella beteende utanför konceptionstiden* (se närmare ovan under II),[170] *samlagets placering i moderns menstruationscykel* (se ovan under III)[171], *preventivmedelsanvändning (och ofullbordat samlag)* (se ovan under IV)[172] samt *nedsatt fertilitet* hos mannen (se ovan under V),[173] bör dessa ej heller ensamma kunna få avgörande betydelse men bör de kunna tillmätas betydelse i förening med andra omständigheter.

I den typ av fall som nu diskuterats har läget varit det, att modern under faderskapsutredningen endast utpekat den instämde mannen. Har hon i stället under utredningen utpekat inte blott denne utan även annan man eller andra män, som dock kunnat uteslutas genom blodundersökning, bör, som tidigare framhållits, sannolikheten a priori för att den instämde mannen är rätt utpekad kunna anses vara något lägre än i den nu behandlade typen av fall, särskilt om modern inte utpekat samtliga män på en gång utan utpekandena gjorts successivt.[174] Detta förhållande bör enligt förf:s mening vara av betydelse vid sannolikhetsbedömningen, t.ex. på så sätt att gränsen för när ett lågt faderskapsindex bör tillmätas betydelse kan

[169] Jfr nu också t.ex. Lind, Faderskap, s. 49 och Walin, FB, s. 545 samt Walin, FB 1979, s. 49 och vid not 17 samt s. 42 vid not 7.

[170] S. 93 ff.

[171] S. 114 f.

[172] S. 115 ff.

[173] S. 121 f.

[174] Jfr s. 191 f.

sättas något högre än i den föregående typen av fall. Något större betydelse bör också kunna tilläggas sådana faktorer som extrem graviditetstid, moderns livsföring osv.

Enligt den indelning förf. här gjort av de fall där endast en man är instämd kännetecknas den tredje typen av fall av att modern utpekat även annan man eller andra män än den instämde men dessa har inte kunnat identifieras och har därför (eller av annan anledning) ej kunnat blodundersökas. Om situationen är denna torde det vara mindre vanligt, att faderskapstalan väckes, eftersom det vanligtvis inte är möjligt att i dylikt fall genomföra den allsidiga prövning av samtliga omständigheter som är en förutsättning för att nå säkrare avgöranden i faderskapsmålen. Är situationen den nu aktuella torde det väl därför i stället vanligen bli fråga om, att barnavårdsnämnden beslutar att lägga ned faderskapsutredningen (se närmare härom ovan i kapitel 2:III).[175] Ibland förekommer det dock, att faderskapstalan väckes även i sådant fall. Ett exempel härpå är det här tidigare i olika sammanhang åberopade rättsfallet *NJA 1976 s. 371*.[176] Förf. har också vid genomgång av de underrättsmaterial, som använts i denna bok kunnat konstatera flera exempel på sådana fall.

Om situationen är den, att det är klarlagt i målet, att modern haft samlag under konceptionstiden inte blott med den instämde mannen utan även med annan man eller andra män, som dock inte kunnat blodundersökas och som, exempelvis beroende på att de inte kunnat identifieras, inte instämts i målet måste enligt förf:s mening möjligheterna att bifalla faderskapstalan generellt sett anses mycket begränsade. För att faderskapstalan skall kunna bifallas bör sålunda krävas, att det föreligger tillräckligt starka skäl att tro, att utgången sannolikt inte skulle ha blivit en annan om samtliga män instämts. Så torde situationen kunna anses vara bl.a. i det fallet då den instämde mannen har ett högt faderskapsindex.

Det förhållandet att den instämde mannen inte kunnat uteslutas genom rutinmässig blodundersökning talar visserligen i viss mån för att han är rätt utpekad men detta kan givetvis inte under några omständigheter utgöra tillräcklig grund för att han skall kunna anses sannolik som fader. Förf. vill i detta sammanhang erinra om vad som tidigare anförts om att man bör skilja mellan den genomsnittli-

[175] S. 37 f.

[176] Se särskilt s. 102 ff.

ga teoretiska uteslutningsfrekvensen och uteslutningsmöjligheten betr. den i målet föreliggande moder-barn-konstellationen.

Förf. menar, att i den typ av fall som här är aktuell i första hand bör komma i fråga, att domstolen förordnar om s.k. *utvidgad rättsgenetisk undersökning.*[177] Skall faderskapstalan kunna bifallas utan att sådan undersökning företagits bör krävas, att svarandens genom rutinmässig blodundersökning erhållna faderskapsindex talar *för* att han sannolikt är fader.

Som tidigare flera gånger framhållits anses enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden en mans faderskap sannolikt när hans faderskapsindex uppgår till 19 eller däröver.[178] Man utgår därvid från att det finns minst en okänd man vars index sättes till 1. Under antagande om att sannolikheten a priori är densamma för den okände mannen som för den instämde resulterar ett index på 19 för den instämde mannen i en sannolikhet om 95%. Detta innebär sålunda, att om det finns endast *en* oidentifierad man så bör den instämde mannens faderskapsindex *i princip* uppgå till minst 19 för att han skall kunna anses sannolik som fader. (Se närmare ovan i avsnitt VIII:4 ang. frågan om hur den faderskapssannolikhet som kan beräknas på grundval av faderskapsindex påverkas av antalet okända faderskapsmöjligheter.)[179]

I enstaka fall kan dock läget tänkas vara det, att domstolen anser sig på goda grunder våga utgå från en annan primär sannolikhet för den instämde mannen än 50%, nämligen om den anser sig kunna godtaga moderns uppgifter om förhållandet till den oidentifierade mannen (eller de oidentifierade männen). Om modern t.ex. uppger, att hon haft endast ett samlag med den okände mannen och dessutom å sådan tid, att det med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen framstår som mindre sannolikt att barnet då avlats samt att preventivmedel använts vid detta samlag medan det är styrkt i målet, att hon haft upprepade samlag utan preventivmedel med den instämde mannen och dessutom å sådan tid, att graviditetstiden är fullt normal, så är det väl möjligt, att domstolen anser sig kunna utgå från att sannolikheten a priori för att den instämde mannen är fader är större än 50%. Om så är fallet resulterar även ett faderskapsindex för den instämde mannen under 19 i en sannolik-

[177] Se härom ovan s. 169 ff.

[178] Se t.ex. s. 156.

[179] S. 156.

het om 95%. Vilket faderskapsindex som krävs för att man skall erhålla en sannolikhet om 95% beror sålunda på vilken apriorisk sannolikhet man laborerar med (jfr förf:s kommentar till rättsfallet *NJA 1976 s. 371).*[180]

Det är dock ett problem, att man egentligen inte riktigt vet vilken vikt som vid sannolikhetsbedömningen bör tilläggas icke-medicinska bevisfakta. Förf. föreslår därför också nedan i kapitel 7:V att denna fråga görs till föremål för en empirisk undersökning.[181] Därvid presenteras också resultat av en av förf. utförd *diskriminantanalys* där avsikten var just att söka studera hur olika faktorer faktiskt diskriminerar mellan fäder och icke-fäder. Av olika skäl kan dock inte några säkrare slutsatser dragas av denna undersökning.

Förf. vill i detta sammanhang också tillägga följande. Det förhållandet att en instämd man inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom den rutinmässiga blodundersökningen behöver inte, som tidigare flera gånger framhållits, innebära att han är rätt utpekad. Detta faktum kan dock tala för att ett antagande om en apriorisk sannolikhet om blott 50% innebär en underskattning. I kapitel 8 nedan presenterar förf. en modell för *kollektiv* beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex i visst bestämt material av faderskapsärenden och där den aprioriska sannolikheten inte postuleras vara 0,50 utan där denna i stället anges till ett mera realistiskt värde, baserat bl.a. på den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen.[182]

3:2 Två eller flera män är instämda

Då det gäller det fallet att två eller flera män är instämda är det givetvis också väsentligt att skilja mellan fall där det är klarlagt i målet, att det finns okända faderskapsmöjligheter och då så inte är fallet.

Vad angår det fallet att det inte är klarlagt i målet, att det finns okända faderskapsmöjligheter, bör domstolen först söka bedöma om det är sannolikt, att den rätta fadern överhuvudtaget är någon av de instämda männen eller om det finns anledning att räkna med någon okänd faderskapsmöjlighet. Av betydelse vid denna bedömning torde bl.a. kunna vara på vilket sätt moderns utpekanden skett (jfr ovan under 3:1) och hennes livsföring utanför och i anslutning

[180] S. 162 ff.

[181] S. 232 ff.

[182] S. 235 ff.

till konceptionstiden. Kommer rätten därvid fram till att det finns tillräckligt starka skäl att tro, att barnets fader är någon av de instämda männen får rätten med ledning av samtliga omständigheter i målet söka avgöra om det kan anses föreligga en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för det ena eller andra faderskapet.

Betr. det fallet att *två* män är instämda framgår av prop. 1969:124 att hänsyn »kan behöva tas till sådana skillnader som att den ene mannen haft stadigvarande förbindelse med modern medan den andre bara haft ett enstaka samlag med henne. Trovärdiga uppgifter om preventivmedel kan inte heller lämnas obeaktade. Ibland kan utredning om blodgruppsstatistiska differenser eller antropologiska undersökningar fälla utslaget».[183] – Vad så angår det fallet, att utredningen visar, att modern haft samlag under konceptionstiden med *tre eller flera män* anföres i propositionen, att då »beror möjligheterna att nå fram till ett positivt avgörande i faderskapsfrågan i hög grad på resultatet av blodundersökningar och eventuella antropologiska undersökningar. Om det inte går att nå resultat genom sådana undersökningar och man inte heller på annat sätt kan nå fram till en någorlunda klar sannolikhetsövervikt för en av männen bör faderskapstalan ogillas mot alla».[184]

Enligt förf:s mening är det säkraste beviset i flermansfallen faderskapsindex. Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden kan ett inbördes förhållande mellan två mäns blodgruppsstatistiska faderskapsindices som överskrider storleken 19 till 1 (95% till 5%) anses tala för den ene mannens faderskap framför den andres. Ett inbördes förhållande mellan två mäns faderskapsindices som inte överskrider denna storlek torde enligt nämnda vägledning inte i och för sig kunna tillmätas betydelse.[185] Kravet på denna sannolikhetsövervikt har föranlett några, enligt förf:s åsikt inte alldeles klargörande, kommentarer i litteraturen.

Walin har betr. sannolikhetsbedömningen enligt andra ledet i faderskapsregeln uttalat, att det inte går att »med någon matematisk formel ange viss grad av sannolikhet som skall krävas»,[186] och att den »bedömning av samtliga förekommande omständigheter som

[183] Prop. 1969:124, s. 82 f.

[184] Prop. 1969:124, s. 83.

[185] Jfr ovan s. 157.

[186] Walin, FB, s. 69. Jfr Walin, FB 1979, s. 51.

skall ske är enligt lagen rent skönsmässig».[187] Dessa uttalanden av Walin har föranlett *Lind* till följande kommentar. »Dessa uttalanden har särskilt intresse mot den bakgrunden att den medicinska sakkunskapen i fråga om viss medicinsk utredning kräver mycket hög sannolikhetsövervikt för att utredningen skall ha något som helst bevisvärde (t.ex. minst 19:1 vid en blodgruppsstatistisk värdering mellan två män). Innebörden av Walins uttalande synes vara att en domstol inte skall känna sig slaviskt bunden av denna uppfattning på medicinskt håll. Walin ställer f.ö. direkt frågan om skillnaden (vid blodgruppsstatistisk värdering) måste vara så stor som den medicinska sakkunskapen har angett (s. 72).[188] Denna uppfattning synes ha goda skäl för sig. Jag har själv», fortsätter Lind, »i min år 1970 utgivna bok Faderskap och arvsrätt redovisat en liknande inställning. Jag vill här bara tillägga den reflexionen att det skulle vara egendomligt, om man inte skulle få ta någon som helst hänsyn till exempelvis en sannolikhetsövervikt på 17:1 samtidigt som man enligt uttalanden i förarbetena kan få beakta en sådan omständighet som att en man bara haft ett enstaka samlag med kvinnan under konceptionstiden och en annan man haft en stadigvarande förbindelse med henne. . . .»,[189] slutar Lind.

Walins och Linds uttalande skall väl bl.a. tolkas så, att de betr. bevisvärdet av faderskapsindex ställer frågan om inte en domstol i fall där två män är instämda verkligen skulle kunna beakta skillnader mellan de båda männens indices, som understiger förhållandet 19 till 1. Om detta är riktigt uppfattat vill förf. här anföra följande.

Då man från medicinskt sakkunnigt håll gör gällande, att skillnaden mellan A:s och B:s indices är beaktansvärd i t.ex. det fallet att A:s index uppgår till 19 och B:s till 1 men ej i det fallet då A:s index uppgår t.ex. till 17 och B:s till 1 så utgår man, såvitt förf. förstår, från att de båda männen haft, med hänsyn till exempelvis samlagsfrekvens, preventivmedelsanvändning etc., samma chans att bli barnets fader; deras primära faderskapssannolikheter antages m.a.o. vara lika stora.[190] Med hänsyn härtill hade det enligt förf:s mening varit av intresse om Walin och Lind klargjort, om det är denna förmodligen mindre vanliga situation som avses, dvs. då de båda män-

[187] Walin, FB, s. 71. Jfr Walin, FB 1979, s. 54.

[188] Sidhänvisningen avser Walin, FB.

[189] Lind i SvJT 1972, s. 567.

[190] Jfr t.ex. sakkunnigbedömningen i NJA 1978 s. 601 ovan s. 165.

nen s.a.s. skiljer sig åt endast i fråga om faderskapsindex, eller om frågan gäller det fallet att de båda männen skiljer sig åt även i andra avseenden, t.ex. i fråga om samlagsfrekvens och preventivmedelsanvändning. Det torde nämligen vara självklart, att det är berättigat att ur biologisk-statistisk synpunkt fästa avseende vid en skillnad mellan A:s och B:s faderskapsindices som uppgår t.ex. till blott 17 till 1 om andra omständigheter talar för att A är mera sannolik som fader än B. Är det däremot fråga om det förmodligen mindre vanliga fallet att det är endast i fråga om faderskapsindex som de båda männen skiljer sig åt så torde svaret på frågan om man måste kräva en skillnad på minst 19 till 1 eller om man kan nöja sig med en skillnad på t.ex. 17 till 1 vara, att detta beror helt enkelt på vilken *felrisk,* man anser sig kunna acceptera.

Med hänsyn till att faderskapsindex torde i sig utgöra ett betydligt säkrare bevis än t.ex. samlagsfrekvens, preventivmedelsanvändning och graviditetslängdsuppgifter och eftersom det är uppenbart svårt att bestämma vilken vikt som bör tilläggas exempelvis en sådan faktor som samlagsfrekvens bör man, enligt förf:s mening, vara försiktig med att tillåta sig att acceptera större avvikelser från det från medicinskt sakkunnigt håll uttalade kravet på en sannolikhetsövervikt å 19 till 1 i fråga om blodgruppsstatistiska differenser. Om skillnaden mellan de instämda männens faderskapsindices understiger förhållandet 19 till 1 bör därför rätten enligt förf:s mening i första hand förordna om s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning.

Förf. vill i detta sammanhang återigen framföra sin åsikt om att det vore mycket värdefullt, om man fick kännedom om indexfördelningen i svensk befolkning.[191] Hade man tillgång till sådan information skulle detta i flermansfallen betyda, att man inte blott kunde taga hänsyn till skillnader mellan männens indices utan att man också kunde beakta uppgifter om hur vanliga dessa faderskapsindices är i fall där mannen är barnets biologiske fader (jfr förf:s kommentar till *NJA 1978 s. 601).*[192]

Betr. det fallet slutligen att det är klarlagt i ett flermansfall, att det föreligger även *okända* faderskapsmöjligheter är givetvis möjligheterna att nå ett positivt avgörande ofta mycket begränsade. Genom sina kommentarer till rättsfallet *NJA 1978 s. 601* söker dock förf. visa, att det även i dylikt fall stundom bör vara möjligt att nå ett positivt resultat.[193]

[191] Se ovan s. 155.

[192] S. 168 f.

[193] S. 168 f.

Kapitel 7.

JURIMETRISKA ASPEKTER PÅ FASTSTÄLLANDE AV FADERSKAP

I. Inledning

De betydande bevisproblemen i mål om fastställande av faderskap gör att man knappast kan bortse från möjligheten av att det på detta område kan existera materiellt oriktiga domar. Dessa kan då givetvis vara antingen av det slaget att faderskapstalan mot en man som inte är barnets biologiske fader bifallits eller att faderskapstalan mot en man som i realiteten är barnets biologiske fader ogillats.

Då det gäller domar i faderskapsmål från tiden före år 1970 kan man väl antaga, att materiellt oriktiga sådana oftast är av det slaget att en instämd man med orätt förklarats som fader. Före nämnda år gällde ju, som tidigare visats, negativ sannolikhetsbedömning i faderskapsmål och i praktiken var det så, att faderskapstalan – vilken då kunde föras endast mot en man i ett och samma mål – oftast bifölls blott det var utrett i målet att svaranden haft samlag under konceptionstiden med barnets moder.[1] I den mån det före nämnda år förekommer materiellt oriktiga domar av det andra slaget, dvs. innebärande att faderskapstalan ogillats med orätt, torde det kunna antagas att orsaken härtill ofta är att rätten ej funnit utrett i målet att samlag ägt rum under konceptionstiden mellan svaranden och barnets moder.

Vad gäller förhållandena efter den 1 januari 1970, då den nya regeln om fastställande av faderskap trädde i kraft, bör det kunna antagas att risken för att en man med orätt förklaras som fader är mindre än tidigare med hänsyn till övergången från negativ till positiv sannolikhetsbedömning och till möjligheten av att i en och samma process kunna pröva faderskapstalan mot samtliga män modern haft samlag med under den kritiska perioden. Av stor betydelse måste dock givetvis även antagas vara de förbättrade metoderna att medicinskt bedöma faderskapsfrågan, särskilt de successivt ökade

[1] Jfr t.ex. kap. 1, s. 27 f.

möjligheterna att genom blodundersökning utesluta en felaktigt utpekad man som möjlig fader till barnet. Trovärdighetsbedömningarna och bevisvärderingsproblemen i övrigt i faderskapsmål torde dock ej sällan vara så komplicerade, att man inte kan bortse från möjligheten av att nämnda slags materiellt oriktiga domar kan förekomma även numera. Med hänsyn till den nya faderskapsregelns utformning bör väl dock möjligen a priori kunna antagas att den andra typen av materiellt oriktig dom, dvs. innebärande att faderskapstalan ogillats med orätt, blivit mera frekvent förekommande.[2] Man har dock i detta sammanhang att beakta inte blott faderskapsregelns utformning utan även frågan om vilka krav som uppställes i rättspraxis för att faderskapet skall anses ha gjorts sannolikt. Ju lägre dessa krav är desto mindre bör väl risken vara för att faderskapstalan mot en man som verkligen är barnets fader ogillas.[3]

Efter dessa reflexioner om förekomsten av materiellt oriktiga faderskapsdomar kan man ställa frågan om vilka möjligheter det finns att söka empiriskt studera hur det faktiskt förhåller sig på denna punkt.

På det aktuella området gäller – vilket väl annars måste sägas vara mindre vanligt – att ju längre tid som gått sedan målet avgjordes desto större är möjligheten att avgöra om domen är materiellt riktig eller ej, nämligen under förutsättning av att förnyad rättsgenetisk undersökning äger rum. De starkt förbättrade möjligheterna att medicinskt bedöma faderskapsfrågan gör att det redan idag genom s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning i avgjorda faderskapsmål är i princip möjligt att erhålla ett ganska fullständigt »facit» i faderskapsfrågan. Den säkraste metoden då det gäller att söka klarlägga frågan om i vilken utsträckning det förekommer materiellt oriktiga domar på det aktuella området bör sålunda vara att genom förnyad rättsgenetisk undersökning i ett antal avgjorda faderskapsmål kontrollera om domen är materiellt riktig eller ej. Resultaten av en sådan kontrollundersökning borde för övrigt ha ett betydande intresse även utanför det aktuella området, nämligen genom att dessa kan bidraga till att belysa frågan om domstolarnas faktiska möjligheter att företaga trovärdighetsbedömningar och att rätt värdera bevisningen i övrigt.

Flera olika omständigheter lägger dock hinder i vägen för genom-

[2] Jfr kap. 2, s. 31 och Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 57 ff.

[3] Jfr ovan i kap. 2, s. 32 f. ang. departementschefens uttalande i prop. 1969:124 om innebörden av den år 1970 införda regeln om fastställande av faderskap. Jfr också om rättspraxis i kap. 6.

förandet av en undersökning av det slag som nu nämnts och någon sådan kan därför ej heller här presenteras.[4] På ifrågavarande rättsområde erbjudes dock möjligheter att med *jurimetrisk*[5] metod kontrollera rättskipningens effektivitet. Sålunda är det bl.a. – under förutsättning av att domstolsavgörandena föregåtts av blodundersökning – möjligt att med hjälp av en särskild metod beräkna (approximativt) i hur många fall i ett visst bestämt material av faderskapsmål talan borde ha ogillats (eller bifallits). (Beräkningen hänför sig till *kollektivet* (dvs. det studerade materialet) men säger inte i *vilka* fall talan borde ha ogillats resp. bifallits.) I detta kapitel skall först betr. två olika material av underrättsdomar – varav det ena omfattar domar avkunnade före och det andra domar avkunnade efter ikraftträdandet år 1970 av den nya regeln om fastställande av faderskap – med nämnda metod undersökas hur det faktiska antalet fall där faderskapstalan ogillats förhåller sig till det approximativt förväntade antalet.[6]

II. Förhållandet mellan antalet fall där faderskapstalan ogillats och det med hänsyn till blodundersökningsresultatet uppskattade antalet fall där faderskapstalan borde ha ogillats

1. Metoden

Metoden förutsätter, som tidigare framhållits, att blodundersökning utförts och grundar sig på principen att om antalet genom blodundersökning från faderskapet uteslutna män i ett visst bestämt material av faderskapsfall är känt liksom den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen så kan antalet män betr. vilka en väckt faderskapstalan bör ogillas, trots att faderskapet inte uteslutits genom blodundersökning, beräknas.[7]

[4] Det är väl knappast troligt, att man i någon större utsträckning skulle lyckas med att få såväl moder och barn som man att medverka till genomförandet av denna rättsgenetiska undersökning. Även om så skulle vara fallet är det dock förmodligen svårt att få undersökningen utförd med hänsyn till otillräckliga resurser vid Statens rättskemiska laboratorium. – Rättspolitiska skäl kan för övrigt också tala emot genomförandet av en dylik undersökning. Jfr härom Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 69 f.

[5] Jfr om »jurimetriken» i kap. 6, s. 123 vid not 59.

[6] Undersökningen av materialet från perioden före år 1970 (nedan kallat det »gamla» materialet) har tidigare publicerats av förf. et al. i SvJT 1971, s. 538 ff. och undersökningen av det senare materialet (nedan benämnt det »nya» materialet) av förf. i Festskrift till Per Stjernquist, s. 55 ff.

[7] Jfr om metoden Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 59 ff. – Ang. försök att med hjälp av uppgift om den teoretiska uteslutningsfrekvensen och antalet faktiskt uteslutna

Totalantalet män i materialet som bör uteslutas från faderskapet kan beräknas approximativt med följande formel (*formel 1*)

$$(k-1)N_k + \frac{U_k}{u_k}, \text{ där} \qquad (1)$$

k = antalet blodundersökta män per fall och N_k = totala antalet k-mansfall. U_k är = antalet fall där k män uteslutits genom blodundersökningen och u den teoretiska uteslutningsfrekvensen då blodundersökningen ägde rum (helst uttryckt som *harmoniskt medeltal).*

För k-mansfallen gäller att antalet män som bör uteslutas från faderskapet av annan anledning än blodundersökningsresultatet kan approximativt beräknas enligt formeln *(formel 2)*

$$\frac{U_k}{u_k} + \sum_{i=1}^{k+1} (k-i)\, U_i - 1, \text{ där} \qquad (2)$$

U_i = antalet fall där i – och endast i – män har uteslutits från faderskapet genom resultatet av blodundersökningen.

För *enmansfallen* gäller att antalet män som bör uteslutas från faderskapet av annan orsak än blodundersökningsresultatet och betr. vilka faderskapstalan sålunda bör *ogillas* blir *(formel 3)*

$$\frac{A}{u} - A, \text{ där } k = 1,\ U_1 = A, \text{ varvid} \qquad (3)$$

A = antalet genom blodundersökningen från faderskapet uteslutna män.

För *tvåmansfallen* blir motsvarande formel *(formel 4)*

$$C + \frac{D}{u^2} - D, \text{ där } k = 2,\ U_0 = C,\ U_2 = D, \text{ varvid} \qquad (4)$$

(u^2 borde vara = harmoniskt medeltal för kvadraten på uteslutningsfrekvensen hos de N_2 tvåmansfallen) och C = antalet fall där ingendera av de två männen, och D = antalet fall där båda männen kunnat uteslutas från faderskapet genom resultatet av blodundersökningen. (Om den ena mannen uteslutits men inte den andra påverkar detta inte formeln.)

män i ett visst material av faderskapsfall beräkna promiskuiteten se Malmer i SvJT 1951, s. 737 ff. (och SvJT 1953, s. 268 ff.), Henkow i SvJT 1952, s. 382 ff., Lind, Faderskap, s. 43 f. och Ulla Jacobsson i Festskrift till Per Olof Ekelöf, s. 396 ff. Jfr också ovan i kap. 6, s. 94 ff.

Om man inte kan särskilja enmans- och flermansfall men känner totala antalet fall N och totala antalet uteslutna män U gäller att *(formel 5)* (5)

$$\frac{U}{u} = \text{en uppskattning av antalet män som bör frias från faderskapet.}$$

2. Material och resultat

2: 1 Materialet från perioden före ikraftträdandet år 1970 av den nya regeln om fastställande av faderskap

Materialet härrör från 17 underrätter och omfattar totalt 511 fall. I 295 av dessa fall bestred svaranden faderskapstalan och i 216 fall medgav han följaktligen talan. Blodundersökning hade gjorts i sammanlagt 373 av fallen, varav svaranden bestred faderskapstalan i 255 och medgav talan i 118 fall. I 28 fall resulterade blodundersökningen i att svaranden kunde uteslutas som möjlig fader. Den genomsnittliga teoretiska uteslutningsfrekvensen uppgick under perioden i fråga till 64%. Detta innebär, att antalet fall där faderskapstalan borde ha ogillats bland de *373* fall där *blodundersökning* ägt rum kan med hjälp av formel 5 ovan under 1 uppskattas till approximativt 44 (28/0,64 = 44).[8]

Eftersom sålunda bland de fall där blodundersökning ägt rum faderskapstalan borde ha ogillats i 44 fall och eftersom svaranden kunde uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning i 28 fall borde talan ha ogillats av annan anledning än denna i 16 fall.

Undersökningen av de 511 fallen visade nu, att faderskapstalan faktiskt hade ogillats i exakt 44 fall, dvs. i 28 fall på grund av att svaranden uteslutits som möjlig fader och i 16 fall sålunda av annan anledning. Det skall dock framhållas att blodundersökning inte skett i samtliga dessa 16 fall utan endast i 12 av dem. Överensstämmelsen mellan det antal fall där blodundersökning skett och faderskapstalan faktiskt ogillats, dvs. 40 fall (28 + 12), och det antal fall där faderskapstalan borde ha ogillats enligt de beräkningar som

[8] Det bör observeras att det gamla materialet insamlats genom en genomgång av domböckerna vid de utvalda underrätterna. Uppgiftsinsamlingen har därför begränsats till att avse endast den instämde mannen. Till skillnad mot vad förhållandet är betr. det nya materialet, som insamlats genom en genomgång av faderskapsärenden vid Statens rättskemiska laboratorium, saknas därför uppgift om huruvida även någon ytterligare man än den instämde blodundersökts. Med hänsyn till vad nu anförts har vid den statistiska beräkningen formel 5 ovan använts.

gjorts ovan på grundval av blodundersökningsresultatet, dvs. 44 fall, får dock ändå anses vara mycket god. Siffran 44 anger ju nämligen inte det exakta utan det *approximativa* antalet fall i vilka faderskapstalan borde ha ogillats.

Av de 44 fall där faderskapstalan ogillades motiverades domen i 28 fall sålunda med att svaranden kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökningen, i ett fall med att det med hänsyn till blodundersökningsresultatet var osannolikt att svaranden var barnets fader, i tio fall med att det ej kunde styrkas i målet att samlag mellan modern och svaranden ägt rum överhuvudtaget eller under möjlig konceptionstid, i fyra fall med att det var osannolikt att svaranden var fader med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen och graviditetstidens längd och i ett fall slutligen med att s.k. rättsantropologisk undersökning gjorde svarandens faderskap osannolikt.

2:2 Materialet från perioden efter ikraftträdandet år 1970 av den nya regeln om fastställande av faderskap

Det nu aktuella materialet har insamlats på ett annat sätt än det föregående.[9] Materialinsamlingen inleddes nämligen med att uppgifter om de år 1970 först inkomna 500 faderskapsärendena vid Statens rättskemiska laboratorium införskaffades. Av praktiska skäl uteslöts därefter från vidare studium sådana fall där blodundersökning begärts av annan än barnavårdsnämnd eller domstol, eller där blodundersökningen skett med anledning av ifrågasatt äktenskaplig börd, eller där blodproven ej inkommit till laboratoriet i oktober 1972, eller slutligen där blodundersökningen inte avslutats vid denna tidpunkt. Totalt rör det sig om 50 faderskapsärenden, som av nämnda anledningar uteslöts från fortsatt studium. Av de resterande 450 ärendena hade domstol i 68 fall förordnat om blodundersökning och i 382 fall hade sådan undersökning begärts av barnavårdsnämnd.

Ur registret vid Statens rättskemiska laboratorium framtogs därefter i de 450 resterande fallen uppgifter om moderns och barnets namn, antal män som blodundersökts i varje särskilt ärende, vilken domstol som förordnat om resp. vilken barnavårdsnämnd som begärt blodundersökning samt uppgift om huruvida resultatet av blodundersökningen uteslutit mannen/männen från faderskapet eller ej. Härefter tillskrevs vederbörande barnavårdsnämnd med begäran om uppgift om resultatet av faderskapsutredningen. På grundval av dessa uppgifter kunde så konstateras om erkännande av faderskapet ägt rum, om talan väckts vid domstol om faderskapets fastställande,

[9] Jfr Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 55 ff.

om utredningen nedlagts eller om denna ej ännu avslutats. I sådana fall där talan väckts vid domstol om faderskapets fastställande införskaffades kopia av domen.

Av de 450 faderskapsärendena var 354 enmans-, 86 tvåmans-, åtta tremans- och två fyramansärenden. Detta innebär, att 558 blodundersökta män ingår i materialet. Av dessa kunde 158 män uteslutas från faderskapet genom blodundersökningen, varav 61 män i enmans-, 77 män i tvåmans-, 17 män i tremans- och tre män i fyramansärendena.

Med hjälp av formlerna ovan under 1 kan det beräknas att av de män i materialet som inte uteslutits från faderskapet genom blodundersökning är approximativt 29 män ändock felaktigt utpekade, varför – om faderskapstalan mot samtliga 400 icke uteslutna män prövats – faderskapstalan borde ha ogillats i fråga om approximativt 29 män. En av förf. företagen uppföljning av de aktuella faderskapsärendena utvisade dock, att faderskapstalan ogillats endast i fråga om 13 män.[10] Detta resultat skulle kunna anses tyda på att det i detta material existerar inte så få materiellt oriktiga domar, nämligen av det slaget att en man med orätt förklarats som fader. Emellertid måste beaktas *dels* att frågan om faderskapets fastställande vid undersökningstillfället ännu inte var avgjord i fråga om tio män, *dels* att barnavårdsnämnden lagt ned faderskapsutredningen i fråga om 17 män. I en del av de fall där barnavårdsnämnden utnyttjat möjligheten att lägga ned faderskapsutredningen skulle förmodligen faderskapstalan, om sådan väckts, ha ogillats. Med hänsyn till vad som kunnat konstateras om orsakerna till nedläggandet av utredningen har förf. tidigare i annat sammanhang gjort den bedömningen att en väckt faderskapstalan i de fall där utredningen lagts ned skulle ha ogillats åtminstone i uppskattningsvis sex fall.[11] Om denna siffra godtages skulle så, beroende på i hur många fall faderskapstalan numera ogillats bland de vid undersökningstillfället ännu ej avgjorda fallen, antalet fall där faderskapstalan ogillats (resp. skulle ha ogillats om utredningen ej lagts ned) uppgå till mellan 19 och 29. Även i fråga om det nu aktuella materialet skulle sålunda föreligga en förvånansvärt god överensstämmelse mellan antalet fall där faderskapstalan ogillats och det antal fall där faderskapstalan borde ha ogillats enligt de beräkningar, som kunnat göras på grundval av blodundersökningsresultatet.

[10] Uppgiften avser läget i slutet av år 1977.

[11] Se härom Saldeen i Festskrift till Per Stjernquist, s. 65 ff.

Sammanfattningsvis kan konstateras att resultaten av de nu redovisade undersökningarna i varje fall inte bestyrker ett antagande om att frekvensen materiellt oriktiga domar på det aktuella området skulle vara anmärkningsvärt hög. Emellertid är det klart, att undersökningsresultaten i fråga inte berättigar till någon bestämd slutsats betr. förekomsten av materiellt oriktiga domar på det aktuella området. Även om domstolarna sålunda tydligen lyckats väl med att ogilla (resp. bifalla) faderskapstalan i ungefärligen rätt *antal* fall kan möjligheten av att avgörandet i det enskilda fallet många gånger är oriktigt givetvis inte uteslutas. För att söka få en bättre uppfattning om hur det förhåller sig härmed skall i det följande de nu redovisade undersökningarna kompletteras med en jurimetrisk eller kvantitativ undersökning av frågan om vilka faktorer som faktiskt kan tänkas ha varit av betydelse vid målens avgörande.[1 2]

III. Jurimetrisk undersökning av underrättspraxis i mål om fastställande av faderskap

1. Den *jurimetriska* undersökningen av rättspraxis genomföres i två steg. Först presenteras nämligen en analys, som innebär ett försök att förklara utgången i de studerade underrättsfallen på grundval av ett begränsat urval av de registrerade variablerna. Principen för urvalet av variabler har varit, att analysen skall – om än på ett något schematisk sätt – överensstämma med en tänkbar beslutsprocess i faderskapsmål. Resultatet av analysen redovisas i form av ett *»träd»* och kan för enkelhets skull kallas den *»styrda trädanalysen»*, eftersom förf. bestämt inte blott vilka variabler, som skall ingå i analysen utan också i vilken ordning detta skall ske. Därefter redovisas en s.k. *AID (Automatic Interaction Detector)-analys.* Denna analys innebär en förutsättningslöst genomförd undersökning av statistiska samband mellan å ena sidan utgången i målet (beroende variabel) – vilken här innebär att faderskapstalan bifallits eller ogillats – och å andra sidan en rad faktorer eller omständigheter (oberoende variabler eller *»prediktorer»*), som kunnat registreras vid en genomgång av det insamlade underrättsmaterialet. En sådan analysmetod kan göra det möjligt att upptäcka eventuella »oartikulerade» domskäl, dvs. om det genom analysen visar sig föreligga signifikanta samband mellan utgången i målen och faktorer vars betydelse för denna inte kan utläsas genom en vanlig rättsfallsanalys.

[12] Jfr ang. kvantitativa undersökningar av rättspraxis Saldeen, Skadestånd vid äktenskapsskillnad. En rättssociologisk och jurimetrisk studie.

2. Material

För att möjliggöra en jämförelse mellan förhållandena före och efter år 1970, då den nya regeln om fastställande av faderskap trädde i kraft, omfattar undersökningen två material, varav det ena – det *»gamla»* materialet – består av underrättsdomar avkunnade före år 1970 och det andra – det *»nya»* materialet – av domar avkunnade år 1970 eller senare.

Det *»gamla»* materialet omfattar närmare bestämt delar av det ovan under II:2:1 beskrivna underrättsmaterialet omfattande totalt 511 domar.[13] Av de i detta material ingående fallen har här för det första medtagits 107 slumpmässigt utvalda *tvistiga* fall där faderskapstalan *bifallits* mot en svarande, som efter företagen blodundersökning inte kunnat uteslutas som möjlig fader. Det totala antalet dylika fall i det ovan under II:2:1 beskrivna underrättsmaterialet uppgick till det dubbla. Det förhållandet att inte samtliga dessa fall utan (i arbetsbesparande syfte) endast ett slumpmässigt urval, har tagits med här, har vid bedömningen beaktats genom ett vägningsförfarande. För det andra har medtagits 11 fall i det ovan under II: 2: 1 beskrivna underrättsmaterialet där blodundersökning skett och faderskapstalan *ogillats* av annan anledning än resultatet av denna undersökning.[14]

Det *»nya»* materialet har i huvudsak hämtats från det ovan under II:2:2 beskrivna materialet av faderskapsärenden.[15] Sålunda har här medtagits sådana fall där faderskapsfrågan vid undersökningstillfället avgjorts av domstol och där svaranden (eller svarandena i flermansfall) bestritt faderskapstalan. Då emellertid de fall i detta material där domstolen ogillat faderskapstalan visade sig vara för få för att tillåta en statistisk bedömning kompletterades materialet med ett ytterligare antal fall (tre) där faderskapstalan ogillats. Detta kompletterande material framtogs också via uppgifter om faderskapsärenden vid Statens rättskemiska laboratorium, nämligen genom en uppföljning av faderskapsärenden, som inkommit till laboratoriet omedelbart efter de 500 först inkomna ärendena år 1970. Den överrepresentation av fall där faderskapstalan ogillats, som

[13] S. 207.

[14] Bland de 44 fall i materialet från perioden 1960–64 där faderskapstalan ogillades var anledningen härtill i 29 fall blodundersökningsresultatet (i 28 fall kunde svaranden uteslutas som möjlig fader och i ett fall var det osannolikt att han var barnets fader). I de resterande 15 fallen ogillades sålunda faderskapstalan av annan anledning än blodundersökningsresultatet. I fyra av dessa 15 fall hade dock ej blodundersökning ägt rum. Jfr ovan s. 207.

[15] S. 208 f.

härigenom uppkommit är så pass obetydlig, att någon vägning inte ansetts erforderlig.

Genom nu nämnda insamlingsförfarande erhölls ett material bestående av totalt 85 tvistiga underrättsfall. I analyserna har dock endast medtagits 81 av dessa 85 fall. Fyra fall där det ej blev utrett i målet, att samlag mellan modern och svaranden ägt rum under konceptionstiden uteslöts nämligen. Därigenom har analyserna av det nya materialet kunnat begränsas till att avse den fråga, som synes mest givande för en kvantitativ analys, nämligen frågan om *sannolikhetsbedömningen.* Av de i analyserna av det nya materialet ingående fallen har faderskapstalan bifallits i 68 och ogillats i 13 *»fall».*

När det gäller det nya materialet är antalet analyserade fall inte detsamma som antalet analyserade domar. Det förekommer nämligen i detta material, att två eller flera män instämts i ett och samma mål (jfr ovan under II:2:2), vilket medfört, att varje instämd man måst behandlas som ett särskilt »fall». Antalet »fall» i materialet svarar sålunda mot antalet svaranden och är följaktligen något större än antalet studerade domar.

Betr. det gamla materialet har det varken ansetts möjligt eller önskvärt att vid den kvantitativa analysen endast medtaga fall där samlag under konceptionstiden var styrkt. En sådan begränsning av materialet skulle nämligen ha medfört, att antalet fall där talan ogillats blivit alltför litet. Före år 1970 var det ju i praktiken – om man bortser från fall där den instämde mannen kunde uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning – oftast endast om samlag under konceptionstiden ej kunde styrkas som faderskapstalan ogillades. Därav följer då att vad som kanske främst är av intresse då det gäller en kvantitativ analys av praxis före år 1970 är om det är möjligt att genom en sådan analys spåra faktorer, som kan tänkas ha varit av betydelse vid bedömandet av moderns och den instämde mannens trovärdighet, när dessa lämnat motstridande uppgifter i *samlagsfrågan.*

3. Registrerade variabler

Vilka variabler (vid AID-analys talar man i stället om *»prediktorer»*), som registrerats vid genomgång av dom och akt anges i nedanstående förteckning (variabellista). Det framgår av variabellistan, att vissa variabler måste utan vidare kunna antagas sakna betydelse vid faderskapsfrågans avgörande. Dylika s.k. *»nonsensvariabler»* har dock av skäl som framgår nedan under 6:1 medtagits i AID-analysen.

Variabeluppsättningen har skiftat något från analys till analys. Vid presentationen av en analys anges vilka variabler, som medtagits i denna.

»F» efter en variabel anger att variabeln i fråga vid AID-analysen behandlats som *»fri»* och »MF» att den behandlats som *»monotont fri»*. (Jfr närmare härom nedan under 6:2.)

X1 Barnets kön
X2 Barnets vikt vid födelsen
X3 Barnets längd vid födelsen
X4 Barnets utvecklingsgrad vid födelsen (fullgånget eller ej)
X5 Antal män modern haft samlag med under senaste året (enligt moderns egen uppgift) (MF)
X6 Antal män modern haft samlag med under konceptionstiden (enligt moderns egen uppgift) (MF)
X7 Antal blodundersökta män
X8 Antal i utredningen förekommande (namngivna) män
X9 Antal män mot vilka faderskapstalan fördes i målet
X10 Moderns ålder (F)
X11 Svarandens ålder (F)
X12 Uppgift om modern tidigare hade barn utom äktenskap (MF)
X13 Uppgift om svaranden (tidigare) hade barn utom äktenskap (MF)
X14 Svarandens civilstånd vid huvudförhandlingen i målet (F)
X15 Kontakten mellan modern och svaranden hade varat högst en dag (MF)
X16 Relationen mellan modern och svaranden (F). (Se ang. kodningen av denna variabel nedan under X39.)
X17 Antal samlag mellan modern och svaranden under senaste året (enligt moderns uppgift) (MF)
X18 Antal samlag mellan modern och svaranden under konceptionstiden (enligt moderns uppgift) (F)
X19 Svarandens inställning till frågan om samlag med modern överhuvudtaget förekommit (F)
X20 Svarandens inställning till frågan om samlag med modern ägt rum under konceptionstiden
X21 Fullbordat samlag (moderns uppgift) (MF)
X22 Fullbordat samlag (svarandens uppgift) (MF)
X23 Förhör under sanningsförsäkran ägde rum med modern
X24 Förhör under sanningsförsäkran ägde rum med svaranden (F)
X25 Modern åberopade vittnesbevisning till stöd för sin utsaga
X26 Svaranden åberopade vittnesbevisning till stöd för sin utsaga
X27 Moderns trovärdighet (enligt kodarens bedömning)
X28 Svarandens trovärdighet (enligt kodarens bedömning)
X29 Modern använde enligt egen uppgift preventivmedel (MF)
X30 Modern använde enligt svarandens uppgift preventivmedel (MF)
X31 Svaranden använde enligt egen uppgift preventivmedel (MF)
X32 Svaranden använde enligt moderns uppgift preventivmedel (MF)
X33 Sannolikhet för konception med hänsyn till barnets längd vid födelsen (enligt Engström & Falconers tabeller) (F). (Se ang. kodningen av denna variabel nedan under X39.)

X34 Sannolikhet för konception med hänsyn till barnets vikt vid födelsen (enligt Engström & Falconers tabeller) (F). (Se ang. kodningen av denna variabel nedan under X39.)
X35 Rättsantropologisk (= annan antropologisk undersökning än blodundersökning) företagen
X36 Resultatet av rättsantropologisk undersökning. (Se ang. kodningen av denna variabel nedan X39.)
X37 Blodgruppsstatistiskt index (faderskapsindex)
X38 Förhållandet mellan två eller flera mäns indices
X39 Av svaranden anförd grund för bestridande av faderskapstalan (F)

Ang. kodningen
Variablerna X16, X33 (och X34), X36 samt X39 har kodats enligt följande:
X16: förlovade 1, samboende 2, »sällskap» 3, enstaka kontakter i anslutning till samlag 4, endast ett sammanträffande 5, tillhörde samma umgängeskrets 6.

X33 (och *X34:*): extremt kort eller extremt lång graviditetstid (extremaste procent) 1, normal graviditetstid (mellanliggande 98%) 2, uppgift saknas 9.

X36: utesluten 1, möjlig 2, möjlig, inte osannolik 3, i viss mån sannolik 4, sannolik 5, i hög grad sannolik 6, ej aktuellt 8, uppgift saknas 9.

X39: modern hade haft samlag under konceptionstiden (även) med annan (namngiven) man 1, svaranden hade aldrig haft samlag med modern 2, samlaget mellan modern och svaranden var ej fullbordat 3, svaranden hade ej haft samlag med modern under konceptionstiden 4, svaranden misstänkte att modern hade haft samlag under konceptionstiden även med annan man 5, preventivmedel hade använts vid samlag mellan modern och svaranden 6, blodundersökningsresultatet uteslöt inte möjligheten av att annan man än svaranden kunde vara barnets fader 7, uppgift saknas 9.

4. Metod

Som inledningsvis framhållits är studien upplagd på det sättet att först redovisas under 5 en *»styrd trädanalys»* och därefter under 6 en *AID-analys.*

Den styrda trädanalysen innebär, att utgången i de studerade underrättsfallen sökes förklaras genom en av förf. dirigerad eller styrd indelning av materialet i olika grupper på grundval av några få variabler vilka kan antagas vara av betydelse vid faderskapsfrågans avgörande. Tanken är att denna analys skall kunna anses ungefärligen motsvara en hypotetisk beslutsprocess i faderskapsmål. Denna analys kan enligt förf:s mening också tjäna som en lättillgänglig beskrivning av underrättsmaterialet.

Även AID-analysen presenteras i form av ett »träd» men här har trädets förgreningar (grupperna) inte bestämts av förf. utan dessa är uteslutande resultatet av vid analysen konstaterade statistiska samband mellan den beroende variabeln (dvs. här utgången i de stude-

rade fallen) och vissa av ett större antal studerade oberoende variabler.

Ang. valet av analysmetod må följande framhållas. Betr. vissa variabler (t.ex. X29–X32) har observationsvärden inte kunnat erhållas i fullständig omfattning. Betr. andra variabler gäller, att de saknar aktualitet i vissa fall. Sålunda är t.ex. variabeln X36 (resultatet av rättsantropologisk undersökning) givetvis inaktuell om inte rättsantropologisk undersökning företagits (X35). Vidare är att märka att några variabler (t.ex. X39 (grund för bestridande av faderskapstalan)) är av nominalkaraktär utan naturlig rangordning mellan koderna. Nu anförda omständigheter gör det komplicerat att genomföra t.ex. regressions- eller diskriminantanalys. Däremot kan man med fördel använda AID-analys i den nu beskrivna situationen. Denna analys lämpar sig dessutom väl i studier med endast *en* beroende variabel, som endast kan antaga två olika värden (dvs. här bifall eller ogillande).

5. Den styrda trädanalysen

5:1 I detta avsnitt redovisas resultaten av en trädanalys där trädets förgreningar har åstadkommits genom en av förf. styrd indelning av materialet i olika grupper eller kategorier. Urvalet av oberoende variabler har skett på sådant sätt, att materialets successiva indelning i olika grupper skall kunna anses motsvara gången i en hypotetisk beslutsprocess i faderskapsmål.

Under 5:2 presenteras en analys av det *gamla* materialet, dvs. underrättsfall avgjorda under perioden 1960–64, och under 5:3 en analys av det *nya* materialet, dvs. underrättsfall avgjorda år 1970 eller senare.

5:2 Styrd trädanalys av det gamla materialet

5:2:1 Variabler

Följande variabler i den ovan under 3 redovisade variabellistan har medtagits i analysen: X20, X25, X26 och X33–X36.

5:2:2 Resultat

Resultatet av analysen redovisas nedan i figur A. – Eftersom inte alla de fall i det ovan under II:2:1 beskrivna underrättsmaterialet där faderskapstalan bifallits tagits med här utan endast ett slumpmässigt urval har en vägning skett.

Figur A

Styrd trädanalys av det gamla materialet med utgången i faderskapsmålen som beroende variabel.

VARJE GRUPP (REKTANGEL) HAR FÖRSETTS MED ETT NR INOM EN RING.

SVDN = SVARANDEN

N = VÄGT ANTAL FALL INOM RESP. GRUPP.

PROCENTTALET ANGER I HUR MÅNGA AV FALLEN PROCENTUELLT SETT FADERSKAPSTALAN OGILLATS.

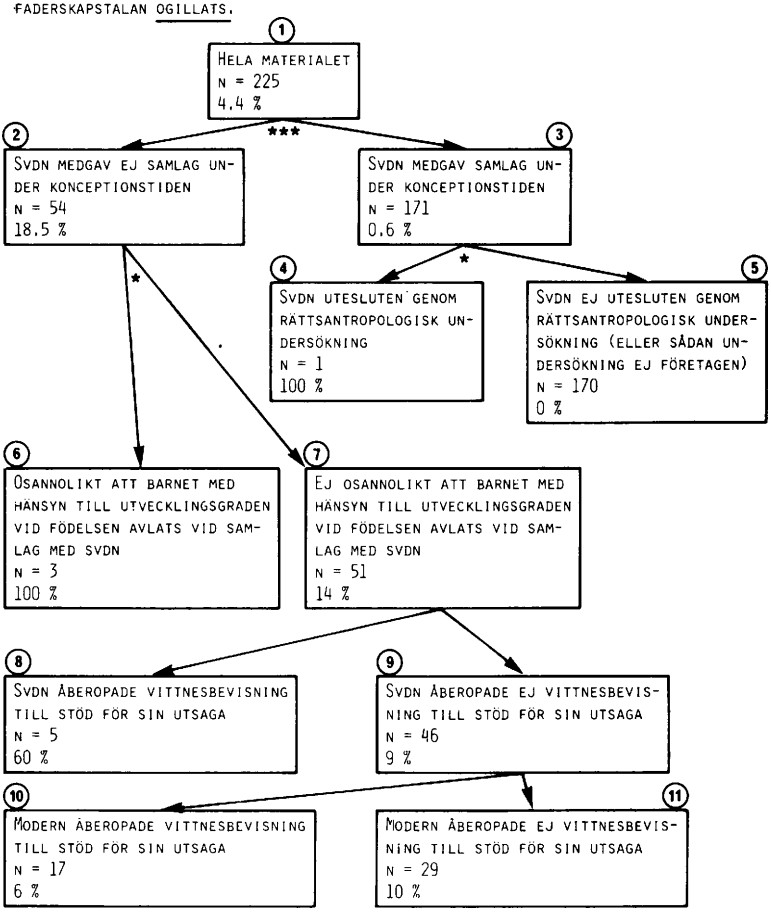

Signifikansnivån är markerad med asterisker, varvid signifikans för differensen mellan gruppernas procenttal på 5%-, 1%- resp. 0,1%-nivån markeras med ★, ★★ resp. ★★★

R^2 (Förklaringsvärdet) = 50%

5:2:3 Kommentar till figur A

Då fallen i det här studerade materialet avgjordes gällde fortfarande regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. Var samlag under konceptionstiden utrett skulle enligt denna regel den instämde mannen förklaras som fader, såvida det ej var »osannolikt» att barnet avlats vid samlaget. Den första fråga rätten hade att taga ställning till var sålunda – liksom enligt gällande rätt – *samlagsfrågan.*

Mot bakgrund av det nu anförda är det naturligt, att den första indelningen av materialet skett med hänsyn till frågan om svaranden medgav eller förnekade, att samlag med modern ägt rum under konceptionstiden. Var samlag genom moderns och svarandens samstämmiga uppgifter styrkt fordrades starka skäl för att talan skulle ogillas. Av figur A grupp 3 framgår också att av de fall där svaranden medgav samlag under konceptionstiden var ogillandefrekvensen blott 0,6%, motsvarande ett enda fall. Av grupp 4 framgår att anledningen till att faderskapstalan ogillades i detta fall var, att svaranden genom företagen rättsantropologisk undersökning kunde uteslutas som möjlig fader till det aktuella barnet.

Det intressanta blir nu att söka klarlägga orsakerna till utgången i de fall där svaranden förnekade, att han haft samlag under konceptionstiden med modern. Som framgår av figur A grupp 2 var ogillandefrekvensen i denna grupp av fall 18,5%. Vid den fortsatta analysen borde närmast, om denna skall överensstämma med gången i en hypotetisk beslutsprocess i faderskapsmål, frågan om trovärdigheten av moderns resp. svarandens utsaga i samlagsfrågan beaktas. I analysen har dock som framgår av grupperna 6 och 7 i figuren, i stället förfarits så att hänsyn först tagits till sakkunnigutlåtanden ang. sannolikheten av svarandens faderskap med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen. Härigenom har tre fall där faderskapstalan ogillades på grund av att det var osannolikt, att barnet med hänsyn till dess utvecklingsgrad vid födelsen avlats vid samlag mellan modern och svaranden kunnat avföras från vidare studium (grupp 6).

Därefter har analysen inriktats på frågan om trovärdigheten av utsagorna i samlagsfrågan varvid här endast beaktats frågan om vittnesbevisning förekom eller ej. Sålunda har den grupp av fall (grupp 7) där det ej var osannolikt, att barnet med hänsyn till utvecklingsgraden vid födelsen avlats vid samlag mellan modern och svaranden tudelats med hänsyn till om svaranden åberopade vittnesbevisning eller ej. Åberopades vittnesbevisning framgår av grupp 8 att ogillandefrekvensen uppgick till hela 60% mot endast 9% i den grupp av fall där svaranden ej åberopade sådan bevisning (grupp 9). (Skill-

naden mellan procenttalen är dock inte signifikant.) Sistnämnda grupp har tudelats med hänsyn till om modern åberopade vittnesbevisning eller ej. Åberopade modern ej sådan bevisning till stöd för sin utsaga (grupp 11) var ogillandefrekvensen naturligt nog högre (10%) än om hon gjorde detta (6%) (grupp 10). (Skillnaden mellan procenttalen är dock inte heller här signifikant.)

Förklaringsvärdet, som anger hur stor del av den ursprungliga variansen, [15a] dvs. variansen i grupp 1, som förklaras av de klassificeringar av materialet, som skett i figur A, uppgår till hela 50%.

Betr. den grupp av fall där svaranden ej åberopade vittnesbevisning (grupp 9) har – utan att detta särskilt redovisats i figur A – en alternativ tudelning studerats. Sålunda har en uppdelning av materialet skett med hänsyn till om endast den instämde mannen eller flera män förekom i utredningen. I det senare fallet ogillades faderskapstalan i nästan hälften av fallen men blott i c:a 2% av de fall där endast den instämde mannen förekom i utredningen. Skillnaden mellan procenttalen är i detta fall signifikant på 5%-nivån. Genom denna alternativa tudelning höjs förklaringsvärdet till 61%.

5:3 Styrd trädanalys av det nya materialet

5:3:1 Variabler

Följande variabler i den ovan under 3 redovisade variabellistan har medtagits i analysen: X6, X7, X9 och X35–X38.

5:3:3 Resultat

Resultatet redovisas nedan i figur B. – Det bör erinras om att antalet fall här är något större än antalet studerade domar, eftersom det i detta material förekommer att flera män instämts i ett och samma mål och varje svarande därför behandlats som ett »fall». – Vidare erinras om att detta material endast omfattar fall där samlag under konceptionstiden var utrett.

[15a] Varians är ett specifikt statistiskt mått på variation i ett material, vanligen definierat som avvikelsekvadratsumma/frihetsgradstal.

Figur B

Styrd trädanalys av det nya materialet med utgången i faderskapsmålen som beroende variabel.

VARJE GRUPP (REKTANGEL) HAR FÖRSETTS MED ETT NR INOM EN RING.

SVDN = SVARANDEN
N = ANTAL FALL INOM RESP. GRUPP.

PROCENTTALET ANGER I HUR MÅNGA AV FALLEN PROCENTUELLT SETT FADERSKAPSTALAN OGILLATS.

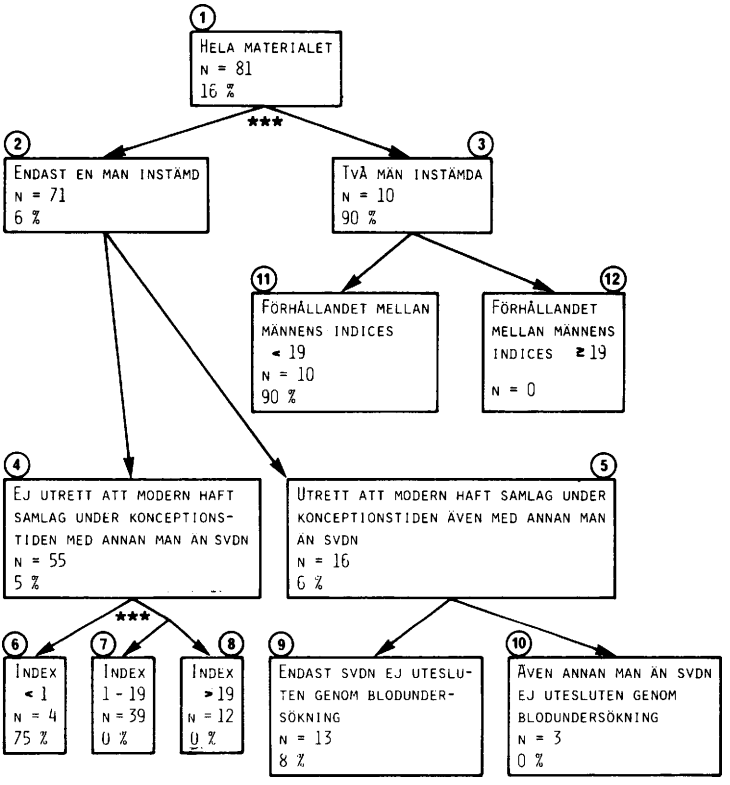

Signifikansnivån är markerad med asterisker, varvid signifikans för differensen mellan gruppernas procenttal på 5%-, 1%- resp. 0,1%-nivån markeras med ★, ★★ resp. ★★★

R^2 (Förklaringsvärdet) = 76%.

5:3:3 Kommentar till figur B

Eftersom i denna analys endast medtagits fall där det var utrett, att samlag ägt rum under konceptionstiden mellan modern och svaranden (eller svarandena) har analysen kunnat helt inriktas på frågan om *sannolikhetsbedömningen* enligt faderskapsregelns andra tankeled.

Vid sannolikhetsbedömningen är givetvis frågan om antalet faderskapsmöjligheter av avgörande betydelse. Den första tudelningen av materialet har därför i figur B skett med hänsyn till frågan om endast en man eller flera män var instämda i målet. Var endast en man instämd uppgick ogillandefrekvensen, som framgår av figur B grupp 2, till blott 6%. I de fall där två män var instämda, dvs. fallen i grupp 3, var ogillandefrekvensen däremot hela 90%. Skillnaden mellan procenttalen är signifikant på 0,1%-nivån.

Fallen i grupp 3 har därefter, som framgår av grupperna 11 och 12, uppdelats med hänsyn till om förhållandet mellan de instämda männens faderskapsindices understeg eller översteg 19. (Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden kan nämligen, som framhållits i kapitel 6, vid en jämförelse mellan två mäns faderskapssannolikhet, endast ett inbördes förhållande mellan männens blodgruppsstatistiska faderskapsindices, som överstiger 19 till 1 tillmätas relevans.[16]) Det framgår nu av grupp 11 att i inte något av tvåmansfallen hade den ena mannen ett faderskapsindex, som var 19 gånger större än den andres samt att faderskapstalan ogillades betr. samtliga instämda män utom en.

I det fall där faderskapstalan bifölls mot en av de båda instämda männen hade dessa samma faderskapsindex. Med hänsyn till barnets utvecklingsgrad vid födelsen var det dock mera sannolikt, att barnet avlats vid samlag med den man som förklarades som fader än vid samlag med den andre mannen.

Fallen i grupp 2 i figur B, dvs. den grupp av fall där endast en man var instämd i målet och där ogillandefrekvensen uppgick till blott 6%, har uppdelats med hänsyn till frågan om det ej var utrett (grupp 4) resp. utrett (grupp 5), att modern haft samlag under konceptionstiden även med någon annan man än den instämde. Av grupp 4 framgår att faderskapstalan ogillades i några fall (5%) trots att det ej var utrett, att modern haft samlag under konceptionstiden med någon annan man än den instämde. Av grupp 6 framgår dock,

[16] Jfr kap. 6, s. 157. (Männens primära sannolikheter antages härvid vara lika stora.)

att i samtliga fall hade svaranden ett förhållandevis lågt faderskapsindex, nämligen understigande 1. (Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden talar ett index på 0,053 eller därunder med tillräcklig grad av säkerhet emot faderskap. Så låga indices torde dock vara mycket sällsynta i de fall, som går till process. Index 1, som valts som gräns mellan grupperna 6 och 7 i figur B, är medelvärdesindex för icke-fäder och det index, som tilldelas en okänd, slumpmässigt uttagen, man vid beräknande av en blodundersökt mans faderskapssannolikhet.[17])

I grupp 5, omfattande fall där endast en man var instämd men där det var utrett, att modern haft samlag under konceptionstiden även med annan man än den instämde, kan ogillandefrekvensen 6% – motsvarande ett enda fall – synas oväntat låg. Som framgår av grupp 9 var dock situationen den i de flesta av dessa fall att endast den instämde mannen ej kunde uteslutas som möjlig fader på grundval av blodundersökningen. (Märkligt nog återfinns just i denna grupp det enda fall där faderskapstalan ogillades. I detta fall hade dock modern utpekat inte mindre än tre män, varav två kunde uteslutas genom blodundersökningen. Den instämde mannens faderskapsindex var c:a 2.)

I grupp 10 slutligen återfinns tre fall där endast en man instämts trots, att även en annan av modern utpekad man ej kunde uteslutas som möjlig fader genom blodundersökningen. Inte i något av dessa fall ogillades faderskapstalan. I två av fallen talade dock resultatet av verkställd rättsantropologisk undersökning för den instämde mannens faderskap. I det återstående fallet hade den instämde mannen ett något högre faderskapsindex än den icke instämde.

Förklaringsvärdet, som sålunda anger hur stor del av den ursprungliga variansen, dvs. variansen i grupp 1, som förklaras av de klassificeringar av materialet, som skett i figur B, uppgår till inte mindre än 76%.

6. AID-analys

6:1 I detta avsnitt skall resultaten av en *AID (Automatic Interaction Detector)-analys* redovisas.

AID-analysen är en multivariat analysmetod, som är avsedd att användas vid bearbetning av icke-experimentella material och som

[17] Jfr kap. 6, s. 154 f.

har programmerats för dator. Liksom vid t.ex. regressionsanalys försöker man med AID-analys förklara variationer i en beroende variabel med hjälp av ett antal förklarande (oberoende) variabler, ofta benämnda *»prediktorer»*.

Analysen genomföres på det sättet, att populationen (undersökningsmaterialet) successivt eller stegvis delas upp i två – varandra uteslutande – delpopulationer (klasser) efter någon av prediktorerna. Enligt standardprogrammet sker tudelning av populationen efter den prediktor, som ger det högsta förklaringsvärdet. Tudelningen skall då kunna antagas innebära, att det existerar ett faktiskt samband mellan den beroende variabeln och prediktorn. Föreligger inget faktiskt samband mellan en viss prediktor och den beroende variabeln skall ingen tudelning ske av populationen efter denna prediktor. Om så ändå sker är det fråga om en s.k. *»artefakt»* tudelning, dvs. denna har uppkommit rent slumpmässigt. Om man i analysen medtager vissa prediktorer, som utan vidare kan antagas sakna faktiskt samband med den beroende variabeln (s.k. *»nonsensvariabler»*) och tudelning sker efter en sådan prediktor kan man bortse inte blott från denna tudelning utan även från efterföljande tudelningar. I den här nedan redovisade AID-analysen har i detta syfte som nonsensvariabler medtagits t.ex. variabeln X1 (barnets kön).

En detaljerad redogörelse för AID-analysen återfinns hos *Sonquist* , J.A. & *Morgan,* J.N., The Detection of Interaction Effects. Se också *Sonquist,* J.A., Multivariate Model Building, *Sonquist,* J.A., *Baker,* E.L. & *Morgan,* J.N., Searching for Structure och, särskilt vad gäller signifikansanalys och »monotont fria» variabler, *Gavatin,* A. & *Eklund,* G., Automatic Interaction Detector AID-analysis.

Betr. en jämförelse mellan AID-analys och stegvis regressionsanalys, se *Andersen,* R., *Smedby,* B. & *Eklund,* G., Automatic Interaction Detector Program for Analyzing Health Survey Data (i Health Services Research, 6, 1971, s. 165 ff.)

Ang. möjligheten att utnyttja AID-analys vid studiet av legala processer, se särskilt *Nagel,* S.S., The Legal Process from a Behavioral Perspective, s. 170 ff. Se också *Saldeen,* Å., Skadestånd vid äktenskapsskillnad. En rättssociologisk och jurimetrisk studie, s. 181 ff.

6:2 Villkor vid AID-analysen

Vissa variabler eller prediktorer (jfr variabellistan ovan under 3) har behandlats som *»fria»* (F) vilket innebär, att före varje tudelning arrangeras kodvärdena för en sådan prediktor i fallande ordning efter storleken hos medeltalet för den beroende variabeln vid resp. värde. Detta innebär, att efter en tudelning kan t.ex. kodvärdena 0,2 och 5 ingå i ena klassen eller gruppen och övriga kodvärden,

t.ex. 1, 3, 4 och 6 i den andra klassen. Några prediktorer har dock behandlats som »monotont fria» (jfr variabellistan ovan under 3) vilket innebär, att kodvärdena 8 (ej aktuellt) och 9 (uppgift saknas) är fria medan prediktorn i övrigt är »monoton», dvs. en tudelning av populationen kan ske så, att kodvärden över en viss gräns hamnar i ena klassen och kodvärden under denna gräns i den andra klassen. (Som exempel på monotona prediktorer kan nämnas X7 (antal blodundersökta män), X8 (antal i utredningen förekommande (namngivna) män) och X9 (antal män mot vilka faderskapstalan fördes i målet).) Det bör också framhållas, att vissa prediktorer (så t.ex. X1 (barnets kön)) är *dichotoma,* dvs. prediktorn har endast två kodvärden, varför frågan om prediktorn är fri eller monoton saknar betydelse.

För AID-analysen gäller vidare följande villkor: Split reducibility criterion = 0,8 och minsta grupp-storlek före tudelning = 3.

Signifikansanalys har utförts med hänsyn till det massignifikansproblem, som uppträder vid AID-analysen.

6:3 AID-analys av det gamla materialet

6:3:1 Prediktorer

I analysen har medtagits samtliga prediktorer (variabler) i den ovan under 3 redovisade variabellistan *utom* X9–X11, X14, X37 och X38.

6:3:2 Resultat

Resultatet av AID-analysen redovisas nedan i figur C i form av ett s.k. »*AID-träd*» – Eftersom inte alla de fall i det ovan under II:2:1 beskrivna underrättsmaterialet där faderskapstalan bifallits tagits med här utan endast ett slumpmässigt urval har en vägning skett.

Figur C

AID-analys av det gamla materialet med utgången i faderskapsmålen som beroende variabel (talan bifallen = 0 och talan ogillad = 1).

VARJE GRUPP (REKTANGEL) HAR FÖRSETTS MED ETT NR INOM EN RING.

SVDN = SVARANDEN
N = VÄGT ANTAL FALL INOM RESP. GRUPP

PROCENTTALET ANGER I HUR MÅNGA AV FALLEN PROCENTUELLT SETT FADERSKAPSTALAN OGILLATS.

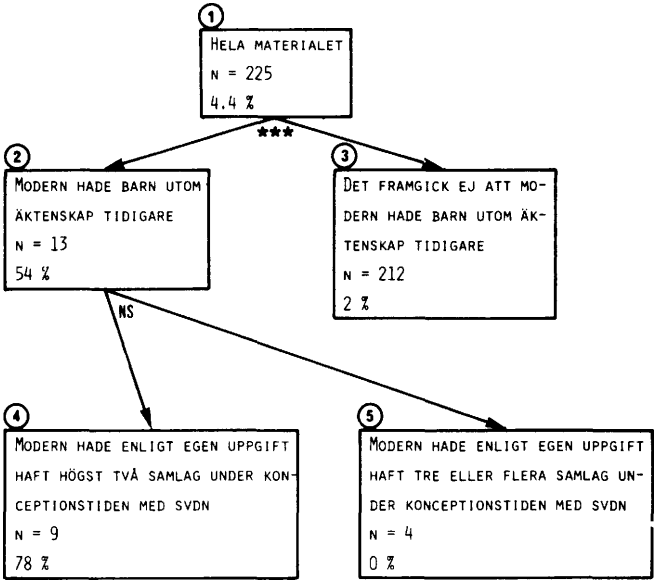

Signifikansnivån är markerad med asterisker, varvid signifikans för differensen mellan gruppernas procenttal på 5%-, 1%- resp. 0,1%-nivån markeras med ★, ★★ resp. ★★★
NS = Ingen signifikant skillnad.

R^2 (Prediktionsvärdet) = 48%

6:3:3 Kommentar till figur C

Av figur C framgår att den första tudelningen skett med hänsyn till frågan om modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej. Sålunda finner man, att faderskapstalan ogillades i 54% av de fall där det i målet aktuella barnet inte var moderns första barn utom äktenskap (grupp 2). I de fall där det ej framgick av akt eller dom, att modern tidigare hade barn utom äktenskap uppgick ogillandefrekvensen till blott 2% (grupp 3).

Fallen i grupp 2, dvs. de fall där modern hade barn utom äktenskap tidigare, har därefter uppdelats med hänsyn till frågan om hur många samlag modern enligt egen uppgift haft med svaranden under konceptionstiden. Bland de fall där många (tre eller flera) samlag ägt rum ogillades faderskapstalan inte i något fall (grupp 5) medan ogillandefrekvensen uppgick till inte mindre än 78% bland de fall där modern haft högst två samlag med svaranden under konceptionstiden (grupp 4).

En signifikansanalys där sannolikheten behandlats enligt den hypergeometriska serien (Fishers exakta test) har utförts. Denna analys utvisar, att det i fråga om ogillandefrekvensen föreligger en starkt signifikant skillnad mellan grupperna 2 och 3 även sedan hänsyn tagits till möjligheten av att rent slumpmässigt erhålla en uppdelning av materialet i två grupper efter någon prediktor (det s.k. *»massignifikansproblemet»*). – Skillnaden i ogillandefrekvens mellan grupperna 4 och 5 är visserligen signifikant enligt konventionell prövning men är inte signifikant om hänsyn tages till massignifikansproblemet.

Prediktions- eller förklaringsvärdet (R^2) vid denna analys är 0,48. Detta innebär tydligen m.a.o. att om man före år 1970, då regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap ännu gällde, skulle ha sökt att förutsäga utgången i ett antal faderskapsmål hade man lyckats ganska väl med detta enbart med hjälp av uppgift om modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej. Det bör dock betonas, att det erhållna prediktionsvärdet å 0,48 innebär en överskattning av prediktionsmöjligheten med hänsyn till de många möjligheterna att i analysen rent slumpmässigt erhålla en uppdelning av materialet efter någon prediktor.

6:4 AID-analys av det nya materialet

6:4:1 Prediktorer

I analysen har medtagits samtliga prediktorer (variabler) i den ovan under 3 redovisade variabellistan med undantag av X23 och X24.

6:4:2 Resultat

Resultatet av AID-analysen redovisas nedan i figur D i form av ett *»AID-träd»*. Som tidigare framhållits är antalet fall i detta material något större än antalet studerade domar, eftersom det här förekommer att flera män instämts i ett och samma mål och varje svarande därför behandlats som ett »fall». Det bör också erinras om att detta material endast omfattar fall där det var utrett, att samlag mellan modern och svaranden ägt rum under konceptionstiden.

Figur D

AID-analys av det nya materialet med utgången i faderskapsmålen som beroende variabel (talan bifallen = 0 och talan ogillad = 1)

VARJE GRUPP (REKTANGEL) HAR FÖRSETTS MED ETT NR INOM EN RING.

N = ANTAL FALL INOM RESP. GRUPP.

PROCENTTALET ANGER I HUR MÅNGA AV FALLEN PROCENTUELLT SETT FADERSKAPSTALAN OGILLATS.

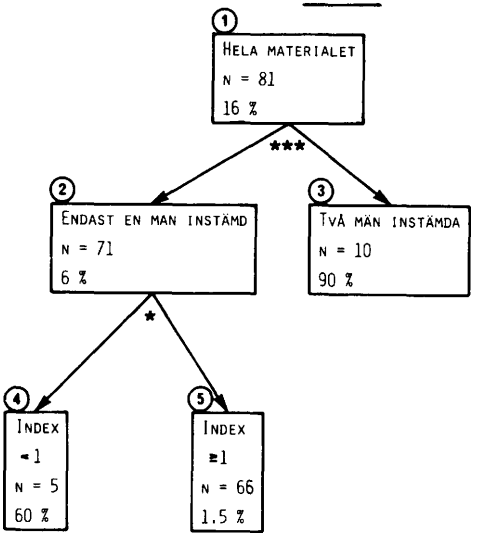

Signifikansnivån är markerad med asterisker., varvid signifikans för differensen mellan gruppernas procenttal på 5%-, 1%- resp. 0,1%-nivån markeras med ★, ★★ resp. ★★★

R^2 *(Prediktionsvärdet) = 72%*

6:43. Kommentar till figur D

Den första tudelningen av populationen har i denna analys naturligt nog skett med hänsyn till frågan om endast en eller flera män var instämda i målet. Var endast en man instämd uppgick ogillandefrekvensen till blott 6% mot hela 90% i flermansfallen. Skillnaden mellan procenttalen är, som framgår av figur D, starkt signifikant.

I övrigt har i analysen endast erhållits ett signifikant samband, nämligen mellan utgången i *enmansfallen* och faderskapsindex. Understeg svarandens faderskapsindex 1 uppgick ogillandefrekvensen till 60% mot endast 1,5% i de fall där svarandens faderskapsindex uppgick till 1 eller däröver.

IV. Underrättsfallen i det »gamla» materialet fördelade med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut

Det har inledningsvis i detta kapitel erinrats om att utformningen av den år 1969 upphävda regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap samt de relativt begränsade möjligheterna att genom blodundersökning kunna utesluta en felaktigt utpekad man som fader gör att man har anledning att tro att det under denna tid stundom träffades materiellt oriktiga avgöranden. Vad som enligt förf:s mening ytterligare talar härför är att domstolarna under denna tid regelmässigt saknade tillgång till det mycket förnämliga bevismedel som *faderskapsindex* utgör.[18] (Vad domstolarna däremot ibland hade tillgång till var resultatet av s.k. rättsantropologisk undersökning. Med hänsyn till att tillförlitligheten av denna typ av undersökningar numera ifrågasatts är det dock oklart i vad mån sådana undersökningsresultat ökade möjligheterna att nå fram till ett materiellt riktigt avgörande.[19])

Med hänsyn till den stora betydelse faderskapsindex har då det gäller att skilja mellan fäder och icke-fäder och till det förhållandet att domstolarna saknade information om svarandens faderskapsindex när fallen i det här studerade *gamla* materialet avgjordes kan det vara av intresse att nu i efterhand undersöka hur dessa (118 tvistiga fall) fördelar sig med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut. Resultatet av en sådan undersökning presenteras i nedanstående tabell. Beräkningen av faderskapsindex i de aktuella fallen har för förf:s räkning gjorts vid Statens rättskemiska labora-

[18] Jfr om faderskapsindex i kap. 6, s. 149 ff.;

[19] Jfr ovan s. 177 f.;

torium.[20] Det bör observeras att beräkningen av nedan angivna faderskapsindices grundas på undersökning av ett väsentligt lägre antal markörer än som idag används vid blodundersökning. Detta innebär, att om blodundersökningen i de här aktuella fallen varit lika omfattande som blodundersökningen är idag, så skulle förmodligen ett lågt faderskapsindex ha ytterligare sänkts resp. ett högt faderskapsindex ytterligare höjts.

Tabell 1. *Fördelningen av 118 tvistiga underrättsmål om fastställande av faderskap från perioden 1960–64 (det »gamla» materialet) med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut*

Faderskapsindex	Talan bifallen	Talan ogillad	S:a fall
0,668–1	3*	0	3
1,01 –2	16	1	17
2,01 –3	19	2	21
3,01 –6	35	4	39
6,01 –12	17	2	19
12,01 –19	4	1	5
19,01 –100	11	0	11
100,01 –1000	1	1**	2
1000,01 –	1***	0	1
S:a fall	107	11	118

*) Faderskapsindex = 0,668, 0,724 och 0,768
**) Faderskapsindex = 891
***) Faderskapsindex = 3701

Av tabellen framgår hur de i det här studerade gamla materialet ingående fallen fördelar sig med hänsyn till faderskapsindex och domslut. Det kan omdelbart konstateras, att det ingalunda förhåller sig så, att låga faderskapsindices är koncentrerade till de fall där

[20] Beräkningen av faderskapsindex i de aktuella fallen var av flera skäl förenad med betydande svårigheter, varför ett alldeles exakt faderskapsindex inte kunnat anges i samtliga fall.

faderskapstalan ogillats. Tvärtom är indices bland dessa fall spridda över hela skalan. Speciellt intressant är att konstatera *dels* att faderskapstalan bifallits i samtliga tre fall med index under 1, *dels* ock att ett så högt faderskapsindex som 891 föreligger bland de fall där talan ogillats.

Sammanställningen i tabellen kan nog sägas ge anledning till misstanke om att domen inte är materiellt riktig i en del av fallen, vilket dock inte behöver innebära att domen i så fall står i strid med då gällande lagstiftning.[21] Betr. det fall där den instämde mannens faderskapsindex nu i efterhand visat sig vara så högt som 891 men där faderskapstalan ändå ogillades kan antecknas, att det ej ansågs utrett i målet, att samlag mellan mannen och modern ägt rum under konceptionstiden, enär mannens tidsuppgifter rörande samlaget ansågs mera trovärdiga än moderns. Man ställer i detta fall gärna frågan om hur domslutet skulle ha blivit om rätten haft tillgång till uppgift om svarandens faderskapsindex. Måhända hade då svarandens höga faderskapsindex ansetts utgöra så stark tilläggsbevisning i samlagsfrågan att det ansetts styrkt, att samlag ägt rum mellan svaranden och modern under konceptionstiden. Betr. de tre fallen med faderskapsindices under 1 synes det väl möjligt att dessa indices ytterligare sänkts om alla de blodsystem, som idag används vid rutinundersökning kommit till användning. Med hänsyn till blodundersökningsresultatet får det därför, under förutsättning förstås att man inte kan vara förvissad om att modern haft samlag endast med svaranden, anses mindre sannolikt att domen är materiellt riktig i dessa fall. Eftersom det var styrkt i målet att svaranden och modern haft samlag med varandra under konceptionstiden, eftersom svaranden ej uteslutits som möjlig fader genom blodundersökningen och eftersom tydligen inga andra då kända omständigheter gjorde svarandens faderskap osannolikt står dock domarna i dessa tre fall ej i strid med lagstiftningen.[22]

V. Diskussion och sammanfattning

Syftet med detta kapitel har varit att med olika *jurimetriska* undersökningar söka bidraga till att belysa frågan om hur det i realiteten

[21] Jfr om äldre rätt ovan i kap. 1, s. 22 ff. – Det bör observeras att uttalandena här ang. den ev. förekomsten av materiallt oriktiga domar endast grundas på vad som är kant om avgörandet i första instans. I vissa fall kan ju domen ha ändrats i högre instans. Jfr dock nedan not 22.

[22] I nu nämnda fall hade underrättsdomen inte överklagats.

förhåller sig med förekomsten av materiellt oriktiga domar på det aktuella området *dels* i tiden före ikraftträdandet år 1970 av den nya regeln om fastställande av faderskap, *dels ock* därefter.

Först presenterades en metod genom vilken det är möjligt att med hjälp av resultatet av utförd blodundersökning beräkna i ungefär hur många fall i ett bestämt material av faderskapsfall, där svaranden ej uteslutits som möjlig fader genom blodundersökningen, faderskapstalan *bör* ogillas. Om det visar sig att det föreligger en mycket dålig överensstämmelse mellan det antal fall där faderskapstalan faktiskt ogillats och det antal fall i vilka faderskapstalan borde ha ogillats enligt de beräkningar som kan göras med metoden i fråga, talar detta givetvis för att det existerar materiellt oriktiga domar. Då metoden här tillämpades *dels* på ett underrättsmaterial från perioden 1960–64, *dels* på ett material av faderskapsärenden från perioden efter ikraftträdandet år 1970 av den nya regeln om fastställande av faderskap, visade det sig, att överensstämmelsen mellan det antal fall där faderskapstalan ogillats och det antal fall där faderskapstalan borde ha ogillats, enligt med hjälp av metoden gjorda beräkningar, var förvånansvärt god.

Att domstolarna sålunda tydligen ogillat (resp. bifallit) faderskapstalan i ungefärligt rätt antal fall behöver dock naturligtvis inte självklart innebära att avgörandet i det enskilda fallet är materiellt riktigt. De ovannämnda undersökningarna kompletterades därför med jurimetriska undersökningar av underrättspraxis i syfte att söka förklara varför domstolarna i vissa fall bifallit och i andra fall ogillat faderskapstalan. För att möjliggöra en jämförelse mellan förhållandena före och efter år 1970 omfattade analyserna *dels* ett material av underrättsdomar från tiden före år 1970 (det *»gamla»* materialet), *dels ock* ett material av underrättsdomar avkunnade år 1970 eller senare (det *»nya»* materialet).

Betr. båda materialen gällde, att analyserna först utfördes utifrån en mera juridisk-processuell utgångspunkt, varvid endast några sådana faktorer, som utan vidare kan tänkas ha varit av betydelse vid faderskapsfrågans avgörande beaktades (den *»styrda trädanalysen»*) (*figurerna A* och *B*). – Därefter studerades med *AID-analys* ett större antal prediktorers samband med utgången i faderskapsmålen, varvid inte någon prediktor prioriterades framför en annan (*figurerna C* och *D*). AID-analysen kom därigenom att omfatta såväl prediktorer som ur legal synpunkt kan antagas vara relevanta som sådana som ur denna synpunkt kan antagas vara irrelevanta för utgången i målet.

Då de i det här studerade »gamla» materialet ingående fallen av-

gjordes gällde fortfarande regeln i 3:2 FB om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap. Enligt denna regel skulle svaranden förklaras som fader om det var utrett, att han haft samlag med barnets moder under konceptionstiden och det ej var osannolikt, att barnet avlats av honom (*negativ* sannolikhetsbedömning). Var det utrett i målet, att modern haft samlag under konceptionstiden med svaranden bifölls faderskapstalan regelmässigt, såvida inte svaranden kunnat uteslutas som möjlig fader genom företagen blodundersökning. I praxis tolkades sålunda denna regel mycket strängt mot svaranden, något som bekräftas av de här utförda jurimetriska eller kvantitativa analyserna av det gamla rättfallsmaterialet. I den *styrda trädanalysen* av detta material – omfattande endast fall där svaranden ej uteslutits som möjlig fader genom blodundersökning – visade det sig nämligen föreligga en starkt signifikant skillnad i fråga om ogillandefrekvensen mellan å ena sidan fall där det, genom svarandens medgivande, var utrett, att samlag ägt rum under konceptionstiden och å andra sidan fall där svaranden förnekade, att han haft samlag med modern under denna tid *(figur A)*.

Emellertid var det ej möjligt att genom den styrda trädanalysen ge svar på frågan om vilka faktorer, som kan tänkas ha varit av betydelse vid rättens bedömning av trovärdigheten av svarandens resp. moderns utsaga i de fall där svaranden förnekade, att han haft samlag med modern under konceptionstiden. I *AID-analysen (figur C)* visade det sig dock föreligga ett starkt signifikant samband mellan utgången i målet och frågan om modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej, nämligen på så sätt att om modern, enligt vad som framgick av det studerade materialet, hade barn utom äktenskap tidigare så uppgick ogillandefrekvensen till hela 54% mot blott 2% i de fall där det ej framgick av materialet att så var fallet. Det är ej här möjligt att avgöra om det förhållandet att modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej var av direkt betydelse vid rättens bedömning av trovärdigheten av moderns utsaga (domskälen ger i varje fall ej anledning att antaga att så var fallet) eller om det i stället faktiskt förhåller sig så, att denna faktor är korrelerad till någon annan variabel, som i undersökningen inte kunnat registreras och som kan ha varit av betydelse som ett indicium vid bedömandet av moderns trovärdighet. Faktum kvarstår dock att det före år 1970 borde ha varit ganska lätt att förutsäga utgången i faderskapsmål enbart med hjälp av uppgift om moderns tidigare utomäktenskapliga fruktsamhet.

Det kan här nämnas, att förf. gjort ett försök – vilket på grund av vissa ofullständigheter i materialet inte anses värt en mera ingåen-

de presentation än som följer nedan – att med hjälp av *diskriminantanalys* söka klarlägga vilken vikt olika faktorer bör tilläggas då det gäller att skilja fäder från icke-fäder.

Som tidigare framgått i detta arbete är blodgruppsstatistiskt faderskapsindex ett arvsbiologiskt bevismedel, som har god förmåga att diskriminera mellan fäder och icke-fäder och som får sägas utgöra den generellt sett förnämligaste eller säkraste bevisning som erbjudes vid sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål. Bevisvärdet av faderskapsindex är dock tyvärr, som närmare visats i kapitel 6 (jfr också kapitel 8), alltid mer eller mindre beroende av den övriga, oftast ganska osäkra, bevisningen. (I vilken grad faderskapsindexets bevisvärde påverkas av den övriga bevisningen beror på indexets storlek; ju högre index är desto mindre betydelse har den övriga bevisningen.)

Problemet är nu att medan faderskapsindexets bevisvärde kan uttryckas siffermässigt exakt, så kan övriga bevisfaktas värde vanligtvis endast uppskattas intuitivt. Sålunda torde frågan om vilken betydelse som vid sannolikhetsbedömningen bör tillmätas vad som framkommit t.ex. om moderns sexualvanor före konceptionstiden, om antal samlag med svaranden eller om preventivmedelsanvändning endast kunna bedömas intuitionsmässigt.

Mot bakgrund av det nu anförda faller det sig, enligt förf:s mening, naturligt att ställa frågan om det inte kunde vara värt att göra ett försök att empiriskt studera vilken vikt som vid sannolikhetsbedömningen bör tilläggas andra bevisfakta än blodgruppsstatistiskt faderskapsindex. Man borde, menar förf., m.a.o. söka empiriskt studera hur andra faktorer än blodgruppsstatistiskt faderskapsindex faktiskt diskriminerar mellan fäder och icke-fäder.[23]

Förslagsvis skulle en sådan studie kunna genomföras i form av en intensivundersökning av två större material, varav det ena bestående av faderskapsärenden där modern endast utpekat en man som dock kunnat genom företagen blodundersökning uteslutas som möjlig fader (gruppen *icke-fäder* i undersökningen) och det andra av faderskapsärenden där modern också utpekat endast en man men vilken kan antagas vara rätt utpekad med hänsyn till att han erkänt faderskapet och till att han erhållit ett högt faderskapsindex (gruppen *fäder*).

Om man nu betr. dessa båda material insamlade uppgifter om olika omständigheter, som kan tänkas vara av betydelse vid sannolikhetsbedömningen, såsom uppgifter om moderns sexualvanor, hennes förhållande till den utpekade mannen, antal samlag hon haft med denne, preventivmedelsanvändning etc., skulle det vara möjligt att studera hur de olika faktorerna faktiskt diskriminerar mellan de båda grupperna. Om en viss faktor därvid visade sig klart diskriminera mellan grupperna i fråga skulle man kunna få en säkrare uppfattning om vilkan vikt som faktiskt bör tilläggas denna faktor vid sannolikhetsbedömningen, ja det vore t.o.m. i princip möjligt att konstruera ett faderskapsindex, liknande det blodgruppsstatistiska, för denna faktor. (Jfr förf:s beräkningar av aposteriorisk faderskapssannolikhet i rättsfallet *NJA 1976 s. 371.*[24])

Skall en sådan undersökning kunna ge ett tillförlitligt resultat måste den

[23] Jfr t.ex. s. 237 f., 248 och s. 258.

[24] Se ovan s. 163 f.

genomföras på förhållandevis stora material. Då det gäller frågan om insamlingen av data för undersökningen torde man ha att utgå från att barnavårdsnämndernas akter i faderskapsärenden inte alltid innehåller all den erforderliga information, varför data måste på annat sätt insamlas just för det här aktuella ändamålet (jfr nedan).

Den undersökning förf. utfört uppfyller dock inte nu nämnda krav och några mera säkra slutsatser kan därför inte dragas av denna. Då det använda källmaterialet (barnavårdsnämnds- och domstolsakter) inte alltid innehöll önskad information blev materialet för undersökningen något ofullständigt. En annan svaghet med undersökningen är att bestämningen av gruppen »fäder» inte kunde ske på ett helt tillfredsställande sätt. Då det gäller materialet från perioden 1960–64 saknas uppgift om faderskapsindex varför som »fäder» i stället behandlades sådana fall där svaranden medgivit faderskapstalan. (Vid diskriminantanalysen av materialet från år 1970 eller senare behandlades däremot som »fäder» utpekade män, som erhållit ett faderskapsindex uppgående till minst 19.)

Resultatet av undersökningen blev att ingen – med ett undantag vid analysen av det äldre materialet – av de c:a 20 medtagna variablerna, såsom uppgift om modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej, relationen mellan modern och den utpekade mannen, antal samlag dessa haft med varandra under konceptionstiden, etc., visade sig äga någon förmåga att diskriminera mellan fäder och icke-fäder. (Vid analysen av det äldre materialet visade sig den i kontrollsyfte medtagna variablen »två eller flera namngivna män förekom i utredningen» inte oväntat diskriminera mellan de båda grupperna.) Att döma av resultatet av denna undersökning kan man alltså ifrågasätta om andra faktorer än blodgruppsstatistiskt faderskapsindex verkligen har någon förmåga att diskriminera mellan fäder och icke-fäder. På grundval av denna undersökning kan dock inte göras något definitivt ställningstagande i den aktuella frågan utan denna borde bli föremål för en studie, som uppfyller de här inledningsvis nämnda kraven.

Den av förf. genomförda diskriminantanalysen utvisade sålunda inte att moderns tidigare utomäktenskapliga fruktsamhet skulle äga någon som helst förmåga att diskriminera mellan fäder och icke-fäder. Skulle det förhålla sig så, att denna faktor faktiskt varit av betydelse för utgången i målet föreligger alltså – med reservation för att undersökningsresultatet i fråga inte är helt säkert – risk för att avgörandena inte alltid är materiellt riktiga. Den utredning rörande de här aktuella underrättsfallens fördelning med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut, som förf. kunde presentera i avsnitt IV, talade också för att avgörandet i en del av dessa fall inte är materiellt riktigt.

Enligt den regel om fastställande av faderskap, som trädde i kraft år 1970 – och som numera återfinns i 1:5 FB – skall en man förklaras som fader om det är utrett, att han haft samlag med modern å tid då barnet kan vara avlat av honom (*positiv* sannolikhetsbedöm-

ning). Till skillnad mot vad förhållandet var före år 1970 kan flera män instämmas i ett och samma mål.

Med hänsyn till vad nu anförts får det anses vara ett mycket rimligt resultat att såväl den styrda trädanalysen som AID-analysen av det »nya» materialet – och som endast gällde sannolikhetsbedömningen – visade en betydande skillnad i fråga om ogillandefrekvensen mellan fall där endast en man var instämd i målet *(enmansfall)* och fall där flera män var instämda *(flermansfall)* *(figurerna B* och *D)*.

Vid sannolikhetsbedömningen i *flermansfall* är *faderskapsindex* av särskilt stor betydelse som bevismedel. Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden kan dock, som också framhållits i kapitel 6, endast ett inbördes förhållande mellan männens indices som överstiger storleken 19 till 1 i och för sig tillmätas betydelse. Den höga ogillandefrekvensen (90%) i de här studerade flermansfallen låter sig därför möjligen förklaras av att det inte i något av dessa fall förelåg en skillnad mellan männens indices som översteg nämnda storlek *(figur B)*.

Även i *enmansfall* kan faderskapsindex ibland vara av stor betydelse som bevismedel, bl.a. i sådana fall där svaranden har ett mycket lågt faderskapsindex. Ett lågt faderskapsindex kan nämligen, såvida inte modern gör ett mycket trovärdigt intryck, motivera en så stark misstanke om att det i målet föreligger en oupplyst faderskapsmöjlighet att faderskapet inte kan anses ha gjorts sannolikt. Vid såväl den styrda trädanalysen *(figur B)* som AID-analysen *(figur D)* visades ett klart statistiskt samband mellan utgången i enmansfallen och svarandens faderskapsindex, nämligen på så sätt att låga faderskapsindices (här = under 1) klart dominerade bland de fall där faderskapstalan ogillats.

Kapitel 8.

EN MODIFIERAD MODELL FÖR BERÄKNING AV APOSTERIORISK FADERSKAPSSANNOLIKHET PÅ GRUNDVAL AV FADERSKAPSINDEX

I. Inledning

I kapitel 6 har framhållits att uteslutning från faderskapet genom blodundersökning har mycket stor betydelse då det gäller att utreda om en utpekad man kan vara fader eller ej till ett visst barn.[1] Det förhållandet att den utpekade mannen inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning innebär dock givetvis inte någon fullständig garanti för att han är fader, eftersom den s.k. teoretiska uteslutningsfrekvensen inte uppgår till 100%.[2] Resultatet av blodundersökningen kan emellertid bli av betydelse då det gäller att bedöma sannolikheten för att en icke utesluten man är fader till barnet.

Som närmare beskrivits i kapitel 6 kan man nämligen i fall där en utpekad man inte kunnat uteslutas som möjlig fader genom blodundersökning beräkna ett *blodgruppsstatistiskt faderskapsindex* och på grundval av detta kan man sedan med hjälp av Bayes' teorem beräkna den utpekade mannens *teoretiska faderskapssannolikhet.*[3] Vid beräkning av faderskapssannolikhet i *enmansfall,* dvs. i fall där modern endast utpekat en man, utgår man alltid från att det finns en okänd man, som också haft samlag med modern under konceptionstiden. I formeln för beräkning av den utpekade mannens faderskapssannolikhet (eg. *aposterioriska* sannolikhet) på grundval av faderskapsindex sättes därvid den okände mannens faderskapsindex till det aritmetiska medelvärdet 1. Om man utgår från att den utpekade mannen och den okände mannen har samma *aprioriska* eller ursprungliga faderskapssannolikhet, dvs. om vardera mannens aprioriska sannolikhet antages vara 0,50, kan den utpekade mannens aposterioriska faderskapssannolikhet, dvs. den faderskapssannolik-

[1] S. 140 ff.

[2] Jfr s. 141.

[3] S. 154 ff.

het som föreligger sedan det blodgruppsstatistiska undersökningsresultatet beaktats, helt enkelt beräknas genom formeln index/(index + 1).[4]

Om man i ett enmansfall utgår från att det finns en – och endast en – okänd man, som har samma aprioriska faderskapssannolikhet som den utpekade mannen, visar det sig, att om den utpekade mannen har ett faderskapsindex uppgående till 19 blir den aposterioriska faderskapssannolikheten (genom formeln 19/(19 + 1)) exakt 95%. Har den utpekade mannen i stället ett så lågt faderskapsindex som 0,053 uppgår den aposterioriska sannolikheten (0,053/(0,053 + 1)) till blott 5%. Gränsvärdet 95% (s.k. enstjärnig signifikans) är ett av de internationellt accepterade signifikanta värdena vid statistisk hypotesprövning. Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden uttalas därför, att endast faderskapsindices utanför intervallet 0,053 och 19 kan anses i och för sig vägledande.[5] I praktiken erhålles dock vid blodundersökningar i faderskapsärenden, som visats i kapitel 6, långtifrån alltid dylika indices och följaktligen ej heller tillräckligt signifikanta värden för den aposterioriska faderskapssannolikheten.[6] Härvid är dock att märka, att den tillämpade metoden för beräkning av faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex inte alltid torde resultera i en helt realistisk uppskattning av faderskapssannolikheten beroende på att den utpekade mannen och den okände mannen tilldelas samma aprioriska sannolikhet.

Den *aprioriska* faderskapssannolikheten utgör, kan man säga, »ett slags mätare på hur tillförlitlig kvinnan antas vara när hon pekar ut en viss man».[7] Antager man att den utpekade mannen och den okände mannen har samma aprioriska sannolikhet förutsätter man att båda männen (med hänsyn till samlagsfrekvens etc.) haft samma chans att bli barnets fader och att sannolikheten för att modern utpekat rätt man sålunda uppgår till blott 50%. Innebörden av en apriorisk sannolikhet om 0,50 kan också förklaras så, att om man tänker sig, att man har ett material bestående av N faderskapsärenden så innebär en apriorisk sannolikhet om 0,50 att i ungefär

[4] Jfr ovan s. 155.

[5] SvJT 1962, s. 41 ff. Jfr ovan s. 156.

[6] Se s. 158 f.

[7] Valentin i Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4. Bil. 10, s. 125).

hälften av fallen har rätt man och i ungefär hälften av fallen felaktig man utpekats.[8]

Domstolen, som skall beakta omständigheterna in casu, såsom sannolikheten för att den utpekade mannen kan vara fader med hänsyn till samlagsdatum och barnets utvecklingsgrad vid födelsen, samlagsfrekvens, preventivmedelsanvändning etc., kan dock ha anledning att tilldela den instämde mannen en annan apriorisk sannolikhet än 0,50. Anser domstolen därvid, att den instämde mannens aprioriska sannolikhet väsentligt överstiger 0,50 kan även ett indexvärde under 19 resultera i en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95%.[9]

Emellertid är frågan om man inte måste utgå från att domstolens möjligheter att på grundval av de särskilda omständigheterna in casu söka åstadkomma en realistisk uppskattning av den instämde mannens aprioriska faderskapssannolikhet är begränsade. Flertalet bevisfaktas bevisvärde är ju beroende av den förmodligen ofta mycket svårbedömbara frågan om trovärdigheten av moderns resp. mannens utsaga. Vidare torde det vara svårt att sammanväga de olika bevisens värde, i synnerhet som det är oklart vilken betydelse som faktiskt bör tillmätas de olika bevisen.[10]

I avsikt att söka visa hur det är möjligt att i *tvistiga faderskapsmål* av *enmanskaraktär* erhålla aposterioriska faderskapssannolikheter om 95% vid andra indices än 19 (vilket indexvärde som krävs för att man skall erhålla en aposteriorisk sannolikhet om 95% beror bl.a. på det faktiska antalet verkliga fäder i det observerade materialet) skall i detta kapitel presenteras och tillämpas en modifierad modell för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex. *I denna modell postuleras inte att den aprioriska sannolikheten är 0,50. I stället används ett mera realistiskt värde baserat bl.a. på den vid ett visst tillfälle kända teoretiska uteslutningsfrekvensen.*[11] För att modellen skall kunna utan vidare tillämpas krävs dels att det är utrett att samlag under konceptionstiden ägt rum mellan modern och den instämde mannen, dels att man kan

[8] Jfr nedan s. 239.

[9] Jfr förf:s beräkningar av aposteriorisk sannolikhet i rättsfallet NJA 1976 s. 371 ovan s. 163 f.

[10] Jfr s. 232 f.

[11] Ang. tidigare försök att modifiera bestämningen av den aprioriska sannolikheten se t.ex. Hummel, Die medizinische Vaterschaftsbegutachtung mit biostatistischem Beweis, s. 30 ff. (Jfr t.ex. Grumbrecht, Der Beweis der »offenbaren unmöglichkeit» der Vaterschaft, s. 56 ff.) Det i Hummel a.a. redovisade sättet att skatta den aprioriska sannolikheten är dock enligt förf:s mening knappast korrekt utan ger missvisande aposterioriska sannolikheter. Jfr närmare härom nedan vid not 16.

bortse från betydelsen av andra faktorer än faderskapsindex, såsom samlagsfrekvens, preventivmedelsanvändning etc. Anledningen till att här bortses från betydelsen av andra faktorer än faderskapsindex är, att det är oklart vilken förmåga dessa andra faktorer har att diskriminera mellan fäder och icke-fäder. Då det dock givetvis kan diskuteras om det är berättigat att söka beräkna faderskapssannolikhet enbart på grundval av blodundersökningsresultatet får denna studie – tills klarhet vunnits i frågan om vilken vikt som bör tilläggas sådana faktorer som samlagsfrekvens etc. – främst sägas ha ett teoretiskt intresse.

II. Bestämning av aposteriorisk faderskapssannolikhet enligt bayesiansk teori

1. Det försök att utveckla en ny modell för erhållande av aposteriorisk faderskapssannolikhet som skall redovisas i detta kapitel sker huvudsakligen med anknytning till *bayesiansk* teori.[12]

Den bayesianska ansatsen vid beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet kan sägas utmynna i följande ekvation *(formel 1)*:[13]

$$p(T|x) = \frac{p(T)\,p(x|T)}{p(T)\,p(x|T) + (1-p(T))\,p(x|F)} \qquad (1)$$

där $p(T)$ = apriorisk sannolikhet för att en utpekad man är biologisk fader,
$p(x|T)$ = sannolikheten för en viss blodgruppskonstellation x i familjer där mannen är biologisk fader och
$p(x|F)$ = sannolikheten för blodgruppskonstellationen x i fall där mannen inte är barnets biologiske fader.

2. Med utgångspunkt från uppgifterna i nedanstående tabell 1 ang. möjliga indices i fråga om serumgruppsystemet haptoglobin (Hp) skall göras ett försök att närmare klargöra innebörden av begreppen apriorisk resp. aposteriorisk faderskapssannolikhet.

[12] Jfr om Bayes' teorem ovan i kap. 6, s. 149 vid not 89.

[13] Jfr Kataja a.a.

Tabell 1. *Indexfördelningen för fäder (T) resp. icke-fäder (F) i fråga om Hp-systemet samt aposteriorisk faderskapssannolikhet.*[14]

Möjliga indices	*Antal (T)*	*Antal (F)*	*Antal (T+F)*	*Aposteriorisk faderskapssannolikhet (W) %*	*Antal (T) / Antal (T+F)*
C:a 0,00	0	180	180	0,0	0,00
0,8078	180	223	403	44,7	0,45
1,000	236	236	472	50,0	0,50
1,312	180	137	317	56,7	0,57
1,616	293	181	474	61,8	0,62
2,625	111	42	153	72,4	0,73
Totalt	1000*	1000	2000*		
Index-medeltal	1,38	1,00** 1,22***	1,19** 1,31***		

*) På grund av avrundningsfel blir summan ej 1000 resp. 2000.
**) Inkl. uteslutna
***) Exkl. uteslutna

Vi förutsätter nu i anslutning till uppgifterna i tabellen, att vi har ett material bestående av 2000 utpekade män, varav 1000 är rätt utpekade (fäder (T)) och 1000 felaktigt utpekade (icke-fäder (F)). Eftersom antalet män är lika stort i gruppen fäder som i gruppen icke-fäder kommer den aprioriska sannolikheten att vara 0,50 för en utpekad man i detta material, dvs. $p(T) = (1 - p(T))$.

För fäder är fördelningen på de sex olika indexmöjligheterna en annan än för icke-fäder. I summakolumnen (antal (T+F)) i tabellen kan observeras hur de utpekade männen totalt sett fördelar sig på de olika indexmöjligheterna.

Med hjälp av formeln *(formel 2)*

$$W(x) = p(T \mid x) = \frac{p(x \mid T)}{p(x \mid T) + p(x \mid F)} \qquad (2)$$

[14] Uppgifterna om indexfördelningen i fråga om Hp-systemet har hämtats från Kataja a.a.

kan man lätt beräkna den aposterioriska sannolikheten (W) och denna anges i tabellens näst sista kolumn. Som framgår av tabellen stiger W-värdet med ökat indexvärde. W kan också erhållas genom att man bildar kvoten mellan antalet fäder och det totala antalet utpekade män. Denna kvot anges i tabellens sista kolumn. W-värdet i tabell 1, som sålunda anger den aposterioriska faderskapsannolikheten vid olika faderskapsindices, bildas i princip på det sätt som föreslagits av *Essen-Möller.*[15] Observera att formel 2 är ett specialfall av formel 1!

I praktiken sker beräkning av faderskapssannolikhet med avseende å ett enda konkret faderskapsärende. Här har vi emellertid av pedagogiska skäl i stället utgått från en population bestående av 2000 likvärdiga faderskapsärenden av enmanskaraktär. Exemplet är givetvis hypotetiskt och renodlat i den meningen att vi förutsätter *dels* att andelen verkliga fäder bland männen är känd, *dels ock* att ingen annan faktor än faderskapsindex har betydelse, då det gäller att diskriminera mellan fäder och icke-fäder.

Det skall framhållas, att man betr. de 2000 männen i exemplet har möjlighet att kontrollera att hälften av dem är fäder och hälften icke-fäder. Proportionen fäder resp. icke-fäder kan nämligen beräknas genom utnyttjande av kunskapen om antalet genom blodundersökningen från faderskapet uteslutna män samt om den genomsnittliga teoretiska uteslutningsfrekvensen. Bland de 2000 männen i tabell 1 är det 180 män som uteslutits, dvs. de män som har indexvärdet 0. Då man vet, att den teoretiska uteslutningsfrekvensen i fråga om haptoglobinsystemet är 0,18 kan man draga den slutsatsen, att 180 uteslutna män i materialet måste motsvara 1000 felaktigt utpekade män, dvs. icke-fäder (0,18 x 1000 = 180).

III. Modifierad bestämning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex

1. Den föreslagna modellens beteckningar och dataunderlag

I den modell för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet, som här föreslås utgår man från en population av N faderskapsärenden med endast en utpekad man (enmansärenden). Vi förutsätter,

[15] Se Essen-Möller, Positiv faderskapsbevisning, Nordisk Medicinsk Tidskrift 1938, s. 161 ff. samt Essen-Möller & Quensel, Zur Theorie des Vaterschaftsnachweises auf Grund von Ähnlichkeitsbefunden, Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin 1939, s. 70 ff. Jfr ovan i kap. 6, s. 149 f.

att blodundersökning sker i samtliga fall samt att samtliga män nekar till faderskapet före blodundersökningen. Denna population av N fall sönderfaller i två delpopulationer, varav den ena består av N_T stycken fäder och den andra av N_F stycken icke-fäder.

Låt den teoretiska uteslutningsfrekvensen för icke-fäder betecknas med u. Antalet män som kommer att uteslutas från faderskapet genom blodundersökning betecknar vi med U och detta antal förväntas uppgå till uN_F (u multiplicerat med N_F). Vi kan alltså ställa upp den approximativa likheten $uN_F = U$.

Antalet genom blodundersökningen icke uteslutna män förväntas uppgå till $N_T + (1-u) N_F$ och uppgår i verkligheten till N-U. I förväntan gäller alltså (*formel 3*)

$$N - U = N_T + (1-u)N_F \qquad (3)$$

Efter det att blodundersökningsresultatet föreligger kan man förvänta sig, att vissa av de utpekade män, som inte uteslutits från faderskapet erkänner faderskapet. Betr. de män som uteslutits genom blodundersökningen förutsätter vi här, att faderskapsutredningen nedlägges och att det i dessa fall sålunda inte blir aktuellt med rättegång.

Betr. de fall där det blir aktuellt med rättegång i faderskapsfrågan finns det anledning att förmoda, att det är sannolikare att en felaktigt utpekad man, som ej kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökningen kommer att stå fast vid sitt bestridande av faderskapstalan än att en rätt utpekad man gör detta. Vi betecknar den förstnämnda sannolikheten med k_F och den andra sannolikheten med k_T. Rimligen bör $k_F \geqslant k_T$ gälla.

Antalet tvistiga faderskapsmål betecknas nu med B. I förväntan gäller då (*formel 4*)

$$B = k_T N_T + k_F (1-u) N_F \qquad (4)$$

Bland de tvistiga faderskapsmålen är den instämde mannen i en del fall barnets biologiske fader och i en del fall felaktigt utpekad. Den andel av fallen där den instämde mannen är rätt utpekad betecknas med Q_1 och den andel av fallen där mannen är felaktigt utpekad med $1 - Q_1$. Q_1, som kan uppfattas som en apriorisk faderskapssannolikhet bland tvistiga fall, kan alltså uttryckas som

$$Q_1 = \frac{k_T N_T}{k_T N_T + k_F (1-u) N_F}$$ *eller* som

$$Q_1 = \frac{k_T f}{k_T f + k_F (1-u)(1-f)} \text{ där } f = \frac{N_T}{N_T + N_F} = \frac{N_T}{N}$$

Den betingade sannolikheten för att erhålla blodgruppskonstellationen x med en icke-fader givet att denne inte uteslutits som möjlig fader kan skrivas $p(x \mid F)/(1-u)$. Av Bayes' formel följer nu, att den aposterioriska faderskapssannolikheten vid tvistiga faderskapsmål ges av uttrycket

$$p(T \mid x) = \frac{Q_1\, p(x \mid T)}{Q_1\, p(x \mid T) + (1-Q_1)\, p(x \mid F)\,(1-u)}$$

Om vi sätter *(formel 5)*

$$Q = \frac{k_T f}{k_T f + k_F (1-f)} \tag{5}$$

och utnyttjar egenskapen att $L(x) = p(x \mid T)/p(x \mid F)$ så ser vi, att den aposterioriska faderskapssannolikheten vid tvistiga faderskapsmål kan skrivas *(formel 6)* som

$$p(T \mid x) = \frac{Q\, p(x \mid T)}{Q\, p(x \mid T) + (1-Q)\, p(x \mid F)} = \frac{Q\, L(x)}{Q\, L(x) + (1-Q)} \tag{6}$$

Det faktiska värdet på Q (i formel 5) är i praktiken okänt men det följer av ovanstående resonemang att det finns möjlighet att erhålla ett approximativt värde på Q med hjälp av ett lämpligt dataunderlag.

Det *dataunderlag*, som efterhand kan tagas fram omfattar följande storheter:

N = totalantalet fall där den utpekade mannen blodundersökts,
U = antalet genom blodundersökningen från faderskapet uteslutna män,
u = den teoretiska uteslutningsfrekvensen vid undersökningstillfället,
B = antalet tvistiga faderskapsmål och
L(x) = faderskapsindex för varje man.

2. Uppskattning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex med hjälp av den föreslagna modellen

En jämförelse med Bayes' formel (1) ger vid handen, att Q sålunda kan uppfattas som en apriorisk sannolikhet eller m.a.o. den faderskapssannolikhet, som föreligger innan bevisningen genom faderskapsindex utnyttjats.

Om man vid sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål av enmanskaraktär vill utnyttja den aposterioriska sannolikheten $p(T \mid x)$ är ovanstående formel 6 vägledande. Med nedanstående exempel skall göras ett försök att konkretisera det nu förda resonemanget.

Antag att vi har ett material bestående av 1100 utpekade män som blodundersökts i fråga om haptoglobinsystemet, varvid 18 män kunnat uteslutas från faderskapet. Då det gäller indexmöjligheterna fördelar sig de 1100 männen på sätt som framgår av tabell 2 nedan (jfr tabell 1).

Tabell 2. *Indexfördelningen för 1100 blodundersökta män i fråga om Hp-systemet samt aposteriorisk faderskapssannolikhet.*
(T = fäder, F = icke-fäder)

Möjliga indices	*Antal (T)*	*Antal (F)*	*Antal (T+F)*	*Aposteriorisk faderskapssannolikhet (W) (enl. formel 6 eller 7)*	$\frac{Antal\,(T)}{Antal\,(T+F)}$
0,000 (uteslutna)	0	18	18	0	0
0,8078	180	22	202	0,89	0,89
1,000	236	24	260	0,91	0,91
1,312	180	14	194	0,93	0,93
1,616	293	18	311	0,942	0,942
2,625	111	4	115	0,963	0,965
Summa	1000	100	1100		

Om vi antager, att $k_T = k_F = 1$, dvs. samtliga utpekade män som inte kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökningen nekar till faderskapet, blir $Q = 10/11$, vilket ju stämmer med sammansättningen av fäder och icke-fäder i materialet. Den aprio-

riska sannolikheten skulle sålunda här motsvara sannolikheten för att en slumpmässigt utpekad man bland de 1100 männen är fader, dvs. 1000/1100.

För beräkning av den aposterioriska sannolikheten bildar man nu kvoten *(formel 7)*

$$W = \frac{Q\,L}{Q\,L + 1 - Q} \tag{7}$$

Detta uttryck återfinns i näst sista kolumnen i tabell 2. Den på detta sätt beräknade aposterioriska sannolikheten överensstämmer sålunda med kvoten mellan antalet fäder och summan av antalet utpekade män i sista kolumnen i tabell 2. Värdet blir, som framgår av de två sista kolumnerna i tabell 2, högre med stigande indexvärde.

Liksom det tidigare exemplet (jfr tabell 1) är ovanstående exempel hypotetiskt, eftersom vi måste känna till andelen fäder bland männen i materialet för att kunna beräkna Q i formel 7. I exemplet ovan är $N = 1100$, $N_T = 1000$, $N_F = 100$, $u = 0{,}18$, $U = 18$, $B = 1082$, $k_F = k_T = 1$ och $Q = f = 10/11$.

I en praktisk situation har vi endast tillgång på värden på N, u, U och B. I fråga om k_F och k_T kan det vara lämpligt att arbeta med följande två alternativa förutsättningar (även andra alternativ kan tänkas), nämligen $k_F = k_T$, dvs. benägenheten att bestrida faderskapstalan är densamma för fäder och icke-fäder (alternativ I) och $k_F = 1$, dvs. samtliga icke-fäder bestrider faderskapstalan (alternativ II).

Med utnyttjande av de approximativa likheterna i formel 3 och formel 4 erhålles följande skattningar för Q vid dessa två alternativa förutsättningar:

alternativ I (dvs. $k_F = k_T$) *(formel 8)*:[16]

$$Q_I = 1 - \frac{U}{uN} \quad \text{och} \tag{8}$$

alternativ II (dvs. $k_F = 1$) *(formel 9)*:

$$Q_{II} = 1 - \frac{U}{u(B + U)} \tag{9}$$

[16] Medan Q-värdet här skrivs som N_T/N skrivs detta värde i Hummel ovan i not 11 a.a. i stället som $N_T/(N-U)$. Framställningen här bör dock ha givit handen att sistnämnda sätt att beräkna Q-värdet inte kan vara riktigt. Om man för enkelhets skull sätter $L(x) = 1$ i Hummels formel erhålles att den aposterioriska sannolikheten $W = N_T(N-U)$ medan motsvarande resultat genom den här föreslagna formeln 7 blir N_T/N.

Om vi åter betraktar materialet i tabell 2 ovan och antager att vi endast känner till att N = 1100, u = 0,18, U = 18 och B = 1082 får vi följande skattningar på Q enligt alternativen I och II:

$$Q_I = 1 - \frac{18}{0{,}18 \times 1100} = \frac{10}{11} \text{ och}$$

$$Q_{II} = 1 - \frac{18}{0{,}18 \times (1082 + 18)} = \frac{10}{11}$$

I detta konstruerade exempel råkar alltså Q_I och Q_{II} bli lika med det sanna (dock okända) värdet på Q = 10/11. Med andra material kan det dock mycket väl hända, att värdena på Q_I och Q_{II} inte överensstämmer med varandra (jfr nedan under IV).

Q_I är alltså den aprioriska sannolikheten då fäder resp. icke-fäder har samma benägenhet att bestrida faderskapstalan (alternativ I) och Q_{II} den aprioriska sannolikheten då samtliga icke-fäder bestrider faderskapstalan. Sistnämnda alternativ är dock mindre realistiskt, eftersom den utpekade mannen vanligtvis inte kan antagas ha någon säker uppfattning om hur det faktiskt förhåller sig i faderskapsfrågan.

IV. Tillämpning av den föreslagna modellen på ett underrättsmaterial

I detta avsnitt skall den föreslagna modellen för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex användas för att beräkna kritiska gränser för den aposterioriska faderskapssannolikheten i ett *underrättsmaterial.*

Materialet utgörs av de 354 *enmansärenden,* som ingick i en i kapitel 7 redovisad undersökning omfattande totalt 450 till Statens rättskemiska laboratorium år 1970 inkomna faderskapsärenden.[17] I 61 av dessa 354 enmansärenden kunde den utpekade mannen uteslutas från faderskapet genom blodundersökningen. Vid en av förf. i slutet av år 1977 företagen uppföljning av de resterande 293 (354–61) faderskapsärendena kunde konstateras att i 185 fall hade den utpekade mannen erkänt faderskapet, i 9 fall hade barnavårdsnämnden lagt ned utredningen, i fyra fall var utredningen ej ännu avslutad och i 95 fall hade faderskapsfrågan prövats av domstol.

[17] S. 208 f.

Förf. kan tyvärr inte ange en exakt siffra på hur många av de 95 domstolsfallen som var tvistiga. En företagen kontroll av merparten av de 95 fallen ger dock vid handen, att approximativt 60 av dessa fall var tvistiga. Den teoretiska uteslutningsfrekvensen uppgick år 1970 till 87%.

Med hänsyn till vad nu anförts erhålles sålunda att N = 354, U = 61, B = 60 och u = 0,87. Av formel 3 följer att antalet icke-fäder i materialet kan skattas till 70,11 (med en konfidensgrad på c:a 95% ligger det *sanna* värdet mellan 66 och 75), varav 61 sålunda uteslutits från faderskapet genom blodundersökning samt att antalet fäder kan skattas till 283,9. *Proportionen* fäder i materialet kan sålunda skattas till 283,9/354 = 0,80 eller 80%.

Om nu benägenheten att beskrida faderskapstalan är lika för fäder och icke-fäder så bör proportionen fäder bland de tvistiga faderskapsmålen också vara 0,80. Därav följer då enligt formel 8 att (alternativ I) Q_I = 0,80. Detta innebär att vid detta alternativ betr. Q-värdet ger redan ett faderskapsindex på 4,70 en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95% och ett index på 0,013 en sådan sannolikhet om blott 5%. Om däremot fäder och icke-fäder har olika benägenhet att bestrida faderskapstalan så bör proportionen fäder bland de tvistiga faderskapsmålen vara en annan än den ovan antagna. Enligt formel 9 (alternativ II) följer att Q_{II} = 0,42 vilket innebär, att faderskapsindex i stället måste uppgå till 26,18 för att man skall erhålla en aposteriorisk sannolikhet om 95% resp. till 0,073 om man skall erhålla en sådan sannolikhet om blott 5%. Alternativ II är dock förmodligen ett mindre realistiskt alternativ än alternativ I.

V. Diskussion och sammanfattning

Enligt den nordiska vägledningen för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden anses ett faderskapsindex på 19 eller däröver tala för och ett faderskapsindex på 0,053 eller därunder emot faderskap. Vid antagande om förekomst av endast en okänd faderskapsmöjlighet in casu erhålles nämligen genom ett faderskapsindex på 19 en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95% och genom ett faderskapsindex på 0,053 en sådan sannolikhet om blott 5% under förutsättning av att man utgår från en apriorisk sannolikhet om 0,50.

En apriorisk sannolikhet om 0,50 innebär, att innan bevisning genom faderskapsindex utnyttjas antages det vara lika sannolikt att den utpekade mannen är fader som att han inte är det. Man kan

också uttrycka det så, att en apriorisk sannolikhet om 0,50 innebär att i ett material omfattande N faderskapsärenden är mannen i ungefär hälften av fallen fader och följaktligen i ungefär hälften av fallen icke-fader. Är proportionen fäder resp. icke-fäder en annan än denna är det uppenbart, att ett antagande om en apriorisk sannolikhet om 0,50 inte är realistiskt.

I detta kapitel har presenterats en modifierad modell för bestämning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex. Modellen innebär bl.a. att man med kännedom om det faktiska antalet genom blodundersökning uteslutna män i ett visst material av faderskapsärenden i förhållande till den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen söker approximativt beräkna hur stor proportionen fäder resp. icke-fäder faktiskt är i materialet för att därigenom kunna bestämma en realistisk apriorisk sannolikhet. Utgår man från en på detta sätt bestämd apriorisk sannolikhet visar det sig, att en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95 eller 5% kan erhållas vid andra indices än 19 resp. 0,053. Vilket faderskapsindex som resulterar i en aposteriorisk sannolikhet om 95 resp. 5% beror sålunda på proportionen fäder resp. icke-fäder i det observerade materialet.

Då den föreslagna modellen här tillämpades för beräknande av aposteriorisk faderskapssannolikhet i ett material av tvistiga faderskapsmål kunde det uppskattas att – under förutsättning av att benägenheten att bestrida faderskapstalan var lika stor bland fäder som för icke-fäder – andelen fäder i materialet utgjorde c:a 80%. Detta medförde bl.a. att en aposteriorisk faderskapssannolikhet om 95% erhölls i detta material redan vid ett så lågt faderskapsindex som 4,70.

Med undersökningen i detta kapitel hoppas förf. främst ha bidragit något till att belysa problematiken rörande beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex. Frågan om vilken praktisk betydelse den här presenterade modifierade modellen för beräkning av sådan faderskapssannolikhet har för rättstillämpningen kan givetvis diskuteras. Modellens tillämpning förutsätter ju bl.a. att man i ett visst bestämt material av faderskapsärenden, som gått till blodundersökning beräknar proportionen fäder resp. icke-fäder i materialet med hjälp bl.a. av den teoretiska uteslutningsfrekvensen. För att kunskapen om denna proportion skall kunna utnyttjas av domstolarna krävs då egentligen att någon myndighet, t.ex. Statens rättskemiska laboratorium, beräknar denna proportion samt att domstolarna inte avgör faderskapsfrågan i något i detta material ingående fall förrän de erhållit information

om nämnda proportion. Det säger sig självt, att det av flera skäl är svårt att i praktiken uppfylla dessa krav. Kunde det emellertid med vid olika tidpunkter genomförda undersökningar visas, att proportionen fäder resp. icke-fäder faktiskt är någorlunda konstant samt vore det dessutom möjligt att ersätta de här gjorda *antagandena* om fäders resp. icke-fäders benägenhet att bestrida faderskapstalan (för att kunna uppskatta proportionen fäder resp. icke-fäder i de tvistiga faderskapsmålen) med säkrare kunskap härom skulle dock det för modellens tillämpning nödvändiga Q-värdet relativt lätt kunna beräknas och modellen också kunna få praktisk betydelse för rättstillämpningen.

Slutligen skall erinras om att förf. i denna undersökning bortsett från betydelsen av andra faktorer än faderskapsindex då det gäller att beräkna faderskapssannolikheten, enär det synes oklart hur dessa faktorer skall viktas. Om man genom empirisk forskning skulle lyckas erhålla bättre underlag för bedömningen av frågan om vilken vikt dessa andra faktorer bör tilldelas är det dock givetvis fullt möjligt att med hänsyn till dessa andra faktorers betydelse jämka det resultat i sannolikhetshänseende, som erhållits med tillämpning av den här presenterade modellen för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex.

Kapitel 9.

SAMMANFATTNING

Syftet med denna rättsdogmatiska och jurimetriska undersökning av frågan om fastställande av faderskap har varit dels att vetenskapligt studera detta specifika juridiska problem, dels ock att söka lämna ett bidrag till utvecklingen av den jurimetriska forskningsmetoden.

Frågan om bevisbördan för faderskapet har i lagstiftningen avgjorts genom uppställandet av en s.k. *legal presumtion (praesumtio juris).* Vid sidan om presumtionsregeln gäller, har det här antagits, en *oskriven, primär* regel om fastställande av faderskap enligt vilken käranden – till skillnad mot vad som gäller enligt presumtionsregeln – har att *styrka* faderskapet. – Vår rätts första lagregel om en rent civilrättslig faderskapstalan var 26 § i 1917 års lag om barn utom äktenskap. Här hade presumtionsregeln den innebörden att om käranden lyckades styrka, att modern och svaranden haft samlag med varandra under konceptionstiden så omkastades bevisbördan för faderskapet från käranden till svaranden; kunde denne inte visa, att det var "*uppenbart*" att han ej var barnets fader så bifölls faderskapstalan. Denna regel ersattes år 1950 av regeln i 3:2 FB, vilken innebar att vid styrkt samlag under konceptionstiden mellan modern och den instämde mannen bifölls faderskapstalan, såvida inte den instämde mannen lyckats visa, att det var "*osannolikt*" att barnet avlats av honom.

År 1969 blev regeln om fastställande av faderskap genom dom föremål för en genomgripande ändring. Efter 1976 års ändringar i FB återfinns den nya regeln om fastställande av faderskap i 1:5 FB och har där följande lydelse:

> Skall faderskap fastställas genom dom, skall rätten förklara en man vara fader, om det är utrett att han har haft samlag med barnets moder under tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom.

Även denna regel är en presumtionsregel men dock av annan innebörd än de tidigare presumtionsreglerna. Det styrkta samlaget medför sålunda inte längre att bevisbördan för faderskapet omkastas från käranden till svaranden utan denna ligger – som enligt den primära faderskapsregeln – hos käranden. Det styrkta samlaget medför emellertid den bevislättnaden för käranden att faderskapet inte – som enligt den oskrivna, primära, faderskapsregeln – behöver styrkas; det är för bifallande dom tillräckligt att det med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som "*sannolikt*" att barnet avlats av svaranden. Regeln innebär sålunda en övergång från negativ till positiv sannolikhetsbedömning.

Förändringarna i lagstiftningen har gått parallellt med utvecklingen inom den medicinska faderskapsdiagnostiken. Av särskilt stor betydelse har därvid varit de successivt ökade möjligheterna att genom blodundersökning utesluta en felaktigt utpekad man från faderskapet samt möjligheten att på grundval av blodgruppsstatistisk värdering (faderskapsindex) företaga sannolikhetsbedömningar i fall där sådan uteslutning inte ägt rum.

I boken diskuteras ingående frågan om *samlagsrekvisitet*. Efter en genomgång av doktrin och rättspraxis på detta område framhålles vikten av att stränga krav ställes på bevisningens styrka i fråga om samlaget om käranden skall komma i åtnjutande av den bevislättnad betr. faderskapet, som presumtionsregeln innebär. – Frågan om man vid samlagsbevisningen bör beakta resultatet av utförda genetiska undersökningar, som uttrycker sannolikheten för den instämde mannens faderskap har ägnats ett särskilt avsnitt. Diskussionen begränsas till att avse frågan om man bör använda *faderskapsindex* som tilläggsbevisning vid utredande av samlagsfrågan. Det ifrågasättes härvid bl.a. om man inte måste sägas göra sig skyldig till cirkelbevisning därest man utnyttjar sådan bevisning redan vid utredande av samlagsfrågan.

De olika faktorer eller omständigheter som kan vara av betydelse vid *sannolikhetsbedömningen* indelas i "subjektiva" resp. "objektiva" bevis. Som "subjektiva" bevis betraktas moderns utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter (frågan om moderns trovärdighet), uppgift om menstruationsförhållanden och preventivmedelsanvändning. Som "objektiva" räknas mannens fortplantningsförmåga, graviditetslängdsuppgifter, uteslutning från faderskapet genom blodundersökning, blodgruppsstatistiskt faderskapsindex och slutligen resultatet av s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning.

Mot bakgrund av egna och andras undersökningar drager förf. den slutsatsen att en anmärkningsvärt hög grad av promiskuitet

föreligger bland mödrarna i faderskapsmålen och att risk för att modern förtiger en eller flera faderskapsmöjligheter därför ofta måste antagas föreligga. Frågan om moderns trovärdighet då det gäller hennes utsaga ang. antalet faderskapsmöjligheter måste givetvis antagas ha fått en väsentligt ökad betydelse efter genomförandet av den nya faderskapslagstiftningen, som syftar till att man i större utsträckning än tidigare skall nå överensstämmelse mellan det rättsliga och biologiska faderskapet. Har man anledning att räkna med oupplysta faderskapsmöjligheter i det konkreta fallet kan inte den allsidiga prövning av alla olika faderskapsmöjligheter som skall äga rum enligt den nya faderskapsregeln genomföras. Ett förslag om hur man skulle kunna förmå modern att i större utsträckning än f.n. uppge samtliga tänkbara faderskapsmöjligheter framlägges. Förslaget innebär införande av en legal möjlighet att höra modern under straffansvar om antalet faderskapsmöjligheter redan under barnavårdsnämndens utredning och *innan* blodundersökning sker.

Frågan om värdet av graviditetslängdsuppgifter vid sannolikhetsbedömningen har ägnats en särskild jurimetrisk undersökning. Om barnets födelsevikt resp. födelselängd korreleras till uppgiven konceptionstid kan man genom användandet av ett statistiskt material avseende nämnda korrelation (de s.k. Engström-Falconerska tabellerna) beräkna sannolikheten (procenttal) för att barnet kan vara avlat vid den uppgivna tidpunkten. En sådan sannolikhetsberäkning är emellertid egentligen användbar endast under förutsättning att de fall som förekommer vid domstolarna är fördelade på annat sätt än de fall som jämförelsematerialet (dvs. de Engström-Falconerska tabellerna) bygger på. Sålunda bör det bland de fall som går till domstol vara avsevärt mera vanligt, att graviditetstiden är extrem än vad fallet var i jämförelsematerialet. För att söka bedöma frågan om värdet vid sannolikhetsbedömningen av sannolikhetstal baserade på de Engström-Falconerska tabellerna redovisas en undersökning av ett större underrättsmaterial från tidsperioden 1960-64. Resultatet av denna undersökning är, att domstolsmaterialets fördelning med hänsyn till graviditetslängder endast i ringa mån avviker från jämförelsematerialet samt att – av denna undersökning att döma – värdet av graviditetslängdsuppgifter därför är begränsat, då det gäller att bedöma sannolikheten för viss mans faderskap. Av undersökningen framgår att någon gräns för osannolikhet knappast alls kan anges då det gäller korta graviditetslängder. Vid långa graviditetslängder ger gränsen 0,5 % (99,5 %) en felrisk på endast 10 %, vilket torde kunna accepteras. Undersökningen visar

vidare, att domstolarna hittills endast i ett fåtal fall ogillat faderskapstalan på grund av extrem graviditetslängd. Trots de klara begränsningarna i värdet av graviditetslängdsuppgifter, som den utförda jurimetriska undersökningen pekar på, torde dylika uppgifter i vissa fall kunna användas vid sannolikhetsbedömningen och då främst som tilläggsinformation till den övriga bevisningen, såsom t.ex. blodgruppsstatistiskt faderskapsindex.

Om resultatet av blodundersökning innebär, att den utpekade mannen är utesluten från faderskapet, så innebär detta också i övervägande antalet fall, att mannen inte är barnets fader. Det torde också vara mycket ovanligt, att en från faderskapet genom blodundersökning utesluten man instämmes. Någon enstaka gång kan detta dock tänkas vara fallet beroende på att modern bestämt hävdar att ingen annan man kan komma i fråga som fader till barnet. I sådant fall kan det dock enligt förf:s mening knappast komma i fråga att en domstol verkligen anser sig på grund av resultatet av en bedömning av moderns trovärdighet finna att den genom blodundersökningen uteslutne mannen sannolikt är barnets fader. Domstolen bär därför ogilla faderskapstalan i sådant fall såvida inte speciella omständigheter talar för faderskapet. Om så är fallet bör domstolen inhämta socialstyrelsens yttrande ang. frågan om omständigheterna är sådana att en ny blodundersökning bör ske i kontrollsyfte och i så fall hur och var denna lämpligen bör äga rum. – Att en uteslutning genom blodundersökning någon enstaka gång kan vara felaktig bekräftas av ett åberopat underrättsfall från år 1978. Enligt den första blodundersökningen blev sålunda mannen utesluten. Enligt en senare (i Danmark utförd) blodundersökning blev mannen däremot ej utesluten och erhöll ett faderskapsindex å 43 000. – Detta fall talar för övrigt för förf:s åsikt om att den monopolisering av den faderskapsanalytiska verksamheten som nu skett i vårt land är diskutabel och att det av rättssäkerhetsskäl är viktigt att det i kontrollsyfte är möjligt att genomföra blodundersökning även vid annat laboratorium än blodgruppsserologiska avdelningen vid Statens rättskemiska laboratorium.

Av stor betydelse vid sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål är blodgruppsstatistiskt *faderskapsindex*. På grundval av detta kan man beräkna en utpekad mans aposterioriska faderskapssannolikhet varvid man i enmansfall alltid utgår från att det finns minst en okänd faderskapsmöjlighet. Den okände mannens faderskapsindex antages uppgå till 1. Beräknande av aposteriorisk sannolikhet förutsätter att man anger den aprioriska sannolikheten och denna antages i de rättsserologiska sakkunnigutlåtandena vara lika stor för

den okände mannen som för den utpekade. Eftersom den utpekade mannens aposterioriska sannolikhet på grundval av faderskapsindex erhålles genom att hans faderskapsindex divideras med summan av alla in casu tänkbara mäns faderskapsindices resulterar att faderskapsindex för den utpekade mannen å 19 i en aposteriorisk sannolikhet om 95 % vid antagande om endast en okänd man (19/(19 + 1) = 0,95). Då 95 % är ett statistiskt signifikant värde framhålles från medicinskt sakkunnigt håll att endast ett faderskapsindex på 19 eller däröver kan anses i och för sig tala för den utpekade mannens faderskap. Ett faderskapsindex på 0,053 (eller därunder), vilket motsvarar en aposteriorisk sannolikhet om blott 5 %, anses kunna med tillräcklig grad av säkerhet tala mot faderskap medan ett faderskapsindex mellan 19 och 0,053 däremot inte anses kunna i och för sig tillmätas betydelse. Eftersom den faderskapssannolikhet som kan beräknas på grundval av faderskapsindex påverkas av antalet faderskapsmöjligheter in casu och därmed är beroende av en värdering av moderns trovärdighet kan enligt förf:s mening den information i faderskapsfrågan som faderskapsindex innehåller inte utnyttjas optimalt. Förf. menar därför att det är mycket angeläget att man snarast får tillgång till uppgift om fördelningen av indices för fäder resp. icke-fäder i svensk befolkning. Hade man tillgång härtill skulle det vara möjligt att fastställa gränsvärden för när ett faderskapsindex kan anses vägledande, vilka är i viss mening oberoende av antalet faderskapsmöjligheter och även av apriorisannolikheter i det särskilda fallet. Problematiken i fråga belyses konkret av ett ganska färskt HD-avgörande, nämligen *NJA 1978 s. 601*. I detta fall var tre män instämda. En av männens faderskapsindex uppgick till c:a 71 medan de två andra männens indices understeg 1. Då det i målet var klarlagt, att det fanns minst två okända faderskapsmöjligheter ansågs ett faderskapsindex å 71 inte kunna anses med tillräcklig grad av säkerhet tala för faderskap och HD ogillade därför faderskapstalan mot samtliga instämda män. Med hjälp av uppgifter om indexfördelningen för fäder resp. icke-fäder i tysk befolkning, vilka i detta fall torde kunna användas utan att något större fel begås, visar förf. att det är *mycket ovanligt* att en biologisk fader erhåller ett så högt faderskapsindex som 71 då det gäller den i NJA 1978 s. 601 aktuella moder-barn-konstellationen. I det tyska materialet har 95 % av alla fäder då det gäller den aktuella moder-barn-konstellationen faderskapsindex som understiger 71. Man kan därför fråga sig om utgången i detta fall möjligen inte blivit en annan om HD haft tillgång till uppgift om indexfördelningen.

I en av de jurimetriska undersökningarna presenteras och tillämpas en metod som gör det möjligt att kontrollera rättskipningens effektivitet på det aktuella området. Med metoden kan man nämligen beräkna approximativt i hur många fall i ett visst bestämt material av faderskapsmål faderskapstalan borde ha ogillats resp. bifallits. Metoden förutsätter att blodundersökning utförts och grundar sig på principen att om antalet genom blodundersökningen uteslutna män är känt, liksom den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen, så kan antalet män betr. vilka faderskapstalan skall ogillas, trots att uteslutning genom blodundersökning ej ägt rum, beräknas approximativt. Med hjälp av metoden har två material studerats, varav ett från tiden före ikraftträdandet av den nya regeln om fastställande av faderskap och ett från tiden efter denna regels ikraftträdande år 1970. I båda materialen visar det sig föreligga en förvånansvärt god överensstämmelse mellan antalet fall där faderskapstalan faktiskt ogillats och antalet fall där faderskapstalan borde ha ogillats enligt de beräkningar som företagits med den tillämpade metoden. – Även om domstolarna sålunda lyckats väl med att ogilla resp. bifalla faderskapstalan i rätt antal fall kan möjligheten av att avgörandet i det enskilda fallet är materiellt oriktigt givetvis inte uteslutas. För att söka erhålla bättre uppfattning härom har en jurimetrisk undersökning av frågan om vilka faktorer som faktiskt kan antagas ha varit av betydelse vid målens avgörande utförts. Denna undersökning genomfördes i två steg. Först presenterades en "styrd trädanalys" och därefter en AID-analys. I den förstnämnda analysen har förf. dirigerat materialets indelning i olika grupper med hänsyn till ett fåtal variabler. Principen för urvalet av variabler i denna analys var att den skulle kunna anses någorlunda väl överensstämma med en hypotetisk beslutsprocess i faderskapsmål. AID-analysen innebär däremot en förutsättningslöst genomförd analys av statistiska samband mellan utgången i målet och ett stort antal variabler, som kunnat registreras vid genomgången av de insamlade underrättsmaterialen. En sådan analysmetod gör det möjligt att upptäcka även s.k. oartikulerade domskäl, dvs. domskäl som ej framgår vid ett vanligt studium av domen. – Då de i det studerade äldre materialet ingående underrättsfallen avgjordes gällde regeln att svaranden skulle, om det var utrett att han haft samlag med barnets moder under konceptionstiden, förklaras som fader, såvida det ej var osannolikt att barnet avlats av honom. I den "styrda trädanalysen" av detta material (*fig. A* i kap. 7) visade det sig också i fråga om ogillandefrekvensen föreligga en starkt signifikant skillnad mellan

å ena sidan fall där det genom svarandens medgivande var utrett att han haft samlag med barnets moder och å andra sidan fall där svaranden förnekade, att han haft samlag med barnets moder. I AID-analysen av detta material (*fig. C*) visade det sig föreligga ett starkt samband mellan utgången i målet och frågan om modern tidigare hade barn utom äktenskap eller ej, nämligen på så sätt att ogillandefrekvensen var betydligt högre i fall där modern tidigare hade barn utom äktenskap än i fall då hon inte hade detta. Det borde sålunda före år1970 ha varit ganska lätt att förutsäga utgången i faderskapsmål enbart med hjälp av uppgift om moderns tidigare utomäktenskapliga fruktsamhet. En av förf. utförd diskriminantanalys utvisade dock inte att frågan om moderns tidigare utomäktenskapliga fruktsamhet skulle ha någon som helst förmåga att diskriminera mellan fäder och icke-fäder. Om det skulle förhålla sig så, att denna faktor faktiskt varit av betydelse vid målens avgörande talar detta för att risk föreligger för att avgörandet i en del av fallen inte är materiellt riktigt. Ett ytterligare stöd härför lämnades i tabell 1 i kap. 7 där förf. presenterade en fördelning av underrättsfallen med hänsyn till svarandens faderskapsindex och till domslut. Domstolarna hade inte tillgång till uppgift om faderskapsindex när fallen i det äldre materialet avgjordes men förf. har låtit framtaga uppgift härom i syfte att studera frågan om domarna kan antagas vara materiellt riktiga eller ej. Tabellen utvisade, att faderskapstalan bifallits i samtliga tre fall där svarandens faderskapsindex understeg 1 samt att talan ogillats i ett fall där svaranden hade ett så högt faderskapsindex som 891. – I såväl den "styrda trädanalysen" som AID-analysen av det nyare materialet visade det sig i fråga om ogillandefrekvensen inte oväntat föreligga en betydande skillnad mellan fall där endast en man var instämd och fall där flera män var instämda. Den höga ogillandefrekvensen i flermansfallen kan förklaras av att skillnaden mellan männens faderskapsindices inte i något fall översteg storleken 19 till 1. Betr. enmansfallen visade såväl den "styrda trädanalysen" (*fig. B*) som AID-analysen (*fig. D*) ett klart statistiskt samband mellan svarandens faderskapsindex och utgången.

En modifierad modell för *kollektiv* beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex har presenterats. I denna modell postuleras inte att den aprioriska sannolikheten är 0,50. I stället användes ett mera realistiskt värde baserat bl.a. på den aktuella teoretiska uteslutningsprocenten. Metoden bygger bl.a. på att man genom kännedom om det faktiska antalet genom blodundersökning uteslutna män i ett visst material av fa-

derskapsärenden i förhållande till den vid blodundersökningen gällande teoretiska uteslutningsfrekvensen söker approximativt beräkna hur stor proportionen fäder resp. icke-fäder är i materialet för att därigenom kunna bestämma en realistisk apriorisk sannolikhet. Då metoden tillämpades för beräkning av aposteriorisk faderskapssannolikhet i ett visst material av tvistiga faderskapsmål kunde det uppskattas att andelen fäder i materialet utgjorde c:a 80 %. Detta medförde bl.a. att en aposteriorisk sannolikhet om 95 % erhölls i detta material redan vid ett så lågt faderskapsindex som 4,70.

Eftersom det sålunda är möjligt att med en särskild metod beräkna approximativt i hur många fall i ett bestämt material av faderskapsärenden där blodundersökningen ägt rum den utpekade mannen inte är fader trots att han inte kunnat uteslutas genom blodundersökningen borde det vara mycket värdefullt om den barnavårdsnämnd som begärt, resp. den domstol som förordnat om, blodundersökning ålades att rapportera det slutliga ställningstagandet i faderskapsfrågan till en central myndighet. Därigenom skulle man erhålla en förnämlig möjlighet att kontrollera om någon nämnvärd förskjutning ägt rum i kvoten mellan antalet fastställda och biologiska faderskap. En sådan statistik borde kunna vara av stort värde för bl.a. domstolarna.

Då förf. mot bakgrund av sina undersökningar söker ge sina synpunkter på den samlade sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål ses problemen ur domstolens synvinkel, nämligen såtillvida att det skiljs mellan å ena sidan den situationen att endast en man är instämd och å andra sidan den att två eller flera män är instämda. I den modell för sannolikhetsbedömningen som uppställes förutsättes att blodundersökning ägt rum och att den instämde mannen eller de instämda männen därvid inte kunnat uteslutas från faderskapet. – De fall där endast en man är instämd kan enligt förf:s mening lämpligen indelas i följande tre olika undergrupper: (a) modern har under faderskapsutredningen endast utpekat den instämde mannen som möjlig fader, (b) även annan man eller andra män har utpekats men denne eller dessa har kunnat uteslutas från faderskapet genom blodundersökning och (c) även annan man eller andra män har utpekats men denne eller dessa har inte kunnat identifieras och därför (eller av annan anledning) inte kunnat blodundersökas. Sannolikheten a priori för att modern utpekat rätt man bör generellt sett vara högst i a-fallet, lägre i b-fallet och lägst i c-fallet och detta bör påverka frågan om vilka krav som bör ställas på bevisningen. – Då det gäller frågan om betydelsen vid sannolikhetsbedömningen av att den instämde mannen inte kunnat uteslutas

från faderskapet genom blodundersökning hävdas att det vore värdefullt om domstolen blev informerad inte blott om den genomsnittliga teoretiska uteslutningsfrekvensen utan även om uteslutningsfrekvensen betr. den i målet föreliggande moder-barnkonstellationen, eftersom denna kan skilja sig mer eller mindre starkt från den genomsnittliga. Om sannolikheten för att den instämde mannen är fader är låg med hänsyn till resultatet av blodgruppsstatistisk värdering (faderskapsindex) bör, framhålles det, domstolen antingen ogilla faderskapstalan eller förordna om s.k. utvidgad rättsgenetisk undersökning. Hur lågt svarandens faderskapsindex skall vara för att domstolen bör förfara på nämnda sätt kan diskuteras. Förf. menar dock för sin del, att gränsen generellt kan dragas åtminstone vid ett index uppgående till 0,053, vilket, som nyss framhållits, vid antagande om lika stor primär sannolikhet för den instämde mannen som för en okänd man innebär en sannolikhet om blott 5 %. Eftersom det, som visats i detta arbete, är mycket ovanligt med så låga faderskapsindices i faderskapsmålen kan dock ifrågasättas om inte gränsen borde kunna sättas något högre. Föreligger i målet andra omständigheter som gör att viss tvekan föreligger i faderskapsfrågan bör svarandens faderskapsindex kunna uppgå till inemot 1 för att det i varje fall måste anses välmotiverat att förordna om utvidgad rättsgenetisk undersökning. – Då det gäller frågan om betydelsen vid sannolikhetsbedömningen av sådana faktorer som extrem graviditetstid, moderns sexuella beteende utanför konceptionstiden, samlagets placering i moderns menstruationscykel, preventivmedelsanvändning samt nedsatt fertilitet menar förf. att dessa inte ensamma bör kunna få avgörande betydelse men att de bör kunna tillmätas betydelse i förening med andra omständigheter. – Då det gäller det ovannämnda c-fallet menar förf. att möjligheterna att bifalla faderskapstalan generellt sett måste anses mycket begränsade. För att faderskapstalan skall kunna bifallas bör krävas, att det föreligger tillräckligt starka skäl att tro, att utgången sannolikt inte skulle ha blivit en annan om samtliga män instämts. I första hand bör därför i denna typ av fall komma i fråga att domstolen förordnar om utvidgad rättsgenetisk undersökning. Skall faderskapstalan kunna bifallas utan att sådan undersökning företagits bör krävas, att svarandens genom rutinmässig blodundersökning erhållna faderskapsindex talar för att han sannolikt är fader. Detta innebär, att den instämde mannens faderskapsindex vid antagande om endast en okänd man bör uppgå till minst 19. I rättsfallet *NJA 1976 s. 371* bifölls dock faderskapstalan mot en man vars faderskapsindex upp-

gick till blott c:a 2, trots att det var klarlagt i målet att det fanns en okänd man. HD måste dock i detta fall antagas ha utgått från en högre primär sannolikhet för den instämde mannen än 50 %. Utgår man från en annan apriorisk sannolikhet än 50 % kan även ett faderskapsindex under 19 resultera i en aposteriorisk sannolikhet om 95 %. Det torde dock vara en vansklig uppgift att i det enskilda fallet bestämma den aprioriska sannolikheten på grundval av sådana faktorer som samlagsfrekvens, preventivmedelsanvändning etc., eftersom det är oklart vilken vikt dessa faktorer bör tilläggas. Förf. föreslår därför också att frågan om vilken vikt som vid sannolikhetsbedömningen bör tilläggas icke-medicinska bevisfakta görs till föremål för en empirisk undersökning. I de fall där två eller flera män är instämda utgör enligt förf:s åsikt faderskapsindex det säkraste beviset. Från medicinskt sakkunnigt håll uttalas att endast ett inbördes förhållande mellan två mäns faderskapsindices som överskrider storleken 19 till 1 (95 % till 5 %) kan anses i och för sig tala för den ene mannens faderskap framför den andres. I den juridiska litteraturen har ifrågasatts om domstolarna verkligen skall behöva känna sig bundna härav. Det har t.ex. hävdats, att det vore egendomligt om domstolarna, då det gäller faderskapsindex, inte skulle få taga någon som helst hänsyn till en sannnolikhetsövervikt på t.ex. 17:1 samtidigt som de enligt uttalanden i förarbetena kan få beakta en sådan omständighet som att en man bara haft ett enstaka samlag med modern under konceptionstiden och en annan man haft stadigvarande förbindelse med henne. Förf. anför med anledning härav, att då man från medicinskt sakkunnigt håll gör gällande, att skillnaden mellan A:s och B:s faderskapsindices är beaktansvärd i t.ex. det fallet då A:s index uppgår till 19 och B:s till 1 men ej i det fallet då A:s index uppgår t.ex. blott till 17 så utgår man från att A:s och B:s primära faderskapssannolikheter (med hänsyn till samlagsfrekvenser, preventivmedelsanvändning etc.) är lika stora. Om situationen in casu i stället är den att A:s aprioriska faderskapssannolikhet är väsentligt högre än B:s bör väl avseende även kunna fästas vid ett inbördes förhållande mellan männens faderskapsindices som underskrider storleken 19 till 1. Eftersom faderskapsindex torde i sig utgöra ett betydligt säkrare bevis än t.ex. samlagsfrekvens och preventivmedelsanvändning och eftersom det är uppenbart svårt att bestämma vilken vikt som bör tilläggas nämnda faktorer bör man dock enligt förf:s åsikt vara försiktig med att tillåta sig att acceptera större avvikelser från det från medicinskt håll uttalade kravet på en sannolikhetsövervikt å 19 till 1 i fråga om blodgruppsstatistiska differenser. Om skillnaden mellan de

instämda männens faderskapsindices understiger förhållandet 19 till 1 bör rätten enligt förf:s mening i första hand förordna om utvidgad rättsgenetisk undersökning. – Förf. vill i detta sammanhang erinra om sin tidigare framförda åsikt om att det vore mycket värdefullt om man fick kännedom om indexfördelningen i svensk befolkning. Hade man tillgång till sådan information skulle detta i flermansfallen betyda, att man inte blott kunde taga hänsyn till skillnader mellan männens indices utan att man också kunde beakta uppgifter om hur vanliga dessa faderskapsindices är i fall där mannen är barnets biologiske fader. – Om det i ett flermansfall föreligger även okända faderskapsmöjligheter är givetvis möjligheterna att nå ett positivt avgörande i faderskapsfrågan oftast mycket begränsade. Genom sina kommentarer till rättsfallet *NJA 1978 s. 601* söker förf. dock visa, att det även i dylikt fall stundom bör vara möjligt att nå ett positivt resultat.

De i detta arbete presenterade jurimetriska undersökningarna har visat, att det är möjligt att inom det aktuella området med objektiv metod erhålla underlag för en säkrare bedömning av ett juridiskt problem. Det är förf:s förhoppning att undersökningarna också skall kunna anses utgöra ett litet steg på vägen då det gäller utvecklingen av den jurimetriska metoden.

Förkortningar

AID	Automatic Interaction Detector
DN	Dagens Nyheter
F	»Fri» variabel (kap. 7), äv. »False-father» (icke-fader) (kap. 8)
FB	Föräldrabalken
GB	Giftermålsbalken
H	Højesteretsdom
HD	Högsta domstolen
HL	Hälsingelagen
HovR	Hovrätt
HR	Häradsrätt
JFFT	Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland
JO	Justitieombudsmannen (s ämbetsberättelse), äv. justitieombudsmännens ämbetsberättelse
JustR	Justitieråd
LB III	Lagberedningens förslag till lag om barn utom äktenskap m.m. (1915)
MF	»Monotont fri» variabel (kap. 7)
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NOU	Norges offentlige utredninger
NS	»Non-significance» (ingen signifikant skillnad)
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RoA	Råd och Anvisningar från Socialstyrelsen
RR	Rådhusrätt
Rt.	Norsk Retstidende
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
Svdn	Svaranden

SvJT(rf.)	Svensk Juristtidning (rättsfallsavd.)
T	»True-father» (fader) (kap. 8)
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TR	Tingsrätt
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
UL	Uplandslagen
ÄB	Ärvdabalken

Citerad litteratur

1. Rättsfallssamlingar, tidskrifter och andra periodica samt kongressskrifter

Acta Medicinae Legalis et Socialis. Köpenhamn.
Aftonbladet. Stockholm.
American Journal of Human Genetics. Chicago.
American Journal of Obstetrics & Gynecology. St. Louis.
Annales Academiae scientiarum Fennicae. Ser. A.V. Medica. Helsingfors.
Annales Chirurgiae et Gynaecologiae Fenniae. Helsingfors.
Archiv für Gynäkologie. Berlin.
Beiträge zur gerichtlichen Medizin. Wien.
Bundesgesundheitsblatt. Berlin.
The Child and the Law, ed., Bates, Fr. (The Proceedings of the First World Conference of the International Society on Family Law Held in Berlin. April 1975. Vol. 2. New York 1976.)
Dagens Nyheter. Stockholm. (Cit. DN.)
Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin. Berlin.
Ehe und Familie im privaten und öffentlichen Recht. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. Bielefeld.
Expressen. Stockholm.
Faculty of Law Review. (University of Toronto Faculty of Law Review.) Toronto.
Family Law Quarterly. Chicago.
Forensic Science International. Lausanne.
Forhandlingerne på det attende nordiske juristmøde i København den 26.–28. august 1948. Köpenhamn 1949.
Harward Law Review. Cambridge, Mass.
Health Services Research. Chicago.
7. Int. Tagung der Gesellschaft für forensische Blutgruppenkunde. Hamburg 1977.
Journal of Forensic Sciences. Chicago.
Jurimetrics Journal. Quarterly Journal of the American Bar Association Special Committee on Electronic Data Retrieval. Chicago.
Juristen. Köpenhamn.
Juristnytt. Stockholm.
Lov og Rett. Oslo.
Läkartidningen. Stockholm.
Metrika. Internationale Zeitschrift für theoretische und angewandte Statistik. Wien.

Mål och metoder för forskning inom civilrätten. Symposium i Stockholm 16–17 november 1973. (Statens råd för samhällsforskning.) Stockholm 1974.
Münchener Medizinische Wochenschrift. München.
Neue Juristische Wochenschrift. München & Berlin. (Cit. NJW.)
Neue Justiz. Zeitschrift für Recht und Rechtswissenschaft. Berlin.
Nordisk Medicinsk Tidskrift. Stockholm.
Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973.
Norsk Retstidende. Oslo. (Cit. Rt.)
Nytt juridiskt arkiv, avd. I och II. Stockholm. (Cit. NJA resp. NJA II.)
Recip Reflex. Stockholm.
Scandinavian Journal of infectious Diseases. Stockholm.
Scandinavian Studies in Law. Stockholm.
Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning. Serien 1. Stockholm.
Sociala Meddelanden. (Socialstyrelsen.) Stockholm.
Svensk Juristtidning. Stockholm. (Cit. SvJT.)
Svenska Läkaresällskapets Handlingar. Acta Societatis Medicorum Suecanae. Band 87. Häfte 3.1978. (Läkaresällskapets Riksstämma 29 nov.–2 dec. 1978.)
Sydsvenska Dagbladet. Malmö.
Tidsskrift for Rettsvitenskap. Oslo. (Cit. TfR.)
Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland. Helsingfors. (Cit. JFFT.)
Ugeskrift for Retsvæsen. Köpenhamn. (Cit. UfR.)
Zeitschrift für Immunitätsforschung, Allergie und klinische Immunologie. Stuttgart.
Zeitschrift für Rechtsmedizin. Berlin.
Zentralblatt für Gynäkologie. Leipzig.
Das Ärztliche Laboratorium. Zeitschrift für den Laboratoriumsarzt und die Ärztliche Praxis. Berlin.

2. Kommittébetänkanden, propositioner m.m.

Finska regeringens proposition 1974:90 till Riksdagen med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning.
Hovrättsdomarna om tillämpningen av nya RB. (SvJT 1949, s. 556.)
Joint AMA-ABA Guidelines: Present Status of Serologic Testing in Problems of Disputed Parentage. (Family Law Quarterly. 3.1976, s. 247 ff.)

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse avgiven till riksdagen år 1965. Stockholm 1965. (Cit. JO 1965.)
Justitieombudsmännens ämbetsberättelse avgiven till riksdagen år 1969. Stockholm 1969. (Cit. JO 1969.)
Justitieombudsmännens ämbetsberättelse avgiven till riksdagen år 1973. Stockholm 1973. (Cit. JO 1973.)
Justitieombudsmännens ämbetsberättelse avgiven till riksdagen år 1974. Stockholm 1974. (Cit. JO 1974.)
Lagberedningens förslag till giftermålsbalk, m.m. Stockholm 1847.
Lagberedningens förslag till lag om barn utom äktenskap, m.m. Stockholm 1915. (Cit. LB III.)
Lagkommitténs förslag till ärfdabalk och jordabalk. Stockholm 1818.
Lagkommitténs förslag till allmän civillag. Stockholm 1826.
Lagutskottets betänkande 1975/76:33 med anledning av propositionen 1975/76:170 om ändring i föräldrabalken, m.m. (faderskap och vårdnad.) Stockholm 1976.
NJA II 1947. Nr. 6. Översikt av de vid 1947 års riksdag behandlade ärenden, i vilka lagutskott meddelat utlåtande, ävensom redogörelse för vissa av andra utskott behandlade lagfrågor.
NJA II 1950. Nr. 1. Föräldrabalken.
NJA II 1969. Nr. 5. Bodelning samt faderskap och arvsrätt.
NOU 1977:35. Lov om barn og foreldre (barneloven). Oslo 1977.
Prop. 1969:124. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i ärvdabalken, m.m.
Prop. 1973:100. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.
Prop. 1975/1976:170. Faderskap och vårdnad. Regeringens proposition om ändring i föräldrabalken, m.m.
Remissyttrande över Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4) avgivet 1976-08-30 av medicinska fakulteten, Uppsala universitet.
Richtlinien des Bundesgesundheitsamtes für die Erstattung von Blutgruppengutachten. (Bundesgesundheitsblatt 1977, s. 326 ff.)
Råd och anvisningar från Socialstyrelsen nr 11 år 1970. Barn utom äktenskap. (Cit. RoA 1970:11.)
Råd och anvisningar från Socialstyrelsen nr 48 år 1975. Fastställande av faderskap och underhållsbidrag för barn utom äktenskap m.m. (Cit. RoA 1975:48.)
Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4.) Stockholm 1976.

Serologiska undersökningar i faderskapsärenden. Nordisk vägledning för det rättsliga bedömandet. (A. Heiken.) (SvJT 1962, s. 41 ff.)
Bilaga till socialstyrelsens författningssamling. Ändrade regler om faderskap m.m. SOSFS(S) 1978:3. Stockholm 1978.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/76. Ang. faderskapsutredningar beträffande barn utom äktenskap. Stockholm 1976.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 16/76. Avisering till pastorsämbete av fastställda faderskap. Stockholm 1976.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 23/76. Angående ändringar i lagstiftningen om faderskap, vårdnad och underhåll. Stockholm 1976.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 24/76. 1. Föreskrifter om tingsrätts uppgiftsskyldighet i mål och ärenden enligt föräldrabalken och 2. Nytt formulär för barnavårdsnämnds avisering till pastorsämbete om faderskap. Stockholm 1976.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 23/77. Ändrade delegationsregler i vissa faderskapsärenden. Stockholm 1977.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/78. Om åtgärderna för att fastställa faderskap. Stockholm 1978.
Socialstyrelsens meddelandeblad nr 19/78. Nya protokoll för utredning om faderskap. Stockholm 1978.
SOU 1954:6. Ärvdabalk. (Ärvdabalkssakkunniga.) Stockholm 1954.
SOU 1965:17. Fastställande av faderskap till barn utom äktenskap. (F. Nyquist.) Stockholm 1965.
SOU 1969:2. Om sexuallivet i Sverige. Värderingar, normer, beteenden i sociologisk tolkning. (H. Zetterberg.) Stockholm 1969.
SOU 1972:65. Barnavårdsmannafrågan. (Barnavårdsmannautredningen.) Stockholm 1972.
SOU 1977:37. Underhåll till barn och frånskilda. (Familjelagssakkunniga.) Stockholm 1977.
SOU 1978:55. Att sambo och gifta sig. Fakta och föreställningar. (Familjelagssakkunniga.) Stockholm 1978.
Tolkning av faderskapsindex i laboratoriets utvidgade rättsgenetiska utlåtanden. Informationsblad från Statens rättskemiska laboratorium.

3. Övrig litteratur

Agell, A., Barnrätt. Ett kompendium om faderskap, vårdnad, underhåll och adoption. 2. uppl. Uppsala 1976.
– Underhåll och socialförmån. En forskningsrapport (maj 1978). (Regeringens prop. 1978/79:12 (Underhåll till barn och frånskilda, m.m., s. 321 ff.))

Andersen, E., Den såkaldte absolutte bevisværdi af visse blodtypebestemmelser. (UfR 1954, s. 21 ff.)
– Talmagi i afstamningssager. (UfR 1954, s. 187 ff.)
– Afsluttende bemærkninger om talmagi i afstamningssager. (UfR 1954, s. 277 ff.)
– Moderens vandel og børn udenfor ægteskab. (UfR 1957, s. 45 ff.)
– Familieret. 3. omarb. udg. Köpenhamn 1971.
Andersen, R., Smedby, B. & Eklund, G., Automatic Interaction Detector Program for Analyzing Health Survey Data. (Health Services Research. 6. 1971, s. 165 ff.)
Andresen, P.H., Anvendelsen af sandsynlighedsberegninger i retsmedicinske erklæringer, specielt til saakaldet positivt faderskabsbevis. (UfR 1945, s. 85 ff.)
Anners, E., Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustaf III:s reformlagstiftning. Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning. Serien 1. Band 10. Lund 1965.
Arnholm, C.J. & Lødrup, P., Familieretten. Oslo 1976.
Baker, E.L., se Sonquist, J.A.
Beckman, L., Ärftliga serumgrupper och faderskapsbestämningar. (SvJT 1960, s. 252 ff.)
– Se också Böök, J.
Beckman, N., Svensk Familjerättspraxis. 5. uppl. Stockholm 1972.
Beckman, N. & Höglund, O., Svensk Familjerättspraxis. 6 omarb. uppl. Stockholm 1977.
Behm, O., Partsförhör under sanningsförsäkran – ett överskattat bevismedel? (SvJT 1950, s. 499 ff.)
Bernoco, D., se Terasaki, P.I.
Bitsch, N.Chr., Lov om børns retsstilling med kommentarer. 2. udg. Köpenhamn 1969.
Bolding, P.O., Bevisbördan och den juridiska tekniken. Ak.avh. Uppsala 1951 (Cit. Bolding, Bevisbördan.)
– Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål. (SvJT 1953, s. 305 ff.)
– Aspects of the burden of proof. (Scandinavian Studies in Law. Vol. 4. 1960, s. 10 ff.)
– Bevisprövning utan sannolikhetsuppskattning? (TfR 1978, s. 530 ff.)
Boorman, K.E. & Dodd, B.E., Blood Group Serology. London 1970.
Borum, O.A., Tre mødre straffet for falsk forklaring for retten. (Juristen 1952, s. 277 ff.)

Breschi, M., HL-A typning vid faderskapsärenden. (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 215 ff.)
Broman, B., Blodgruppsserologins användning i faderskapsärenden. (Juristnytt 1964, s. 302 ff.)
Bromley, P.M., Family Law. 4. ed. London 1971.
Bylund, L., Bevisbörda och bevistema. En studie av en bevisbörderegel i mål om föreningsrättskränkningar. Ak.avh. Stockholm 1970.
Bäärnhielm, G., Utomäktenskapliga barns ställning. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag. II. Stockholm 1934, s. 7 ff.)
Böök, J.A. & Beckman, L., Antropologiska faderskapsbestämningar. (SvJT 1961, s. 463 ff.)
– Replik till Romanus, T., Antropologiska faderskapsbestämningar. SvJT 1961, s. 738 ff. (SvJT 1961, s. 740 f.)
Chakraborty, R., Shaw, M. & Schull, W.J., Exclusion of Paternity: The Current State of the Art. (American Journal of Human Genetics. Vol. 26. 1974, s. 477 ff.)
Delin, C., Om oäkta börd samt om oäkta barns rättsställning enligt äldre svensk rätt. Lund 1909.
Dewald, G.W., Robb, R.A. & Gordon, H., A Computerbased Videodensitometric System for Studying Banded Human Chromosome 18. (American Journal of Human Genetics. Vol. 29. 1977, s. 37 ff.)
Dodd, B.E., Se Boorman, K.E.
Ekelöf, P.O., Bevisvärde, tillräckligt bevis och bevisbörda. (Festskrift till A.V. Lundstedt. Uppsala 1947, s. 1 ff.)
– Anm. av Bolding, P.O., Bevisbördan och den juridiska tekniken (1951). (SvJT 1952, s. 216 ff.)
– Rättegång. Fjärde häftet. 1. uppl. Stockholm 1963. (Cit. Ekelöf, Rättegång IV (1963).)
– Rättegång. Fjärde häftet. 4. uppl. Stockholm 1977. (Cit. Ekelöf, Rättegång IV (1977).)
Eklund, G., se Andersen, R.
– Se även Gavatin, A.
Eklund, G., Saldeen, T. & Saldeen, Å., Värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap. (SvJT 1971, s. 538 ff.)
– The Value of Information of Duration of Pregnancy in Establishment of Paternity. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1971, s. 252 ff.)
Endresen, A., Noen bemerkninger i tilknytning til loven om born utanom ekteskap av 21. desember 1956 § 21. (TfR 1969, s. 456 ff.)

Essen-Möller, E., Positiv faderskapsbevisning. (Nordisk Medicinsk Tidskrift 1938, s. 161 ff.)
Essen-Möller, E. & Quensel, C.E., Zur Theorie des Vaterschaftsnachweises auf Grund von Ähnlichkeitsbefunden. (Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin 1939, s. 70 ff.)
Fahlberg, G. & Widén, K., Samhället och barnen. Svensk lagstiftning till skydd och stöd för barn och familj. 12. uppl. Stockholm 1977.
Fiedler, H., Wahrscheinlichkeitsberechnung im Blutgruppengutachten. (Das Ärztliche Laboratorium, Zeitschrift für den Laboratoriumsarzt und die Ärztliche Praxis. Nr 15. 1969, s. 125 ff.)
Fiedler, H., Hoppe, H.H. & Pettenkofer, H. J., Ein neuer Weg zum »positiven Vaterschaftsbeweis» über die statistische Auswertung serologischer Befunde. (Bundesgesundheitsblatt. Nr 9/10. 1968, s. 129 ff.)
Foriers, P., se Perelman, Ch.
Forssius, G., Den nya franska bördslagstiftningen. (SvJT 1973, s. 80 ff.)
Fuller, H., se Potter, E.
Funch Jensen, H., Nogle bemærkninger om behandlingen af faderskabssager med flere sagsøgte. (Juristen 1966, s. 253 ff.)
Furuhjelm, M., Hafström, G. & Petrén, A., Om insemination från etisk, medicinsk, juridisk och psykologisk synpunkt. Stockholm 1951.
Föllmer, W. & Könninger, W., Die Abhängigkeit der Neugeborenenlänge von der Schwangerschaftsdaur unter besonderer Berücksichtigung der Vorkriegs-, Kriegs- und Nachkriegszeit. (Archiv für Gynäkologie. Bd. 179. 1951, s. 694 ff.)
Gavatin, A. & Eklund, G., Automatic Interaction Detector AID-analysis. (Appendix till Sköldenberg, B., On the Rules of Viruses in Acute Infectious Diseases of Central Nervous System. (Scandinavian Journal of infectious Diseases. Suppl. 3. 1972.)
Giblett, E.R., Genetic Markers in Human Blood. Oxford & Edinburgh 1969.
Gjertson, D., se Terasaki, P.I.
Gordon, H., se Dewald, G.W.
Grumbrecht, J., Der Beweis der »offenbaren unmöglichkeit» der Vaterschaft. Köln-Berlin-Bonn-München 1967.
Guldberg, H., Om bevisprövning och sanningsplikt. (SvJT 1948, s. 83 ff.)
Gürtler, H., Principles of Blood-group Statistical Evalution of Paternity Cases at the University Institute of Forensic Medicine,

Copenhagen. (Acta Medicinae Legalis et Socialis. Vol. IX. 1956, s. 83 ff.)
– Kvantitativ vurdering af HL–A typeresultater i faderskabssager. (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 203 ff.)
– Se även Niebuhr, E.
Gärde Widemar, I., Fastställande av faderskap till utomäktenskapliga barn. (SvJT 1950, s. 560 ff.)
Hafström, G., Den svenska familjerättens historia. 9. uppl. Lund 1975.
– Se även Furuhjelm, M.
Halldén, S., Sannolikhetens logik. Lund 1973.
Hedrén, G., Medicinska synpunkter beträffande fastställande av faderskap enligt lag om barn utom äktenskap den 14 juni 1917. (SvJT 1932, s. 193 ff.)
Heiken, A., Serologiska undersökningar i faderskapsärenden. Nordisk vägledning för det rättsliga bedömandet. (SvJT 1962, s. 41 ff.)
Hellwig, G., se Stegmann, H.
Henkow, H., Promiskuitet och felaktiga domar i faderskapsmål. (SvJT 1952, s. 382 ff.)
Henningsen, K., Om den såkaldte absolutte bevisværdi af visse blodtypebestemmelser. (UfR 1954, s. 141 f.)
– Om værdien af det »biologiske bevis» i faderskabssager. (UfR 1954, s. 273 ff.)
– Blodtyperesultatet og den retslige afgørelse i faderskabssager registrerede ved Københavns Universitets Retsmedicinske Institut i 1967. (Juristen 1970, s. 381 ff.)
– Administrative og tekniske problemer ved indførelse af HL-A systemet i rettsmedicinsk faderskabsdiagnostik. (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 189 ff.)
– HL-A bestemmelse i ikke-antropologiske faderskabssager. (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 197 ff.)
Holm, E., Några synpunkter på barnuppfostringsmålen. (SvJT 1949, s. 567 ff.)
Holm, S., Den nödvändiga statistiken. En introduktion i statistisk metodik. Stockholm 1972.
Hoppe, H.H., se Fiedler, H.
Hummel, K., ed., Die medizinische Vaterschaftsbegutachtung mit biostatistischem Beweis. Stuttgart 1961.
– Zum biostatistischen Vaterschaftsbeweis aufgrund von Blut-

gruppenbefunden. (Bundesgesundheitsblatt. Nr. 23. 1969, s. 379 ff.)
– Zur Grösse der Irrtumswahrscheinlichkeits bei der positiven Vaterschaftsfestellung anhand von Blutgruppenbefunden. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1970, s. 271 ff.)
– Nutzen ausschlusschwacher Systeme: Beweiswert von Ausschlüssen und biostatistische Probleme bei der blutgruppenserologischen Abstammungsbegutachtung. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1975, s. 49 ff.)
– Se även Schulte-Mönting, J.

Hummel, K., Ihm, P. & Schmidt, V., Beurteilung einer nach der Formel von Essen-Möller gefundenen Vaterschaftswahrscheinlichkeit im Hinblick auf die gegebene Mutter-Kind-Konstellation. (Deutsche Zeitschrift für die gesamte Gerichtliche Medizin 1969, s. 97 ff.)
– Biostatistische Abstammungsbegutachtung mit Blutgruppenbefunden. Tabellenband I und II. Stuttgart 1971 och 1973.
– Biostatistische Abstammungsbegutachtung. Ergänzung zu Tabellenband I und II. Freiburg i.Br. 1973. – Zweite Ergänzung zu Tabellenband I und II. Freiburg i.Br. 1975. – Dritte Ergänzung zu Tabellenband I und II. Freiburg i.Br. 1977. (Cit. Hummel, Ihm & Schmidt, Ergänzungbände.)

Hummel, K., Schmidt V. & Schwarzfischer, F., Die Berechnung der Vaterschaftswahrscheinlichkeit bei Fällen mit mehr als einem im Blutgruppengutachten nicht ausgeschlossenen Mann. (Zeitschrift für Immunitätsforschung, Allergie und klinische Immunologie. Bd. 139. 1969, s. 50 ff.)

Höglund, O., se Beckman, N.

Ihm, P., se Hummel, K.

Illum, K., Om den såkaldte absolutte bevisværdi af visse blodtypebestemmelser. (UfR 1954, s. 143 f.)

Jacobsson, U., Förtegade faderskapsmöjligheter. (Festskrift till P.O. Ekelöf. Stockholm 1972, s. 396 ff.)

Jonsson, B., Blodgruppsstatistisk sannolikhetsberäkning som bevismedel i faderskapsärenden. (SvJT 1953, s. 14 ff.)
– Bevisvärdet hos blodgruppsundersökningar i faderskapsärenden. (SvJT 1954, s. 511 ff.)
– Blodgruppsstatistisk faderskapssannolikhet. Några reflexioner. (SvJT 1955, s. 90 ff.)
– Blodgruppsstatistiska synpunkter på ärvdabalksförslagets »med mindre det är större sannolikhet att barnet avlats av honom än av annan». (SvJT 1956, s. 411 ff.)

– Bevisvärdet hos blodgruppsundersökningar i faderskapsärenden. (SvJT 1959, s. 106 f.)
Kataja, M., Simulation in Paternity Analysis. An Application of Computer based numerican Simulation to the Fields of Genetics and Forensic Medicine. Ak.avh. Helsingfors 1975.
Kihlström, E., Vedrørende praksis i faderskabssager efter lov nr. 200 af 18. maj 1960 om børns retsstilling. (Juristen 1964, s. 159 ff.)
Krause, H.D., Illegitimacy: Law and Social Policy. Indianapolis 1971.
– Scientific Evidence and the Ascertainment of Paternity. (Family Law Quarterly. 5. 1971, s. 252 ff.)
Kuusisto, P., se Timonen, S.
Könninger, W., se Föllmer, W.
Lagus, R., Om oäkta barns rättsförhållande till familjen. Ak.avh. Helsingfors 1858.
– Utkast till Revision af Läran om Naturliga Barns Rätt från ståpunkten af nu gällande Lagar. Ak.avh. Helsingfors 1859. (Cit. Lagus, Naturliga Barns Rätt.)
Larsson-Cohn, U., Riskbedömning vid preventivmedelsrådgivning. (Recip Reflex 8, 1975, s. 9 ff.)
Laurin, J., Några intryck från två år under nya RB. (SvJT 1950, s. 621 ff.)
Lavin, R., Bidragsförskottsinstitutet. Lund 1977.
Lee, R.E., The Changing American Law Relating to Illegitimate Children. (Bates, Fr., ed., The Child and the Law. (The Proceedings of the First World Conference of the International Society on Family Law Held in Berlin, April 1975.) Vol. 2. New York 1976.)
Leivestad, T., Ugift far og barn. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969, s. 693 ff.)
Lie, H., se Lundevall, J.
Lind, E., Utomäktenskapliga barns rättsställning i Sverige. (TfR 1933, s. 155 ff.)
Lind, J., Faderskap och arvsrätt. Stockholm 1970.
– Anm. av Walin, G., Kommentar till föräldrabalken och därtill anslutande lagar m.m. (1971). (SvJT 1972, s. 566 ff.)
– Faderskap och arvsrätt. 2. uppl. Stockholm 1975. (Cit. Lind, Faderskap.)
– Replik till Walin, G., Faderskap till barn u.ä. SvJT 1972, s. 798 ff. (SvJT 1972, s. 802 f.)
Lokki, O., se Timonen, S.

Lundevall, J., Anvendelse av sannsynlighetsberegninger ved blodtypebestemmelser i farskapssaker. (Rt. 1961, s. 123 ff.)
Lundevall, J., Olaisen, B. & Lie, H., Arvefaktorer som bevis i farskapssaker. (Lov og Rett 1978, s. 126 ff.)
Lundgaard, L., Om kvindens selvbestemmelsesret i faderskabssager, faderrettigheder og børnebidrag. (Juristen 1973, s. 345 ff.)
Lødrup, P., Dumme menn og troll til kjerringer. Refleksjoner over pater est-regelen. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969, s. 711 ff.)
– Se även Arnholm, C.J.
Malmer, G., Synpunkter på faderskapsmålen. (SvJT 1951, s. 737 ff.)
– Faderskapsmålen än en gång. (SvJT 1953, s. 268 ff.)
Malmström, Å., Föräldrarätt. Stockholm 1969.
Manulkin, A.E., Über das zyklische Verhalten der Konzeptionen. (Zentralblatt für Gynäkologie 1936, s. 15 ff.)
Marttila, A., Über einige anthropologische Merkmale und über die sog. Summenmethode bei Vaterschaftsbestimmungen in einem Material von Finnischen Familien. (Annales Academiae scientiarum Fennicae. Ser. A. V. Medica. 145. 1970, s. 1 ff.)
Mattila, H.E.S., Om utvecklingen av utomäktenskapliga barns rättsliga ställning. Tankar på basen av fransk och finsk rättshistoria. (JFFT 1975, s. 334 ff.)
Mayr, W.R., Das HL-A-System in der Paternitätsserologie. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1974, s. 81 ff.)
– Berechnung der Vaterschaftsausschlusschance und der Vaterschaftswahrscheinklichkeit im HLA System. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1977, s. 87 ff.)
Meirik, O., Nygren, G. & Smedby, B., Nativitet och födelsekontroll i Sverige 1962–1976. (Läkartidningen 1978, s. 426 f. och s. 433.)
Mickey, M.R., se Terasaki, P.I.
Mikkelsen, M.Johs., Fortolkningen af § 6 i lov nr. 200 af 18. maj 1960 om børns retsstilling. (Juristen 1963, s. 351 ff.)
Morgan, J.N., se Sonquist, J.A.
Nagel, S.S., The Legal Process from a Behavioral Perspective. Georgetown 1969.
Nehrman, D., Föreläsningar öfwer ärfdabalken. Stockholm 1752.
Niebuhr, E. & Gürtler, H., Chromosome Variants in Danish Cases of Disputed Paternity. (7. Int. Tagung der Gesellschaft für forensische Blutgruppenkunde, 1977, s. 641 ff.)
Nygren, G., se Meirik, O.
Olaisen, B., se Lundevall, J.
Olivecrona, K., Bevisskyldigheten och den materiella rätten. Uppsala 1930.

Perdue, S., se Terasaki, P.I.
Perelman, Ch. & Foriers, P. ed., Les présomptions et les fictions en droit. Bruxelles 1974. (Travaux du centre national de recherches de logique.)
Petersen, Th., Om falsk forklaring i faderskabssager. (Juristen 1952, s. 293 ff.)
Petrén, A., se Furuhjelm, M.
Pettenkofer, H.J., se Fiedler, H.
Potter, E. & Fuller, H., Multiple Pregnancies at the Chicago Lying-in Hospital, 1941 to 1947. (American Journal of Obstetrics & Gynecology 1949:58, s. 139 ff.)
Prokop, O., Zur Berechnung der Wahrscheinlichkeit einer Vaterschaft. (Neue Justiz. Nr 8. 1967, s. 254 ff.)
Prokop, O. & Uhlenbruck, G., Human Blood and Serum Groups. London 1969.
Pryll, W., Kohabitationstermin und Kindsgeschlecht. (Münchener Medizinische Wochenschrift 1916, s. 1579 ff.)
Quensel, C.E., se Essen-Möller, E.
Rappe, N., Något om erfarenheterna av partsförhör under sanningsförsäkran. (SvJT 1950, s. 728 ff.)
Rekve, T., Vandelsspørsmål i farskapssaker. (Lov og Rett 1969, s. 176 ff.)
Riedwyl, H., Wahrscheinlichkeitsberechnung bei Blutgruppen-Gutachten. (Das Ärztliche Laboratorium. Zeitschrift für den Laboratoriumsarzt und die Ärztliche Praxis. Nr 16. 1970, s. 86 ff.)
Ritter, H., Der Stand der humangenetischen Paternitätsbegutachtung. (Ehe und Familie im privaten und öffentlichen Recht. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1973, s. 121 ff.)
Robb, R.A., se Dewald, G.W.
Romanus, T., Antropologiska faderskapsbestämningar. (SvJT 1961, s. 738 ff.)
Ross, A., Om blodtypebestemmelsers beviskraft. (UfR 1955, s. 73 ff.)
– Endnu engang blodtypebevis. (Juristen 1955, s. 33 ff.)
– The Value of Blood Tests as Evidence in Paternity Cases. (Harward Law Review 1958, s. 466 ff.)
Ryhave, F., Om praksis i faderskabssager med flere sagsøgte. (Juristen 1963, s. 233 ff.)
Sachs, V., Die Irrtumswahrscheinlichkeit bei der Vaterschaftsvermutung auf Grund blut- und serumgruppenserologischer Befun-

de. (Beiträge zur gerichtlichen Medizin. Bd. XXVII. 1970, s. 313 ff.)
Saldeen, T., se Eklund, G.
Saldeen, Å., Skadestånd vid äktenskapsskillnad. En rättssociologisk och jurimetrisk studie. Uppsala 1973.
– Synpunkter på tvärvetenskap och jurimetrik. (Statens råd för samhällsforskning. Mål och metoder för forskning inom civilrätten. Stockholm 1974, s. 70 ff.)
– Anm. av Arnholm, C.J. & Lødrup, P., Familieretten (1976). (TfR 1977, s. 496 ff.)
– En jurimetrisk metod för en rättssociologisk analys. (Festskrift till Per Stjernquist. Lund 1978, s. 55 ff.)
– Se även Eklund, G.
Salisbury, D.E., The Use of Blood Test Evidence in Paternity Suits: A Scientific and Legal Analysis. (Faculty of Law Review. 30:47 1972, s. 47 ff.)
Schatkin, S.B., Disputed Paternity Proceedings. Vol. 1 och 2. 4. ed. (rev.) New York 1975.
Schmidt, F., (i Forhandlingerne på det attende nordiske juristmøde i København den 26.–28. august 1948. Köpenhamn 1949, s. 158 ff.)
– Rättslig jämställdhet för utomäktenskapliga barn. (Sociala Meddelanden. Nr 1. 1949, s. 7 ff.)
Schmidt, V., se Hummel, K.
Schrevelius, F., Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. Tredje delen: Familjerätten. 2. uppl. Lund 1858. (Cit. Schrevelius, Civilrätt.)
Schull, W.J., se Chakraborty, R.
Schulte-Mönting, J. & Hummel, K., Über die Berechnung der Vaterschaftswahrscheinlichkeit bei Fällen mit mehr als einem im Blutgruppengutachten nicht ausgeschlossenen Mann. (Zeitschrift für Immunitätsforschung, Allergie und klinische Immunologie. Bd. 138. 1969, s. 295 ff.)
Schulte-Mönting, J. & Walter, E., Statistische Interpretation von serologischen Befunden zur Beurteilung einer Vaterschaft. (Bundesgesundheitsblatt. Nr 15. 1972, s. 257 ff.)
Schwarzfischer, F., se Hummel, K.
Secha, W.W., se Wiener, A.S.
Seidl, S., se Spielmann, W.
Seipel, P., Computing Law. Ak.avh. Stockholm 1977.
Shaw, M., se Chakraborty, R.

Sjövall, E., Den rättsliga betydelsen av blodgruppsbestämningar. (SvJT 1948, s. 284 ff.)
Smedby, B., se Andersen, R.
– Se också Meirik, O.
Solomon, H., Jurimetrics. (Jurimetrics Journal. Vol. 8. Nr 3. 1968, s. 7 ff.)
Sonquist, J.A., Multivariate Model Building: The Validity of a Search Strategy. (Institute for Social Research. University of Michigan. Ann Arbor. March 1970.)
Sonquist, J.A., & Morgan, J.N., The Detection of Interaction Effects. 7. Printing. Ann Arbor 1970.
Sonquist, J.A., Baker, E.L. & Morgan, J.N., Searching for Structure. (Institute for Social Research. University of Michigan. Ann Arbor. Sept. 1971.)
Spielmann, W. & Seidl, S., Zur Anwendung des Hl–A-Systems in der Paternitätsserologie. Untersuchungen an 110 Familien. (Zeitschrift für Rechtsmedizin 1974, s. 121 ff.)
Staub Nielsen, L., se Svejgaard, A.
Stegmann, H. & Hellwig, G., Die statistischen Methoden im geburtshilflichen Gutachten. (Hummel, K., ed., Die medizinische Vaterschaftsbegutachtung mit biostatistischem Beweis. Stuttgart 1961, s. 83 ff.)
Stening, A., Bevisvärde. Ak.avh. Uppsala 1975.
Sundberg, J.W.F., Familjerätt i omvandling. Studier kring äktenskap och socialförmån. Stockholm 1969.
Sundström-Feigenberg, K., Rådgivningens roll i dagens familjeplanering (Läkartidningen 1978, s. 552 ff.)
Sussman, L. & Thomas, C., ed., Paternity Testing by Blood Grouping. 2. ed. Illinois 1976.
Svejgaard, A. & Staub Nielsen, L., Hl–A systemet. (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 185 ff.)

Teplitzky, O., Positiver Vaterschaftsbeweis durch Blutgruppengutachten? (NJW 1963, s. 382 f.)
Terasaki, P.I., Bernoco, D., Gjertson, D., Mickey, M.R. & Perdue, S., Ninety-five Percent Probability of Paternity with HLA, ABO and Haptoglobins. (Forensic Science International. 12. 1978, s. 227 ff.)
Thomas, C., se Sussman, L.
Thomasson, E., Undvikande av partsförhör under sanningsförsäkran. (SvJT 1951, s. 150 f.)

Timonen, S., Uotila, U., Kuusisto, P., Lokki, O. & Vara, P., Nomograms for the Estimation of the Duration of Pregnancy on the Basis of the Maturity of the Child. (Annales Chirurgiae et Gynaecologiae Fenniae 1966:55, s. 276 ff.)
Uhlenbruck, G., se Prokop, O.
Uotila, U., Om användandet av serologisk, antropologisk och kombinerad faderskapsbeviskraft vid enmansfall, (Nordisk rättsmedicinsk förenings förhandlingar. 5. mötet. Lund 1973, s. 159 ff.)
– De rättsmedicinska undersökningsmetoderna rörande faderskap. (Bilaga 1 till den finska regeringens prop. 1974:90 med förslag till revision av lagstiftningen om barns ställning. Helsingfors 1975, s. 91 ff.)
– Se även Timonen, S.
Valentin, J., Statistisk bedömning i faderskapsärenden med hjälp av faderskapsindex. (Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden (i serien Socialstyrelsen redovisar 1976:4, s. 124 ff.)
– Tre år med utvidgade rättsgenetiska undersökningar. Några erfarenheter. (Läkaresällskapets Riksstämma 29 nov.–2 dec. 1978. Sammanfattningar. Hygiea. Svenska Läkaresällskapets Handlingar. Acta Societatis Medicorum Suecanae. Bd. 87. Häfte 3. 1978, s. 181.)
– Exclusions and Attributions of Paternity: Practical Experiences of Forensic Genetics and Statistics. (American Journal of Human Genetics. In Press.)
Walin, G., (i Forhandlingerne på det attende nordiske juristmøde i København den 26.–28. august 1948. Köpenhamn 1949, s. 162 ff.)
– Anm. av Vinding Krause, Fr., En nordisk lovbog (1948). (SvJT 1950, s. 321 ff.)
– Kommentar till Föräldrabalken med därtill anslutande lagar m.m. 2. omarb. uppl. Stockholm 1971. (Cit. Walin, FB.)
– Faderskap till barn u.ä. (SvJT 1972, s. 798 ff.)
– Kommentar till Ärvdabalken. I. Arv och testamente. 2. omarb. uppl. Stockholm 1973. (Cit. Walin, ÄB.)
– Kommentar till Föräldrabalken och internationell föräldrarätt. 3. omarb. uppl. Stockholm 1979. (Cit. Walin, FB 1979.)
Wallin, G., Föräldrar och barn. Kompendium i föräldrarätt. Stockholm 1974.
Walter, E., Über die methoden der Vaterschaftsbegutachtung. (Metrika. Internationale Zeitschrift für theoretische und angewandte Statistik. Vol. 17. 1971. s. 146 ff.)
– Se också Schulte-Mönting, J.

Valverius, M., Rättsserologiska faderskapsundersökningar (i Walin G., Kommentar till Föräldrabalken och internationell föräldrarätt. 3. omarb. uppl. (1979), s. 565 ff. (Cit. Walin, FB 1979.)).
Vamosi, M., Blodgruppsserologiska faderskapsundersökningar (i Walin, G., Kommentar till Föräldrabalken och därtill anslutande lagar m.m. 2. omarb. uppl. (1971), s. 523 ff. (Cit. Walin, FB.))
Vara, P., se Timonen, S.
Weinstock, F., Das zeitliche Verhalten von Qvulations- und Konzeptionstermin an Hand von 416 Fällen mit genau bekannter einmaliger Kohabitation und nachfolgender Schwangerschaft. (Zentralblatt für Gynäkologie 1934, s. 2947 ff.)
Verner, J., Om bevisbedømmelse i faderskabssager. (UfR 1969, s. 144 ff.)
Westerholm, B., Preventivtabletter – vinster kontra risker. (Recip Reflex 3–4. 1975, s. 3 ff.)
Westring, Hj., Faderskap till barn utom äktenskap. (SvJT 1917, s. 1 ff.)
Wichmann, D., Über statistische Verfahren im erbbiologischen Vaterschaftsnachweis. (NJW 1963, s. 383 ff.)
Victor, D., Rättssystem och vetenskap. Studier kring en analysmodell för ideologiska system. Ak.avh. Uppsala 1977.
Widén, K., se Fahlberg, G.
Wiener, A.S. & Secha, W.W., Methods Available for Solving Medicolegal Problems of Disputed Parentage. (Journal of Forensic Sciences 21. 1976, s. 42 ff.)
Winroth, A.O., Svensk Civilrätt III. Föräldrarätt. Uppsala 1901.
Wolff, E., Om blodundersökning som bevismedel i faderskapsmål. (SvJT 1929, s. 305 ff.)
– Nyare rön inom blodgruppsforskningen och deras tillämpning på rättsskipningen. (SvJT 1934, s. 336 ff.)
Zahle, H., Om det juridiske bevis. Diss. Köpenhamn 1976.

Citerade rättsfall

(Statistiskt behandlade underrättsdomar redovisas ej.)

NJA
1928 s. 84 121
1930 s. 218 148
1935 s. 433 82
1936 s. 623 81
1937 s. 430 24
1946 s. 310 23 not 29
1948 s. 272 119 not 52, 121
1948 s. 802 116
1949 s. 144 14, 171
1950 s. 520 82
1951 s. 744 74
1953 s. 242 139 not 67
1953 A 41 62, 66
1954 A 28 67
1954 C 294 62
1955 C 688 121 not 57
1956 s. 329 125, 172
1956 s. 631 125
1956 s. 713 172
1957 s. 625 70, 74, 173
1957 A 12 67
1961 s. 325 125
1961 C 933 125
1962 C 41 125
1963 s. 455 122 not 57, 173
1965 s. 333 46 not 42
1965 s. 460 I och II 82, 125
1967 s. 587 125
1967 C 39 125
1968 s. 75 125, 173
1968 s. 558 32, 86, 99, 159, 186, 188, 193
1968 A 5 64, 68
1969 s. 485 82, 125
1969 A 32 63, 68
1969 A 44 83, 120 not 54
1969 A 45 68
1970 s. 347 46, 47 not 46, 173
1970 s. 375 99, 113 not 38, 125, 173
1970 s. 507 63, 99, 114, 115, 125, 173
1971 s. 13 70, 101, 115
1971 s. 359 174
1972 C 403 174
1973 s. 442 40 not 27
1975 s. 655 46 not 42
1975 s. 693 67 not 29
1976 s. 371 101, 102, 109 not 30, 110, 162, 197, 199, 232, 237 not 9, 257
1977 s. 545 45 not 39[a]
1977 C 342 178
1978 s. 601 91 not 28, 97 not 16, 106 not 29, 164, 183, 189 not 148, 201 not 190, 202, 253, 259

Kungl. Maj:ts beslut ST 1104/72 d.5.9. 1972 75

Kungl. Maj:ts beslut ST 1323/76 d.5.8.1976 not 76, 174

Kungl. Maj:ts beslut nr ST 1385/77 d.19.9. 1977 139 not 67, 176

SvJT
1930 rf.s.17 41 not 30
1951 rf.s.110 62, 64, 65 not 24[a], 67
1956 rf.s. 33 14 not 9
1963 rf.s. 54 41 not 30
1968 rf.s. 89 14
1970 rf.s. 84 41 not 30

HovR:ns över Skåne o. Blekinge dom DT 3054/72 d.21.2. 1972 75

Svea HovR mål T 551/76 (VIII:37) 144 not 74

Södra Roslags TR:s dom DT 368/71 d.3.6. 1971 76 not 42

Svartlösa TR:s dom DT 224/76 d.30.3.1976 120 not 56

Sollefteå TR:s dom DT 75/76 d.23.9.1976 121

Stockholms TR:s dom (4:e avd.) DT 580/78 d.31. 5.1978 144 not 76

UfR
1951 s. 691 H 74, 75
1968 s. 71 H 75

Rt.
1964 s. 146 106 not 29
1967 s. 37 106 not 29
1967 s. 948 106 not 29
1968 s. 325 106 not 29
1968 s. 607 106 not 29
1968 s. 1086 106 not 29
1968 s. 1163 106 not 29
1969 s. 29 106 not 29
1971 s. 16 106 not 29
1971 s. 74 106 not 29
1971 s. 521 106, 107
1971 s. 867 143
1972 s. 327 106, 108
1973 s. 1257 106, 109
1974 s. 10 106 not 29
1974 s. 224 106 not 29
1974 s. 571 106 not 29
1976 s. 131 106 not 29
1977 s. 49 106 not 29

Sakregister

I fråga om ord som förekommer på många olika ställen, såsom t.ex. blodundersökning, konceptionstid och sannolikhetsbedömning har hänvisning i vissa fall inte alltid skett. – När flera hänvisningar förekommer har i vissa fall kursivering skett för att utmärka var ämnet i fråga behandlas mera utförligt.

ABO-systemet 74, 140 not 68, 142, f., 170, 181
acP 174 not 115[a]
jfr EAP och RCAP
adoption 37 f.
agglutination 140 not 68
AID-analys 210, 212, 214 ff., 254 f.
AK (Adenylatkinas) 181
allel 141 not 71
– stum 141 not 70
amerikansk rätt 15 not 12, 148
andra arvsregeln
se arvsregel
anonymitetsrätt 14, 19 f.
– upphävandet av 19 f.
antropologisk undersökning
se rättsantropologisk undersökning
aposteriorisk sannolikhet (på grundval av faderskapsindex) 149, *154 ff.*, 162 ff., *235 ff.*, 252 f., 258
jfr teoretisk faderskapssannolikhet
apriorisk(primär) sannolikhet 149, *155 f.*, 163 f., 198 f., 201, *235 ff.*, 252 f., 256 ff.
arvsregel, första 147 f., 190, 195
– andra 147 f., 190, 195
jfr konträr homozygoti
arvsrätt 21, 24, 46, 63
arvsrättsreformen 24 f., 27, 30, 33, 73, 184 f.
avskrivning av mål om fastställande av faderskap 49

Barn i äktenskap (begreppet) 12 f.
– *utom äktenskap* (begreppet) 12 f.
barnamord 14, 19
barnavårdsman 20, 27, 29, 34, 39 f., 42
barnavårdsmannainstitutet, avskaffandet av 29 not 1, 34
barnavårdsnämnds faderskapsutredning
se faderskapsutredning
barnets utvecklingsgrad vid födelsen, 24, 80 ff., 100 f., 123 ff., 198, kap. 7 passim, 237
barnförväxling 14, 171 f.
barnuppfostringsmål 18
Bayes' teorem 149, 154, 235, 238 242 f.
bevisbörda 54 f., 57, 63, 184, 249 f.
bevisbördepunkt 56
bevisbörderegel 53 f.
beviskrav 63, 86, 189
bevismedel 59 ff., 74
bevisvärde 62 f., 77, 87, 90, 145, 153, 162
bevisvärderegel 52 f.
bevisvärdering 51, 53, 63, 65 f., 84,
bidragsförskott 31, 36 f., 112 f., 146 f.

biologisk-statistisk bevisning 101, 110, 188
biologisk-statistiska sannolikhetsbegreppet 48, 190
biologisk säkerhet vid blodundersökning
se blodundersökning
blankett för faderskapserkännande
se faderskapserkännande
blodgrupp 140 not 68
blodgruppskonstellation 52, 187
blodgruppsserologisk forskning (genetisk forskning) 22, 28, 45, 183
blodgruppsstatistisk värdering
se faderskapsindex
blodgruppssystem 141 not 68, 151 f., 159, 181
blodtransfusion 143 f.
blodundersökning vid utredning av faderskap 22ff., 31 ff., 35 ff., 43 ff., 47 ff., 73 ff., 89 ff., 112 f., 124, 127, 132 ff., *140 ff.*, 192, kap 7 passim, 235 ff., 250 ff.
– förordnande om 35 not 15, 48
– lag om 35 not 15
– rutinmässig 141, 158 f., 182, kap. 7 passim, 257
omfattning av 181
– säkerhet (tillförlitlighet) 37, 89 f., 143 ff., 190
biologisk 143, 146
teknisk 143
– uteslutning från faderskapet genomsnittlig 91, 94 not 7, *ff.*, 186 ff., kap 7 passim, 250
– uteslutningsfrekvens (teoretisk) vid 45, 77, 91, 94, 141, 171, 182, 187, kap. 7 passim, 235, 237, 241, 255 f.
genomsnittlig 91, 94, not 7, 168, 187 f., 192, 197 f., 240, 257
individuell (specifik) 91, 94 not 7, 168, 187 f., 192, 197 f.. 257
– utlätande om 48, 86, 148, 157, 160
– utvidgad (utvidgad rättsgenetisk undersökning) 92, 141, 145, *169 ff.*, 195, 198, 202, kap. 7 passim, 250, 257, 259
omfattning av 181
børnetilskud 36 not 17[a]

C3 (Complement factor B) 181
castbergske barnelover 16 not 13 och 14
crossing-over 141 not 70

Dansk rätt 16, 25, 36 not 17[a]
delegation
se faderskapserkännande och faderskapsutredning
diskriminantanalys 199, 215, 232 f., 255

EAP (Surt fosfatas) 171, 174, 181
jfr acP och RCAP
ed 17 f., 62, 73
edgång 60
edgärdsmannainstitutet 17
engelsk rätt 15 not 12
Engström-Falconerska tabellerna 100, 115, 124, 126 ff., 136 ff., 195 f., kap. 7 passim, 251
enkelt äktenskapslöfte 12 not 1
enmansfall 93 ff., 147, 155, 162, 169 f., 186, 190 ff., kap 7 passim, 235 ff.
enmansärenden 158, 182, 209, 245
enstjärnig signifikans 156, 236
erfarenhetssatser 87
erkännande av faderskap
se faderskapserkännande
erythrocyter röda blodkroppar) 140, 171, 174
EsD (Esteras D) 181
Essen-Möllers formel 149 f., 240
exceptio plurium concumbentium (invändning om samlag med flera män) 17, 19, 21 ff., 28, 93

Faderskapserkännande 13, 15 not 12, 22, 27, 30, 34, *39 ff.*, 49
– blankett för 40 not 28
– delegation av barnavårdsnämnds uppgift att godkänna 35 not 14, 40 not 28
– efter barnets död 42
– före barnets födelse 42
– ogiltigförklarande av 45 f.
– omyndig mans 41

faderskapsindex 32, 37, 59, 74 ff., 86 f., 91 ff., 97, 99, 104, 145, 148, *149 ff.*, 193 ff., 197 ff., kap. 7 passim, 235 ff., 250, 252 f., 255 ff.
se också aposteriorisk sannolikhet, indexfördelning, medelindexvärde, nordisk vägledning för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden och teoretisk faderskapssannolikhet
faderskapslagen 29, 34, 46
faderskapspresumtionen betr. gift man (pater est-regeln) 12 f., 34, 37, 47 not 46
– hävande av 13
faderskapspresumtionen betr. man som haft samlag under konceptionstiden med ogift moder 20, 30 ff., 51 f., *54 ff.*, 78, 98, 249 f.
faderskapsprocess
se rättegång i mål om fastställande av faderskap
faderskapssannolikhet
se aposteriorisk och apriorisk sannolikhet samt teoretisk faderskapssannolikhet
faderskapsutredning (barnavårdsnämnds) 29 f., *34 ff.*, 47, 112, 191, kap. 7 passim, 251, 256
– delegation av barnavårdsnämndens uppgifter vid 35 not 14
– nedläggande av 35 not 14, *37 ff.*, 197, 209
– protokoll vid 44 not 38
felrisk 86, 155, 202
fenotyp 142, 152
fertilitet, nedsatt 121 f., 196, 257
jfr fortplantningsförmåga
filius nullius 15 not 12
fingeravtryckningsundersökning 75 not 39, 174
finsk rätt 17 noten, 79, 85 f., 113, 138 f.
flermansfall 21 not 23, 31 ff., 44, 93 f., 98, 164, 186, 199 ff., kap. 7 passim
folkbokföring 14 not 5
fortplantningsförmåga 92, *120 ff.*, 250
jfr fertilitet
fransk rätt 15 not 12, 17 noten
frekvensberäkningar 88
frekvensförhållanden 87 f.
fri samlevnad (samlevnad under äktenskapsliknande förhållande) 43 f.
fullföljd av talan 49
fullt bevis (full bevisning) 55, 64 f.
Fy (Duffy) 181
fyramansärenden 209
födelseanmälan 14 not 5
förhör under sanningsförsäkran 58 ff.
förklaringsvärde kap. 7 passim
förordnande om blodundersökning
se blodundersökning
första arvsregeln
se arvsregel
förtegade (oupplysta) faderskapsmöjligheter 93 ff., 162, 199, 251

Gc (Group Specific Component) 175, 181
gen 140, 141 not 71
genomsnittlig teoretisk uteslutningsfrekvens
se blodundersökning
genotyp 142, 152
gift moder 13
Gm (Genetic marker) 145, 181
god man 47 not 47
GPT (Glutamat-pyruvat-transaminas) 171, 175, 181
graviditetslängdsuppgifter 82 ff., 92, *123 ff.*, 163, 202, kap. 7 passim, 250 ff.
Gürtlers formel (faderskapsindex) 149 f.
götalagarna 17

Harmoniskt medeltal 206
heterozygoti 142
hittebarn 14
HL (Hälsingelagen) 17
HLA (Human Leukocyte Locus A) 145, *171*, 175, 181

homozygoti 142
– konträr 144 not 76, 147, 175, 190
jfr andra arvsregeln
Hp (Haptoglobin) 173, 181, 238 f., 243
hudfärg 177

Icke-genetisk bevisning 161
icke-medicinsk bevisning 199, 258
impotens 20
incest 38
indexfördelning 76, 78, 154, 156, 168 f., 194, 239, 243, 253, 259
individuell (specifik) *uteslutningsfrekvens*
se blodundersökning
inplantationsblödning 114
internationellrättsliga förhållanden 55 not 13
intrauterina preventivmedel 115, 117
InV (Inhibitor) 181
isländsk rätt 16 f.
isoenzymgruppssystem 141 not 68, 152, 181

Jk (Kidd) 181
JO (Justitieombudsmannen (-männen)) 35 not 14, 38, 41 not 30, 43, 143 not 72
juridiska sannolikhetsbegreppet 48, *84 ff.*, 190
jurimetrik 123, kap. 7 passim, 251, 254 f., 259
järnbörd 17

Kk (Kell-Cellano) 181
Klinefelters syndrom 120
konceptionstid 18 ff., 22, 24, 26 ff., 32 f., 37, 43 f., 52, 54, 58 f., 66, 79 ff., 92 f., 112, 123 ff., 189 ff., kap 7. passim, 249, 251, 254, 257
– legal 79 f.
kondom 116 ff.
konträr homozygoti
se homozygoti
kromosom 140, 181
kromosomanalys 145, 175, 181

kuldlysning 16 not 13 och 14
kvantitativ analys av rättspraxis 210 ff.
kvidsutsaga 17
kyrkobokföring 14 not 5, 40

Lagberedningens förslag till civillag (1826) 19, 79
– till ÄB (1847) 19, 79
lagkommitténs förslag till ÄB (1818) 19
landskapslagarna 12 not 1, 17, 79
landslagarna 17 f., 79
la recherche de la paternité est interdite 15 not 12
legal presumtion
se praesumtio juris
legitimation 39, 143
liberi sine patre 15
livsföring (moderns) 101 ff., 196 f., 199 f., 257
Lu (Lutheran) 181
lägersmål 18
– böter för 18
– talan om 17 f.
lönskaläge 18

Massignifikansproblem 225
mater semper certa est 12, 14
jfr moderskapet
meddelandeblad (socialstyrelsens)
se socialstyrelsens Meddelandeblad
medelindexvärde 77, 154 f., 169
medicinsk-statistisk bevisning 100 f.
mened 61, 73
menstruationsförhållanden 92, *114 ff.*, 131, 196, 250, 257
missbildning 177
MNS-systemet 141 not 68, 143, 151 f., 181
moderskapet 13 f.
jfr mater semper certa est
monogent bestämd arvsfaktor 170, 180
morfologiska karaktärer (egenskaper), yttre 149, 161, 170 f., 177 ff.
mutation 140 f., 143
– risk för 89 f.

negativ sannolikhetsbedömning
se sannolikhetsbedömning
nonsensvariabler 222
nordisk vägledning för det rättsliga bedömandet av serologiska undersökningar i faderskapsärenden 156 ff., 161, 164, 166, 198, 220 f., 236, 246
normerad partsed 60
norsk rätt 13 not 3, 16 f., 25, 36 not 17[a], 105 ff., 111, 143
Nyquists förslag till nya regler om fastställande av faderskap (SOU 1965:17) 25 f., 30, 32, 98

Ofullbordat samlag
se samlag
ogift moder 13 f.
oidentifierade män (okända faderskapsmöjligheter) 162, 165 ff., 169, 197 f., 202, 256
okänd ort, vistelse å 47 not 47
ordre public, stridande mot 23 not 29

P-systemet 181
pater est quem nuptiae demonstrant (pater est-regeln) 12 f., 47 not 46
jfr faderskapspresumtionen för gift man
paternitetstalan 14, 19, 26
pater semper incertus est 15 not 12
partsed 60 f., 72 not 34
Pearl index 117
personakt 27 not 38
pessar 118
PGD (Fosfoglukonat-dehydrogenas) 181
PGM (Fosfoglukomutas) 145, 181
polygent bestämd arvsfaktor 170, 178
positiv sannolikhetsbedömning
se sannolikhetsbedömning
praesumtio juris (legal presumtion) *51 ff.*, 57, 76, 249
praesumtio juris et de jure 51 ff.
praesumtio hominis (facti) *51 ff.*, 76
prediktionsvärde kap. 7 passim
preskription
se talerätt
preventivmedel (-sanvändning) 24, 97, *115 ff.*, 196, 198, 200 ff., kap. 7 passim, 237 f., 250, 257 f.
preventivpiller (p-piller) 115 ff.
primär faderskapsregel 54 ff., *78 f.*, 249 f.
promiskuitet 93 ff., 250
psykisk hälsa, fara för 37

RCAP 174
jfr acP och EAP
regressionsanalys 215
resning i faderskapsmål 178 f.
Rh-systemet 141 not 68, 181
RoA (socialstyrelsens Råd och anvisningar) 35 not 14, 42 not 33, 48 not 51
romersk rätt 15
rutinmässig blodundersökning
se blodundersökning
rättegång i mål om fastställande av faderskap 29, 31, 39, 44, *46 ff.*, *72*
rättsantropologisk undersökning 22, 32 f., 71, 74 f., 99 f., 119, 132, 134, 144, 161, *170 ff.*, 191, 193 f., kap. 7 passim
rättsantropologiska laboratoriet 170, 177 ff.
rättsgenetisk undersökning, utvidgad
se blodundersökning
rättskemiska laboratoriet
se Statens rättskemiska laboratorium
Råd och anvisningar (socialstyrelsens)
se RoA
röda blodkroppar
se erythrocyter

samlag, ofullbordat 83, 120, 196, 213
samlagsfrekvens 24, 77, 163 ff., 201 f., kap. 7 passim, 236 ff., 258

enstaka samlag 24, 32, 198, 200 f.
flera samlag (upprepade samlag, samlag mera regelbundet, stadigvarande förbindelse) 24, 32, 198, 200 f.
samlagsrekvisitet 58 ff., 113, 250
samlevnad under äktenskapsliknande förhållande
se fri samlevnad
sanningsförsäkran, förhör under
se förhör under sanningsförsäkran
»sannolikhet enligt faderskapsregeln» 92, *184 ff.*
sannolikhetsbedömning 21, 23, 28, 43 f., 58 f., 81 f., *84 ff.*, *92 ff.*, *184 ff.*, kap 7 passim, 243, 250 ff.
– negativ 25, 30, 32 f., 98, 117, 186, kap. 7 passim, 250
– positiv 25 f., 30, 32 f., 98, 117, 186, 191, kap. 7 passim, 250
se också aposteriorisk och apriorisk sannolikhet samt teoretisk faderskapssannolikhet
sannolikhetsschema 55
sannolikhetsövervikt 32 f., 37, 189, 200 ff., 258
sekretor/nonsekretorfaktorn i saliv 171
serum 140 not 68
serumgruppsystem 141 not 68, 152, 181;
socialstyrelsens Meddelandeblad 35 not 14, 44 not 38
– Råd och anvisningar
se RoA
spiral 115 ff.
stadigvarande förbindelse
se samlagsfrekvens
Statens rättskemiska laboratorium 36, 96, 141, 144 f., 148, 158, 162 not 106, 170, 177, 191, kap. 7 passim, 245, 247
statistiska uppgifter betr. antalet barn födda av ogift moder 44 not 38
sterilitet 120 f., 193
sterilisering 116
ställföreträdare 46, 49, 59
surt fosfatas 174
svealagarna 17
säkerhet (tillförlitlighet) *vid blodundersökning*
se blodundersökning

Talerätt 46 f.
– preskription av 18 not 17
teknisk säkerhet vid blodundersökning
se blodundersökning
teoretisk faderskapssannolikhet på grundval av faderskapsindex 77, 97, 99, *154 ff.*, 198, 235 ff.
jfr aposteriorisk sannolikhet
teoretisk uteslutningsfrekvens
se blodundersökning
tilläggsstämning 48
tremansärenden 159, 182, 209
trolovning 12 not 1
trovärdighet (moderns) ang. antalet faderskapsmöjligheter 32, 92 ff., 144, 161, 188, 190, 193 f., kap. 7 passim, 237, 250 ff.
– ang. samlag med viss man 61 ff., 74, 77, kap. 7 passim
trovärdighetsbedömning 188, kap. 7 passim, 237, 252 f.
trädanalys, styrd 210, 214 ff., 254 f.
tvillinggraviditet 139 not 67, 144 not 76, 174 ff.
tvåmansfall 95, 147, 199 f., 206
tvåmansärenden 159, 182, 209
tvääggstvillingar 139 not 67, 175

UL (Uplandslagen) 17
underhållsavtal 40 f.
underhållsskyldighet för flera män 16 not 13 och 14, 18, 21
uppfostringsbidrag 18, 21
uteslutning från faderskapet genom blodundersökning
se blodundersökning
uteslutningsfrekvens
se blodundersökning
utomäktenskaplig börd (begreppet) 12 ff.

utomäktenskapligt barn (begreppet) 12 ff.
utvidgad rättsgenetisk undersökning se blodundersökning

Vandel 101 ff.
vita blodkroppar 171
vittne 40 ff., 67 ff., 72
vittnesbevisning 59, 67 ff., 76, 87, kap. 7 passim
vittnesed 73
vittnesförhör 31, 49 not 56
våldtäkt 12 not 1, 15 not 12, 38
värjemålsed 17
vävnadstypning 171

Xg 181

Y/e index 175
yttre morfologiska karaktärer se morfologiska karaktärer

Zahlvaterschaft 16 not 13

Ålder (betydelse av hög) 122 noten
återförvisning 49
återkallelse av talan 49 f.

Äktenskaplig börd (begreppet) 12 f.
änka 13
ärvdabalkssakkunniga 22 ff., 25, 28, 60

Åke Saldeen

Fastställande av faderskap

I denna bok behandlar författaren, professor i civilrätt, frågan om fastställande av faderskap. Mot bakgrunden av lagförarbeten, litteratur och rättspraxis lämnas bl. a. en ingående redogörelse för samlagsbevisningen och sannolikhetsbedömningen i faderskapsmål. Författaren klargör innebörden av olika bevisfakta, såsom blodgruppsstatistiskt faderskapsindex, och diskuterar frågan om deras bevisvärde.

I boken presenteras vidare en rad olika *jurimetriska* undersökningar, såsom en undersökning av värdet av graviditetslängdsuppgifter vid fastställande av faderskap, en undersökning av rättskipningens effektivitet på det aktuella området samt en AID-analys av underrättspraxis. Vidare presenteras modeller för bestämning av faderskapssannolikhet på grundval av blodgruppsstatistiskt index resp. av olika faktorers vikt vid sannolikhetsbedömningen.

NORSTEDTS
ISBN 91-1-807271-2

slag Rolf Hernegran